

HISZEM O. V.,
MARTINYUK O. O.

8

VILÁGTÖRTÉNELEM

**Tankönyv
az általános oktatási rendszerű magyar
tannyelvű középiskolák 8. osztálya számára**

Ajánlotta Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma

Csernyivci
„Bukrek”
2016

УДК [94(100)»05/...»:37.016](075.3)

ББК 63.3(0)51я721

Г51

Перекладено за виданням:

О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. Всесвітня історія : підруч. для 8 класу загальноосвіт. навч. закладів. – Х. : Ранок, 2016. – 256 с. : іл.

Рецензенти:

В. В. Скирда, доцент кафедри історичного факультету
ХНУ ім. В. Н. Каразіна, канд. іст. наук;

О. Е. Охредько, учитель історії та суспільствознавства, м. Бердянськ

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ від 27.05.2016 № 585)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Експерти, які здійснили експертизу даного підручника під час проведення конкурсного відбору проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів і зробили висновок про доцільність надання підручнику грифа „Рекомендовано Міністерством освіти і науки України“:

Н. В. Назарчук, учитель приватного закладу „Одеська приватна спеціалізована школа І–ІІІ ступенів „Гармонія” м. Одеси, учитель-методист;

І. В. Хайло, методист Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, учитель-методист;

Р. Б. Сіромський, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Львівського національного університету ім. І. Франка, канд. іст. наук.

Гісем О. В.

Г51 Всесвітня історія : підруч. для 8 класу загальноосвіт. навч. закладів з навч. угор. мовою / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. – Чернівці : Букрек, 2016. – 256 с. : іл.

ISBN 978-966-399-795-7

УДК [94(100)»05/...»:37.016](075.3)

ББК 63.3(0)51я721

© Гісем О. В., Мартинюк О. О., 2016

© Юхтман О. С., ілюстрації, 2016

© ТОВ Видавництво „Ранок”, оригінал-макет, 2016

© Видавничий дім „Букрек”, переклад, 2016

ISBN 978-617-09-2879-5 (укр.)

ISBN 978-966-399-795-7 (угор.)

Kedves tanulók!

Ebben a tanévben folytatjátok a világtörténelem tanulását. Az előző évek gyakorlatából már tudjátok, hogy az órán és otthon is csak úgy tanulhattok eredményesen, ha helyesen tudjátok alkalmazni a tankönyvet. Mielőtt munkához láttok, a tartalomjegyzék szerint ismerjétek meg a tankönyv szerkezetét.

A tankönyv anyaga hat részből áll, amelyek témákra tagolódnak, a témák pedig külön pontokra. A szövegben kiemelt szavak és dátumok vannak, valamint az alapvető szakkifejezések és fogalmak magyarázata. Ezekre figyeljétek oda.

A tanulás anyagát könnyítik a történelmi okmányok, illusztrációk, térképek és sémák. A témák tanulásakor feltétlenül olvassátok el a benne található dokumentumokat és válaszoljátok meg a feltett kérdéseket. Az illusztrációk nézegetésekor olvassátok el a képszövegeket, amelyek tulajdonképpen a képen ábrázoltakat magyarázzák. Elképzeléseketek arról, hogyan bontakoztak ki a megismert események, segíti a történelmi térkép is, a történelmi események közötti kapcsolatokat pedig a sémák segítségével fogjátok jobban megérteni.

Minden témát kérdések és feladatok zárnak, amelyekkel ellenőrizhetitek ismereteiteket. A gyakorlati feladatok teljesítése során rendszerezitek és általánosítjátok ismereteiteket a kérdésekre adott válaszokkal és a tesztfeladatok elvégzésével.

A tankönyv végén mellékleteket találtok: terveket és sémákat az önálló munkához, szakirodalmat, a szakkifejezések és fogalmak szótárát stb.

Azonban a tankönyv nem minden esetben tartalmazza az elegendő információt a felkészülésre az órához, különösen a gyakorlatihoz, amely pótlólagos források feldolgozását is kívánja. Az is lehet, hogy szeretnétek elmélyíteni ismereteiteket. E célból a tankönyv szerzői elektronikus ismeretforrásról is gondoskodtak: érdekes pótinformációkat, okmányok részleteit és kérdéseket hozzájuk, önellenőrző teszteket stb. tettek fel az internetre; mindezt a következő elektronikus címen találhatjátok meg: **interactive.ranok.com.ua**

Hogy megkönnyítsük munkátokat, egyezményes jeleket alkalmaztunk. Figyeljétek ezeket.

Kérdések és feladatok, amelyek segítenek a már korábban tanult anyag felidézésében és az új anyag befogadásához való felkészülésben.

„Okmányok” – történelmi források részletei és kérdések hozzájuk.

„Érdekes tudni” – ebben a rovatban sok érdekes történelmi ténnyel ismerkedtek meg a téma anyagához kapcsolódóan.

„Történelmi személyiségek” – információk a kiemelkedő történelmi személyiségekről és hozzájárulásukról a történelmi fejlődéshez.

„Következtetések” – itt az elsajátított anyag alapvető tételei vannak megadva.

Kérdések és feladatok

Itt a téma kérdései és feladatai vannak megadva négy csoportra osztva:

„Ellenőrizték, mennyire emlékeztek” – ezeknek a kérdéseknek a segítségével ellenőrizhetitek magatokat és tisztázhatjátok, mennyire jól sajátítottátok el a téma anyagát.

„Gondolkozzatok és válaszoljatok!” – ezek a kérdések segítenek az olvasottak megértésében.

„Teljesítsétek a feladatot” – ennek a rovatnak a feladatai segítenek tanulási készségeitek fejlesztésében (térképolvasásban, terv, táblázatok összeállításában).

„Feladatok érdeklődőknek” – itt találjátok meg azokat a feladatokat és kérdéseket, amelyeket a tanár utasítására kell elvégezni, vagy az olyan tanulónak, akik szeretnék elmélyíteni tudásukat ajánlott irodalom és az internet segítségével.

Bevezetés

1. Mit tanulmányoz a történelemtudomány? 2. A világtörténelem mely korszakaival ismerkedtetek meg az előző években? 3. Mely sajátságok jellemzik az emberiség fejlődését a középkorban?

E tanévben folytatjátok az emberiség történelmének tanulmányozását. Az előző osztályokban megismerkedtetek az ókor és a középkor történelmével.

A 8. osztályban elkezdték az újkor történelmének tanulmányozását. Ezt feltételesen két részre oszthatjuk. Az elsőt korai újkornak vagy korai modern korszaknak (a XV. sz. vége – a XVII. sz. első fele) nevezzük. E korszak meghatározó eseményei a nagy földrajzi felfedezések, a reneszánsz, a reformáció és az ellenreformáció.

Az újkor másik részében, az Új időkban (a XVII. sz. második fele – a XVIII. sz.) megismerkedtek azzal a korszakkal, amely a felvilágosodás jegyében zajlott.

A következő évben befejezitek az újkor történetének tanulmányozását, megismerkedtek a kor második részének eseményeivel.

Az újkor történelme az egyetemes történelemnek a középkor és a legújabb kor közötti szakasza. Az új idők fogalmát először a XV. században az olasz gondolkodók kezdték használni, szembeállítva ezzel saját korukat a megelőző korszakkal, a középkorral, mintegy igazolva ezzel, hogy Európa történetében új korszak kezdődött.

A világtörténelem korszakolása

A korszak neve	Korszakhatárok
Az őskori társadalom történelme	Az ember megjelenése a Földön – i. e. 3. évezred
Az ókor történelme	Az i. e. 3. évezred – 476
A középkor történelme	476 – 1492
A korai újkor	A XV. sz. vége – a XVII. sz. első fele
Az újkor történelme	I. korszak: a XVII. sz. második fele – a XVIII. sz. II. korszak: a XVIII. sz. vége – a XX. sz. eleje
A legújabb kor történelme	I. korszak: 1914–1939 II. korszak: 1939 – napjainkig

A nagy földrajzi felfedezések messze ható változásokat indítottak el. Az európai országokból emberek ezrei indultak útnak a meggazdagodás és érvényesülés, új területek meghódítása reményében. Ennek következtében a nyugat-európai civilizáció túllépte Európa határait,

kiterjesztve befolyását Amerikára és Ázsiára, s lényegében megváltoztatta e népek életmódját. Szembetűnően megváltozott az élet Európában is.

Az emberek világszemléletében jelentős változást hozott a reneszánsz. Ekkor formálódik annak tudata, hogy a legnagyobb érték az ember, joga van a sokoldalú harmonikus fejlődéshez és képességeinek realizálásához.

A régi európai társadalom alapját kifejező katolikus egyház egyre nagyobb gátja lett az új rend kialakulásának. A katolikus egyházra érezhető csapást mértek a nagy földrajzi felfedezések, amelyek következtében kétségesse vált az egyház által képviselt világrend igazsága. Az emberiség rájött, hogy a világnak nincs vége a tengerek és óceánok partjainál, hogy az óceánon túl is vannak kontinensek, ahol szintén élnek emberek, és azok is tagjai a bolygónkon élő emberek közösségének.

A katolikus egyház szerepének átértelmezéséért folyó mozgalom a reformáció nevet kapta. (A nagy földrajzi felfedezéseket, a reneszánsz és a reformáció kibontakozását követő európai változásokat megismertek majd a megfelelő témáknál.)

A hagyományokon és szokásokon alapuló jogi társadalom fokozatosan összeomlott, az új európai civilizáció képviselőinek egyre nagyobb többsége a józan ész szavát és a saját belátását követte.

Változások történtek az európai országok államrendszerében is: a rendi monarchiát felváltotta az abszolutizmus. Az abszolút monarchia lett az az államrendszer, amely leginkább megfelelt az új társadalmi rétegek érdekeinek. Ugyanakkor a társadalomban érlelődött annak tudata, hogy a hatalomnak a társadalmat kell szolgálnia, védelmezni minden egyén érdekeit. Egyre erősödött a népek nemzeti identitása. Világossá vált, hogy a nemzetek a fejlődésük legkedvezőbb feltételeit csak a saját államukban teremthetik meg.

Az új társadalom kialakulásának fő központjai a nyugat-európai országok voltak: Olaszország, Anglia, Németalföld, Franciaország, Németország. Itt születtek meg az új eszmék és társadalmi-politikai mozgalmak, itt változtak meg az államformák, itt alakultak ki a piaci viszonyok és jelentek meg az új társadalmi rétegek. Összeomlottak a naturális agrár- és kézműves gazdaságon alapuló régi társadalmi rendszerek.

A felvilágosodás eszméi, amelyek a XVII. sz. második felében jöttek létre Angliában, jól szimbolizálják az európai történelem új korszakát, amely meghozta az emberi ész diadalát. Ekkor tejednek el az abszolutizmus ellenes nézetek, ekkor hirdetik meg, hogy az államnak biztosítania kell minden ember számára a szabad vallásgyakorlást, az egyenlő állampolgári és politikai szabadságokat.

A XV. sz. végétől a XVIII. századig terjedő korszak tehát a Nyugat országai számára a dinamikusan fejlődő új európai civilizáció kialakulásának és meghonosodásának korszaka, a Kelet országai számára pedig a fejlődés lassulásának, az agrár-kézműipari civilizáció hagyományai megőrzésének kora.

Következtetések

- ▶ A 8. osztályban a világtörténelem új korszakát, az újkor történelmét fogjátok tanulni, amely a XV. sz. végétől a XVIII. sz. végéig tartó időszakot foglalja magába.
- ▶ Az újkori történelemnek a XV. sz. végétől a XVII. sz. első feléig terjedő szakaszának, amelyet korai újkornak (korai modern szakasznak) neveznek, meghatározó eseményei a nagy földrajzi felfedezések, a reneszánsz, a reformáció és az ellenreformáció. A XVII. sz. második fele és a XVIII. század a felvilágosodás jegyében telik.

Kérdések és feladatok

1. Mi a neve a 8. osztályban tanulandó világtörténelmi korszaknak? 2. Milyen korszakokra osztjuk az újkor történetét? 3. Melyek az újkor meghatározó eszményei? 4. Egyformán fejlődtek-e Európa és a Kelet országai a XV. sz. végétől a XVIII. századig?
5. Jellemezzétek az európai országok újkori fejlődésének sajátosságait. 6. Hogyan fejlődtek a Kelet országai ebben az időben?
7. Mutassátok meg a térképen azoknak az országoknak a területét és fővárosát, amelyek az újkori társadalom alakulásának központjai voltak.
8. Egyetértetek-e azzal, hogy a világtörténelem minden korszaka új lépést jelentett az emberiség előrehaladásában.

I. FEJEZET. A NAGY FÖLDRAJZI FELFEDEZÉSEK ÉS A TÖKÉS VISZONYOK KIALAKULÁSÁNAK KEZDETE

1. Az európaiak felfedezései

1. Hogyan képzelték el a világot a középkorban? 2. Milyen volt India népeinek élete és kultúrája a XV. sz. végén? 3. Mit tudtok a Kolumbusz előtti Amerika népeiről?

A nagy földrajzi felfedezések okai és előfeltételei. A nagy földrajzi felfedezések kora döntő fordulat a középkor és az újkor között. Az emberiség ekkorra elegendő tudást halmozott fel, és szükségét érezte annak, hogy megismerje a Föld ismeretlen tájait.

A középkor végére állandósult a kereskedelem a Kelet országaival. A különféle keleti árucikkek – fűszerek, ötvösmunkák, kelmék stb. – megszokottá váltak az európaiak számára. A XV. sz. második felében azonban jelentősen bonyolódott a helyzet azáltal, hogy az Oszmán Birodalom elfoglalta a Közel-Keletet. A kereskedelmi hajók és karavánok kifosztása, a rablások és a kalózkodás nagyon kockázatos-sá, előnytelené és rendszertelenné tették a kereskedelmet. Létrejött a közvetítők serege (arabok, olaszok), ami az árucikkek drágulásához vezetett. Az Egyiptomon és a Fekete-tengeren keresztül Indiába vezető utat teljes egészében az arabok ellenőrizték, akik nem engedték be az európaiakat. Tehát a nyugat- és északkelet-európai kalmárok-nak a keleti piacokról kár volt álmodozni. A nyugat-európai országok kalmárai és tengerészei egyre inkább igyekeztek új tengeri utakat találni Indiába az arabok és a törökök megkerülésével.

A mesésen gazdag Indiába vezető utak keresésére az európaiakat más ok is sarkallta: a kereskedelem fejlesztéséhez, új vállalatok alapításához aranyra, ezüstre volt szükség. Ebben Nyugat-Európában hiány volt.

A mai történészek a nagy földrajzi felfedezések előzményeit a következőkben jelölik meg:

- ▶ Európában nagy központosított államok jöttek létre, amelyek rendelkeztek a tengerentúli utak megszervezéséhez és finanszírozásához szükséges eszközökkel, mint például Spanyolország, valamint Anglia, Franciaország és Portugália.

- ▶ A katolikus egyház az új földek meghódítását sajátos keresztes hadjáratnak tekintette a pogányok ellen azok keresztény hitre térítése céljából.
- ▶ A reconquista sikeres befejeződése eredményeként sok-sok spanyol és portugál kismanes keletkezett, akiknek hadi tapasztalata haszonszerzéssel és vallási fanatizmussal párosult.
- ▶ Új és tökéletes navigációs készülékek és térképek, új típusú tengeri hajók létrehozása: tengeri iránytűk, asztrolábiumok, portolánok (hajózási kézikönyvek), háromárbocos karavellák stb.

A Kelet országaiba vezető utakat az európai országok közül elsőként Portugália és Spanyolország kezdte keresni.

2 **A portugálok felfedezései.** Kedvező földrajzi helyzete, az arab földrajz és matematika és a tengeri hajózás ismerete révén Portugália a XV. században tengeri nagyhatalom lett. A portugálok földrajzi felfedezéseinek kezdete **Tengerész Anrik** herceg (1394–1460) nevéhez fűződik, akinek tengeri expedícióiban nemcsak nemesek, hanem kereskedők is részt vettek.

India áhított partjaihoz az utat Afrika nyugati partjai mentén a déli partok megkerülésével akarták elérni. Ugyanakkor a portugálok a XV. sz. 40-es éveitől kezdve rendszeresen szerveztek expedíciókat Nyugat-Afrikába fűszerért, elefántcsontért, aranyhomokért, rabszolgákért. E területekről óriási jövedelmekre tett szert a portugál kincstár.

1488-ban **Bartolomeu Dias** tengerész (1394–1460) Afrika nyugati partjai mentén hajózva elérte a földrész déli részét és kijutott az Indiai-óceánra, de kénytelen volt visszafordulni matrózlázadás veszélye miatt. Afrika déli csücskét a Jóreménység Fokának nevezte el – annak reményében, hogy a következő tengerészek eljutnak India partjaira.

■ Bartolomeu Dias

Azt az expedíciót, amely megtalálta az utat Indiába, a 28 éves portugál **Vasco da Gama** (1469–1524) vezette. 1497 nyarán négy hajóval indult el Lisszabonból. Elhajózva Afrika nyugati partja mentén és megkerülve a Jóreménység Fokot, Vasco da Gama eljutott Mozambikba. Ott az arany-nyal, ezüsttel, igazgyönggyel, fűszerekkel megrakott arab hajók láttán

megsejtette, milyen gazdagságra lehet szert tenni Indiában. Az arabok ellenállása ellenére talált egy vezetőt, akivel eljutott India partjaihoz.

1498. május 20-án a portugál hajók kikötöttek Kalkutta kikötőjében. Vasco da Gama parancsot adott az expedíció tagjainak fűszervásárlásra. Az év végén a fűszerekkel megrakott hajókkal és a radzsának a portugál királyhoz intézett levelével Vasco da Gama haza indult. A visszaút csaknem egy esztendeig tartott.

Vasco da Gama expedíciójának jelentősége az, hogy felfedezte a tengeri utat Indiába Afrika megkerülésével. Ugyanakkor ez a felfedezés megvetette a portugál **gyarmatbirodalom** alapját. Nagy területeket a portugálok nem hódítottak meg, de a partvidéken számos, jól megerősített **faktóriumot** létesítettek.

A fűszerkereskedelmet a portugál király **monopóliumának** (kizárólagos jogának) nyilvánították. A kereskedők, akik ezt az árut Lisszabonba szállították, 800 százalékos haszonra tettek szert. Az árak magasán tartása céljából a király csak évi öt-hat hajónyi fűszer behozatalát engedélyezte.

Kezükben tartva az indiai út ellenőrzését, a portugálok utat kerestek nyugat felé is. Miután Kolumbusz felfedezte Amerikát, egy hajóraj **Pedru Cabral** vezetésével 1500-ban felfedezte Brazíliát és a portugál király birtokává nyilvánította.

■ Vasco da Gama megérkezik Kalkuttába

Gyarmat – más állam fennhatósága alá tartozó függő terület.

Gyarmatbirodalom – olyan államszervezet, amelynek kötelékébe az anyaország területén kívül nagy kiterjedésű gyarmatok tartoznak.

Faktórium – kalmárok által a gyarmatokon szervezett kereskedelmi iroda és település.

3 **Kolumbusz Kristóf és tengeri útja Amerikába.** Indiát nyugat felé elérni elsőként Kolumbusz Kristóf (1451–1506) spanyol felfedező kísérelte meg.

Kolumbusz Kristóf (Christobal Colon) Olaszországban született. Már 14 éves korában részt vett hajóutakon Angliába és Afrika partjai mentén. Kolumbusz osztotta az olasz Paolo Toscanelli nézetét, aki azt vallotta, hogy a Föld gömb alakú, és a nyugati út Európából Indiába a legrövidebb. Toscanelli elkészített egy világtérképet, amelyen Ázsia az Atlanti-óceán nyugati partján volt feltüntetve. Számításai szerint a Kínába és Indiába vezető út az Atlanti-óceánon át jóval rövidebb, mint Afrika megkerülésével. Toscanelli azonban tévedett a Föld méreteinek meghatározásában, így az Európa és Ázsia közötti távolságot illetően is. Kiderült, hogy ez a nagy tévedés nagy felfedezéshez vezetett.

Toscanelli térképe és számításai meggyőzték Kolumbuszt, hogy nyugat felé is el lehet jutni Indiába.

Ezek alapján elhatározta, hogy megpróbál eljutni Indiába az Atlanti-óceánon keresztül. Elutazott Spanyolországba, ahol előadta tervét Ferdinánd királynak és Izabella királynőnek. A királynő egyetértett Kolumbusz javaslatával, mivel az eredményes expedíció nagy haszonnal kecsegtetett Spanyolország számára.

1492. augusztus 3-án Kolumbusz a „Santa Maria”, „Pinta” és „Ninia” háromárbocos vitorlás hajóból és 90 főnyi legénységből álló expedíciójával elindult Indiába az Atlanti-óceánon keresztül. Az út két hónapnál tovább tartott. Végül 69 nap múltán partot értek egy kis szigeten, amelyre kitűzték a spanyol lobogót, a szigetet a spanyol király birtokává kiáltották ki és San-Salvador, azaz a Szent Megváltó szigetének nevezték. Ez a nap, 1492. október 12. lett Amerika felfedezésének dátuma.

Útját folytatva Kolumbusz felfedezte Kuba és Haiti szigetét és visszatért Spanyolországba. Diadalmasan jelentést tett a királynak a nyugaton felfedezett, Indiának vélt földekről, de aranyat alig hozott. A királyi udvar igen kiábrándult lett. Kolumbusz mint az új földek alkirálya még három utat tett meg, amelyek során felfedezte a Kis-Antilla szigeteket, valamint Puerto Rico, Jamaica, Trinidad szigetét, behajózta Közép-Amerika partvidékét.

■ Kolumbusz Kristóf.
Sebastiano del Piombo
festménye. 1519

Kolumbusz Kristóf Ferdinánd királyhoz és Izabella királynőhöz intézett leveléből (1498. október 18.)

Innen... útnak indíthatjuk a rabszolgákat, akiket el lehet majd adni és sok színes faanyagot. Ha értesüléseim helyesek, akkor... 4000 rabszolga eladható... Kasztíliaiban, Aragóniában, Itáliában, Szicíliában... igen nagy a kereslet rabszolgákra, s én úgy vélem, hogy nem elegendő, amit Guineából behoznak. S az innen származó rabszolgák, ha behozzák őket [az említett országokba], háromszor olcsóbbak, mint a guineaiak... Szállításuk költsége pedig megtérül már az eladásukból befolyó összegből. S ha útközben meg is hal belőlük, mindnyájukat ez a sors nem fenyegeti...

- ? 1. Milyen tényeket közöl a levél írója? 2. E tények alapján miről akarja meggyőzni a spanyol uralkodókat? 3. Hogyan értékelhető Kolumbusznak az általa felfedezett földek őslakosságához való viszonya?

Kolumbusz élete végéig nem tudta, hogy útja során új világrészt fedezett fel. Az új földeket Nyugat-Indiának vélte, kezdetben az is volt a neve: West-India. A Kolumbusz felfedezte földrész az „Amerika” nevet Amerigo Vespucci (1454–1512) olasz utazóról kapta, aki az új földrészt felderítve megállapította, hogy az nem Ázsia, hanem egy „Új világ”. Ettől kezdve e területet a térképeken „Amerigo földjének”, később egyszerűen „Amerikának” nevezik.

Kolumbusz felfedezése nyomán kiéleződött az ellentét Spanyolország és Portugália között az új területek birtoklásának jogáért. A vita rendezésére VI. Sándor pápa közvetítésével a felek 1494-ben Tordesillas

- Kolumbusz partra száll Amerikában 1492. október 12-én. John Vanderlyn festménye. 1847

- ? Szerintetek mit akart közölni művével a művész?

■ A. Vespuccit ábrázoló korabeli térkép

■ Fernán Magellán

? Nézzétek meg figyelmesen a féltekét.
Miről tanúskodik az, amit ábrázol?

városában egyezményt kötöttek, amely szerint a kb. 30. fokos délkör lett a határ sarktól sarkig a Föld Fok szigeteiktől nyugatra. Az összes felfedezett földek és vizek a délkörtől nyugatra spanyol, attól keletre pedig portugál birtok lett. Ez az elhatárolás azonban csak a nyugati féltekére vonatkozott. Később újabb vita keletkezett a Molukka-szigetek (kezdetben Fűszer-szigetek volt a neve) miatt. 1529-ben Saragossában új egyezmény osztotta fel az új földeket a Molukka-szigeteiktől keletre a 17. fokos délkör mentén.

4 **Fernán Magellán első föld körüli útja és annak jelentőségei.** Kolumbusz halála után expedíciójának részvevői folytatták a felfedezett területek meghódítását. 1513-ban egy spanyol expedíció Nunyez Cabeza de Vaca vezetésével először kelt át a Panama-földszoroson Eldorádót, a fantasztikus „arany országot” keresve. Feltárult előttük a Csendes-óceán. Igazi méreteiről azonban sejtelmük sem volt, ezért Dél tengerének nevezték el. E felfedezés után a spanyolok ismét keresni kezdték a nyugati utat Indiába.

Fernán Magellán (1480–1521) portugál hajós volt az első, aki az első föld körüli útja során felfedezte a nyugati utat Indiába.

Fernán Magellán élete nagyobb részét tengeri expedíciókban töltötte a portugál király szolgálatában. Több utat tett meg a Molukka-szigetekre, s nyilván már akkor elgondolta, hogy Amerikából a Molukkákra vezető útnak rövidebbnek kell lennie.

Amikor a portugál király a 35 éves hajóst szánalmas nyugdíjjal nyugdíjazta, az felajánlotta szolgálatait I. Károlynak, az ifjú spanyol királynak. Magellán nyugat felé akart eljutni a Molukka-szigetekre: ugyanis ha azok közelebb vannak Amerikához, mint Indiához, akkor a tordasillasi egyezmény szerint birtoklási joguk a spanyolokat illeti. Magellán meg volt győződve arról, hogy átjárót talál az Atlanti-óceánból a Csendes-óceánba és meghódítja a Fűszer-szigeteket.

1519. szeptember 20-án útnak indult az öt hajóból álló expedíció nyugat felé. Az út három évig tartott. Magellán elérte Amerika déli csücskét és megtalálta a két óceánt összekötő tengerszorost (amely ma az ő nevét viseli). Az utazás során csodás volt az idő, a tengert ezért Csendes-óceánnak nevezték.

A hosszú út nagyon nehéz volt. Az expedíció csak 1521 tavaszán ért partot az Ázsia keleti partjai mentén fekvő szigeteknél, amelyeket később Fülöp-szigeteknek neveztek. Magellán itt halt meg a bennszülöttekkel vívott harcban. A **Sebastián d'Elcano** (1487–1526) vezette megmaradt két hajó eljutott a Molukka-szigetekig és fűszerekkel megrakodva haza indult.

1522. szeptember 6-án a hajósok visszaérkeztek Spanyolországba. Az öt hajó közül csak egy, a jelképes „Victoria” („Győzelem”) nevű maradt épségben, a 253 főnyi legénységből 18 maradt életben.

A spanyol népek és civilizációjuk. 1992-ben, amikor az egész világ megünnepelte Kolumbusz első útjának 500. évfordulóját, „Amerika felfedezése” helyett ezt az eseményt „két civilizáció találkozása” néven méltatták. És talán ez volt a megfelelőbb.

Kolumbusz olyan földrészt fedezett fel, amely már azelőtt 25–30 ezer évvel benépesült. Az 1492-es expedíció hajónaplója beszámol Kolumbusz találkozásáról az indiánokkal: „Az indiánok gyapotfonál-kötegeket, papagájokat, drótokat és egyebeket hoztak, amelyeket leírni is hosszú lenne, amit elcseréltek bármiért, amit kaptak érte. Én nagyon figyeltem rájuk és állhatatosan kérdezgettem, van-e aranyuk...” Kolumbusz szavai semmi jót nem jósoltak az indiánoknak. Az indián civilizáció az európai haszonlesők hadával találkozott, akiknek egyetlen istenük volt: az arany.

A Kolumbusz előtti Amerika népének kultúrája több évezredes múltra tekintett vissza és magasan fejlett volt. Körülbelül 4000 évvel azelőtt sajátították el a földművelést. Az indiánok Európában ismeretlen növényeket termesztettek: kukoricát, burgonyát, kakaót, paradicsomot, napraforgót és egyébeket. Nem tudtak vasat olvasztani, nem használtak az óvilágban ismert olyan vívmányokat, mint a kerék, az eke, a tűzfegyverek. Fegyvert és szerszámokat kőből, fából készítettek.

Amerikában több civilizáció létezett. Az azték a Mexikói fennsíkon, a maja a Jukatán-félszigeten és Guatemalában, az inka az Andokban és a Bolíviai fennsíkon, a csibcsa a Kolumbiai hegyvidéken. Ezeknek a népeknek már volt államuk, sok szép városuk, amelyet kövezett utak hálózata kötött össze. A városok utcáin kőtemplomok és paloták díszeltek. A folyókat hidak ívelték át, még postájuk is volt.

Következtetések

- ▶ A nagy földrajzi felfedezések fő indoka a Kelet országaiba vezető új utak keresése és a megnövekedett arany- és ezüstszükséglet volt.
- ▶ A felfedezések eredményeképpen a portugálok elsőként létesítettek gyarmatbirodalmat, amelynek a XVI. sz. végén közel egymillió főnyi lakosa volt.
- ▶ A Portugália és Spanyolország között az új földterületek birtoklásáért kilobbant viszály fokozódása idézte elő először a történelemben a világ gyarmati felosztását.
- ▶ Magellán hajútja során először bizonyosodott be, hogy a Föld gömb alakú, és először nyertek általános ismereteket annak méreteiről.
- ▶ A Kolumbusz előtti Amerikában már léteztek civilizációk, amelyek fejlődését megakasztották az európai hódítók.

Kérdések és feladatok

1. Mely ország foglalta el a XV. sz. második felében a Közel-Keletet? 2. Mit fedezett fel Vasco da Gama? 3. Mely eseményt tekintjük Amerika felfedezésének? Mondjátok meg a dátumát. 4. Mikor jött létre a tordasillasi egyezmény? 5. Mely utazó fedezte fel a nyugati utat Indiába? 6. Nevezzétek meg a saját civilizációval rendelkező Kolumbusz előtti amerikai népeket.
7. Ismertessétek a nagy földrajzi felfedezések okait és előfeltételeit. 8. Jellemezzétek a portugálok földrajzi felfedezéseit. 9. Hogyan történt Amerika felfedezése? 10. Fejtsétek ki Magellán expedíciójának jelentőségét. 11. Jellemezzétek a Kolumbusz előtti Amerika népeinek civilizációját.

12. Kövessétek a térképen (1. előzék) az európaiak XV. sz. végi és a XVI. sz. első felében szervezett tengeri expedícióit és ismertessétek azok jelentőségét.
13. Készítsetek füzetetekben táblázatot „Földrajzi felfedezések a XV. sz. végén és a XVI. sz. első felében” címmel a következő séma szerint.

A felfedezés éve	Az expedíció vezetője	Az expedíciót szervező ország	A felfedezés tartalma	Történelmi jelentősége

14. Miért nevezik Amerika felfedezését nagy felfedezésnek? 15. Szerintetek melyik kifejezés jellemzi találóbban az 1492. évi eseményt a következményei szempontjából: „Amerika felfedezése” vagy „Két civilizáció találkozása”? Válaszokat indokoljátok meg.

2. Az Újvilág meghódítása

1. Merre haladtak a Kelet országaiba vezető kereskedelmi utak a XVI. századig? 2. Mit tudtok a Kolumbusz előtti Amerika népei társadalmi fejlettségének színvonaláról? 3. Milyennek képelték a Föld alakját a középkorban?

Konkvisztádorok az Újvilágban. 1495-ben Spanyolország királya rendeletileg engedélyezte aranszerző expedíciók szervezését az újonnan felfedezett nyugati területekre. A megszerzett arany kétharmadát be kellett szolgáltatniuk a királyi kincstárba. Ezzel a spanyol korona két fontos problémát oldott meg egyszerre: megszabadult attól a veszedelemes erőttől, amelyet a harcos hidalgók (nemesek) jelentettek, nem találván semmi elfoglaltságot hazájukban a rekonkviszta befejeztével, és biztosította az új jövedelemforrást.

■ A Nap piramisa, Teotihuacan város (Mexikó) legnagyobb építménye a Kolumbusz előtti időkből

■ Hernan Cortez

■ Montezuma azték uralkodó és Herman Cortez találkozása

? Hogyan mutatja be az illusztráció az amerikai bennszülöttek találkozását az európai konkvisztádorokkal?

A spanyolok kezdetben szigeteket foglaltak el, ahol erődöket építettek és spanyol bevándorlókat telepítettek le, utakat építettek, cukornád- és fűszerültetvényeket létesítettek.

1510-ben kezdődik el az amerikai **konkviszta** (spanyol conquista – hódítás) új szakasza – a földrész földjeinek elfoglalása. 1517–1518-ban **Hernan de Cordoba** és **Juan de Grijalva** (e.: huán de grihalva) osztagai újabb rabszolgákat keresve partra szálltak a Jukatán-félszigeten. A konkvisztádorokat itt váratlan látvány fogadta. A bennszülöttek primitív házikói helyett, amelyeket a Karib-tengeri szigeteken láttak, csodálatos városok, piramisok, kőtemplomok látványa tárult szemük elé.

Ez a maják állama volt, Amerika legősibb Kolumbusz előtti civilizációja. Az indiánok alig tanúsítottak ellenállást, mivel a spanyolokat isteneknek tartották. A spanyolok a templomokban rengeteg aranytárgyat találtak, és megtudták, hogy azokat a maják az aztékoktól kapják, akiknek országa Jukatántól északra terül el.

Az aztékok államának meghódítására **1519-ben** indult el egy spanyol osztag **Hernan Cortez** (e.: ernán kortez) vezetésével, amelynek 400 spanyol katona, 16 lovas, 200 indián volt a tagja. 13 ágyú tartozott a felszerelésükhöz. Partraszállás után Cortez parancsot adott, hogy gyűjtsák fel a hajókat, tudtul adván, hogy meghátrálásra és hazatérésre nem is gondol. Cortez kegyetlen harcokban meghódításra készítette az aztékokat.

■ Tenochtitlán azték főváros térképe, amelyet Cortez és társai állítottak össze 1524-ben

■ Francisco Pizarro

Cortez aránylag jelentéktelen veszteségek árán meghódította az egész államot. Montezuma azték uralkodó barátként fogadta a spanyolokat, meghívta őket államának fővárosába, Tenochtitlánba, amely egy tó mellett terült el. Cortez azonban gonosz szándékai érkezett. Amikor Montezuma embereivel bement abba a palotába, ahol Cortez szállása volt, a spanyolok hirtelen bezárták a kaput és rabul ejtették Montezumát. A palotában a spanyolok megtalálták a kincstárt, amelybe az aztékok évszázadokon át gyűjtötték a kincseket, és kifosztották azt.

A „megpróbáltatás éjszakáján” az aztékok megkísérelték kiszabadítani uralkodójukat, de a spanyolok meggyilkolták Montezumát. Cortez visszavonulásra adott parancsot. Amikor az aztékok rohama elől menekülő spanyolok pánikba esve összetömröltek a töltés hídján, a híd leszakadt, és lovak, sebesültek a mélybe zuhantak. Corteznek azonban sikerült kijutni a csapdából, és a rablott kincsekkel elmenekült. Elvesztette hadseregét és bajtársait, de szerzett aranyat. Később, amikor beszámolt a királynak a rettenetes éjszaka eseményeiről, azt írta, hogy az aztékok minden kincsét elnyelte a tó vize.

Egy év múlva Cortez újból visszatért az azték fővárosba. Tenochtitlán földig volt rombolva, és helyén Cortez új várost alapított, Mexikót.

Cortez lett „Új-Spanyolország” (így nevezték a spanyolok Mexikót) helytartója. Néhány év alatt elfoglalta egész Mexikót. A spanyolok lettek a világ talán leggazdagabb arany- és ezüstbányáinak birtokosai. Az ország teljes leigázása során azonban Cortezre nagy kiábrándulás várt. Montezuma unokaöccse, Kuautemok, az utolsó azték uralkodó az aranykészlet nagy részét elrejtette, és semmilyen tortúrával nem tudták rábírní, hogy titkát elárulja.

A mexikói hódításokkal egyidejűleg a spanyolok megindultak Dél-Amerika felé és a Csendes-óceán partjai mentén. Csábította őket Biru (vagy Peru) mesés gazdagságáról szóló mendemonda. Ezen a területen állt fenn az inkák birodalma.

1531–1536 folyamán az inkák államát leigázta Francisco Pizarro konkvisztádor 62 lovasból és 102 gyalogosból álló osztagával. A meghódított területeket a spanyol korona birtokává nyilvánították és felosztották Peru és Új-Spanyolország (Mexikó) alkirályságra a Madrid által kinevezett alkirályok uralma alatt.

Pizarro csellel ejtette foglyul a „legfőbb inkát”, Atahualpát, lemészárolva eközben háromezer inkát. A vezérüket vesztett indiánok többsége szétszéledt. Amikor Atahualpa rájött, hogy a spanyolokat az arany érdekli legjobban, szabadságáért hallatlan váltságdíjat ajánlott: megtöltött arannyal egy nagy szobát a felemelt kar magasságáig, egy valamivel kisebb szobát pedig kétszer ezüsttel. Pizarro beleegyezett. Az inkák két hónapon át gyűjtötték a kincseket, hogy uralkodójukat kiszabadítsák. Hozzávetőleges számítások szerint ez a váltságdíj 60 mázsa aranyat és 120 mázsa ezüstöt tett ki. Azonban ez nem mentette meg Atahualpa életét – Pizarro kivégeztette. A „legfőbb inka” halála után a spanyol hódítók osztagai bejárták az egész országot, fosztogatva a templomokat és palotákat. Az összerabolt aranytárgyakat beolvasztották, megsemmisítve az inka művészet unikális alkotásait.

2 Az első gyarmatok. Az indiánok sorsa a nagy földrajzi felfedezések után. A felfedezett Újvilág területére megindult a kalandorok és szerencselovagok hada. Tűzzel-vassal hódították meg az új földeket.

A konkvisztádorok kegyetlensége még a spanyolok körében is felháborodást váltott ki. A spanyoloknak az indiánokkal szembeni kegyetlensége és a hódítók által behozott betegségek (pestis, himlő, tífusz) katasztrofálisan lecsökkentették a bennszülöttek lélekszámát.

1630-ra Közép-Amerikában a Kolumbusz előtti idők 40 millió lakosából alig négymillió maradt.

Azoktól, akiknek sikerült túlélni, a spanyolok elvették a földet, az indiánokat pedig bányamunkára, arany- és ezüsbányászatra kényszerítették. Ott az

? Az illusztráció alapján mondjátok meg, hogyan bántak az európai hódítók a rabszolgákkal.

■ Afrikából fehér bőrű rabszolgákat visznek Amerikába

indiánok hamar elpusztultak vagy megölték magukat és rokonaikat, hogy ne kelljen raboskodniuk. A katolikus papság erőszakkal keresztény hitre térítette őket. Az indiánokat megtizedelte a nehéz munka, az éhezés, a betegségek. A halottak pótlására nehéz munkát végezni Afrikából hoztak be fekete bőrű rabszolgákat. Egy fekete bőrű rabért a rabszolgapiacra Brazíliában a XVI. században 15-ször annyit fizettek, mint egy bennszülött indiánért. Az Afrikában összefogott és az óceánon áthajóztatott ezer rabszolgából alig a fele maradt életben, de az „élő áru” még így is hallatlan hasznot hajtott a kereskedőknek.

A rabszolga-kereskedelem jól jövedelmező üzlet volt és Amerikában a XIX. sz. első feléig tartott.

3 A nagy földrajzi felfedezések következményei és jelentősége. A földrajzi felfedezések nagy befolyást gyakoroltak egész Európa gazdasági életére. Korábban a fő kereskedelmi utak a Földközi- és a Balti-tengeren át vezettek, most átkerültek az óceánokra. Létrejött a világherkeselelem, amely kapcsolatot tartott a földrészek között. A felfedezett kontinensekre vaseszközöket, fegyvert, kelméket és egyebeket szállítottak. Amerikából Európába és Ázsiába dohányt, kávé, teát, kakao, fűszereket, aranyat, ezüstöt, értéktárgyakat hoztak be. Alakulni kezdett a világpiac mint az új társadalom gazdaságának egyik összetevője.

Olaszország mint az addig legfejlettebb kereskedelmi ország helyét elfoglalta előbb Portugália és Spanyolország, később Németalföld és Anglia. Az üzleti élet új központjai lettek olyan európai városok, mint Cádiz és Sevilla Spanyolországban, Antwerpen és Amsterdam Németalföldön, London Angliában.

■ Fűszerek – a legfőbb indiai árucikkek

Európában új növényeket kezdtek termesztetni – kukoricát, babot, burgonyát, paradicsomot. Elterjedt a csokoládéfogyasztás, a cukor, a földimogyoró, a déligyümölcsök, a pulykahús használata. A burgonya meghonosodásával az európaiak megmenekültek az éhezéstől. Emberi táplálék és kitűnő takarmány lett a kukorica. A brazíliai cukorgyártás fejlődése és a cukor európai importja új ágazatokat hozott létre az élelmezésben. Az édességek nemcsak a gazdagok, hanem a szegények számára is hozzáférhetővé váltak. Az európaiak táplálkozásában meghonosodtak a különféle halételek. Amerikától

az európaiak átvették a dohányzást és a kaucsuk-labdajátékot (a basketball és a volleyball őseit).

A felfedezések közvetlen következménye lett a gyarmati rendszer létrejötte. Az első gyarmatbirodalmakat Portugália és Spanyolország teremtette meg, ezt követte Németalföld, Anglia és Franciaország. A gyarmatok a gyarmatosító országoknak óriási jövedelmeket biztosítottak és elősegítették gazdaságuk fejlődését. Ugyanakkor a gyarmatok miatt **gyarmati háborúk** törtek ki. Ezek közül az első volt az, hogy a franciák a XVI. sz. 60-as éveiben el akarták venni a spanyoloktól az észak-amerikai Florida-félszigetet.

A nagy földrajzi felfedezések egyik legfontosabb következménye lett az „**árforradalom**”

A XVI. sz. 40-es éveiben rohamosan emelkedni kezdett az árucikkek többségének ára, ámulatba ejtve és felháborítva az európaiakat, akik megszokták a stabil árakat. A kenyér ára a XVI. században 5–7-szeresére emelkedett. A drágulásért a felvásárlókat és az üzérkedőket okolták, pedig a drágulás oka az volt, hogy jelentősen megnövekedett az Európába Amerikából és Indiából behozott arany és ezüst mennyisége. Ez az arany- és ezüstpénzek értékcsökkenéséhez és megfelelően az árucikkek drágulásához vezetett, ami aztán drágábbá tette az életet.

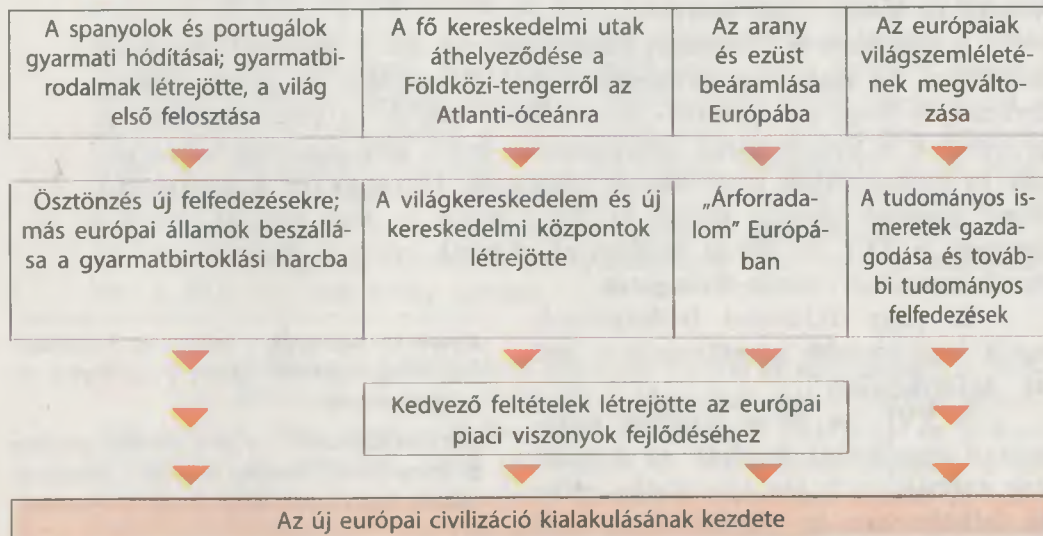
A nemesfémek beáramlása, a kézműipari termékek iránti kereslet megnövekedése, amit az Újvilágban létesített gyarmatok eredményeztek, új vállalatok – manufaktúrák létrehozásához vezetett. Ezekben a munkamegosztás folytán jóval több termék készült, mint a kézműipari műhelyekben.

A nagy földrajzi felfedezések korszaka aránylag rövid időre terjed ki: a XV. sz. végétől a XVII. sz. közepéig tartott. Másfél évszázad nem nagy idő az emberiség történelmében, de ez alatt az idő alatt óriási változások történtek az emberek világfelfogásában. A világ térképén új kontinensek, szigetek, kereskedelmi utak jelentek meg. Már senki nem vonta kétségbe, hogy a Föld gömbölyű. A nagy földrajzi felfedezések új kutatásokat indítottak el. Elkezdődött a mítoszokból ismert legendás hírű Déli földrész (Ausztrália) felkutatása. Hatalmas anyag gyűlt össze a természettudományok – a földrajz, biológia, csillagászat, fizika, kémia fejlődéséhez.

Gyarmati háborúk – fegyveres összetűzések a nagyhatalmak között a gyarmatok újrafelosztásáért.

„Árforradalom” – a pénz elértéktelenedése az arany értékcsökkenése miatt és a legszükségesebb fogyasztási cikkek árának emelkedése.

■ A nagy földrajzi felfedezések következményei

A földrajzi felfedezések megváltoztatták a világnak az európaiak által addig ismert térképét. Először döbbsentek rá, milyen nagy és milyen sokszínű a világ. A Földnek az európaiak által addig ismert területe hatszorosára nőtt a XVII. században a XIV. századhoz képest. Más népek megismerése hozzájárult saját történelmi egységüknek, vallási és kulturális közösségüknek tudatosításához.

■ Következtetések

- ▶ A spanyol hódítások következtében az újvilágban létrejött a kor legnagyobb spanyol gyarmatbirodalma, amely a dél-amerikai Tűzföldtől az észak-amerikai Rio Grande folyó felső folyásáig terjedt.
- ▶ A nagy földrajzi felfedezések fontos, de nem egyértelmű befolyást gyakoroltak mind az európai országok, mind az európaiak által felfedezett kontinensek fejlődésére.

■ Kérdések és feladatok

1. Mely konkviztádor igázta le az aztékok államát? 2. Mikor hódították meg az inkák államát? 3. Milyen munkát végeztek a spanyol gyarmatosítók az indiánnokkal? 4. A nagy földrajzi felfedezések révén mely európai városok lettek az új kereskedelmi központok? 5. Mi volt az „árforradalom”? 6. Mi volt a célja a gyarmati háborúknak?

7. Értékeljétek a spanyolok tevékenységét az Újvilág meghódítása során. 8. Határozzátok meg, miben egyezett és miben különbözött a spanyolok és a portugálok ténykedése a gyarmatbirodalmak létrehozásában. 9. Véleményetek szerint melyek a nagy földrajzi felfedezések legfontosabb következményei. Miért?

10. Jelöljétek meg a térképen az európai államok XVII. századi gyarmatait.

11. Egy spanyol konkvisztádor ezt írta az indiánokról: „E föld túlnyomó részét vadállatok és értetlen lények vagy durva vademberek népesítik be és foglalják el jogtalanul, melyek istentelen tudatlanságuk és istengyalázó bálványimádásuk miatt rosszabbak a ragadozóknál.” Értelmezzétek ezt az állítást. 12. Hogyan igazolták a spanyolok az indiánok leigázásának jogosságát? Szerintetek kik voltak a konkvisztádorok: a keresztény civilizáció terjesztői vagy kegyetlen hódítók?

3. Az anyagi világ és a társadalom

1. A nagy földrajzi felfedezések előfeltételeinek példáján határozzátok meg az új felfedezések és a társadalmi fejlődés közötti kapcsolatot. 2. Melyek voltak a kézműipari termelés főbb sajátosságai? 3. Mi volt a rendi társadalom? Milyen jogai és kötelességei voltak a három rendnek a középkori társadalomban?

A találmányok és a modernizáció korszaka. A korai újkorban Európában nagy lendületet vesz a műszaki haladás: létrejön sok-sok különféle találmány és megindul a műszaki modernizáció. Az európaiak már nem kölcsönzik a találmányokat az araboktól, kínaiaktól, indiaiaktól: ők maguk találnak fel új dolgokat, jóval megelőzve más népeket.

Az európai tudományos kutatómunka egyik fő iránya az energiaforrások és a motorok tökéletesítése volt. Világos, hogy a régi idők fő „motorja” – az ember izomereje – most sem nélkülözhető és azt semmi sem helyettesítheti. De modernizálni kezdtek egyéb szerkezeteket, gépezeteket. Tökéletesítették a vízimalmot hajtó kereket, tíz méterekre növelték az átmérőjét. Ennek köszönhetően a XVII. sz. második felében a malmok egy óra leforgása alatt 37 kg lisztet őröltek (a XII. században csak 17 kg-ot). A XVI. sz. első felében Németalföldön felfedezték a szélkerék energiájának ipari alkalmazását. Ennek eredményeképp sokkal könnyebb lett a bányászati munka, az érczúzás, a csiszolószerkezetek, fűrők, fűrészek, pumpák, prések stb. működtetése.

■ Kohó

? Az illusztrációk alapján határozzátok meg a fémolvasztás és az üvegyártás sajátosságait a korai újkorban.

■ Üvegfúvók

Nagy jelentősége volt a csavargyártás műszerei és technológiája fejlesztésének, a csavar ugyanis fontos eleme minden energiaátviteli szerkezetnek. Kezdetben a csavart kézzel gyártották fából vagy fémből vésve. Később, amikor feltalálták az esztergapadot (1568) és kidolgozták a bronz és sárgaréz alapú csavaröntés technikáját, lehetővé vált a termelési folyamatok modernizálása más iparágakban is. Nürnbergben 1550 körül feltalálták a nyomdai csavarsajtó használatát.

Szembetűnő változások történtek a bányászatban. A XVI. században és a XVII. sz. első felében már szivattyúkat használtak a tárnák víztelenítésére, futószalagot az érc felszínre hozatalára, a bányákban szellőztető berendezéseket alkalmaztak. Szlovákia rézbányaiban a XVI. században először használtak csilléket az érc szállítására: fasíneken lovakkal vontatták. Ezt a találmányt alkalmazni kezdték az angliai kőszénbányákban is. Később, a gőzmozdonyok korában ennek az elvnek az alapján építették meg a vasutakat, fasínek helyett fémsíneket alkalmazva.

A korai újkorban az európaiak modernizálták a fémolvasztás technológiáját. Változott az olvasztás módja és az olvasztókemencék szerkezete. Európában a XVI. sz. végén kezdtek kohókat építeni. Az olvasztási folyamat modernizálása lehetővé tette az öntöttvas és a kitűnő minőségű acél előállítását. Fokozottabb lett a kőszénbányászat: a kőszén égéshője sokkal magasabb, mint az addig használt tőzegé és faszéné. A kőszén használata azért is volt fontos, mert a XVI. században veszedelmesen csökkent az erdők területe. Az ember a történelem folyamán először vette észre, hogy tevékenysége eredményeképpen csökkennek a természeti kincsek. Ez sürgetővé tette az erdőgazdálkodás szabályozását.

A kőszén használata lehetetlen volt anélkül, hogy ki ne vonták volna belőle a káros elegyanyagokat, amelyek miatt romlott a fém minősége. A XVI. sz. 20-as éveiben az angolok felfedezték a kőszén kokszolását, amivel kivonták belőle a káros elegyanyagokat különleges kemencékben. A nagy kőszéntartalékokkal rendelkező Anglia így a kokszt fő előállítója és szállítója lett.

2 A piaci viszonyok és a parasztság. A XVI. században változni kezdett a parasztság. A középkori társadalom két legfontosabb rétege a hűbérurak és a parasztság volt. A parasztoknak a föld kivételével megvolt mindenük, ami az élet-hez szükséges: munkaeszközök, lakás, igásjószág. A parasztoknak, hogy a szeniortól földhöz jussanak, járadékot kellett fizetniük, elvégezni a szenior által meghatározott munkákat és beszolgáltatni a termés egy bizonyos részét. Kezdetben a szeniorok, hogy megtartsák birtokukban a parasztokat, jobbágyokká tették őket, megfosztva őket a személyi szabadságtól. Fokozatosan rájöttek azonban, hogy a szabad ember jobban dolgozik, mint a jobbágy, s ez arra ösztönözte őket, hogy visszaadják a parasztoknak a személyi szabadságot. Pótvuttatásokat adtak a parasztoknak, megengedték, hogy önállóan gazdálkodjanak, ha teljesítették a robotot és befizették a pénzbeli járadékot. Egyes parasztok megváltották a szabadságukat. A parasztok és a földtulajdonos hűbérurak között új üzleti kapcsolatok jöttek létre. A földesúr már nem védelmezője volt az engedelmességre kényszerített parasztnak, hanem csupán földtulajdonos, akinek a föld bérletéért rendszeresen bérleti díjat kellett fizetni.

A paraszt önálló gazda lett. Termékeit a piacra vitte, meghatározta, mely termékekre legnagyobb a kereslet a legközelebbi városban. Természetes, hogy nem minden paraszt volt sikeres

■ Vízkerek alkalmazása a bányászatban (Németország, XVII. sz.)

? Hogyan alkalmazták a vízkereket a bányászatban a korai újkorban?

■ Paraszt és parasztasszony. Albrecht Dürer rajza. 1498

gazda: akinek jól ment, az meggazdagodott, akinek nem, az tönkre ment. A piaci viszonyok fejlődése a parasztság vagyoni rétegeződéséhez vezetett. A tehetős parasztok, csekély fizetés vagy csupán az élelmezés fejében szolgálatra fogták elszegényedett társaikat, akik nem bírták fizetni az úrbért és így elesetek a földbérlettel. A földesúrnak jobban megfelelt egy-két gazdag bérlő, aki rendszeresen fizette a járu-lékot, mint sok apró fizetéseképtelen paraszt.

3 Kapitalizmus a városokban. Az európai városokban a XVI. sz. elején a kereskedők voltak a leggazdagabbak. A nemzetközi kereskedelem révén, kihasználva az árak (kiváltképp a gyarmati cikkek árai) közötti különbséget és uralkodó helyzetüket a piacon, az európai kereskedők óriási tőkét halmoztak fel.

Tőke – így nevezték a kapitalizmus, azaz a tőkés rendszer kialakulása idején azt a pénzt, amelyet a vállalkozók jövedelemszerzési céllal a termelésbe fektettek.

Kapitalizmus – tőkés gazdasági rendszer, amelyben a társadalom két fő rétege a bér munkások és a burzsoázia, a fő termelőeszközök a burzsoázia tulajdonát képezték, amely kizsákmányolta a bér munkásokat.

Ezt a termelésbe befektetni azonban a városban nagyon nehéz volt. A középkori céhi alapokmányok akadályozták új vállalatok alapítását. Az egyenlő termelési feltételek megteremtése helyett a céhi szabályok gátolták a termelés fejlődését.

A kereskedők kezdetben különböző bankügyletekbe fektették be a pénzüket. Európa városaiban akkor jönnek létre a bankok és a tőzsdék, amelyekkel szerződést kötöttek és különböző kereskedelmi ügyleteket végez-

tek. A kölcsönös elszámolás alkalmasabbá tételére különböző értékpapírokat, váltókat, nyugtákat kezdtek alkalmazni.

A bankárok és a kereskedők fokozatosan a társadalom legbefolyásosabb erejévé váltak, miközben megmaradtak a nem kiváltságos harmadik rend képviselőinek, akiknek a papságtól és a nemességtől eltérően adózniuk kellett. Reális hatalmuk és jelentőségük a társadalomban egyre nyilvánvalóbb lett.

4 A manufaktúrák létrejötte. Európa és az újonnan alakult gyarmatok lakossága áruszükségletének növekedése nagy lökést adott új nagyvállalatok létrejöttének, amelyeket manufaktúrának neveztek (a latin *manufactura* jelentése: kézzel készített).

Ilyen vállalatok leggyakrabban a szövőiparban és mindenekelőtt a posztógyártásban alakultak. De hogyan? A vállalkozó vagy a céhmester, ha a posztóra növekedett a kereslet, felvásárolta a gyapjút és

■ Kalapkészítő manufaktúra

■ Selyemszövő manufaktúra

? Az illusztrációk alapján mondjátok meg, miben állt a munkamegosztás a manufaktúrákban.

kiadta feldolgozásra a különböző szakmájú kézműveseknek. A vállalkozó ezzel függővé tette a kézműveseket, akik – gyakran elvesztve a termelőeszközök tulajdonjogát – saját műhelyükben a vállalkozónak dolgoztak. Az ilyen vállalatot **megosztott manufaktúrának** nevezték.

Az új vállalkozás leghatásosabb formája volt a **központosított manufaktúra**, ahol minden munkaműveletet egy fedél alatt végeztek bér munkások. Nem birtokoltak munkaeszközöket – ezeket maga a vállalkozó vásárolta meg és egy személyben meghatározta a munka és a jutalmazás mértékét minden munkás számára. Ezekben az üzemekben a kézíleg végzett munka volt túlsúlyban, semmilyen gépet vagy más munkaeszközt, amelyet nem kézíleg hoztak volna működésbe, nem használtak. Minden munkás a legelēmibb műveletekre felosztott munkát végezte. Ennek, valamint a termelési folyamatok és a termelőeszközök

Manufaktúra – kézi munkára alapított, de már a munkások munkájának a közös műhelyben történt egyesítésén alapuló termelési mód, illetőleg üzem. A munkamegosztás következtében a manufaktúrákban a termékgyártás jóval nagyobb, mint a kézműipari műhelyekben.

Bérmunkások – személyileg szabad munkások, akik létfenntartási eszközök híján kénytelenek a termelőeszközök birtokosának dolgozni.

Burzsoázia – kezdetben a városlakók neve a hűbéri társadalom más rendjeivel (a papsággal és a nemességgel) szemben. A kapitalizmus kialakulása idején a társadalom uralkodó rétegévé válik, amely a termelőeszközöket biztosítja és bér munkások kizsákmányolásával tartja fenn magát.

modernizálásának eredményeképpen a központosított manufaktúrákban több terméket gyártottak, mint a megosztott manufaktúrákban. Központosított manufaktúra azonban jóval kevesebb volt, mert ezek létrehozásához sokkal több pénz kellett.

A manufaktúrák létrejöttével új társadalmi rétegek jelentek meg: a bér munkások és a vállalkozók vagy burzsoázia.

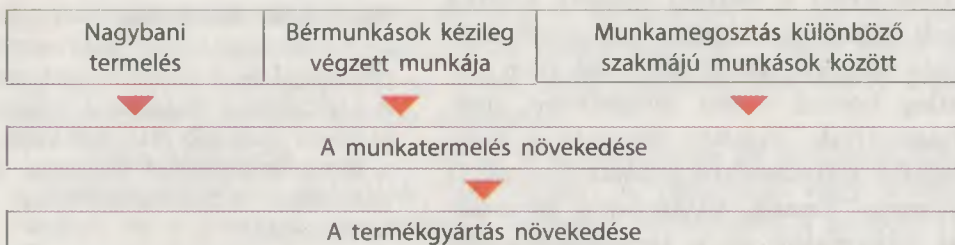
Egy központosított manufaktúra leírása

(Newberry-i Jacks ismert posztókészítő balladája nyomán, 1597(8))

Egy tágas, hosszú helyiségben kétszáz erős, szilárd munkapad állt: ezeken dolgozott kétszáz ember, mind egy sorban. Mindegyik mellett ült egy-egy ügyes fiú, akik nagy lelkesedéssel készítették elő a vetélőket. A szomszédos helyiségben száz asszony fésült a gyapjút szünet nélkül... A következő szobában száz lány dolgozott..., akik egész nap fontak és csodás fülemüle hangon énekeltek. A következő szobában szegényesen öltözött gyerekeket látunk; ülve fésülték a gyapjút, szétválasztva a finomat a durvábbtól; másfélszázan voltak, szegény szülők gyermekei, akiknek munkáját esténként egy pennyvel jutalmazták azon felül, amit napközben megettek és megittak. A szegény gyerekeknek ez nagy segítség volt. A következő helyiségben... [ült] még ötven fiatal gyapjúnyíró, akik itt bizonyították mesterségbeli tudásukat és ügyességüket. Mellettük dolgozott még 80 ványoló. Ezenkívül volt még neki [Newberry-i Jacksnek] egy festőműhelye, amelyben 40 munkást tartott, meg egy posztóványolója, ahol 20 ember dolgozott.

- ? 1. A szemelvény mely részei tanúsítják, hogy: a) a manufaktúra nagyüzem volt; b) ott bér munkások dolgoztak; c) kézi munkaeszközöket használtak; d) munkamegosztás volt? 2. Számítsátok ki, hány munkás dolgozott a manufaktúrában. Mi volt a szakmájuk? 3. Véleményetek szerint a szövegben mik a tények és mi a szerzői fantázia?

■ A manufakturális termelés jellemzői

Következtetések

- ▶ A korai újkorban sok találmány született és jelentős modernizáció valósult meg, ami elősegítette az európai országok gazdasági fejlődését és megvetette az alapját az iparosítás XVII–XVIII. századi kibontakozásának.
- ▶ A mezőgazdaságban a XVI–XVII. században egyre terjedt a bér munka. A személyi függőséget felváltotta a bér munkások gazdasági függése uraiktól.
- ▶ Terjedt a vállalkozás új formája – a manufaktúra. A korai újkor folyamán a manufakturális termelés volt az ipari termelés fő formája a nyugat-európai országokban.

Kérdések és feladatok

1. Mit használtak energiaforrásként a XVI. sz. első felében Németalföldön? 2. Hol kezdték használni a nyomdai csavarsajtót? 3. Mi a tőke? 4. Mi a manufaktúra?
5. Nevezzétek meg a manufaktúra két formáját. 6. Hogy nevezték a manufaktúra tulajdonosát?
7. Mit találtak fel és mit modernizáltak az európaiak a XVI. században és a XVII. sz. első felében? 8. Milyen változások történtek a piaci viszonyok hatására a mezőgazdaságban az európai országokban? 9. Hogyan szervezték meg a munkát a megosztott és a központosított manufaktúrában? 10. Jellemezzétek a társadalmi szerkezet újkori változásait.
11. Emlékezzetek vissza, melyek voltak a munkaszervezés sajátosságai a középkori kézműipari műhelyekben, és hasonlítsátok össze azzal, ami a manufaktúrákat jellemezte. Töltsétek ki a táblázatot (a füzetetekben).

Jellemzők	Kézműipari műhely	Manufaktúra
A vállalat mérete		
A munka jellege (kézi vagy gépi)		
A munka megosztása		
A dolgozók összetétele		

12. Képezhettek-e a különböző rendek egységes társadalmi réteget a nyugat-európai országokban a XVI. században és a XVII. sz. első felében? Véleményeket indokoljátok meg.

4. Nyugat-Európa mindennapi élete

1. A középkori Európában hogyan változott a lakosság száma és összetétele? 2. Hogyan változott meg az európaiak élete a középkorban? 3. Milyenek voltak a középkori városok? 4. Mivel táplálkoztak az európaiak a középkorban?

A lakosság. A XVI. században és a XVII. sz. első felében Európa lakosságának létszáma állandóan növekedett. Ez mindenekelőtt a XVI. századra vonatkozik, amelynek során ez a mutató 69 millióról 95–100 millióra nőtt.

A XVII. sz. közepén Európa lakosainak száma 110–115 millió volt. Ennek oka a születések számának növekedése, az életfeltételek javulása és a táplálkozásban bekövetkezett változásokban keresendő.

Az átlagos életkor 30–35 év volt, de sok ember a hajlott kort is megérte. A férfiak többsége 40–60 évet élt, a nők 20–40 évet. Mint korábban, most is magas volt a gyermekhalandóság: a gyermekeknek csak a fele érte el a 10 éves életkort. Ez azzal magyarázható, hogy nem volt terhes-gondozás, nem tartották be az elemi higiéniai szabályokat. Mai értelemben vett kórházak egyáltalán nem voltak, csak menhelyek voltak a gyógyíthatatlan betegek, a nyomorékok és az agok számára.

■ Jótekonysági vásár. Isaac van Swaneburgh festménye. 1600 körül

A borzasztó egészségügyi viszonyok a városokat a betegségek és járványok terjedésének központjává tették. Az 1629–1631. évi pestis-járvány tombolása idején, amely a Földközi-tenger csaknem egész térségére kiterjedt, elpusztult a helyi lakosságnak csaknem a fele. Jelentős pusztítást okoztak a himlő-, kolera- és tífuszjárványok is.

Európa lakosságát nemcsak a járványok pusztították, hanem az éhség, a rossz termések, tűzvészek, háborúk is. Különösen nagy pusztítást végeztek a háborúk, amikor a lőfegyvereket kezdték alkalmazni: a békés lakosság tömegei pusztultak el, ami megszokott jelenség volt a háborúk idején. Jelentősen megtizedelte a lakosságot a franciaországi polgárháború és az első összeurópai harmincéves háború. Hozzávetőleges számítások szerint csupán a XVII. században 5 millió embert vesztett Európa a háborúkban.

2 A városok. Európa lakosságának többségét a parasztság alkotta. A városlakók a lakosságnak csupán 10–20 százalékát tették ki. Kivétel csak Németalföld volt, amelynek kis területén közel 300 város épült, lakóinak száma az összlakosság 60 százalékát tette ki. A városok többsége megőrizte a középkori képét. Nem voltak nagyok, mindössze 3–5 ezer lakosúak, a környezettől régi kőfalakkal elkülönülve, szűk utcáskákon, ahol nyáron sem száradt ki a pocsolya, disznók szaladgáltak. Európa legnagyobb városa továbbra is Párizs maradt 300 ezer főnyi lakosával. Utána következett Nápoly (270 ezer fő), London és Amszterdam (200–200 ezer fő), Velence és Antwerpen (150 ezer fő), Róma, Milánó, Genova, Brügge, Prága (100–100 ezer fő). A városoknak naponta nagy mennyiségű élelmiszerre, szénre, közszükségleti cikkekre volt szükségük. Utak kötötték össze őket kisebb városokkal, falvakkal, ahonnan a szükséges dolgokat beszerezték. Az utak mentén vendégfogadók épültek, kereskedelmi lerakatok a felvásárolt termékek számára.

A külvárosoktól eltérően a városközpont volt az a közeg, ahol a tehető városlakók éltek, itt voltak a középületek, a városháza, a bankok, ügyvédi irodák. Az olasz építészek elsőként készítettek Európában ideális várostervrajzokat körkörösén vagy négyzetesen elhelyezkedő épületekkel, parkokkal, szökőkutakkal. Tervezték csatornahálózat és vízvezeték építését is, hogy véget vessenek a járványoknak és javítsák az egészségügyet. A XVI. században ezek a tervek kezdtek valóra válni. Olaszország városaiban lerombolták a középkori épületeket, új, széles utcákat

■ Flamand közmondások. Id. Pieter Brueghel festménye. 1559

? Hogyan tükrözi a festmény a németalföldiek mindennapi életét?

építettek, többemeletes épületeket emeltek és nagy tereket hoztak létre. Az építészet a kézművességből művészetté alakult át. Egy idő múlva az olasz példa hatására megváltoztatta városképét Párizs és London is. Fokozatosan megváltoztak más európai városok is.

3 Lakás, lakberendezés. A XVI. században és a XVII. sz. első felében a parasztság Dél-Európában kőből építette házait, északon pedig fából. A házat szalmával vagy náddal fedték. A ház belsejében rendszerint nem voltak elkülönített szobák, a család minden tagja a közös helyiségben lakott. A lakás fűtésére és sütésre-főzésre tűzhelyet raktak. A parasztházakban kevés bútor volt: asztal, lócák, szekrények, egy-két egyszerű szék és ágy helyett szalmazsák. Az ételt a tűz fölé akasztott bográcsban főzték, rendszerint közös edényből ették, mert nem volt elég tányér vagy csésze. A parasztlakás hosszú időken át változatlan maradt, olyan, amilyen a múltban volt.

A városiak lakása viszont lényegesen megváltozott. A városban egyre több kőház épült. Az egyszerűbb városiak az ablakokat pergamennel vagy zsírpapírral vonták be, a tehetősebbek azonban beüvegeztették, sőt függönyt is alkalmaztak. A tehetősebb városlakók a padlót

lekövezték vagy kerámialapokkal burkolták, a leggazdagabbak mintásan lerakott parkettával borították a padlatot. Az egyszerűbb városiak megelégedtek a padlóval. A városlakók a XVII. században kezdték cseréppel fedni a házat, ami azonban akkor sokba került.

A ma általános papírtapéta a XVII. században jelent meg Európában. Kezdetben az egyszerűbb városlakók alkalmazták, majd átvették a tehetősebbek is. A tehetősebb városlakók házában kialakult a lakószoba, a hálószoba, az ebédlő, a dolgozószoba és a cselédszobák. Ha a házat kézműves vagy kereskedő lakta, a földszinten üzlet, műhely vagy iroda kapott helyet.

A bútor és a berendezés a gazda vagyonosságáról tanúskodott. Az értékes edényeket polcokon helyezték el. A ruhát és egyéb tárgyakat ládákban tartották, amelyeket sok esetben faragás vagy festés díszített. Az olasz mesterek, akik Európában a divatot diktálták, elsőként készítettek függőleges ládákat. A XVI. században aztán kialakult a szekrény. Volt a lakásban lócákkal körülvett asztal. Később karosszék került az asztal mellé, díszesen kifaragva, a házigazda részére.

A tehetős európaiak a XVI. században már fürdőszobát is építettek, mivel féltek a közfürdőbe járni. Ezt egy új veszedelmes betegség is indokolta – a szifilisz, amit az Újvilág felfedezése után hurcoltak be Európába. A lakosság egészségügyi színvonala azonban rendkívül alacsony volt.

4 **Az európai konyha.** A XVI. sz. és a XVII. sz. első felének embere feje felől nem múlt el az éhínség pszichológiai réme, amely az európaiak fölött lebegett az egész középkoron át. Az élet azonban könnyebb lett, ízletesebbé vált mind a tehetősebbek, mind a szegényebbek táplálkozása.

■ Parasztcsalád. Adrian van Ostade festménye. 1667

? Milyen információt közöl a XVII. századi paraszti életről az illusztráció?

A tehetősebb európaiak díszebédje elkápráztatná kortársainkat. Az asztalokat szögletes patkó alakban helyezték el. Az asztalfőn a házigazda és a legrangosabb vendégek foglaltak helyet. A hímzett abroszokkal letakart asztalon sőtartók, mártásos tálak díszeltek. Minden vendégnek külön tányérja, kanala, kése volt. Villát az európaiak nem használtak, mivel azt az egyház az ördög eszközének tartotta. Nagy, kétágú villát csak arra használtak, hogy a húst kivegyék a közös tálból; a húst kézbe fogva ették. A villa használata csak a XVIII. században vált általánossá.

Különös gondot fordítottak arra, hogy sok hús legyen az asztalon. Az ebéd során akár tízféle húsételt is felszolgáltak. Minden ételbe sokféle keleti fűszert tettek. Az európaiak kedvenc itala, mint korábban, most is a bor volt.

Európában a XVI. században lett népszerű az „égetett bor” – a pálinka fogyasztása. A túlzott pálinkafogyasztást azonban Európában szigorúan elítélték. Desszertként cukrozott gyümölcsöt vagy diót, mogyorót szolgáltak fel. A XVI. században és a XVII. sz. első felében az európaiak egyre több, az újvilági gyarmatokról behozott cukrot fogyasztottak. A szegényeknek a cukor ingyenség, a gazdagoknak azonban megszokott élelmiszer volt. Az európaiak étrendjében előkelő hely jutott a halételeknek, kiváltképp böjtidőben.

A parasztság és a városi szegénység jóval szerényebben táplálkozott, mint a gazdagok, de étrendjük sokkal változatosabb volt. Ebédkor

■ Csendélet kancsóval, sonkával, hallal és borospohárral. Peter Klas festménye. 1654

? Határozzátok meg a kép alapján, mivel táplálkoztak az európaiak a XVII. században

kása, túró, tojás, kenyér, olaj, vaj került az asztalra, ünnepnapokon kocsonya és kolbász is. Az étrendet a megtermesztett vagy piacon vásárolt zöldség, gyümölcs, dió egészítette ki.

5 A házasság, a család, a nők helyzete, az oktatás. Európában a korai újkor elején a házasságnak a társadalom által elfogadott formája kizárólag az egyházi házasság volt, amelyet egyszer kötöttek egy egész életre. A válást a katolikus egyház tiltotta. Házasságot felbontani csak rendkívüli esetekben (például a házastárs meddősége esetén) és csak a felsőbb egyházi hatóság engedélyezésével lehetett.

A család továbbra is patriarkális volt, teljes apai uralommal a gyerekek fölött. A családfő a családfenntartó férfi volt. Joga volt rendelkezni a család tagjaival. A feleség teljesen a férjétől függött anyagi tekintetben és a törvény alig védte.

Az európai családot a korai újkorban a legközelebbi rokonok alkották: férj, feleség, szülők, gyerekek. Megváltozott a gyerekek iránti magatartás. A középkorban a nők évente szültek (igaz, a gyerekek többsége meghalt), a gyerekeket a család csak munkaerőnek tekintette. A korai újkorban, bár a gyermekhalandóság magas volt, a gyermekeket a család, a nem folytatójának tartották. A tehetős városi polgár számára a család fellendülésének ugyanolyan jelképe volt, mint a jövedelem és a gazdagság. A házzal és bizonyos vagyonnal bíró paraszt személyileg szabad volt és joga volt vagyonát a gyerekeire hagyni.

Az európaiak számára a család továbbra is a gyerekek nevelésének és oktatásának helye maradt. A gyerekek házi oktatásban részesültek, a család választotta meg a nevelőket, akik a családi ügy folytatására készítették fel növendékeiket. Világi iskolába és egyetemekre csak a felnőttek járhattak. Az előkelőbbek nem nagyon fárasztották gyerekeiket a tanulással, megelégedtek azzal, ha megtanultak írni-olvasni – az írástudatlanságot megengedhetetlennek tartották. Tudást igénylő ügyeik intézésére és a gyerekek oktatására a tehetős európaiak görögül, latinul tudó és a „hét szabad művészetet” ismerő

■ Boldog család. Louis Le Nain festménye. 1642

■ Önarckép Izabella Branttal.
Peter Paul Rubens
festménye. 1609

? A képek alapján írjátok
le az európai
viselet jellemzőit.

■ Udvarhölgyek (Las Meninas).
Diego Velázquez festménye.
1656

tapasztalt titkárokat fogadtak fel. Az iskolák, akadémiák sok végzőse megtiszteltetésnek vette, ha valamely gazdag előkelőség titkára lehetett. Sok volt közöttük a költő, író, filozófus, akik munkáikkal növelték a kor európai kultúrájának hírnevét.

6 Hóbortos divat. Az európai élet minden területén elkezdődött változások az öltözködésre is kiterjedtek. Szabály lett a divat követése; a ruhák és zekék fazonja évenként változott.

A divat örvénye azonban nem kapott el mindenkit. A szegények és a parasztok ruházata változatlan maradt. Egy munkaruhájuk és egy ünneplőjük volt, amely apáról fiúra hagyományozódott.

A tehetős európaiak voltak az a társadalmi réteg, amelynek köszönhetően a XVI. században és a XVII. sz. első felében elhatalmasodott a divat uralma. Európában a divat fő szabálya lett az öltözetnek a körülményekhez igazodó megválasztása. Ez a szabály Európában a XVII. sz. végére vált szigorúvá. Azóta a divat új jelentésben vált általánossá: haladni a korrallal. A divat elfogadása azt jelentette, hogy a társadalom kész a változások követésére. Fernan Brodel mai tudós így határozza meg a vizsgált korszak e sajátosságát: „Azoké a társadalmaké a jövő, amelyek megtanulták elvetni a hagyományokat.”

A divat hangadója az lett, akiért az adott pillanatban az európaiak legjobban lelkesedtek. A XV. sz. végén és a XVI. sz. elején ezek az olaszok voltak. Az olasz reneszánsz pompás puffos ujjú, arannyal, ezüsttel hímzett brokát- és bársony ruhái például szolgáltak az európai országok jelentős részének.

A XVI. században a felsőbb társadalmi rétegekben népszerű lett a szigorú, állig begombolt fekete ruha, amelyet a spanyolok viseltek, és amely mintegy szimbolizálta a hatalmas király „világbirodalmának” fölényét. A XVII. sz. elején terjedni kezdett a holland stílus – a csipkegallér és a magas kalap. Ez az új európai állam, Hollandia (Németalföld) gazdasági fejlődésének megismerésére volt. De ez a stílus sem maradt fenn sokáig. Felváltotta a színes selyemből készült szabad szabású francia ruha.

Divat – bizonyos ízlésformák rövid ideig tartó eluralkodása nagyobb embercsoportok öltözködésében és az élet más területein.

Következtetések

- ▶ Az európai országok lakosságának lélekszáma a XVII. században lassan növekedett főként a járványok és háborúk miatt.
- ▶ A korai újkorban megváltozott az európai városok külseje: megjelentek a többemeletes épületek, a széles, egyenes utcák, amelyek negyedekre osztották a várost.
- ▶ Az európaiak többségének javult a táplálkozása. A középkori idők, amikor az éhség állandó kísérője volt az európai lakosság többségének, feledésbe merültek.
- ▶ A divat követése a hóbortból a társadalmi fejlődés ösztönzője lett. Előmozdította a kereskedelem fejlődését, új vállalatok és termelési ágazatok létrejöttét.

Kérdések és feladatok

1. Mennyi volt Európa lakossága a XVII. sz. közepén? 2. Mely tényezők gátolták a lakosság létszámának növekedését? 3. Nevezd meg a legtöbb lélekszámú korabeli európai városokat. 4. Mikor jelent meg Európában a papírtápa? 5. Mely ország asztalosai kezdtek szekrényt gyártani? 6. Milyen stílusok uralkodtak az európaiak öltözködésében a XVI. sz. végén és a XVII. sz. első felében?
7. Hogyan változott meg Európa lakossága a korai újkorban? 8. Hogyan változtak meg e korszakban az európai városok? 9. A korabeli lakásban és lakberendezésben mi emlékeztet a maira? 10. Miben változnak meg az étkezési szokások? 11. Mi volt a szerepe a korabeli európai társadalomban a divatnak?
12. Képzeljétek el, hogy egy XVI. századi európai városban éltek. Állítsátok össze egy ünnepi és egy hétköznapi ebéd étrendjét.

5. Gyakorlati foglalkozás

„A nagy földrajzi felfedezések következményei az emberiség történelmében”/
„A Kolumbusz előtti Amerika civilizációja” (a tanár választása szerint)

Cél (a választott témának megfelelően):

- 1) a nagy földrajzi felfedezések következményeinek meghatározása;
- 2) a Kolumbusz előtti Amerika civilizációjának jellemzése.

A gyakorlati foglalkozás feladata: ismertetést készíteni a tanár által megadott témában a foglalkozás tárgyának megfelelően.

Kérdések és feladatok a gyakorlati órán végzendő munkához

1. Kis csoportokra oszolva vitassátok meg az általatok készített ismertetést.
2. Közöljétek az osztály tanulóival csoportotok munkájának eredményeit.
3. Vonjátok le a következtetéseket a foglalkozás céljának megfelelően.

Az ismeretek összefoglalása az I. fejezet alapján

„A nagy földrajzi felfedezések és a tőkés viszonyok kialakulásának kezdete”

1. Soroljátok fel azokat az eseményeket, amelyeket a korabeli nyugat-európai történelem fejlődése szempontjából legfontosabbnak tartotok.
2. Értelmezzétek a következő fogalmakat és szakkifejezéseket: nagy földrajzi felfedezések, konkvizista, gyarmatbirodalom, civilizációk találkozása, árforradalom, manufaktúra, tőkés rendszer, burzsoázia, bér munkás”.
3. Teljesítsétek a feladatot a történelmi térkép alapján:
 - 1) mutassátok meg az európaiak útvonalait a nagy földrajzi felfedezések idején és nevezzétek meg az elért eredményeket;
 - 2) mutassátok meg az európai államok újvilági gyarmatait;
 - 3) hasonlítsátok össze, mely földeket ismertek az óvilág népei a nagy földrajzi felfedezések előtt és után.
4. Ki az a történelmi személy, aki szerintetek a legnagyobb hatást gyakorolta a korabeli európai társadalomra? Indokoljátok meg véleményeteket.
5. Fejtsétek ki véleményeteket a nagy földrajzi felfedezések előfeltételeiről, okairól és a korai európai társadalom fejlődésére gyakorolt hatásáról.
6. Ismertessétek a korai újkor anyagi világának és az emberek mindennapi életének sajátosságait.
7. Hasonlítsátok össze a nyugat-európai országok és a korai modernkor társadalmát. Töltsétek ki a táblázatot (a füzetben). Az összehasonlítás ismérveit határozzátok meg önállóan.

Az összehasonlítás ismérve	Középkori társadalom	Korai modernkori társadalom

Tesztfeladatok az I. fejezethez

„A nagy földrajzi felfedezések és a tőkés viszonyok kialakulásának kezdete”

1. Ki volt az a hajós, aki Afrika nyugati partjai mentén hajózva elérte a földrész déli csücskét?
A Bartolomeu Dias
C Vasco da Gama
B Kolumbusz Kristóf
D Fernán Magellán
2. Mikor fedezték fel Amerikát?
A 1490
B 1492
C 1498
D 1510
3. Ki tette meg az első Föld körüli utat?
A Bartolomeu Dias
C Vasco da Gama
B Kolumbusz Kristóf
D Fernán Magellán
4. Melyik indián nép meghódítását kezdte el H. Cortez 1519-ben?
A aztékok
B maják
C inkák
D csibcsák
5. Melyik indián nép meghódításait kezdte el F. Pizarro 1531-ben?
A aztékok
B maják
C inkák
D csibcsák
6. Melyik európai állam szenvedett legtöbbet az „árforradalom” miatt a XVI. században?
A Anglia
B Franciaország
C Spanyolország
D Németalföld
7. Melyik európai állam volt a korszak legfőbb termelője és szállítója a XVI. században?
A Anglia
B Franciaország
C Spanyolország
D Németalföld
8. Mi volt az, amelynek energiáját iparilag hasznosította Németalföld a XVI. században?
A nap
B víz
C szél
D gőz
9. A felsoroltak közül mi volt a manufaktúra jellemzője?
A gépek és gépezetek állandó használata
B a dolgozók közötti munkamegosztás
C tanulók és segédek munkája
D rabszolgamunka
10. Melyik volt a legnagyobb lélekszámú város Európában a XVI–XVII. században?
A London
B Amszterdam
C Párizs
D Róma
11. Melyik korabeli országnak volt közel 300 városa a korabeli Európában?
A Németország
B Spanyolország
C Olaszország
D Németalföld
12. Mi volt az átlagos emberi életkor a korai újkorban?
A 30–35 év
B 40–45 év
C 50–55 év
D 60–65 év

II. FEJEZET. A FEJLETT RENESZÁNSZ. A REFORMÁCIÓ NYUGAT-EURÓPÁBAN

6. A humanizmus. A fejlett reneszánsz

1. Mi volt az egyház szerepe a középkori Európa kulturális életében? 2. Hogyan jöttek létre és hogyan fejlődtek a korai humanizmus eszméi?

A reneszánsz kultúra sajátosságai. A XIV. sz. közepe táján Olaszországban alakulni kezdett egy új kulturális irányzat, amelyet Újjászületésnek, a franciák pedig reneszánsznak neveztek. Az olasz mesterek újrateremtették az ókori Görögország és Róma kultúráját, innen kapta nevét az irányzat. Az új művészet a humanizmus alapján jött létre. A reneszánsz művészeket a sokoldalú tehetség jellemezte: foglalkoztak festészettel, építészettel, filozófiával, természettudományokkal.

Reneszánsz – irodalmi, tudományos és művészeti mozgalom a XIV. sz. második felében és a XVI. században, amely Olaszországban kezdődött és jelentős mértékben az antik hagyományok felújításán alapszik.

Humanizmus – világi szabadgondolkodás a reneszánsz idején, amely szembe helyezkedett az egyház szellemi uralmával a társadalomban. Tágabb értelemben – az emberi egyéniség értékének, az ember szabad fejlődési és önmegvalósítási jogainak elismerése.

A reneszánsz mesterek vetették meg a korai újkor kultúrájának alapjait.

A reneszánsz kultúra fejlettségének legnagyobb fokát a fejlett reneszánsz korában (a XV. sz. vége – a XVI. sz. első évtizede) – az olasz irodalom, képzőművészet, filozófia és tudomány „aranykorában” érte el. A reneszánsz titánok kora volt ez, azoké, akik újraértelmezték a világot és benne az ember helyét. Olaszországból a reneszánsz kiáramlott az észak-európai országokra is. Itt azonban az új kultúra nem az antik hagyományok, hanem a keresztény szellemiség döntő befolyása alatt formálódott.

A reneszánsz kor lényeges változásokat idézett elő az emberek világnézetében, vallási és politikai meggyőződésében. Megkezdődött egy új, szellemileg felszabadult és magabiztos embertípus kialakulása. Az új eszmék a hivatalos vallási tanokkal vívott harcban törtek utat maguknak, előkészítve a változást az emberek világnézetében, amely a reformáció éveiben következett be.

2 **Niccolo Machiavelli.** A XVI. századi politikai nézetek egyik legismertebb teoretikusa a humanista Niccolo Machiavelli (e.: makiavelli) (1469–1527) volt. A nézetei körüli viták műveinek megjelenése óta máig sem szűnnek. Egyesek szerint Machavelli elvtelen semmirekellő, mások szerint szilárd realista, aki megpróbálta olyannak mutatni be a világot, amilyen az valójában volt.

Machiavelli korában Olaszország tucatnyi kis hercegségre oszlott, ami vonzóvá tette a szomszédos országok uralkodói számára. Az állandó belviszályok, az idegen csapatok támadásai arra ösztönözték az olaszokat, hogy elgondolkodjanak azon, milyennek kell lennie az uralkodónak, aki képes egyesíteni az országot és erős kézzel rendet teremteni.

Ezen a problémán gondolkozott Machiavelli is. Több könyvet is írt, ezek közül legismertebb „A fejedelem” c. értekezés (1516), amelyet Firenze urának, Lorenzo Medicinek ajánlott. A lelkiismeret csak akadályozza tevékenységében az uralkodót. A mű alapgondolata: ha az uralkodó eredményt akar elérni, dobja félre az erkölcsi elveket és ravaszsággal, erőszakkal kormányozzon.

Machiavelli az elsők között hirdette meg, hogy az államot nem az Isten alkotja, hanem az emberek. Mivel az emberek érdekei különböznek és igen gyakran ellentétesek, az uralkodó tehetsége abban nyilvánul meg, hogy képes megérteni a társadalom szükségleteit és az emberek pszichológiáját. Művében a gondolkodó azt javasolja az uralkodónak, hogy támogassa a népet, mert veszélyhelyzetben nem lesz más támogatója. Azt is látta, hogy az uralkodónak hatalma megtartása érdekében határozottnak és kíméletlennek kell lennie. Ezért Machiavelli azoknak, akik hatalomra kerülnek, azt tanácsolja, hogy azonnal tegyenek kegyetlen intézkedéseket, s majd később enyhítse az erőszakot, és akkor megnyugszik a nép.

A katolikus egyház azonnal elítélte ezt a művet mint olyat, amely összeegyeztethetetlen a keresztény etikával, noha a firenzei gondolkodó csak elsőként mondta ki azt, ami a kor politikai valósága volt.

3 **Leonardo da Vinci.** A leendő nagy művész, Leonardo da Vinci (1452–1519) Firenzében született. 14 évesen kezdett tanulni festeni, de nem maradt meg ennél – egész életében fűrkészte a különféle tudományokat. Talán nincs is olyan területe az emberi ismereteknek, amely ne érdekelt volna. Foglalkozott matematikával, anatómiával,

■ Niccolo Machiavelli.
Santi di Tito festménye.
A XVI. sz. második fele

■ Leonardo da Vinci.
Önarckép

különböző műszaki ágakkal, repülő készüléket és víz alatti csónakot épített. Írásaiban megtaláljuk a helikopter, az ejtőernyő, az automobil, a telefon stb. leírását.

A festőművész Leonardo nagyon lassan dolgozott, állandóan kísérletezett, újat keresett. Számára a festészet a világ megismerését jelentette. Figyelte az emberek arcát, hogy megértse belső világukat és megörökítse azt képein.

Tehetségének virágában alkotta meg Leonardo a bibliai tárgyú „Utolsó vacsora” c. freskót. Témáját az evangéliumból vette: a megfeszítése előtti vacsórán Krisztus megmondja tanítványainak, hogy egy közülük el fogja árulni őt. A művész reálisan ábrázolja a tanítványok elámult és felháborodott arc kifejezését és Júdás rémült arcát.

Leonardo egyik leghíresebb műve a „Mona Lisa arcképe”, del Giocondo kereskedő feleségének portréja. Ezt a művet tartják a nyugat-európai festészet első pszichológiai portréjának. A művész a néző figyelmét nem Mona Lisa vonzó külsejére, hanem a belső világára összpontosítja.

? Milyen hatást gyakorolnak rátok Leonardo da Vinci művei? Miért?

- Utolsó vacsora (freskó a Santa Maria delle Grazie-i dominikánus kolostorban Milánóban).
Leonardo da Vinci műve. 1495–1498

- Mona Lisa arcképe.
Leonardo da Vinci
festménye. 1519

■ Dávid.
Michelangelo
Buonarroti szobra.
1504

■ Ádám teremtése (a vatikáni Sixtus-kápolna mennyezetfestményének részlete).
Michelangelo Buonarroti festménye. 1512

? Hogyan testesíti meg a szerző a közölt illusztrációkon a reneszánsz eszméket?

4 **Michelangelo Buonarroti.** Leonardo filozófiai hajlamú művész volt, Michelangelo (e.: mikelandzseló) Buonarroti (1475–1564) viszont örök lázadó. Állandó harcban állt az irigyekkel, az értetlenekkel, még önmagával is, és bebizonyította, hogy rövid élete során az ember képes megvalósítani a lehetetlent is.

Michelangelo műveinek főszereplője az ember. Egyetlen táj sem érdekes – csupán a szép test ábrázolása. Nagyszerű márvány „Dávidja” nem a bibliai mítoszban szereplő fiúcska, hanem egy gyönyörű, titáni erővel teljes ifjú. Ez a szobor lett a szimbóluma annak, hogy a művészetbe visszatért az antik szépség, s egyben az új ember ideálja, a töretlen akarat és hatalom megtestesítője lett.

Az 1508–1512. években Michelangelo a Sixtus-kápolna mennyezet festésén dolgozott, bibliai tárgyú festményekkel borított be egy-egy 600 m² felületet 18 méter magasságban. Kompozíciói azonban nagyon eltérnek a hagyományos vallásos tartalomtól: az ember szépségét és méltóságát hirdetik. Hasonló erővel és ihlettel alkotta meg Mózés márványszobrát II. Gyula pápa emlékére. Michelangelo felfogásában Mózés hatalmas vezér, aki annyira hiányzott a korabeli szét-szabdalt Itáliában.

Az összes olasz reneszánsz művészek közül Michelangelo a legfüggetlenebb egyéniség. Amikor a római pápa felkérte, hogy mintázza meg a szobrát, a művész levélben így válaszolt: „Arról, hogy mit csináljunk vagy mit ne... döntsön az, aki abban illetékes.”

Michelangelo új szintre emelte a szobrászat művészetét. Egy alkalommal egy antik szobrot nézegetve azt mondta, hogy alkotója „többet tudott, mint maga a természet”. Ezek a szavak rá is érvényesek.

5 **Raffaello Santi és Tiziano Vecellio.** **Raffaello Santi** (1483–1520) az olasz reneszánsz ragyogó géniusza, aki egyesítette az antik szellemiséget a keresztény szellemiséggel. Rövid élete során nagyon sokat alkotott. Néhány éven át vezette a római Szent Péter székesegyház építését, freskókkal borította a vatikáni pápai palota több termét, csodálatos portrékat festett kortársairól. Művei tükrözik az emberi érzések legfinomabb árnyalatait, alakjainak lelki és fizikai szépségét. Az új emberideál elsősorban portréin és Madonna-képein jelenik meg.

Életművének csúcspontja az 1513-ban festett „Sixtusi Madonna”. Érdekes a mű kompozíciója: szétnyílik a függöny és látunk egy karján gyermeket tartó nőt, aki mintha át akarná nyújtani gyermekét,

? Raffaello művészetének mely sajátosságait láthatjuk ezeken a festményeken?

■ Az athéni iskola.

Raffaello Santi freskója. 1511

■ Sixtusi Madonna. Raffaello

Santi festménye. 1514

de mégsem teszi, szomorú tekintete csupa aggodalom a gyermek sorsáért, aki feláldozza magát az emberiség megváltásáért. Nem egyszerűen a madonnát látjuk, hanem az anyát, aki szenved, mint minden ember. Raffaello művének alapeszméje az ideális embertípus ábrázolása.

Tiziano Vecellio (1477–1576) a velencei iskola leghíresebb olasz festőművésze. Nagy figyelmet szentelt a bibliai témáknak („Krisztus és Magdolna”, „Sírbatétel”). Alakjaiból a lelki nyugalom, a szépség, a lelki tisztaság árad.

Tiziano felülmúlhatatlan magaslatokat ért el a portréfestészetben. Sikerral vitte vászonra alakjainak különböző, sokszor ellentétes jellemvonásait: méltóságot, fősvénységet, gyanakvást, kétszínűséget, ravaszságot stb. Alakjaiban megmutatta azt, amit azok igyekeztek eltitkolni és megtalálta a megfelelő, alig észrevehető fogásokat ezek kifejezésére. Minden festményére jellemző egy érdekes sajátosság – a domináns szín, amely sok-sok árnyalatában ismétlődik. Tiziano leghíresebb portréi: Hippolito Medici, V. Károly.

■ Az idő allegóriája. Tiziano Vecellio festménye. 1570

? Próbáljátok meg kifejezni Tiziano e művének alapeszméjét.

■ Judit Holofernesz fejével. Id. Lucas Cranach festménye. 1530

6 Az északi reneszánsz. Északi reneszánsznak nevezzük azt a reneszánsz kultúrát, amely a XV–XVI. században az Olaszországtól északra eső országokban alakult ki: Németországban, Németalföldön, Franciaországban és Angliában. A reneszánsz itt kevésbé hatott, mint Olaszországban, de itt is voltak világszínvonalú művészek. Az északi reneszánsz, az olasztól eltérően, nemcsak az antikvitásból merített ihletet, hanem a gótikából és középkori teológusok műveiből is.

Az északi reneszánsz művészetben a festészeté volt a vezető szerep.

■ VIII. Henrik. Ifj.
Hans Holbein festménye.
1538

■ A halál diadala.
Id. Pieter Brueghel festménye. 1565

Már a XV. sz. második felében virágzott a művészet Németalföldön, a XV. sz. vége és a XVI. sz. első fele pedig a német festészet aranykora. A legnagyobb mesterek közül említésre méltó idősebb Lucas Cranach (1472–1553), aki megfestette Luther Márton közismert portréját, valamint ifjabb Hans Holbein (1497(1498–1543), aki az angol királyok udvari festője volt és a portréfestészet terén eljutott a művészet csúcspontjára.

■ Vakok.
(Példázat a vakokról).
Id. Pieter Brueghel
festménye. 1568

? Hogyan értékelték
a művész
alapeszméjét.

Az északi reneszánsz kiváló alkotásai idősebb Pieter Brueghel (1525(1530–1569) (e.: bróhel) festményei. Ezeken együtt jelenik meg a szép és a rút, az öröm és a tragédia. Képein megjelennek a kor. reáliái. A művek nevei beszélnek magukért: „A halál diadala”, „Vakok”, „Nyomorékok”.

Mint az északi reneszánsz más művészei, Brueghel is megmutatta műveivel a korabeli élet másik oldalát – a jövő bizonytalanságát, a megszokott életmod megváltozásától való félelmet.

A XVI. századi német festészetben vezető helyen áll Albrecht Dürer (1471–1528) életműve. Művein a korabeli Németország drámai történelmi eseményeit örökítette meg. Dürerre is jellemző a reneszánsz művészek hajlamainak sokszínűsége: érdekelt az anatómia, a matematika, a mérnöki szakma, a festészet, a grafika, a rézmetszés.

Dürer megfestette Németország viharos századában élt sok kortársának portréját. Ragyogó sikereket ért el a rézmetszésben: több mint 200 rézmetszetet készített. Az ismert bibliai témákat is új felfogásban dolgozta fel.

Ismert rézmetszetsorozata az Apokalipszis, amelyen az Isten büntetését magára vonó ókori Babilon pusztulásával a római pápaságot ábrázolta. Dürer híve volt a Németországban kibontakozó reformációnak, támogatta a német parasztlázadók követeléseit.

7 Rotterdami Erasmus. Az északi reneszánsz kimagasló képviselője a tudós humanista Rotterdami Erasmus (1466(1469–1535) (e.: erasmusz).

■ Önarckép. Albrecht Dürer festménye. 1498

■ Lovag, halál és az ördög. Albrecht Dürer rézmetszete. 1513

■ Rotterdami Erasmus.
Ifj. Hans Holbein
festménye. 1523

Miután 1499-ben befejezte tanulmányait a párizsi egyetem teológiai fakultásán, vezető helyet foglalt el az európai tudományos világban mint kiváló filológus, író és gondolkodó.

Műveiben Erasmus kifejti humanista tanainak alapelveit. Az emberiség erkölcsi fejlődése legmagasabb szakaszának tekintette a kereszténységet, amelyet az előző fejlődési időszak antikultúrája és tudománya készített elő. Véleménye szerint az antikvitás határozta meg az emberiség és az emberi méltóság fontos jelentőségét az erkölcsi tökéletesedés általános folyamatában.

„A balgaság dicsérete” és a „Nyájas beszélgetések” c. szatíráiban leleplezte a formalizmust, a dogmatizmust, az esztelenséget – a „balgaságot” a politikai, egyházi, kulturális élet minden területén. Legélesebben a papságot, a teológusokat bírálta.

Erasmus tanai elősegítették a reformációs eszmék terjedését Európában, bár ő maga határozottan ellenezte a reformációt.

Szemelvény Rotterdami Erasmus „A balgaság dicsérete” c. művéből

...Hát az elsőrendű főpapok, akik magának Krisztusnak a helyét bitorolják? Ha ők a maguk részéről megpróbálnák követni az ő példáját, az ő szegénységét, az ő munkáját, az ő tanait, az ő szenvedését, az ő életmegvetését, és ha elgondolkoznának a pápai, azaz a legszentebb atyai titulusuk értelmén, akkor, mondjátok, mi lenne elszomorítóbb a pápa helyzeténél? És ki akarna a maga jóléte árán veszködni ezért a helyért? És azt megvásárolva ki védené azt karddal, méreggel és bármi erőszakkal? Mennyi előnyt veszítene a pápai trón, ha oda is eljutna az okosság? És mi lenne azokkal a kincsekkel, mindazokkal a győzelmekkel, mindazokkal a reményekkel, engedélyekkel és egyházi tilalmak megszégésével, megvesztegetésekkel, búcsúcédulákkal, lovakkal, öszvérekkel, testőrökkel, mi lenne, kérdem én, mindezen csalétkekkel?..

?

Hogyan ábrázolja Rotterdami Erasmus a pápák életmódját?

Következtetések

- ▶ Az olasz fejlett reneszánsz kiváló mesterei életművükkel elősegítették az európai társadalomban az új eszmék, az emberrel és az ember társadalmi helyzetével kapcsolatos új szemlélet terjedését.
- ▶ Az északi reneszánsz mestereit a kor embereit foglalkoztató, mindennapi életét meghatározó problémái és létbizonytalanságának bemutatása foglalkoztatta.

Kérdések és feladatok

1. Mi a reneszánsz? 2. Nevezzétek meg a fejlett reneszánsz időrendi határait.
3. Leonardo da Vinci mely festményeit ismeritek? 4. Ki a „Sixtusi Madonna” festője? 5. Az északi reneszánsz mely mestereit ismeritek? 6. Ki az „Apokalipszis” rézmetszetsorozat alkotója?
7. Jellemezzétek a reneszánsz kultúra sajátosságait. 8. Mi tette híressé Rotterdami Erasmust? 9. Mi volt az újszerű Machiavellinek az állammal és a társadalommal kapcsolatos nézeteiben? 10. Határozzátok meg a fejlett olasz reneszánsz tisztánjai életművének közös és eltérő vonásait. 11. Jellemezzétek az északi reneszánsz művészeinek életművét.
12. Készítsetek a füzetben táblázatot „A fejlett olasz reneszánsz óriásai” címmel.

A művész	Művei

13. Forrásművek alapján írjatok rövid ismertetést valamely reneszánszkori művészről vagy annak egyik művéről.

7. A barokk kultúra kezdetei. Az új európai tudomány kialakulása

1. Hogyan tükrözi a valóságot a maga eszközeivel a művészet? 2. Mi okozza a stílusváltást a művészetben? 3. Mely sajátságok jellemezték a tudomány fejlődését a középkorban?
- 1 **A barokk művészet sajátosságai.** A XVI. sz. végén Európa egyes országaiban a reneszánsz átadta helyét egy új stílusnak, a barokknak. A pápai Rómában jött létre az ellenreformáció eszméinek hatására. Látványosság és pompázatos művészi eszközei a katolikus

egyház hatalmát és lenyűgöző pompáját hangsúlyozta a protestáns templomok egyszerűségével szemben.

A barokk művészet tartalmában is változott, a fő figyelmet az emberi érzések és szenvedélyek ábrázolására fordította, egyesítve a valóságot a képzeletbelivel. E művészet érzéki jellege, amelyben a művész ignorálja a mértéket és a normát és ellentéteket ábrázol, amelyek a valóság illúzióját keltik, mély hatást gyakorol a nézőre. Fontos jelentősége van annak is, hogy a XVII. sz. folyamán, amelyet

a barokk századának neveznek, valóságos tudományos forradalom jött létre, amely véget vetett a középkori világszemléletnek.

A barokk kor legismertebb művészei a holland Rembrandt van Rijn (e.: rejn), a flamand Pieter Pauwel Rubens és a spanyol Diego Velázquez.

Miguel de Cervantes (e.: szervántesz) író hatása miatt a barokk kort a spanyol irodalom arany századának tartják.

2 Rembrandt van Rijn. A XVII. sz. 30-as éveiben Rembrandt van Rijn (1606–1669) volt Hollandia legnépszerűbb festőművésze. „Doktor Tulp anatómiája” c. festménye tette ismertté a nevét – dr. Tulp és tanítványai csoportarcképe, amellyel a művész mellőzte a hagyományos kompozíciót, ahol minden szereplő pózol a művésznek.

? A művész életművének mely sajátosságai jutnak kifejezésre a képek reprodukcióin?

■ Doktor Tulp anatómiája.

Rembrandt van Rijn festménye. 1632

■ Éjjeli őrzár.

Rembrandt van Rijn festménye. 1642

Rembrandt képén a tanulók körülállják a boncterem asztalát, amelyen egy hulla fekszik, és hallgatják dr. Tulp magyarázatát. A művész minden tanuló arcán más reakciót ábrázol. Egyeseket mintha aggasztana a nézők szemlélete, egyszerűen szembenéznek a nézővel. A képnek nagy sikere volt.

Rembrandt sok képet festett, egyre inkább igyekezett eltérni a megrögzött normáktól, ámulatba ejtve nézőit alkotó módszerének szokatlanságával.

E zseniális művész életművére „A tékozló fiú hazatérése” tette fel a koronát – bibliai téma az apai örökségét elherdált ifjú visszatéréséről az atyai házba.

3 **Pieter Pauwel Rubens.** A XVII. századi flamand művészetnek Pieter Pauwel Rubens (1577–1640) volt a központi alakja. A flamand és a holland festészet közös vonása az élet szeretete annak minden megnyilvánulásában. De míg a holland mesterek képein a mindennapi élet jelenetei, polgárok és nyárspolgárok dominálnak, a flamand festők azt ábrázolták, ami a katolikus egyház és a nemesség ízlésének megfelelt.

E sajtáságok Rubens művein nyilvánulnak meg a legragyogóbban. Mint Spanyolország flandriai helytartójának udvari festőjét, Rubenset túlterhelte megrendelésekkel a nemesség, az egyház, de szakított időt diplomáciai megbízások teljesítésére is. A művész több száz képet festett, ragyogó színekkel hirdetve az erőt, a bátorságot, az emberi érzések és tettek szépségét.

Rubens sok történelmi témát is megfestett. Egyik leghíresebb sorozata, a „Medici Mária élete” 21 képből áll, amelyeken valós történelmi

■ A tékozló fiú hazatérése.
Rembrandt van Rijn
festménye. 1632

■ Medici Mária találkozása
IV. Navarrai Henrikkel.
Pieter Pauwel Rubens
festménye. 1625

■ Diana visszatérése a vadászatról.
Pieter Pauwel Rubens festménye.
1615

? Rubens művei alapján (51., 52. old.)
határozzátok meg stílusának
sajátosságait.

személyek mellett mitológiai alakokat is ábrázol, megörökítve a korabeli élet realitáit. Rubens életműve óriási befolyást gyakorolt a flamand festészeti iskola kialakulására. Műveit az egész világon ismerik.

4 **Diego Velázquez.** Kortársai „az igazság festőjének” nevezték Diego Velázquez (1599–1660) spanyol művészt. 1623-tól élete végéig IV. Fülöp spanyol király udvari festője volt. Életművében a portrék foglalják el a fő helyet. A spanyol arisztokrácia nem igényelte, hogy szebbnek ábrázolják, mint amilyen a valóságban volt – származására volt büszke, nem a tűnékeny szépségre. Velázquez megfestette a királyi család tagjainak, a spanyol nemeseknek és feleségeiknek portréját.

Eközben sohasem lett hűtlen az igaz ábrázoláshoz, olyannak mutatta be az embereket, amilyenek voltak. Ince pápa, amikor meglátta, milyennek ábrázolta őt Velázquez, így szólt: „Túlságosan hasonlít”.

? Miért nevezték Velázquez az igazság festőjének? Fejtsétek ki véleményeteket.

■ Szövőnők (Arachné mondája).
Diego Velázquez festménye. 1658

■ X. Ince pápa portréja. Diego
Velázquez festménye. 1650

Élete végén festette a művész „Szövönök” c. képét, amelyen a szőnyegszövő egyszerű munkásasszonyokat örökítette meg a kész szőnyeget nézegető udvarhölgyekkel. Ez volt Velázquez utolsó jelentős vászna. Egész életében az igazságot szolgálta ecsetjével.

5 Cervantes humanizmusa. Miguel de Cervantes Saavedra (1547–1616) életműve a XVII. századi spanyol irodalom csúcspontja. Fő műve „Az elmés, nemes don Quijote de la Mancha” c. regény.

A regény főhőse a nemes Alonzo Quijano, aki vándorlovagnak képzei magát, és a lovagkor visszaállításáról ábrándozik, amely pedig már régen elmúlt. Ő az egyetlen, aki nem érti ezt és hogy az utolsó „bús képű lovag” nevetséges figura. Don Quijote egymaga meg akarja változtatni a világot, védelmezni az özvegyeket és árvákat, megbüntetni szenvedésük okozóit. A valóságban azonban csak zűrzavart keltett. Szándékai azonban nemesek és emberségesek.

Cervantes hőse igazi humanista. „A szegények könnyei váltsanak ki több igaz együttérzést, mint a gazdagok panasza” – mondta don Quijote. Ezek a szavak olyan elveket visszhangzanak, amelyek a XVII. századi Spanyolországban nemcsak nagyon bátrak, de veszélyesek is voltak. A regényben don Quijote kísérője hű társa, a paraszt Sancho Panza, aki esetlen, korlátolt és néha nevetséges, de ugyanakkor a népi humor, jellem és bölcsesség megtestesítője.

6 Az orvostudomány és a matematika fejlődése. A tudományos ismeretek fejlődése a XVI–XVII. században fontos szerepet játszott az európai országok új társadalmának kialakulásában. A XVII. században döntő lépéseket tettek az

■ Miguel de Cervantes Saavedra

■ A „Don Quijote” első kiadása (1605)

■ „Mikrokozmozgráfia: az emberi test leírása” c. anatómiai kiadvány. 1631

■ Illusztrációk Andreas Vesalius „Az emberi test felépítéséről” c. könyvéből. 1543

ember és a világegyetem törvényei megismerésére, amelyek megteremtették az új természettudomány alapját.

Jelentős sikerek születtek az anatómia fejlesztése terén. Rendszeressé váltak az anatómiai boncolások, amelyek során új elméletek keletkeztek az emberi szervezet természetéről és új gyógymódok létrejöttét eredményezték. **Andreas Vesalius** (1514–1564) olasz orvos 1543-ban kiadott egy alapvető munkát „Az emberi test felépítéséről”. Az egyházi és világi hatalmak üldözése ellenére Vesalius emberi testeket boncolt, tanulmányozva az ember anatómiáját. Neve örökre fennmarad az orvostudomány történelmében mint olyan emberé, aki lerombolta az emberi test felépítésével kapcsolatos évszázados babonákat és megvetette a modern anatómia alapjait.

Miguel Servet (1511–1553) spanyol tudós felismerte és leírta az emberi test vérkeringését. Merész tudományos nézeteiért és gondolatainak függetlenségéért kivégezték.

A vérkeringés létezése bebizonyosodott Vesalius anatómiai vizsgálódásai során. **William Harvey** (1578–1657) angol tudós pedig befejezte ezt a témát, kidolgozva a vérkeringés elméletét. Kísérleteinek lényegét így összegezte: „Minden élő a tojásból van”. A korabeli Európa orvosi hírességei elutasították felfedezését, de ő nem adta meg magát. Érdekeit csak élete végén ismerték el és értékelték meg kortársai.

Antoni van Leeuwenhoek (e.: levenhuk) (1632–1723) amatőr németalföldi tudós felfedezte a mikroszkópot, ami sok fontos felfedezésre adott neki lehetőséget. A legnagyobb eredmény 1674-ben született, amikor

felfedezte és bebizonyította a mikrobák létezését. Egy vízcseppben egy egész új világot fedezett fel.

A XVI. sz. végétől fejlődésnek indult a matematikának csaknem minden ága. Elnyerte mai formáját az algebra. Francois Viete (1540–1603) francia matematikus bevezette a betűjelölést és megalapozta az egyenletek elméletét, amiért őt tartják az új algebra atyjának. Egy másik francia matematikus és filozófus, René Descartes (1596–1650) (e.: röné dékárt) meghatározta az egyenletelmélet és a mértan közötti kapcsolatot, megalapított egy új tudományt, az analitikus geometriát. Elméletének alapjait „Értekezés a módszerről” c. művében fejtette ki. A végtelen kis mennyiségek kiszámításának új módszereit javasolta a bolognai egyetem professzora, Bonaventura Cavarieli (1598–1647) „Az oszthatatlanok geometriája” c. művében. Módszerének kidolgozásában nagy szerepe volt Johannes Keplernek (Németország) és René Descartes-nak is. Az utóbbi vezette be a tudományba a változó mennyiség fogalmát.

René Descartes.
Frans Hals festménye.
1649 körül

7 Az asztronómia fejlődése. A tengerhajózás viharos újkori fejlődése elősegítette a tudományos asztronómia létrejöttét. A csillagászat hozta azokat a felfedezéseket, amelyek megsemmisítő hatást mértek a világegyetem felépítésével kapcsolatos régi nézetekre. Az Arisztotelész és Ptolemaiosz felfogásán alapuló rendszer szerint a világ központja a mozdatlan Föld, körülötte forog a Nap, a Hold és a csillagok.

Asztronómia (a görög csillag és törvény szavakból) – az égitestek és az egész világegyetem felépítésével és fejlődésével foglalkozó tudomány.

E régi elmélet tévességét Nikolausz Kopernikusz (1473–1543) lengyel tudós bizonyította be. Kísérletei során arra a következtetésre jutott, hogy a Föld a többi bolygóval együtt a Nap körül és saját tengelye körül forog, megalkotva a heliocentrikus (Nap centrikus) rendszert. Nézeteit „Az égitestek körforgása” c. művében fejtette ki. Művén 40 évig dolgozott, de félt publikálni, mivel tudta, milyen reakciót fog kiváltani. A mű szerzője halála napján jelent meg a kiadó óvatos előszavával, amelyben a műben kifejtett elméletet érdekes hipotézisként prezentálta. A művet a katolikus egyház betiltotta és az 1616-tól egészen 1822-ig „A tiltott könyvek indexén” maradt.

■ Nikolausz Kopernikusz

A világegyetem tanulmányozásában a következő lépést Giordano Bruno (1548–1600) (e.: dzsordánó) tette meg. Kopernikusztól eltérően, aki az univerzum központjának a Napot tartotta, Bruno megalapozta a világegyetem végtelenségének eszméjét, amelyben számtalan naprendszer létezik. Nézeteiért letartóztatták, nyolc évet ült börtönben, de nézeteit nem tagadta meg. Az inkvizíció eretnekséggel vádolta és máglyán megégette. Műveit a tiltott könyvek indexére tették, és azok ott is maradtak újrakiadásukig, 1948-ig.

Galileo Galilei (1564–1642) olasz tudós épített egy 32-szeres nagyítású teleszkópot és segítségével vizsgálódásokat végzett. Meggyőződött a csillagvilág végtelenségéről, felfedezte a Hold hegyeit, a napfoltokat és a Jupiter holdjait. Mindez igazolta Kopernikusz és Giordano Bruno elméletét. 1632-ben kiadta „Párbeszéd a két legnagyobb világrendszerről” (ti. a ptolemai-osziról és a kopernikusziról) c. művét, amelyben cáfolhatatlanul bebizonyította Kopernikusz elméletének helyességét. E művéért a katolikus egyház bíróság elé idézte a 70 éves csillagászt. Öt havi megpróbáltatások és vallatások után Galilei megtagadta nézeteit. A legenda szerint ezután így kiáltott fel: „És mégis mozog a Föld!”

■ Galileo Galilei

Galilei élete végéig az inkvizíció felügyelete alatt maradt, megtiltották, hogy írjon és publikáljon. Élete utolsó éveiben jelentős sikereket ért el a fizikában – felfedezte a modern mechanika törvényeit. A katolikus egyház csak a XX. sz. 80–90-es éveiben ismerte be, hogy a tudósok elmarasztalása téves volt, és elfogadta a világegyetem felépítésével kapcsolatos nézeteiket.

■ Ptolemaiosz geocentrikus rendszere

■ Kopernikusz heliocentrikus rendszere

? Hogyan ábrázolják a világegyetem itt közölt térképei a geocentrikus és heliocentrikus rendszer közötti különbséget?

Részlet a bíborosok Galilei ellen hozott ítéletéből

Téged, Galilei, azzal vádolt ez a bíróság, hogy hazug tanokat vallasz és terjesztasz a nép körében arról, hogy a Nap a világ közepén mozdulatlan áll, a Föld pedig napi forgást végez a tengelye körül; meg azzal, hogy sok tanítványodnak ezt tanítottad. S végül megjelent a műved s egy levél egy volt tanítványodhoz, amelyben te Kopernikusz badarságait követve, olyan tételeket fejtesz ki, amelyek ellenkeznek a józan ésszel és a Szentírással. Ezért, meg akarván védeni az embereket a viselkedésed okozta, a tiszta hitet fenyegető károktól és kísértésektől... a tudós teológusok így döntöttek:

1. Az a tétel, hogy a Nap a világegyetem központja és mozdulatlan, hóbor-tos, filozófiaiilag helytelen és szélsőségesen eretnek gondolat, ezért ellenkezik a Szentírással.

2. Az a tétel, hogy a Föld nem a világ központja és nem mozdulatlan, ellen-kezik a hit szellemével...

? Miért ítélte el az egyház Galileit? És milyen bizonyítékok alapján?

Következtetések

- ▶ A barokk kor sok műalkotással gazdagította az európai művé-szetet, amelyekben egyesül a pompa, a leleményesség és hatá-sos kifejezőmód.
- ▶ A XVI–XVII. századi tudományos felfedezések megalapozták az új természettudományt, létrehozták a világegyetem felépítésé-nek tudományos elméletét és utat törtek a még feltáratlan ter-mészeti törvények megismerésének.

Kérdések és feladatok

1. Mi a barokk? 2. Mi a neve annak a Rembrandt-festménynek, amelyen az amszterdami fegyveres tisztek csoportarcképe látható? 3. Mi a neve annak a művésznek, aki a „Medici Mária élete” sorozatot festette? 4. Nevezzétek meg Cervantes fő művét. 5. Miről vált híressé Andreas Vesalius? 6. Ki dolgozta ki a heliocentrikus világrendszer elméletét?
7. Miben különbözik a barokk művészet a reneszánsztól? 8. Mi újat hoztak a festészetbe a barokk művészek? 9. Ismertessétek Cervantes életét és munkásságát. 10. Mondjátok meg, milyen hatást gyakoroltak az emberiség életére a XVI–XVII. századi orvosi és matematikai felfedezések. 11. Milyen eredményeket ért el a kor csillagászata?
12. Készítsetek táblázatot a füzetben „Tudományos felfedezések a XVI–XVII. században” címmel.

A tudós neve	Felfedezése	A felfedezés jelentősége

13. Pótlólagos irodalom felhasználásával írjatok ismertetőt valamely barokk festőről. 14. Pótlólagos irodalmi forrásmű alapján ismertessétek N. Kopernikusz, G. Bruno és G. Galilei életrajzát. A három nagy asztronómus élete és munkássága alapján fejtsétek ki véleményeteket arról, miben nyilvánult meg abban a korban az ember egyéni bátorsága.

8. Gyakorlati foglalkozás

„Rotterdami Erasmus humanista eszméi” / „A humanizmus eszméi a fejlett reneszánsz műalkotásaiban” (a tanár választása szerint)

 A cél (a választott témának megfelelően):

- 1) a humanista eszmék kifejeződésének meghatározása Rotterdami Erasmus műveiben;
- 2) a fejlett reneszánsz mestereinek műveiben a humanista eszmék realizációja eszközeinek és módszereinek meghatározása.

A gyakorlati foglalkozás feladata: rövid ismertető készítése a tanár kijelölt témában a foglalkozás tárgyának megfelelően.

Kérdések és feladatok a gyakorlati munkához

1. Szerveződjetek kis csoportokba és beszéljétek meg az ismertetőiteket.
2. Mutassátok be az osztálynak munkátok eredményét.
3. Vonjátok le a következtetéseket a munka céljának megfelelően.

9. A reformáció Németországban

1. Mely sajátosságok jellemezték Németország politikai fejlődését a XIV–XV. században? 2. Milyennek hirdette a katolikus egyház a társadalom szerkezetét és benne az ember magatartását? 3. Milyen mozgalmak indultak a katolikus egyházban? Mi volt a céljuk?

Németország a reformáció küszöbén. A reformáció – latin eredetű szó, amely átalakítást jelent – egy egész korszak szimbóluma lett az európai országok történelmében. Olyan korszak volt ez, amikor a társadalomban mozgalom indult a katolikus egyház szerepének átértékeléséért. Ez a harc, amely az egyetemi termekben folyó vitákkal kezdődött, igen gyorsan a csatatereken találta magát. Sok idő telik el, míg az emberiség megérti, hogy nem lehet elpusztítani mindenkit, aki másként akar élni. Meg kell tanulni együtt élni egy planétán. Ehhez nagyon hosszú lesz az út. Az események, amelyek Európa két táborra – a katolikusok és a reformáció hívei táborára szakadását előidézték, Németországban kezdődtek a XVI. sz. elején.

A XV. sz. végén és a XVI. sz. elején Németország a Szent Római Birodalom része volt, melynek nevéhez hozzátették a „német nemzet” birtokos jelzőt. Németországon kívül kötelékébe tartozott még Németalföld, Belgium, Ausztria, Csehország, Franciaország, Burgundia, Olaszország egy része és más területek.

A Szent Római Birodalom politikailag szétszabdalt állam volt, több kisebb-nagyobb egyházi és világi birtokból állt. Németországban választott király uralkodott, akit császárrá koronáztak és akit a választófejedelmek választottak meg.

1438-tól egészen 1806-ig a császárt a Habsburgok családjából választották. 1519-ben I. Habsburg Károly spanyol király lett a császár V. Károly néven (1519–1556).

A hercegek fontos szerepet játszottak Németország életében. A XVI. sz. első évtizedében közel 70 herceg volt – érsekek, püspökök, világi méltóságok. Hét választófejedelem herceg, akik a császárt

Reformáció – egyházi-vallási és társadalmi-politikai mozgalom Nyugat- és Közép-Európa országaiiban a XVI. században, amely a katolikus egyház ellen irányult.

Választófejedelem – egyházi és világi méltóságok a német nemzet Szent Római Birodalmában, akik császárválasztó joggal rendelkeztek.

■ V. Károly császár
(I. Habsburg
Károly)

választották, szembeszegült a császári hatalommal és jogot formált arra, hogy maga oldja meg a legfontosabb ügyeket.

A XVI. sz. elején Németország egész területét nagy, közepes és kis városok hálózata borította be, amelyek száma elérte a 3 ezret.

A városok egy része közvetlenül a császárnak alárendelt „császárváros” volt, másik része pedig úgynevezett „szabad város”, amelyek a seniorok uralma alól felszabadulva önkormányzattal rendelkeztek. A XVI. században a szabad és a császárvárosi különbség szinte teljesen eltűnt. A városok nagy jogokkal rendelkeztek és uralmuk kiterjedt a környező területekre, egy-egy kisebb fejedelemséget képezve. A legnagyobb városok Nürnberg, Augsburg és Köln voltak.

A németországi birodalmi gyűlés, a reichstag három curiából állt – a választófejedelmek, egyházi és világi hercegek és a városi képviselők választócsoportjából. A fejedelemségek vezetőtestülete a landtag volt – a helyi nemesség, a papság és a fejedelemségi városok rendi képviselői szerve, ezek némelyikében a faluközösségeknek is volt képviselője. A reichstag és a landtagok hasonló tartalmú kérdéseket vitattak meg – a béke megőrzését, a törvények megtartását, az adóbeszedést, de különböző szinteken – az egész császárság, illetőleg a fejedelemségek szintjén. Minden curia külön határozatot hozott, amelyeket aztán egyeztettek. A landtagok munkájában nagy szerep jutott a városoknak.

A XVI. századi Németországban új jelenség volt a kormányzás regionális változatának kialakulása – nem a központból vagy a városokból igazgattak, hanem körzetek szerint. A politikailag felaprózott országban e körzeteket azért hozták létre, hogy megkönnyítsék a harcot a fosztogatók és a békeszegők ellen.

A XVI. sz. elején Németországban hűbéri viszonyok uralkodtak, a lakosság többsége függő paraszt volt, amely adózott a földesuraknak és az egyháznak. Az országban azonban egyre erősödtek a piaci viszonyok. Különösen sok vállalat alakult a bányáiparban. Az új termeléseket segítette a termékeik iránti fokozódó kereslet.

A nyereségvágy és a vállalkozó szellem szimbóluma lett e korszaknak. Sok országban ismertté vált dúsgazdag németek – a Fuggerék, Höchstädterek, Imhofok, Walserek neve.

A reformáció és az ellenreformáció Európában

--- A Szent Római Birodalom és más országok határai a XVI. sz. második felében

⊕ A reformációs mozgalom főbb központjai

1527 A protestantizmus hivatalos bevezetésének éve

A többségi protestáns egyházak területei:

- lutheránus
- kálvinista
- anglikánus

A többségi katolikus egyház területei

Az ortodox egyház területei

Az iszlám területei

⊕ Az ellenreformáció főbb központjai

Számjegyekkel jelölve:

1. Brandenburg
2. Szászország
3. Svéd Szövetség
4. Bajorország
5. Poroszország
6. Livónia

■ Nürnberg, Németország egyik legnagyobb városa. XV. sz.

■ Lovagi torna Nürnberg főterén. 1561

A katolikus egyház vezető szerepre törekedett a politikailag fel-szabdalt Németországban. Itt nagyobb működési tere volt, mint az erős központi hatalmú országokban. Az egész Németországot ellepték a búcsúcédulák, a szent ereklyéket árusítók, az egyház javára adományokat gyűjtők hada. A római pápához németországi birtokairól folyt be a legnagyobb jövedelem. Ugyanakkor a pápa nem nagyon törődött a német kolostorokban uralkodó renddel, ami aláasta az egyház tekintélyét a lakosság körében.

1510-ben I. Miksa császár megpróbált egyezsége jutni a pápával a Rómának fizetendő összegek csökkentéséről. Rendeletére elkészítet-ték „A német nemzet panaszát”, összefoglalva bennük a főbb követel-ményeket. Ez a kísérlet azonban teljes kudarccal végződött.

2 A német humanizmus. A katolikus egyház bírálata Németország-ban a humanista eszmék terjedésével függött össze.

A XVI. sz. elején Németországban 16 egyetem működött, ame-lyek többségében humanista tudósok oktattak. A humanizmus Né-metországban a reformáció előtt ért el a csúcspontra. Ekkorra éle-ződött meg a humanista szatíra lándzsahegye, ekkorra szilárdultak meg az új társadalmi eszmék, ekkorra bontakozott ki a vallási élet új formáinak keresése. Németországban megjelent a „Sötét férfi-ak levelei” – egy sikerült, szellemes és éles szatíra, amely lelep-lezte a papság műveletlenségét és erkölcsi züllöttségét, véget nem érő skolasztikus vitáját minden aprócseprő ügyben. Európai hírűvé vált Rotterdami Erasmus ifjabb kortársának, Ulrich von Huttennek (1488–1523) a tevékenysége.

Ulrich von Hutten volt az egyik szerzője a „Sötét férfiak levelei” c. satíragyűjteménynek, epigrammákban leplezte le II. Gyula pápa züllöttségét és kigúnyolta a búcsúcédulák árusítását. Hutten a rá jellemző temperamentummal és lelkes hazafisággal Rotterdami Erasmusnál erősebben bélyegezte meg a katolikus papságot, szót emelt „a haza szabadságáért”. Hírnevet szerzett a humanista tudományoknak, amelyek segítenek „látóvá tenni Németországot”, az észet „az emberi élet vezérlőjének” tekintette és határozottan elítélte a „barbárságot” és a „jámbor csalást” az egyházban. A humanisták, Hutten legközelebbi barátai voltak azok, akik elsőként reagáltak Luthernek a búcsúcédulák elleni felhívására.

■ Ulrich von Hutten

Ulrich von Hutten „Vadisc avagy a római triász” c. gúnyiratából

Három dologgal hódít meg Róma mindenkit: erőszakkal, ravaszsággal és képmutatással. Három dolgot talált ki, hogy kiprísse az aranyat más országokból: a búcsúcédulák árusítását, a kieszt háborút a törökökkel és a pápai legátusok hatalmát a barbár országokban. Három dologgal törődik Róma szüntelen, bár sohasem viszi végig: a lelkek megmentésével, a rozoga templomok restaurálásával és a török hadjáratokkal. Három dologról nem lehet igazat szólni: a pápáról, a bűnbocsánatról és az istentelenségről. Három dologtól fanyalag Róma: a szavatartástól, a segítségnyújtástól és az engedékenységtől... Három dolgot szeretne minden római: rövid imádkozást, jó sok aranyat és gyönyörteljes életet. Három dolog teszi híressé Rómát: a pápa, a régi építmények és a kapzsiság...

- ? 1. Ki ellen irányul Ulrich von Hutten gúnyirata? 2. Melyek a pamflet alapeszméi?

3 Luther Márton és a reformáció. Németországban a reformáció vezéralakja Luther Márton (1483–1546) német szerzetes volt. 1517. október 31-én a Wittenbergi vártemplom kapujára kiszögezte 95 tézisét a búcsúcédulák árusításában tapasztalt visszaélések ellen. Luther tézisei nagy vonalakban vázolják az új tan alapelveit, amelyeknek három legfontosabb tétele.

- 1) az embert csak a hit üdvözíti;
- 2) üdvözlést csak Isten kegyelméből nyerünk, az nem függ az ember semmilyen érdemétől, mert nem az ember, hanem csak az Isten tudja a jócselekedetek igazi értékét;
- 3) a hit dolgában a Szentírás, az Isten szava az egyetlen tekintély.

■ Luther Márton.
Id. Lucas Cranach
festménye. 1529

- A vártemplom kapuja,
amelyre Luther
kiszögezte a
búcsúcédulák árusítását
ellenző téziseit

Luther tanítása, amelynek lényege „a hit által való üdvözülés”, továbbgondolásra ösztönzött. Ha az üdvözülés csak az isteni kegyelemtől függ, akkor mi szükség a katolikus egyház közvetítésére, az egész óriási egyházi hierarchiára a pápával az élén? Luther tanítása elutasította a pápai és a zsinati határozatoknak a katolikusok számára kötelező tekintélyét, mivel arról szerint nincs szó a Szentírásban, tehát elvetendő, mint emberi kitaláció.

Luther akcióját támogatta Németország lakosságának többsége. A katolikus egyház elítélte Luther tanait. X. Leó pápa kiátkozta Luthert az egyházból. A német fejedelmek azonban a worms birodalmi gyűlésen pártfogásukba vették.

Németországban megkezdődött a reformáció, amely kiterjedt a lakosság minden rétegére.

4 A népi reformáció. Münzer Tamás. Minden városban és faluban vitatkoztak az emberek arról, milyennek kell lennie az egyháznak. Elkergették a papokat, feloszlatták a kolostorokat. Élve az alkalommal, a fejedelmek elfoglalták a kolostorok földjét, a városvezetők megtagadták az egyházi adó befizetését. Nem ismerték el a pápa fennhatóságát.

Ezek a változások azonban koránt sem elégittek ki mindenkit. A városi szegénység és a parasztság többet akart. Hallgatták a prédikátorokat, akik azt hirdették, hogy közeleg a földön Isten országa: minden közös lesz és minden ember egyenlő lesz. Épp ilyen népi reformációra vágytak és készek voltak harcolni is érte.

Sok városban és faluban spontán lázadások törtek ki. A reformáció, amely a társadalom értelmiségi rétegeiben indult a katolikus egyház ellen irányuló humanista eszmék hatására, átalakult a néptömegek harcává helyzetük javításáért.

Németország városaiban a hithirdetők arra hívták fel az embereket, hogy éljenek úgy, ahogyan a Szentírásban írva van: „A hívók éljenek közösségben, legyen mindenük közös; adják el birtokaikat és minden vagyonukat, és osszák szét a szűkölködőknek.” A vagyoni és társadalmi egyenlőséget hirdették az anabaptisták (újrakeresztelők). Aki közösségükbe lépett, újra meg kellett keresztelkednie, innen a nevük. Az anabaptizmus fő ideológusa Luther Márton barátja, majd később ellenfele, Münzer Tamás (1490–1525 körül) volt. Felszólította a népet, hogy fogjon kardot az urak ellen és erőszakkal hozza létre Isten országát a földön. Meggyőződése szerint nemcsak a katolikus egyház ellen kell harcolni, hanem mindazok ellen, akik megszegik a keresztény parancsolatokat – a hercegek, a lovagok, az uzsorások ellen. Mindenki egyenlő kell legyen Isten előtt, a klastromokat és a várakat le kell rombolni, az uraknak el kell költözniük palotáikból egyszerűbb hajlékokba és dolgozniuk kell. Azokat a nemeseket, akik az igazságos renddel szembeszegülnek, kényszeríteni kell vagy felkoncolni. Ez felhívás volt a lázadásra és az anabaptisták készültek is rá.

Münzer és az anabaptisták eszméit Németországban támogatta a lakosság legszegényebb rétegeinek többsége. Luthert ez megijesztette. Mint a további események tanúsítják, Luther és a földön Isten országát erőszakkal létrehozók útjai elváltak.

1524 nyarán itt-ott parasztlázadások törtek ki, amelyet a fejedelmek kezdetben semmibe vettek. Ősszel a felkelés kiterjedt Németország déli részére és parasztháború jelleget öltött. A parasztok leszámoltak uraikkal, felfegyverzett osztagokba szerveződtek. Felégették a várakat, lerombolták a klastromokat, elfoglalták és felosztották azok birtokait egyenlőképpen. A felkelőkhöz polgárok és szegényebb lovagok is csatlakoztak. Segítségükkel került kidolgozásra a német parasztok legnépszerűbb programja háború éveiben, a „12 cikkely”, amelyben követelték a parasztok személyi függésének és a dézsmának az eltörlését, az adók és a robot csökkentését. A parasztot csak a bíróság büntethesse, ne a földesúr. A falu papját a faluközösség válassza. A parasztháború során ezt a programot 25-ször újra kiadták.

Az 1524–1526. évi németországi parasztháború – a parasztok fegyveres harca, amelyet a polgárság egy része is támogatott és amelyet a szociális elnyomás fokozódása és a reformáció eszméinek terjedése idézett elő.

Münzer Tamás. XVIII. sz.

■ Parasztkok támadása egy lovag ellen

■ Katolikus templomok rombolása Németországban a reformáció idején

? A népi reformáció mely sajátosságát tükrözik az illusztrációk?

A polgárok és a lovagok megalkották a „Heilbronni programot”, amelyben követelik a császári hatalom megszilárdítását, az országban a belső vámok eltörlését, az egységes pénz és mértékrendszer bevezetését, a parasztek személyi függőségének eltörlését az adójuk hűsszorosát kitevő örökváltságért. E program valóra váltásában elsősorban a vállalkozók voltak érdekeltek, mivel ők teremtettk meg a feltételeket a piaci viszonyok fejlesztéséhez.

A parasztháború kiterjedt egész Németországra. A parasztek rendszerint a szülőföldjükön harcoltak. Ha megszabadultak a gyűlölt földesuraktól, visszatértek otthonaikba. Amikor a sebtében összetákolt nemesi lovas osztagok támadást indítottak, a parasztek nem tudtak közösen fellépni ellenük. Luther meghirdette, hogy a parasztek személyi függősége nem ellenkezik a Szentírással, s ezért ez ellen fellépni bűn. Münzer a háború kezdete óta a parasztekkel tartott. Személyesen irányította a felkelést Tübingiában (Közép-Németországban).

A felkelés elfojtására a német fejedelmek nagy, jól felfegyverzett hadsereget szerveztek nemesi lovasságból és zsoldosokból. 1525 májusában Frankenhausen város mellett a lázadókat leverték. Csaknem ugyanakkor fojtották el a lázadást Észak-Németországban is. Mikor a parasztek értesültek a vereségről, sokan abahagyták a harcot.

Bár egyes vidékeken a harc 1526 közepéig tartott, a parasztháború vereséggel végződött. Az egész országban elkezdődtek a megtorlások. A német parasztháborúban az elesettek és kivégzettek száma meghaladta a 100 ezer főt.

Következtetések

- ▶ A XVI. sz. eleji németországi események előidézték a reformáció mozgalmát, amely a katolikus egyház tevékenysége ellen irányult Európa-szerte.
- ▶ Németországban a humanisták tevékenysége felkészítette a társadalmat a katolikus egyház megreformálása és az ország egyesítése szükségességének tudatosításához.
- ▶ Németországban Luther Márton indította el a reformációt, amely áttért Európára is.
- ▶ A népi reformáció, amelynek híve volt a szegényebb lakosság többsége, vereséget szenvedett a parasztháborúban.

Kérdések és feladatok

1. Mely állam kötelékébe tartozott Németország a XVI. sz. elején? 2. Kik voltak a választófejedelmek? 3. Mi a reformáció? 4. Mikor kezdődött Németországban a reformáció? 5. Kik voltak az anabaptisták? 6. Mivel végződött a német parasztháború?
7. Ismertessétek Németország helyzetét a XVI. sz. elején. 8. Véletlen-e, hogy a reformáció Németországban kezdődött? 9. Mi volt a humanisták szerepe a reformáció előkészítésében? 10. Hogyan kezdődött a reformáció Németországban? 11. Mi volt a népi reformáció? 12. Hasonlítsátok össze Luther Márton és Münzer Tamás reformációs eszméit.
13. Írjátok ismertetőt a német parasztháborúról a következő terv szerint: 1) a háború okai; 2) a felkelők követelményei; 3) az események menete; 4) az eredmények; 5) a következmények. 14. Készítsetek táblázatot a füzetben „A felkelők programjai a parasztháború éveiben” címmel.

A program neve	A követelmények	A lakosság mely rétegeinek igényeit elégítette ki

15. Alapozzátok meg vagy cáfoljátok azt az állítást, hogy a reformációra nemcsak Németországban volt szükség, hanem egész Európában. 16. Németországban a reformáció éveiben általános lett ez a szólás: „Erasmus tojást tojt, Luther pedig kiköltötte.” Magyarázzátok meg a szólás értelmét.

10. A reformáció elterjedése és az ellenreformáció

- ✓ 1. A katolikus egyháznak miért nem volt érdeke a reformáció terjedése?
2. Kik az eretnekek? Mi ellen emeltek szót? Hogyan harcolt az egyház az eretnekséggel?

1 A lutheránusság. Az 1555. évi augsburgi béke. A Luther Márton hívei és ellenségei között még 30 évig folytatódott a harc a parasztháború befejezése után. A lutheránusok Észak-Németországban

Protestantizmus – a kereszténységnek a katolicizmus és az ortodoxia mellett az egyik fő irányzata, amely a reformáció következtében jött létre a XVI. században. Kezdeti formái a lutheranizmus, a kálvinizmus és az anglikanizmus voltak.

megreformálták a katolikus egyházat. Minden fejedelemségben a fejedelem lett az egyházfő, megszüntették a drága szertartásokat, eltörölték a szentképek tiszteletét, anyanyelven végezték az istentiszteletet. Minden egyházi birtokot elkoboztak.

1529-ben a speyeri birodalmi gyűlés katolikus többsége határozatot hozott, amely kötelezővé tette a katolikus szertartásokat a lutheranizmust követő fejedelemségekben és városokban. Válaszul 5 lutheránus herceg és 14 város „protestál” e határozat ellen, kijelentve, hogy a hit dolgában nem lehet döntő a többség határozata. Ettől kezdve a lutheranizmus követőit protestánsoknak, a lutheránus egyházat pedig protestáns egyháznak nevezik.

A reformáció terjedése Európában

Katolikus egyház			
1517 – a reformáció kezdete Németországban			
Katolikus egyház	Protestáns egyház		
	Lutheránus	Anglikán	Kálvinista
Franciaország, Spanyolország, Portugália, olasz államok, Rzecz Pospolita, Németország délnyugati területe	Svédország, Norvégia, Finnország, Dánia, a balti területek, Németország észak-keleti vidékei	Anglia, Észak-Írország	Svájc, Németalföld, Skócia (presbiteriánusok), Anglia (puritánok), Franciaország (hugenották)

A harc hosszú évekre elhúzódott. Aztán a protestálásba beavatkozott V. Károly császár. Elhatározta, hogy megfékezi a katolikus és a protestáns fejedelmeket, akiket egyesülésre készített függetlenségük elvesztésének veszélye. A közös hadsereg megindult V. Károly ellen, és csaknem foglyul ejtette a császárt, aki kénytelen volt békét kötni. 1555-ben az augsburgi birodalmi gyűlésen megkötötték a vallási békét, amely elismerte a katolikusok és protestánsok egyenjogúságát. A fejedelmek jogot kaptak eldönteni, milyen vallás legyen a területükön, az alattvalóknak pedig a fejedelem vallását kell követni az „akié az ország, annak a vallása követendő” elv szerint. Bár az augsburgi béke nem oldott meg minden problémát, megszüntette a vitát a katolikusok és a protestánsok között.

Látván terveinek teljes kudarcát meg azt, hogy az augsburgi béke lényegében a császárság összeomlását jelentette, V. Károly lemondott a trónról.

A lutheranizmus a protestantizmus irányzata, amely a németországi reformáció során alakult ki a XVI. században. Alapjául Luther Márton tanítása szolgált.

2 Kálvin János és a reformáció Svájcban. A kálvinizmus. Németországot leszámítva, az európai országok közül Svájcban terjedt legerősebben a reformáció.

A szomszédos Németország eseményei nagy hatással voltak a Svájci Szövetségben egyesülő független kantonokra. A lakosság többsége itt is elégedetlen volt a katolikus egyházal, követelte az egyház befolyásának korlátozását és vagyonának szekularizációját (elkobzását). A reformációs mozgalom központja a dúsgazdag Genf városa volt. A polgárok támogatták a protestáns prédikátorokat, kiűzték a városból a katolikus papokat. A reformáció akkor győzött végleg Genfben, amikor odaérkezett Franciaországból a vallási üldöztetés elől menekülő francia Kálvin János (Jean Calvin) (1509–1564). Hírnévre akkor tett szert, amikor kiadta „A keresztényi relígióra és igaz hitre való tanítás” c. művét. 1541-ben Kálvin letelepedett Genfben és haláláig a város vallási és politikai vezetője volt.

A kálvinizmus protestantizmus irányzata, amely a svájci reformáció során alakult ki a XVI. században. Alapjául Kálvin János tanítása szolgált.

Kálvin tanításának alapeszméje a predesztináció, az eleve elrendelés, amely szerint Isten eleve elrendelt minden embert az üdvösségre vagy kárhozatra, az ember sorsa független jó vagy rossz cselekedeteitől. Az embernek nem kell kényelemre és élvezetekre törekednie – dolgoznia

■ Kálvin János

kell, szorgalmasnak lenni és pénzt gyűjteni. Ha valakinek alkalmatlan a jövedelemhez jutni és nem él vele, az nagy bűn. A katolicizmus a vagyonszerzést bűnnek tekintette, Kálvin pedig Isten áldásának. Kálvin pártolta az uzsorát, lehetségesnek tartotta a rabszolgatartást.

Európában Genfét „protestáns Rómának”, Kálvint pedig „protestáns pápának” nevezték. Svájcban a kálvinista egyház ellenőrizte az élet minden területét; betiltotta a táncot, a nótázást, az ünnepi viseletet, az ékszerviselést. Az embereket minden vétségért szigorúan megbüntették. Köztudott, hogy Kálvin parancsára kivégeztek egy hétéves kisfiút, mert kezét emelt az anyjára. Azokat a genfi lakosokat, akik nem fogadták el az új rendet, megfosztották jogaiktól, kiűzték a városból vagy kivégezték. Mindenkit megdöbbentett a spanyol katolikus orvos, Servet Mihály sorsa. A katolikus egyház elleni fellépése miatt az inkvizíció üldözte. Svájcban remélt menedéket találni, de Kálvinnak nem tetszett a mindent kétségbe vonó ember. A „genfi pápa” eretnekséggel vádolta és máglyahalálra ítélte Servet Mihályt.

E végletek ellenére a kálvinizmus egészében véve megfelelt az új társadalom igényeinek. Kálvin nézetei Genfből áttértek azokra az országokra, ahol fejlődésnek indultak az új piaci viszonyok, és megvetették az újkori „üzletember” ideológiájának alapját.

3 Az ellenreformáció. A tridenti zsinat. A protestantizmus befolyásának fokozódását látva a katolikus egyház megindította saját reformját és az újjászületés útjára lépett. Az intézkedéseknek ez a rendszere az **ellenreformáció** nevet kapta. Képviselői sürgették egy egyházi tanács összehívását a katolikus egyház életében eszközölni való változtatások kidolgozására és a protestantizmus terjedésének megállítására.

Ellenreformáció – a katolikus egyházban a XVI. sz. 40-es éveitől a XVII. sz. 60-as éveikig tartó mozgalom az egyház belső megújítására és a protestantizmus terjedésének megállítására.

Amikor Olaszországban is érezhető lett a lutheránus eszmék terjedése, III. Pál pápa (1534–1549) 1542-ben összehívta a **legfelsőbb inkvizíció kongregációját**, a legfelsőbb apostoli törvényszé-

ket, amelyet megbízott az eretnekség elleni harccal. Ez idővel befolyást gyakorolt majdnem minden katolikus országra. Különös kegyetlenséggel működött az inkvizíció Spanyolországban és Portugáliában, minden

■ A tridenti zsinat. Tiziano festménye. 1563

■ Inkvizíciós kihallgatás

gyanús egyént, a „maradék lutheránusokat” és az „erazmizmus híveit” máglyahalálra ítélték.

A következő évben összeállították a „Tiltott könyvek indexét”. Az indexre tett könyveket elkobozták a kereskedőktől és a városok terein elégették a szerzők portréival együtt. A tiltott könyvek olvasásában vagy terjesztésében részeseket is fenyegette az inkvizíció ítélete. Ugyanakkor a pápa több egyháztudóst megbízott a katolikus egyházat megszilárdító reformok tervezetének kidolgozásával. Ezt a reformot a Tridentben összehívott zsinatnak kellett jóváhagynia. A tridenti zsinat megszakitásokkal 1545-től 1563-ig ülésezett és a pápától teljes szabadságot kapott az egyházi élet kérdéseinek megvitatására.

A zsinat döntést hozott az egyház megtisztítására méltatlan elemektől, megtiltotta a búcsúcedulák árusítását és az egyházi tisztségek kiárusítását, szigorú felügyelet alá vette a papok magaviseletét. Az egyház visszatért eredeti rendeltetéséhez – a lelkek gondozásához és a szegények és nyomorultak istápolásához, menedéket adott a hajléktalanoknak és kenyeret az éhezőknek. A tridenti zsinat jóváhagyta a főbb katolikus kitételeket. A zsinat határozatai lelkesedést váltottak ki a katolikus hívekben, de a protestánsokkal folytatandó párbeszéd merev elutasítása fokozta Európa vallásos kettészakadását.

4 „Jézus Társasága” (A jezsuita rend). A reformáció elleni harcban különösen fontos szerepet játszott „Jézus Társasága”, azaz a jezsuita rend, amelyet egy spanyol nemes, Loyolai Ignác (1491–1556) alapított.

■ III. Pál pápa átveszi Loyolai Ignációtól a jezsuita rend Szabályzatát tartalmazó könyvet

A pápa által 1540-ben jóváhagyott rend lett a pápa fő eszköze a reformáció mozgalma elleni harcban.

A rend legfontosabb jellemzője a tagjai közötti szigorú fegyelem, teljes alárendeltség a rend vezetőinek. A tagok tetteiért a vezetők feleltek.

A tökéletes szervezés rendkívül effektív működést eredményezett, lehetővé tette a célok leggyorsabb elérését, bármilyen módszer alkalmazását. A Társaság azonban nem olyan emberek egyesülete volt, akik vakon teljesítették a vezetők parancsait. „Jézus Társasága” intellektuelek rendje rendkívül képzett és tehetséges emberek voltak és tudatosan szentelték életüket az egyház hatalma visszaállítása ügyének.

Céljukat a jezsuiták az emberek eszére és lelkére gyakorolt hatással érték el, nem pedig politikai intrikákkal és összeesküvésekkel. A politikának nem volt fő helye a rend tevékenységében.

Loyolai Ignác V. Károly császárhoz intézett leveléből

A Németországban tomboló és terjedő gonoszság elleni harcban előnyben kell részesíteni az egyetemeknek, a vallásos élet és katolikus tanok teljességének mintaképeit, amelyek jóra vezetik a tanulókat.

?

Mire hívja fel a császár figyelmét a levélíró? 2. Szerintetek milyen lehetősége volt a reformáció terjedése elleni harcban a katolikus egyház oktatási intézményeinek?

A rend tevékenységének egyik fő iránya az oktatómunka volt. „Jézus Társasága” szervezeteinek kétharmadát a XVII–XVIII. században iskolák és egyetemek képezték, tagjainak negyötödét pedig diákok és tanárok. Oktató munkájukat a jezsuiták magas színvonalon végezték, alapos ismereteket nyújtottak, szigorú katolikus szellemben neveltek. Céljuk az volt, hogy az ifjúságra gyakorolt befolyással megváltoztassák a katolikus egyházzal szembeni magatartást.

Nem kevésbé hatásos irányzata volt a rend működésének a missziója, azaz a hittérítő munkája. Ténykedésük jellemzője volt, hogy nem avatkoztak be a helyi szokásokba és hagyományokba, békésen összeegyeztették azokat a keresztény vallás követelményeivel. A

misszionáriusok, ha azt látták, hogy a gyarmatosítók durván megszegik a keresztény erkölcs normáit, élesen elítélték azt, és a helyi lakosság védelmére keltek. Loyolai halálakor, 1556-ban a rendnek már több mint száz missziója volt a világ különböző országaiban.

Misszió – hittérítés, a kereszténység terjesztése a föld legtávolabbi részein.

Következtetések

- ▶ Az augsburgi béke eredményeképpen Európában első ízben győzött a vallási tolerancia eszméje, ami az újkori kultúra alakulásának egyik megnyilvánulása volt.
- ▶ A XVI. sz. közepén Kálvin János az ember rendeltetéséről szóló elméletének megalkotásával továbbfejlesztette a reformációt. Genf, ahol letelepedett, lett az európai reformáció egyik központja.
- ▶ Kálvin tanításának és az általa alapított egyháznak világszerte több a követője, mint a lutheranizmusnak. Az ellenreformáció elősegítette a katolikus egyház megújítását és megszilárdítását.
- ▶ A tridenti zsinat alapján kialakította a katolikus egyház mai arculatát.
- ▶ A katolikus Róma ellenreformációs politikájának legfőbb eszköze „Jézus Társasága”, azaz a jezsuita rend lett.

Kérdések és feladatok

1. Hogyan keletkezett a „protestáns” elnevezés? 2. Mi a lutheránusság? 3. Mi volt Kálvin János fő műve? 4. A reformáció következtében mely országokban terjedt el a kálvinizmus? 5. Mi az ellenreformáció? 6. Ki alapította a jezsuita rendet?
7. Hogyan keletkezett a lutheránus egyház? 8. Miért volt vonzó a kálvinizmus az újkori vállalkozók számára? 9. Miben különbözik a református egyház szervezete a katoliktól? 10. Ismertessétek az ellenreformáció okait és főbb elveit. 11. Mi volt a szerepe a reformációs eszmék terjedése elleni harcokban a jezsuita rendnek?
12. Készítsetek a füzetben összehasonlító táblázatot „A lutheranizmus és a kálvinizmus” címmel.

Az összevetés kritériumai	A lutheranizmus	Kálvinizmus
A tan főbb tételei		
Mely országokban terjedt		

13. Alkossátok meg Kálvin János vagy Loyolai Ignác történelmi portréját (tetszés szerint).

A II. fejezet ismeretanyagának összefoglalása

„A fejlett reneszánsz. A reformáció Nyugat-Európában”

- Soroljátok fel azokat az eseményeket, amelyek szerintetek legfontosabbak a XVI–XVII. századi nyugat-európai társadalom fejlődése szempontjából. Választásotokat indokoljátok meg.
- Értelmezzétek a fogalmakat és kifejezéseket: fejlett reneszánsz, északi reneszánsz, humanizmus, barokk, reformáció, protestantizmus, lutheranizmus, kálvinizmus, parasztháború, ellenreformáció, jezsuita rend.
- Teljesítsétek a feladatot a történelmi térkép alapján:
 - mutassátok meg a korabeli Európa legfontosabb kulturális központjait;
 - mutassátok meg a reformációs mozgalom központjaiként szereplő városokat;
 - mondjátok meg, milyen lutheránus felekezetek és hol jöttek létre a reformáció terjedése során Európában;
 - mutassátok meg azokat a városokat, amelyek a katolikus ellenreformáció központjai voltak.
- Ki az a történelmi személy, aki szerintetek legjobban befolyásolta a korabeli európai társadalom fejlődését? Véleményeteket indokoljátok meg.
- Melyek a reneszánsz sajátosságok a korabeli kultúrában? Melyek voltak az előfeltételeik?
- Kiket és miért neveznek „a reneszánsz óriásainak”?
- Mit gondoltok, hogyan tükröződnek a reneszánsz művészek műveiben a koramodern kornak értékei?
- Hasonlítsátok össze a reneszánsz és a barokk kultúra főbb sajátosságait.
- Készítsetek a füzetben összehasonlító táblázatot „A középkori és a koramodern kori kultúra” címmel. Az összehasonlítás kritériumait határozzátok meg önállóan.

Az összevetés kritériumai	Középkori kultúra	Koramodern kultúra

- Szerintetek melyek voltak az előzményei és okai és mi volt a hatása az európai társadalom fejlődésére az alább megnevezett eseményeknek és jelenségeknek:
 - humanizmus;
 - fejlett reneszánsz;
 - reformáció;
 - ellenreformáció.

Tesztfeladatok a II. fejezet anyagához

„A fejlett reneszánsz. A reformáció Nyugat-Európában”

- Melyik európai országban jött létre a reneszánsz kultúra?

A Németország	B Olaszország
C Spanyolország	D Franciaország

III. FEJEZET. NYUGAT-EURÓPA ÁLLAMAI A XVI–XVII. SZÁZADBAN

11. Az abszolút monarchia létrejötte Franciaországban

1. Melyek voltak Franciaország társadalmi és gazdasági fejlődésének sajátosságai a XV. sz. végén? 2. Nevezzétek meg a központosított francia állam XV. sz. végi főbb sajátosságait. 3. Mi volt a reformáció németországi győzelmének az oka?

A királyi hatalom. A XVI. sz. elején Franciaország volt Európa legnépesebb országa. A XV. sz. végén 14–15 millió lakosa volt, a XVII. sz. közepén pedig 18–19 millió. A lakosság többsége falvakban élt, az ország egészében agrár jellegű volt. Franciaország egyesítése egy központosított államban a XV. sz. végén fejeződött be.

Abszolutizmus – egyszemélyes uralom a centralizált államban, amelyben az egyeduralkodó főként a nemességre támaszkodva uralkodik és a rendi képvisleti hatalmi szervek elvesztik jelentőségüket.

Az ország egyesítése folytán fokozódott a király hatalmának megszilárdulása. A rendi országgyűlést (a rendi képvisleti hatalmi orgánus) 1484 óta nem hívták össze. XII. Lajos király (1498–1515) önkényesen háborút kezdett Olaszország meghódítására, adókat

vetett ki a hadsereg fenntartására stb. A király hatalma korlátlan lett, vagyis abszolút. Franciaországban a XVI. században, mint más korabeli európai országban is, létrejött az államigazgatás új formája, az abszolutizmus.

Franciaországban az abszolút monarchia létrehozásában a következő lépés I. Ferenc (1515–1547) uralkodása idején történt meg. A király hatalma alá hajtotta a katolikus egyházat. I. Ferenc 1516-ban egyezséget kötött X. Leó pápával, amely szerint a király nevezi ki a felsőbb egyházi tisztségviselőket, a pápa ezt csak jóváhagyja. Az egyházi személyek lényegében a király alattvalói lettek. Az ország életének ügyeiben a nagy királyi tanács döntött, az készítette elő a király rendeleteit, döntött a fontos peres ügyekben, rendelte el az új adókat. I. Ferenc rendeletein először jelenik meg a korlátlan hatalom formulája: „Ez az én akaratom”. A királyi kormányhivatalnokok nyíltan hangoztatták, hogy a király hatalmát senki és semmi nem korlátozza.

A párizsi parlament (a bírósági ügyeket vizsgáló legfelsőbb szerv) egyik ülésén az elnöklő kijelentette I. Ferencnek: „Ön a törvények fölött áll, törvények és rendeletek Önt nem kényszeríthetik, és egyáltalán nincs olyan hatalom, amely Önt bármire is kényszeríthetné.”

A király a tisztviselők óriási seregére támaszkodva gyakorolta a hatalmat.

Új tisztségeket létrehozni a királynak nagyon előnyös volt, mert azok többségét pénzért árusították.

■ I. Ferenc. Jean Clouet festménye. 1525

2

Változások a társadalomban és a gazdaságban.

A XVI. sz. elején a francia társadalomban továbbra is fennmaradt a három rend a maga jogaival és kötelességeivel. A korai újkor folyamán azonban helyzetükben jelentős változások történtek.

„Kommentárok a francia királyságról” – Michel Suriano, a velencei köztársaság követe 1561-ben írott művéből

A nép lélekszáma igen nagy Franciaországban, mivel több mint 140 városa van... Helyzete és méltósága alapján minden lakos hozzátartozik a három rend egyikéhez, innen veszi kezdetét a három rang: első a papság, második a nemesség, a harmadiknak nincs saját neve, mivel különböző helyzetű és foglalkozású emberekből áll s egyszerűen népnek nevezhető.

A papság magában foglalja a harmadik rend nagy részét és sok külföldit, de legnagyobb részét a nemesség teszi ki.

Nemeseknek nevezik azokat, akik a nem adózás kiváltságával rendelkeznek, csak személyes katonai szolgálatra vannak kötelezve. A nemességhez tartoznak a hercegek is, a bárók is.

A harmadik rendbe tartoznak a toll emberei, akiket hosszúköpenyeseknek neveznek, meg a kereskedők, a kézművesek, a plebejusok és a parasztok. Az a köpenyes ember, akinek elnöki vagy tanácsosi fokozata van vagy hasonló tudású, nemessé és kiváltságossá lesz a tisztsége okán és ilyennek marad egész élete folyamán.

A kereskedőknek, akiket manapság a pénz urainak tartanak, mindenképpen hízelegnek, de azok semmilyen kiváltsággal vagy méltósággal nem rendelkeznek... Így a harmadik rendhez tartoznak: ugyanúgy adóznak, mint a nemtelenek és a parasztok, ez utóbbiak helyzete a legrosszabb, mert egyformán elnyomja őket a király és a nemesség.

?

1. Milyen kritériumok alapján értékeli a szerző az állam nagyszerűségét? 2. Milyen rendeket jelöl meg a dokumentumban? 3. Milyen változásokra utal a rendek helyzetében a XVI. sz. második felében a szerző?

Franciaország lakosságának legbefolyásosabb rétege a XVI. században a nemesség volt, amely nem törekedett függetlenségre és nem gátolta a királyi hatalom szilárdulását. Csak néhány ősi nemesi család (a Guise-ek, Bourbonok, Montmorencyk) őrizte meg nagy befolyását, maguk köré tömörítve a kis- és középnemesség egy részét. A nemességet ekkor két önálló réteg alkotta, a régi és az új nemesség. A XVI. sz. közepétől kezdve a régi ősnemesi rétegbe kezdenek beolvadni a jómódú polgárok (kereskedők, céhmesterek), akik pénzért vagy királyi kegyből nemességre vagy magas rangra tettek szert. Ettől kezdve mondták, hogy vannak „kardos nemesek” (a régi nemesi családok lezármazottai) és új nemesek.

Az ősi és az újnemesség kiváltságai azonban nem voltak egyenlők. Az új nemes nem volt köteles katonai szolgálatot teljesíteni, ez az

Franciaország a XVI. században és a XVII. sz. első felében

- ✕ A hugenották legyilkolása Vassyban 1562-ben; a polgárháború kezdete Franciaországban
- ☞ A Szent Bertalan-éji vérfürdő Párizsban 1572. augusztus 24-én és a hugenották lemészárlása más városokban
- A hugenották ellenőrzése alatti területek az 1573–1598. években
- 📜 A nantes-i ediktum aláírása 1598. április 13-án; a polgárháború vége
- ◇ A hugenották kezén maradt erődök 1598 után
- Мarseille A legfontosabb ipari központok
- ⚓ A legfontosabb tengeri kikötők
- Franciaország határa 1643-ban.

■ Vásár Lyonban. XV. sz.

■ Selyemszövő manufaktúra Lyonban. XV. sz.

? Franciaország gazdasági és társadalmi változásainak mely sajátosságait tükrözik az illusztrációk?

ősi nemesség privilégiuma maradt. A hadkötelesség felmentette az ősi nemességet az adózás alól. Az új nemesség csak akkor nem fizetett adót, ha felhagyott eredeti kereskedelmi vagy pénzügyi tevékenységével.

Nemesi rangra az államapparátusban betöltött tisztségek által lehetett legegyszerűbben szert tenni. A XVII. sz. elején Franciaországban kialakult a hivatalnoki nemességnek egy jelentős rétege, amelyet „köpenyes nemességnek” neveztek és amely a nemesi birtoka mellett állami szolgálatot is teljesített.

A XVI–XVII. században Franciaországban alakulni kezdtek a piaci viszonyok. E folyamat eléggé lassú volt: akadályozták a hűbéri csökevények, a nemesség és a papság ősi kiváltságai, a vállalkozók politikai jogainak hiánya. A korabeli Franciaországra a tehetős vállalkozó polgárság növekedése volt jellemző.

Az új viszonyok alakulásának közegai a városok voltak. Az illatszerezipar, az ötvösség, az üvegedény-, ruha- és bútorgyártás központja Párizs volt, a nyomdászaté és a bankszakmáé pedig Lyon (e.: lion). Évente négyszer itt tartották meg a híres lyoni vásárokat, amelyekre egész Európából eljöttek a kereskedők. A kereskedelmi ügyletekben a kereskedők elsőként használtak ércpénz helyett írásos hitelleveleket, bankókat.

A francia iparágak többségében a manufaktúrák kiszorították a kézműves műhelyeket. Különösen sok volt a kelme-, lenvászon- és selyemgyártó manufaktúra. A lyoni selyemszövő manufaktúrákban közel 12 ezer bér munkás dolgozott.

A vállalkozás és a kereskedelem fejlődésével együtt létrejött Franciaországban a polgárság, amely jelentős szerepet játszott a gazdaság

■ A kálvinisták kirabolják Lyont. 1566

fejlődésében; kölcsönöket adott az elszegényedett „kardos nemességnek”, politikailag azonban jogtalan maradt. Azonban minél gyorsabban növekedett a polgárság, annál fokozottabban kereste az állami életre gyakorlandó befolyás lehetőségét.

Viszont Angliához és Németalföldhöz képest Franciaországban a piaci viszonyok alakulása jóval lassúbb volt, a lakosság többsége, mint azelőtt, földműves volt.

3 A reformáció Franciaországban. A XVI. sz. 20-as éveiben Franciaországban terjedni kezdett a reformáció. Az egyház megtisztításának lelkes híve volt Lefevre d'Étaples (1450(1455–1536(1539) (e.: löfevr detapl), a neves humanista, aki az egyház reformjával kapcsolatos nézeteit már 1512-ben kifejtette. Elsőként fogalmazta meg a leendő reformáció két meghatározó elvét – a hit általi megigazulást és a vallás igazsága egyetlen forrásaként a Szentírás elismerését. Ő kezdte el franciára fordítani a Bibliát.

Franciaországban a protestantizmus terjedésére nagy hatással voltak Luther eszméi. Dél-Franciaországban a kálvinista tanok hívei gyarapodtak egyre jobban, ezeket hugenottáknak (bajtársaknak) nevezték. A franciák többsége azonban nem támogatta a kálvinizmust. Az ország északi részének lakossága, a párizsiakat is beleértve, hű maradt a katolicizmushoz. Németországtól eltérően Franciaországban a katolikus egyház a királynak volt alárendelve és az ország nemzeti egységének jelképe volt.

I. Ferenc király sokáig nem gátolta a reformációs eszmék terjedését. Az 1530-as évek közepén azonban üldözni kezdte a protestánsokat. 1535-ben letartóztattak 300 protestánst, és 35 embert máglyahalálra ítélték. 1540-től az országban működni kezdett az inkvizíció.

Az új király, II. Henrik uralkodásának első évében a kálvinisták elleni harcra létrehozott egy „tűzhivatalt”, amely működésének első három évében 500 elmarasztaló ítéletet hozott. De ez sem tudta megállítani a reformációs eszmék terjedését az országban.

4 A polgárháborúk okai és kezdete. A XVI. sz. 50–60-as éveiben Franciaország súlyos válságba került. A francia nemesség számításai, hogy új hadizsákmányhoz, földekhez, tisztségekhez jusson, az olasz háborúk miatt nem igazolódott be. Az „árforradalom” pedig jövedelmeik jelentős csökkenéséhez vezetett. Ebben a szituációban a reformációs eszmék legalább az egyházi birtokok megszerzésével kecsegtettek. Ugyanakkor azok, akik hűek maradtak a királyhoz és a katolikus egyházhoz, arra számítottak, hogy hűségük jutalmául megkapják ellenségeik vagyonát.

A francia nemesség azonban latolgatta, hogy melyik csoportosuláshoz érdemesebb odaszegődni. A katolikus egyház híveinek vezére a Guise-ek (e.: güüz) lotaringiai hercegi család volt. A hugenották élén a Bourbon család hercegei álltak, akiknek a birtoka volt Navarra a francia–spanyol határ mentén. Mindkét tábor más államnak a támogatására számított. A két csoport között háború kezdődött, amely 35 évig tartott (1562–1598), és hugenotta (vallási) és polgárháború néven vonult be a történelembe. A háborúk oka a katolikusok és a kálvinisták között kiéleződött vallási ellentétek voltak, meg a politikai helyzet romlása a XVI. sz. 50–60-as éveiben.

A háborút megelőzően a francia kormány megpróbálkozott a vallási türelem politikájával. Az ellenségeskedő feleket azonban nem sikerült összebékíteni.

■ A Szent Liga processziója a párizsi Grève téren a XVI. században

■ Guise herceg

■ Medici
Katalin

■ Szent Bertalan-éj. Francois Dubois festménye. 1527–1584

? Milyen információval szolgál a Szent Bertalan-éjről az illusztráció?

A háború okául a hugenották legyilkolása szolgált Vassy városkában. Guise herceg 1562. március 1-jén osztagával a városkán ment keresztül, s rátámadt a hugenottákra, akik éppen istentiszteletre készültek. 23 személyt megöltek, s közel 200-at megsebesítettek. A katolikus Párizs Guise-t hősként fogadta. Franciaországot hatalmába kerítette a háború.

5 A Szent Bertalan-éj. A háború első tíz éve nem volt különösebben kegyetlen. Mindkét tábor igyekezett megnyerni IX. Károly (1560–1574) királyt, akinek anyja, az álnok és ravasz Medici Katalin ügyesen lavírozott a katolikusok és a hugenották között, hogy enyhítse a harcokat. El akarta hitetni a fiával, hogy a hugenották az életére törnek, és szította a katolikusokat, hogy végezzenek minden protestáns vezérrel, akik Párizsba jöttek, hogy részt vegyenek Bourbon Henrik és a király húga, Margit lakodalmán 1572. augusztus 24-én, Szent Bertalan napján.

Az ünnep előestéjén, 1572. augusztus 24-én éjjeli 2–4 óra között felzúgott a harangszó a saint-germaini (e.: szenzsermeni) harangtoronyban. Ez volt a jeladás a katolikusoknak.

A hugenották házait már jó előre megjelölték fehér keresztekkel. A fegyvertelen és védtelen hugenottákat halomra gyilkolták, nem kímélve a nőket és a gyerekeket sem. A vérfürdő még több napon át tartott az ország más városaiban is. A Szent Bertalan-éjt követő két hét alatt az országban lemészároltak több mint 30 ezer protestánst.

A Szent Bertalan-éj következményei nem olyanok lettek, ahogyan azt Medici Katalin elképzelte. A hugenották harcba fogtak a királyi dinasztia letaszításáért, és 1576-ban az ország déli részén létrehoztak egy valódi hugenotta államot, a konföderációt külön hatalmi szervekkel, adózással és hadsereggel. Vezetője Navarrai Henrik lett.

IX. Károly halála után III. Henrik (1574–1589) lett Franciaország királya. Mivel utóda nem volt, Navarrai Henrik lett a trón legbiztosabb várományosa. A hugenotta király lehetősége aktív tettekre sarkallta a katolikusokat. 1585-ben létrehozták a ligát, a katolikus városok föderációját, élén Guise Henrikkal, aki szintén igényt tartott a francia koronára. Az ország két részre szakadt: a hugenotta délre és a katolikus északra, amelyek harcban álltak egymással, ugyanakkor szembeálltak a királlyal is.

6

A polgárháborúk vége. III. Henrik nem tudta kezelni a helyzetet.

Guise Henrik azt követelte a királytól, hogy vonja meg Navarrai Henrik trónutódlási jogát. Válaszul a király feloszlatta a ligát és Párizsba rendelte a hadsereget. Guise fellázította Párizs népét a király ellen. A lázadók sikeresen ellenálltak a hadseregnek. III. Henrik szövetségre lépett a hugenottákkal és segítségükkel elfoglalta Párizst. Azonban nemsokára meggyilkolta őt a liga egyik fanatikusa, aki csuhája alatt rejtette el a mérgezett tört. Az országban úrrá lett a fejtelenség. II. Fülöp spanyol király és a pápa egy spanyol herceget akar a francia trónra ültetni.

Az ország helyzetétől megrémült nemesség és polgárság megegyezett abban, hogy Navarrai Henriket teszik meg királynak, ha átér a katolikus hitre. Henrik válasza nyomban szállóigévé vált: „Párizs megér egy misét!” – és azonnal katolizált. 1594-ben királlyá koronázták IV. Henrik (1594–1610) néven.

A hugenotta háborúk a nantes-i edictum kiadásával értek véget 1598-ban. Az edictum a katolikus vallást tekintette uralkodónak, de jogot adott a hugenottáknak a szabad vallásgyakorlásra és arra, hogy vallási közösséget hozzanak létre a városokban, Párizst kivéve. A hugenották betölthettek bármely állami tisztséget. E jogok garanciájaként megőrizhettek az ország déli részén 200 erődöt és helyőrségeikben 25 ezer főnyi hadsereget. A nantes-i edictum jelentősége az volt, hogy véget vetett a katolikusok és a hugenották közötti háborúknak és megadta a hugenottáknak a szabad vallásgyakorlat jogát és garanciáit.

7 **Franciaország fellendülése IV. Henrik idején.** IV. Henriket a franciák jó királynak nevezték. Uralkodása idején rendbe jött az ország gazdasága, amely a háborúk alatt tönkre ment, bevezették az adóbeszedés ellenőrzését, rendezték és csökkentették a lakosság adóit. A franciák megjegyezték a király mondását: Franciaországban akkor lesz jólét, ha vasárnap minden paraszt fazekában tyúk fog főni.

Az adószedés ellenőrzése és a gazdaság újraépítésére és fejlődésére irányuló intézkedések **Maximilien de Béthune Sully** (1560–1641) (e.: makszimiljen dö betün szülly), Franciaország első minisztere nevéhez fűződik. Sully szerint az ország gazdaságát csak a mezőgazdaság fejlesztésével lehet újraépíteni.

IV. Henrik kormánya nagy figyelmet fordított az ipar fejlesztésére. A kézműveseket felmentették a céhek alapszabályainak korlátai alól, kedvező feltételeket teremtettek a manufaktúrák fejlődéséhez.

Merkantilizmus – a kapitalizmus kialakulási korszakának gazdasági politikája, amikor az állam aktívan beavatkozik a gazdaság életébe a külkereskedelem ösztönzésével, a gyarmatok kifosztásával és a kereskedelmi háborúkkal.

IV. Henrik meggyilkolása

Korlátozták a külföldi ipari termékek behozatalát, a saját nyersanyag kivitelét pedig betiltották. A termelés bővítésére a manufaktúrák tulajdonosainak kölcsönt adott a királyi kincstár. Megjelentek a kiváltásos királyi manufaktúrák, amelyek selymet, fajansz termékeket, illatszert gyártottak. IV. Henriknek a francia gazdaság újraépítésére irányuló politikáját már a merkantilizmus és a protekcionizmus (vámvédő) sajátsága jellemzi.

Külpolitikájában IV. Henrik a tengerentúli kereskedelem fejlesztésére törekedett. Támogatásával jött létre a Kelet-indiai Kereskedelmi Társaság. 1604-ben a franciák megkezdték Kanada gyarmatosítását – itt alapították az első gyarmatokat.

Franciaország fő ellenségeinek IV. Henrik a spanyol és a német Habsburgokat tartotta. Megpróbált

szembeszegülni II. Fülöp spanyol királynak a francia reformációt elfojtó törekvéseivel, jól tudván, hogy Spanyolország erősödése sérti Franciaország érdekeit. A Habsburgokkal való háborút elkerülhetetlennek véelve IV. Henrik és Sully aktívan készültek is rá. A királyt azonban nemsokára meggyilkolták: 1610. május 14-én IV. Henriket egy fanatikus katolikus, François Ravailac szíven szúrta.

Következtetések

- ▶ A XVI. században Franciaországban alakulni kezd az abszolút monarchia, amely fejlődésének csúcspontját a XVII. sz. második felében éri el.
- ▶ A korai újkorban a nemesség szerkezetében történt változások eredményeképp kialakul annak két rétege: az ősi („kardos nemesség”) és az új (a köznemesség és a „köpenyes nemesség”).
- ▶ Franciaországban a reformáció eszméinek terjedése mély szakadékot idézett elő annak hívei és ellenzői között, ami hosszú polgárháborúhoz vezetett.
- ▶ IV. Henrik gyorsan megújította a hosszú háborúkban tönkrement francia gazdaságot, megszilárdította hatalmát és az ország nemzetközi tekintélyét.

Kérdések és feladatok

1. Mi az abszolutizmus? 2. Kik voltak a „köpenyes nemesek”? 3. Hogy nevezték Franciaországban a kálvinizmus híveit? 4. Hány évig zajlottak a polgárháborúk? 5. Mikor adták ki a nantes-i edictumot? 6. Mi a merkantilizmus?
7. Mely tények bizonyítják az abszolutizmus kialakulását Franciaországban?
8. Milyen változások történtek a francia társadalomban a XVI. században és a XVII. sz. első felében? 9. Hogyan terjedtek a reformációs eszmék az országban? 10. Mi volt a polgárháborúk oka és ürügye? 11. Mely esemény kapta a Szent Bertalan-éj nevet? Mi volt ennek a következménye? 12. Mivel ért véget a polgárháború? 13. Értékeljétek IV. Henrik tevékenységét.
14. Készítsetek a füzetben táblázatot „Franciaország fejlődése IV. Henrik uralkodása idején” címmel.

Belpolitika	Külpolitika

15. Egyes tudósok IV. Henrik francia királyt minden idők legnagyobb politikusának tartják. Osztjátok ezt a nézetet? Válaszokat okoljátok meg.

12. Az abszolút monarchia kialakulásának befejeződése Franciaországban

1. Milyen változások történtek Franciaország kormányzásában az abszolút monarchia idején? 2. Nevezzétek meg a legfontosabb történelmi eseményeket a XVI. századi és a XVII. sz. eleji Franciaországban. Válaszotokat indokoljátok meg.

Az abszolutizmus megszilárdulása Richelieu idején. IV. Henrik ügyének energikus folytatója lett a bíboros Richelieu herceg (1585–1642), XIII. Lajos király (1610–1643) első minisztere.

Richelieu (e.: risöliő) szegény nemesi családban született. Kezdetben katona akart lenni, később azonban az egyház szolgálatába lépett. 23 évesen püspök lett. Kiváló tehetsége volt az irodalomhoz, kitűnő képzést kapott, nagyravágyó és energikus természetű pap. 30 évesen bíboros lett, 1624-ben a királyi tanács tagja, később pedig Franciaország első minisztere (kormányfője). 18 éven át valójában ő kormányozta az országot a határozatlan XIII. Lajos helyett. Találón jegyezte meg egyik kortársa: „XIII. Lajos csak a koronát viselte, a jogar Richelieu kezében volt.

■ Armand Jean du Plessis Richelieu. Philippe de Champaigne festménye. 1640

A bíboros egyik fő feladatának tekintette a király hatalmának megszilárdítását. E célból megszüntette a rendi országgyűlés összehívását és korlátozta a párizsi parlament jogait.

Halaszthatatlanul szükség volt – aminek megoldása nélkül nem lehetett a király korlátlan hatalma alatti egységes államnak tekinteni Franciaországot – a hugenotta köztársaság likvidálására az ország déli részén. A hugenották elleni háború, amely 1620-ban kezdődött, nyolc évig tartott és a királyi hadsereg győzelmével végződött. A hugenották erődjait lerombolták. 1629-ben kiadták a „kegyelmi edictumot”, amely meengedte a hugenottáknak a szabad vallásgyakorlást, de megtiltotta, hogy helyőrségeik és erődjük legyenek.

A bíboros döntő harcot folytatott az ősi nemzeti arisztokrácia ellen. Aki nem akarta magát alávetni a királyi hatalomnak, azt száműzték vagy elítélték, várkastélyukat lerombolták. A nemességnek halálbüntetés terhe alatt megtiltották a párbajozást. Határozatainak teljesítése érdekében a bíboros újjászervezte a

közigazgatási rendszert és a király hatáskörébe vonta. A tartományokba intendánsokat nevezett ki – királyi tisztviselőket, akik felelősek voltak az adók beszedéséért és a tartományok ügyeinek intézéséért.

Richelieu gazdasági politikája gondoskodott a kereskedelem fejlesztéséről, ösztönözte kereskedelmi társaságok alapítását (kormányzása idején 22 társaság alakult). Richelieu tagja volt az „Új Franciaország” kereskedelmi társaságnak, az végezte a francia gyarmatosítást Kanadában. Franciaország Richelieu idején kezdte kiépíteni gyarmatbirodalmát, versengve és háborúzva Angliával és Németalfölddel új területek elfoglalásáért.

A külpolitikában az első miniszter mindent megtett, hogy emelje országa tekintélyét az európai ügyekben. 1635-ben Franciaország beavatkozik a harmincéves háborúba. A bíboros diplomáciai tehetsége gyengítette Spanyolország befolyását Európában.

Politikája folytatásához Richelieu-nek sok pénzre volt szüksége. Az adókat többször emelték, ami a XVII. sz. 30-as éveinek végén és 40-es éveinek elején számos parasztlázadáshoz vezetett.

A bíboros nagy figyelmet fordított a tudomány és a kultúra fejlesztésére is, de művelőiktől elvárta, hogy támogassák politikáját.

2 Az abszolutizmus XIV. Lajos idején. Az abszolút monarchia kialakulása XIV. Lajos (1643–1715) uralkodása idején fejeződött be. Ötéves korában kiáltották ki királlyá. Helyette anyja, Ausztriai Anna uralkodott, de a valódi uralkodó kegyence, Jules Mazarin (e.: zsül mazaren) bíboros volt, Richelieu utóda az első miniszteri posztton. 18 évig töltötte be ezt a tisztséget, folytatva Richelieu politikáját Franciaország és a királyi hatalom megszilárdítására.

■ XIII. Lajost megkoronázza Viktória, a győzelem istennője

■ Francia gyarmatosító az indiánok vezérével

■ A Fronde vezetőinek ellenszegülése Párizsban

■ Jules Mazarin

? Az illusztráció alapján milyen információt kaphatunk a Fronde-ról?

Mazarin kormányzása idején eredményesen befejeződött a harmincéves háború. Franciaország uralkodó helyzetbe került Európában. Mazarin új adókat vetett ki, ami kiváltotta a lakosság elégedetlenségét. Az arisztokrácia ezt kihasználta ősi jogainak visszaszerzésére. Ez a mozgalom a Fronde (e.: frond) nevet kapta. Mazarin a Fronde-ot sikerrel megfékezte.

Protekciónizmus – az állam gazdasági politikája, a nemzeti gazdaság védelmére, a hazai ipar és kereskedelem fejlesztésére irányul.

Mazarin halála után XIV. Lajos kijelentette, hogy nem kíván új első minisztert kinevezni, maga fog kormányozni. Tevékenységével a király bebizonyította, hogy méltó uralkodója a hatalmas európai országnak.

A király legelőször is az ország pénzügyeit tette rendbe. Parancsot adott, hogy visszaélései miatt tartóztassák le Fouquet (e.: fuk) pénzügyi főintendánst és vessék börtönbe. Új pénzügyminiszterré Jean-Baptiste Colbert-t (1619–1683) (e.: zsan baptiszt kolber) nevezték ki. Az ő nevéhez fűződnek a XIV. Lajos uralkodása idején elért gazdasági eredmények.

Colbert protekcionista politikája elősegítette az ipar fejlődését, ösztönözte a kereskedelmet a magas vámok bevezetésével. Új utak épültek. Kereskedelmi társaságok alakultak (kelet-indiai stb.). Colbert-t a francia flotta atyjának nevezték. Bevezette a kiadások és bevételek szigorú számvitelét.

Megreformálták a hadsereget. A királynak jól felfegyverzett, mintegy 550 ezer főnyi hadserege lett, a legnagyobb létszámú a korabeli

Európában. Rendezték a bírósági rendszert. A király azonban nem értett egyet Colbert-nek a belső vámhatárok eltörlésével, a nemesek megadóztatásával és a kolostorok számának csökkentésével kapcsolatos tervével.

A szilárd pénzügy, a megbízható hadsereg – ez volt az, amire XIV. Lajos abszolút királyi hatalma támaszkodott. A legfelsőbb törvénykezés is a király kezében volt. XIV. Lajos titkos rendelete alapján bárkit letartóztathattak és bírósági ítélet nélkül a párizsi Bastille börtönébe csukhattak. XIV. Lajos a katolikus egyházhoz való viszonyában is elérte, hogy az egyház teljesen a királytól függött. A nantes-i edictumot 1685-ben hatályon kívül helyezte, a kálvinizmust betiltották, 200 ezer hugenotta kénytelen volt elhagyni Franciaországot.

Külpolitikájában XIV. Lajos nagy erőfeszítéseket tett a Habsburgok európai uralmának meggátlására. Megnövelte az ország területét a szomszédos földek elfoglalásával. XIV. Lajos 54 évi önálló uralkodása idején az ország 33 évig hadat viselt. 1667–1668-ban Franciaország elfoglalta a spanyol Németalföldet. A Németalföldi Egyesült Tartományok meghódításáért folyó 1672–1678. évi háború Franciaország kudarcával végződött. Ennek és XIV. Lajos következő vereségeinek (az 1701–1714. évi spanyol örökösödési háborúknban) az volt az oka, hogy az európai országok (katolikusok és protestánsok) összefogtak Franciaország ellen.

3 A „napkirály” udvara. A XVII. sz. második fele és a XVIII. sz. az európai királyi udvarok felvirágzásának korszaka. A mintakép a „napkirály” udvara volt. XIV. Lajos pompás rezidenciát építtetett magának Párizstól 18 km-re Versailles-ban (e.: verszáj). A parkokkal és terekkel körülvett királyi palota mindennek és mindenkinek a hatalmát volt hivatva fitogtatni. Még az antik főisten, Jupiter szobrát is a király arcképével mintázták meg.

A kortársak neki tulajdonítják e mondást: „Az állam én vagyok!”

XIV. Lajos szerint a király életének nyilvánosnak kell lennie, a királyoknak az alattvalók szeme láttára

■ Jean-Baptiste Colbert

■ XIV. Lajos,
a napkirály

kell születni és meghalni. Ezért kialakította a király életét kísérő ceremóniák egész rendszerét. A király minden este 10 órakor vacsorázott az udvar jelenlétében zenekísérettel. Az asztalt a kandallóval szemben terítették meg, az uralkodónak finom művű, arannyal cizellált szelencében hozták oda a kanalat, kést, villát.

A király nagy létszámú udvartartást hozott létre. Az arisztokráciát a király színekurával – semmi vagy alig valami munkával járó, jól jövedelmező állással csábította udvarába (latin *sine cura* jelentése: gond nélkül).

Az abszolút uralkodó az egész országot birtokolta, ezért korlátlanul költekezett, ami súlyos teherként nehezedett az adófizetőkre. A királyi udvar óriási költekezése okozta, hogy XIV. Lajos élete utolsó éveinek háborúiban sorra vereséget szenvedett.

Részlet XIV. Lajos „Műveiből”

Ami azokat a személyeket illeti, akiknek segíteniük kellett munkámban úgy döntöttem, hogy egyáltalán nincs szükségem első miniszterre, és ha önök... egyetértenek velem, még ez a szervezet is örökre feledésbe merül Franciaországban, mert nincs semmi méltatlanabb, mint egyik kézben látni az összes királyi funkciókat, a másikkban pedig csupán a királyi titulust. Ezért kellett megvonnom a bizalmat, és rendeleteim végrehajtását nem bízni más senkire...

Amikor az államért dolgozol, magadért dolgozol. Ha az egyiket jól végzed, az a másikat dicséri. Ha az első sikeres, fennkölt és hatalmas, akkor az, aki e siker okozója, hírnevet szerez, és megfelelően több joga van, mint alattvalóinak hozzá és önmagukhoz képest, élvezni mindezt, ami az életben kellemes.

Hogyan értékelte XIV. Lajos a király szerepét és helyét az államban?

■ „Karusszel” – lovasjáték Versailles-ban

■ XIV. Lajos udvaroncai körében

■ XV. Lajos

■ XV. Lajos a trónteremben kegyencnőivel

4 **XV. Lajos.** XIV. Lajos utóda dédunokája, XV. Lajos (1715–1774) lett. Ötévesen került trónra, és éveken át a miniszterei kormányoztak helyette.

XV. Lajos a végsőkig könnyelmű uralkodó volt. Többre tartotta a mulatságokat, mint az állami ügyek intézését, ami kivezette volna az országot a válságból, amelybe belesodródott. XV. Lajos többször is kijelentette: „Kitart, míg élünk”, „Utánunk a vízözön”. Kiadásainak fedezésére nagy előszeretettel árusította az állami tisztségeket. Semmit nem tett az ország helyzetének javítására.

XV. Lajos uralkodása idején üldözték a felvilágosítókat, az általuk megalkotott „Enciklopédiát” megsemmisítették. A francia abszolutizmus mély válságba jutott, amelyből nem talált kiutat.

Következtetések

- ▶ XIII. Lajos uralkodása idején első minisztere, Richelieu jelentősen megszilárdította az abszolutizmust.
- ▶ XIV. Lajos uralkodása idején Franciaországban virágkorát élte az abszolút monarchia. A király azonosította magát az állammal: „Az állam én vagyok!”
- ▶ XIV. Lajos politikája a gazdaság terén volt legeredményesebb, de tévedései a vallási politikában, vereségei a külpolitikában, a királyi udvartartás mérhetetlen költségei nivellálták az eredményeit.
- ▶ XV. Lajos uralkodása idején szemmel láthatóak lettek az abszolút monarchia hibái.

Kérdések és feladatok

1. Mikor adták ki a „kegyelmi edictumot”? 2. Minek nevezték XIV. Lajost? 3. Kinek köszönhető az eredményes gazdasági politika XIV. Lajos uralkodása idején?
4. Mikor vonták vissza a nantes-i edictumot? 5. Hol épült a francia királyok rezidenciája? 6. Ki mondogatta: „Kitart, míg élünk”, „Utánunk a vízözön”?
7. Kinek az érdekeit szolgálta Richelieu? Válaszokat indokoljátok meg.
8. Bizonyítsátok tényekkel, hogy XIV. Lajos idején Franciaországban végleg kialakult az abszolút monarchia. 9. Miért vonták vissza a nantes-i edictumot? 10. Miben egyezett XIV. Lajos politikája elődeiével és miben tért el attól? 11. Jellemezték XIV. Lajos uralkodását a következő terv szerint: 1) mi volt a célja; 2) melyek voltak a fontosabb politikai intézkedései; 3) mik voltak uralkodásának eredményei és következményei. 12. Törvényszerű volt-e egy olyan király megjelenése, amilyen XV. Lajos volt?
13. Miért változtatta az életet XIV. Lajos színházzá alattvalói számára?

13. Anglia a XVI. században

1. Melyek voltak a fejlődés sajátosságai Angliában a XV. sz. végén? 2. Mi a reformáció? Hogyan terjedtek a reformációs eszmék Európában? 3. Mely államok tettek szert a legtöbb gyarmatra a nagy földrajzi felfedezések következtében?

Változások a gazdaságban és a társadalomban. A XVI. században

Anglia kisterületű ország volt. Írországi birtokai jelentéktelenek voltak, Skócia sem volt az ország része. Anglia lakossága a XVI. sz. elején alig volt 3 millió, az évszázad végén közel 4 millióra nőtt (Skóciát nem számítva). A korabeli Angliában nem volt annyi város, mint Németalföldön: a lakosságnak legfeljebb 10 százaléka élt városokban, számuk a század végére is csak 20 százalékot tett ki. Anglia agrár ország volt. A föld a király és a nemesség tulajdonát képezte. A parasztok többségének nem volt saját földje, bérletéért földjáradékot fizetett.

A XVI. sz. elején Anglia mezőgazdaságában jelentős változások történtek. A manufaktúrák létrejöttével megnőtt a gyapjú iránti kereslet az országban is, külföldön is. Sok földtulajdonos áttért a juhtenyésztésre, s ennek messze ható következményei voltak Anglia

■ Falusi élet a XVI. században

■ Brit kereskedelmi flotta

? A 93 és 94. oldal illusztrációi hogyan tükrözik a gazdasági és társadalmi változásokat Angliában a XVI. században?

fejlődése szempontjából. A gyapjú lett az ország legfőbb kincse. Azóta máig egy zsák gyapjú jelképezi Anglia gazdagságát a lordok házában az angol parlamentben, ezen ül a lordkancellár.

Anglia számára igazi megrázkódtatás volt az „árforradalom”, ami miatt a nagy földtulajdonosok három-, öt-, sőt néhol hétszeresére növelték a földbérleti díjat. A parasztok elveszítették gazdálkodási, s egyben létfenntartási lehetőségüket, koldusok lettek.

Az ipar legfontosabb ága a szövetgyártás volt. Anglia a XVI. századtól már gyapjú helyett posztót ad el a külföldnek. A század 60-as éveiben az angol export 80 százaléka a szövet. A szövet iránti megnőtt igényekkel magyarázható a manufaktúrák terjedése is.

A nagy földrajzi felfedezések következtében Angliában kereszteződött az Európa és Amerika közötti kereskedelmi útvonal. Ez meggyorsította a külkereskedelmet. Egyes kereskedők féltek elindulni a messzi tengeri útra. Hogy csökkentsék a kockázatot, társaságokat hoztak létre. Az első ilyen társaság a XV. sz. 70-es éveiben alakult.

A XVI. században az angol kereskedők új, kapitalista **részvénytársaságokat** alapítanak. A kereskedők összeadták a tőkéjüket és a társaság részvényesei lettek, azaz a jövedelemből a bevitt tőke arányában részesültek. A társaságok nevei jól mutatták az angol kereskedelem ágazatait.

Részvénytársaság – egyéni tőkebefektetőket egyesítő kereskedelmi társaság, amelynek jövedelméből a tagok a bevitt tőke arányában részesültek.

■ Parasztlázadás

■ Robert Kit lázadása Norfolkban
a bekerítések ellen

A XVI. században gyorsan megnőtt London gazdasági jelentősége: a város a világ legnagyobb kikötőjévé fejlődött, a kereskedelem és a pénzügyek központja lett. Kialakult a londoni City (e.: sziti) – a város központi része a bankok és kereskedelmi vállalatok irodáival.

Angliában a XVI. században **agrárforradalom** kezdődött. A juhtenyésztés fejlesztésére a földbirtokosok (landlordok) birtokaikat legelővé változtatták. A legelők területét növelve elkergették földjükről a parasztokat, az addigi bérlőket, és bekerítették a birtokot. Ezt a folyamatot **bekerítésnek** nevezték.

Agrárforradalom – változás a mezőgazdaságban, amelynek eredménye a kapitalista piaci viszonyok kialakulása.

Bekerítés – a parasztok erőszakos megfosztása a földhasználatról, a birtok bekerítése.

A bekerítés eredményeképpen Angliában új társadalmi rétegek alakultak ki: az új nemesség és a falusi zsellérek. Az új nemesek a juhtenyésztés és a gyapjúeladás révén jutottak jövedelemhez. Az új társadalmi rétegek létrejötte tanúsítja, hogy Anglia mezőgazdaságában kialakultak a piaci viszonyok. A pénz tőkévé vált, amit

az új nemesek gazdaságuk fejlesztésébe fektettek be a nagyobb jövedelem érdekében.

Az agrárforradalom és a mezőgazdaságban a piaci viszonyok kialakulása nagy változásokat idézett elő az angol társadalomban. A manufaktúrák és az új nemesek gazdaságai nem tudtak munkalehetőséget biztosítani a nagyszámú kisemmizett parasztoknak. A városokat előzőnlőtték a koldusok. A XVII. sz. elején csupán Londonban 50 ezer koldus volt. VIII. Henrik király (1509–1547) törvényeket hozott a

koldulás ellen. Alamizsnát kéregetni csak a nyomorékoknak és az öregeknek engedélyezték; a munkaképes kéregetőt megkorbácsolták és hazatoloncolták. Ha másodszor is tetten érték, levágták a fél fülét, harmadszori tettenérés után gonosztevéként kivégezték. VIII. Henrik idején 72 ezer csavargót és koldust végeztek ki. Ezek a törvények „véres törvénykezés” néven kerültek be a történelembe.

VI. Edward király (1547–1553) még szigorúbbá tette ezeket a törvényeket. Aki nem dolgozott, rabszolgája lett annak, aki feljelentette. Ha a rabszolga megszökött, akkor első esetben bélyeget sütöttek a homlokára vagy az arcára, és örökös rabságra kárhoztatták. A második szökésért újabb megbélyegzés, a harmadikért halálbüntetés járt.

2 A királyi reformáció. A királyi hatalom megszilárdítása. A XVI. században Angliában a Tudorok dinasztiája uralkodott. E dinasztia második királyának, VIII. Henriknek az uralkodása idején kezdődött Angliában a reformáció. Németországtól eltérően, ahol a reformáció „alulról”, a népmozgalomból bontakozott ki, Angliában „felülről” indult, a király aktív beavatkozásával, ezért királyi reformációnak nevezték.

Kezdetben, amikor Európában terjedni kezdett a reformáció, VIII. Henrik ellenezte azt. Személyes érdeke miatt azonban, hogy megszabaduljon a pápa befolyásától és gyámságától, nézeteinek felülvizsgálására kényszerült. A reformációhoz az szolgáltatott ürügyet, hogy VII. Kelemen pápa megtagadta első, a spanyol Aragóniai Katalinnal kötött házassága felbontását. A feldühödött VIII. Henrik rávette az angol papság kongresszusát, hogy hagyják jóvá azt a határozatot, amelynek értelmében a király lesz Angliában az egyház feje. Így akadálytalanul felbontotta házasságát és feleségül vette szépséges udvarhölgyét, Boleyn Annát.

Amikor VII. Kelemen pápa az egyházból való kiközösítéssel fenyegette, a parlament 1534-ben jóváhagyta a szupremációs (fennhatósági) aktát, amely kivette a pápa fennhatósága alól és VIII. Henrik gyámsága alá helyezte az angliai egyházat. A katolikus dogmákon nem változtattak.

■ VIII. Tudor Henrik

A királyi reformáció Angliában

A reformáció célja		
Kiszabadulni a pápa fennhatósága alól	Megszerezni az egyházi vagyont és birtokokat	„Olcsó” egyházat létesíteni

A királynak a Boleyn Annával kötött házassága sem vált be. Nem lett trónörökös: a királyné lányt szült, a fiú meghalt. Egy idő múlva a király hűtlenséggel vádolta meg Boleyn Annát, ami hazaárulással volt egyenlő, és kivégeztette.

Anglikán egyház – Angliában a XVI. században a reformáció hatására alapított egyház. A protestáns egyházak közül ez áll legközelebb a katolicizmushoz.

A parlament határozatával bezártak minden kolostort, birtokaik a király tulajdonába kerültek. VIII. Henrik idején 3 ezer kolostort zártak be,

vagyonukat a király szétesztotta kegyenceinek vagy áruba bocsátotta, jelentősen gazdagítva ezzel a kincstárt. A földeket az új nemesség és a polgárság vásárolta meg új, jövedelmező gazdaságok létrehozására. Ennek következtében az egyház reformja elővetítette a piaci viszonyok fejlődését az országban. A reformációt a terror módszereivel terjesztették. Szerzetesek ezrei maradtak hajlék nélkül és álltak bíróság elé a koldusok ellen hozott „véres törvények” alapján. Minden angoltól megkövetelték, hogy térjen meg az anglikán egyház kebelébe. Az ellenállókat hazaárulás vádjával megbüntették.

■ „Véres”
Tudor Mária

A következő király, VI. Edward folytatta az egyházi reformot. Minden egyházi szertartást angol nyelven végeztek, s egyszerűsítették azokat. A katolicizmus hívei maradtak az ősnemesek és a parasztság egy része, amely az új egyházat a bekerítésekkel hozta összefüggésbe.

A katolikus Tudor Mária (1553–1558) uralkodása idején Angliában megkísérelték visszaállítani a katolikus vallást. A királynő felújította a katolikus egyházat, kivégeztetett sok protestánst, amiért „véres” Máriának nevezték. Az anglikán egyház azonban ekkorra már mély

gyökereket eresztett az angol társadalomban. A birtokokat senki sem akarta visszaadni a kolostoroknak.

Tudor Mária halála után I. Erzsébet (1558–1603) fejére került az angol korona. A királynő visszahelyezte jogaiba az anglikán egyházat, emiatt a pápa nem ismerte el jogos uralkodónak. Erzsébet szigorú törvényeket hozott a katolikusok ellen. Az anglikán vallásúak áttérését a katolikus hitre hazaárulásnak tekintették. A jezsuita rend működését betiltották. 1571-ben lett jóváhagyva „A hit szimbóluma” („39 cikkely”), amely megfogalmazta az anglikán egyház alapelveit.

Anglia a XVI. században és a XVII. sz. első felében

 Az angol királyság a XVI. sz. elején

A manufaktúrális termelés legfontosabb központjai:

- fémtermékek
- vászon
- szövet
- selyemkelme
- A főbb kikötők

 A tömeges bekerítések területei a XVI. században

 A spanyol „legyőzhetetlen Armada” útja (1588), veresége és visszavonulása

 Írországi területek, amelyeket a XVI. században Angliához csatoltak

 Az 1603–1625. években elcsatolt ír területek

 Anglia és Skócia dinasztikus uniója, egyesülése egy királyságban

■ I. (Tudor) Erzsébet
koronázási
portréja

? Hasonlítsátok össze a puritánok és az angol előkelőség öltözetét. Mit tükröznek e különbségek?

■ Puritánok

A lutheranizmushoz hasonlóan az anglikán egyház is a hit általi üdvözülés eszméjét hirdette, de megőrizte a keresztség és a szentáldozás szentségét. Az istentiszteletet csak angol nyelven végezhatték, a kormány által jóváhagyott szertartáskönyv szerint. Egyebekben az új egyház a katolikusra emlékeztetett: megengedte a szentképek tiszteletét, megőrizte a papok díszes ornátusát, az orgonálást, a körmeneteket. A lutheránus és a kálvinista egyházhoz képest az anglikán egyház sokkal mérsékeltebb volt.

A Tudorok uralkodása idején alakul ki Angliában az abszolutizmus. VIII. Henrik uralkodása idején az ország kormányzásának fő orgánuma a gyakorlatilag korlátlan meghatalmazásokkal bíró Titkos Tanács volt. Franciaországtól és Spanyolországtól eltérően azonban, ahol a rendi képviselői szervek tevékenysége lényegében megszűnt, Angliában megőrizte fontos szerepét a parlament. VIII. Henrik függetlenítette Rómától az anglikán egyházat.

3 A puritánok mozgalmának létrejötte. A mérsékelt reformációval elégedetlen polgárság egy része körében terjedtek a kálvinizmus eszméi. Meg akarták tisztítani az anglikán vallást a katolicizmus csökevényeitől. Ezeket puritánoknak nevezték (a latin *purus* – tiszta szóból). Fokozatosan elszakadtak az anglikán egyháztól és megalakították vallási gyülekezeteiket, élükön a választott presbiterekkel

A puritánok I. Erzsébet támogatására számítottak, de tévedtek. A királynő nem értett egyet a puritánok egyes nézeteivel (az egyház elkülönítése az államtól, a király alárendelése az egyháznak), és kegyetlenül üldözni kezdte őket. A történelem igazolta a királynő előrelátását. A XVII. században kirobbant angol forradalmat a történészek puritán forradalomnak nevezik. Azokban

a viharos években a puritánok a parlamenttel együtt szembefordultak I. (Stuart) Károly királlyal és halálra ítélték.

4 I. Erzsébet uralkodása. Az angol-skót viszonyok. A XVI. sz. második felét Erzsébet-kornak nevezték az angolok. A Tudor-dinasztia utolsó uralkodója érezhető nyomot hagyott az angol történelemben. A királynő ügyesen manőverezett az ősi arisztokrácia és az új nemesség között, megszilárdította a királyi hatalmat, megőrizte a parlamentet és a helyi önkormányzatot. Minden tettét a népéről való gondoskodás vezérelte.

I. Erzsébet protekcionista politikát folytatott, ösztönözte a nemzeti termelés, a kereskedelem és a kereskedelmi flotta fejlődését, kiváltságokat adott a kereskedelmi társaságoknak, főképp a Kelet-indiai Társaságnak. A kereskedelem eredményes fejlődését tanúsítja a londoni tőzsde megnyitása.

Tőzsde – különféle kereskedelmi ügyleteket lebonyolító intézmény (börze).

Jelentős sikereket ért el I. Erzsébet a külpolitikában. Aktívan harcolt Skócia és Írország bekebelezéséért.

A sziget északi részén elterülő Skócia a XVI. században önálló királyság volt. Északi (Hegyi) és Déli (Síkvidéki) Skóciára oszlott. Hegyi Skóciában hűbéri-patriarchális viszonyok voltak érvényben, fennmaradtak a családközösségek, a klánok, vezérrel az élükön. A lakosság állattenyésztéssel és vadászattal foglalkozott. Dél-Skócia gyorsabban fejlődött, lakói nemcsak állattenyésztők voltak, hanem földművelők is. Sok volt itt a város, amelyek élénk kereskedelmet folytattak Angliával, Németalfölddel és Franciaországgal.

A gazdaságilag gyenge, belső belviszályoktól szétszaggatott Skócia a XVI. században az angol hódító törekvések martaléka lett. Az Anglia elleni háború a XVI. sz. első felében évtizedekig elhúzódott. 1542-ben a skót király, aki e háborúban vereséget szenvedett, meghalt. Koronáját lánya, **Stuart Mária** (1542–1567) örökölte, aki ugyanabban az évben, 1542-ben született. Mária Franciaországban nevelkedett, ahol buzgó katolikus lett. Skóciát ekkor anyja, Guise Mária, a hatalmas francia Guise család sarja kormányozta.

A két királynő, I. Erzsébet és unokatestvére, Stuart Mária között kialakult harc a korabeli Anglia politikai és vallási ellentétét tükrözi.

Stuart Mária a kortársak tanúsága szerint elbűvölően szép és könnyelmű nő volt, nem mélyedt bele az államigazgatási ügyekbe. Erzsébet csúnya, kegyetlen és ravasz volt, de természeténél fogva eszes, jól képzett és az állam kormányzásához kitűnő érzékel megáldott uralkodó volt. Mária buzgó katolikus, Erzsébet meggyőződéses protestáns.

Mária gyermekkorára felhőtlen volt. A skót koronát születésekor megkapta, 6 éves korában eljegyezték a francia trón várományosával, 1561-ig Franciaországban nevelkedett, 16 évesen francia királyné lett, egy évre rá megözvegyült. Erzsébet már gyermekéveiben megtapasztalta, mit jelent hazaárulással vádolt anya lányának lenni: anyja, Boleyn Anna kivégzése után a Tower (e.: tauer) borzalmas falai között találta magát.

Stuart Mária úgy vélte: mindegy, hogy az ország az egyeduralkodóé (monarcha), s számára közömbös volt, hogy milyen országot kormányoz. Erzsébet viszont azt tartotta, hogy ő Angliáé és az angol népé, hogy az állam kormányzásával Isten akaratát teljesíti. Nem habozott határozatokat hozni, ha azok Anglia számára hasznosnak ítélték.

A XVI. sz. közepén Skóciában terjedtek a kálvinista eszmék. A skót reformáció vezére John Nokes (e.: noksz) volt. Prédikációit mindig e szavakkal fejezte be: „Istenem! Ments meg minket a szajha uralmától!” – Stuart Máriára célozva.

A kálvinisták harcát a katolikusok ellen fegyverrel és pénzzel támogatta I. Erzsébet. Spanyolország és a pápa azt a tervet dédelgette, hogy I. Erzsébet helyett Stuart Mária lesz Anglia uralkodója és véget vet a protestantizmusnak Angliában. Férje, II. Ferenc francia király halála után Stuart Mária visszatért Skóciába. A kálvinisták és a katolikusok között új erővel lobbant fel a harc.

■ Stuart Mária
a kivégzése előtt

Stuart Mária támogatta a katolikus egyházat, kapcsolatot teremtett az angol katolikus nemesekkel, akik készek voltak összeesküdni I. Erzsébet ellen. Erzsébet viszont a kálvinistákat bujtotta fel Mária ellen. 1567-ben a kálvinisták Murray (e.: mju-ri) gróf vezetésével lázadást szítottak. Stuart Mária kénytelen volt elmenekülni és Erzsébettől kért menedéket. A galád királynő befogadta „szeretett nővérét” és 20 hosszú évre börtönbe záratta.

Skóciában I. Erzsébet támogatásával az angolbarát erők jutottak uralomra. Skócia királya VI. Jakab (1567–1625), Stuart Mária fia lett. Közben Angliában a bebörtönözött Stuart Mária körül elkecsereglett harc bontakozott ki.

1585-ben az angol parlament törvénybe iktatta, hogy a királynő elleni összeesküvésben való részvételért halálbüntetés jár. E törvény alapján az angol királyi törvényszék az Angliát és a királynőt veszélyeztető tetteivel Stuart Máriát fővesztésre ítélték, és 1587-ben az ítéletet végrehajtották. Anyja kivégzése miatt VI. Jakab háborúval fenyegetőzött, de Erzsébet módot talált arra, hogy megfékezze: az angol trón örökösének nyilvánította Jakabot. I. Erzsébet halála után ő lett Anglia királya I. Jakab néven, megalapozva az országban a Stuart-dinasztia uralmát.

5 Írország meghódítása. Anglia mellett terül el az Ír-sziget, rajta Írország, amely régóta csábította az angolokat termőföldjeivel és gazdag ásványkincseivel. Írország 5–6 ezer fős nemzetségekre, klánokra oszlott, amelyek állandóan ellenségeskedtek egymással.

Írország angol meghódítása már a XII. században elkezdődött. A XVI. sz. elejére a büszke írek már kiszorultak a hegyekbe, a mocsarakba, az erdőkbe, de folytatták az ellenállási harcot.

1541-ben VIII. Henrik kikiáltotta magát Írország királyává és minden földjeinek urává. Írország leigázásának legfőbb módszere a termőföldek elkobzása volt. A földet felosztották az angol gyarmatosítók között azzal a feltétellel, ha a gyarmatokat angolokkal népesítik be.

A XVI. sz. második felében az angolok politikája miatt a sziget déli részén lázadások törtek ki az angol uralom ellen. A felkelők követelték az elkobzott földek visszaadását, a katolikus írek sanyargatásának megszüntetését. Több vereség után az angolok 1603-ban pusztító háborút kezdtek az írek ellen. Porig égették a falvakat, leöldösték a lakosságot, elpusztították a termést a mezőkön, a pusztta földet hagyva maguk után.

Az 1594–1603. évi lázadás veresége után Írország végleg Anglia gyarmata lett.

6 Harc Spanyolországgal a tengeri uralomért. Az Írország meghódításáért folyó harcokkal egyidejűleg Anglia megpróbált behatolni Amerikába. Azonban útjában volt Spanyolország, amelynek, miután egyesült Portugáliával, ott óriási gyarmatai voltak. Anglia harca

■ I. (Tudor) Erzsébet a földgömbbel

Spanyolország ellen a XVI. században tulajdonképpen csempészkereskedelem a spanyol gyarmatokkal, az angol kalózok támadásai a spanyol kikötők és hajók ellen, amelyek aranyat szállítottak Európába.

I. Erzsébet minden módon támogatta a kalózokat, engedélyt adott nekik a spanyol és portugál hajók megtámadására. Angliában külön társaságok alakultak kalózexpedíciók szervezésére. Maga a királynő és bizalmasai is részvényesei voltak e társaságoknak. A kalóz expedíciók nagy károkat okoztak Spanyolországnak, amely így évi 3 millió dukátot veszített, és segítette Anglia gazdagodását.

1562-ben az angol kalózok Afrikából néger rabszolgákat kezdtek szállítani az amerikai spanyol gyarmatokra. Walter Raleigh (e.: róli) királyi szolgálatban álló kalóz 1585-ben megalapította az első angol gyarmatot Észak-Amerikában, és a hajadon királynő tiszteletére azt Virginianak nevezte (az angol virgin – szűz szóból).

A korabeli angol kalózok közül leghírhedtebb „ő királyi fenségének kalóza”, ahogyan magát nevezte, Sir Francis Drake (1540–1596) (e.: szór frenszisz drék) volt.

Francis Drake volt az egyik legsikeresebb tengerész, aki több eredményes támadást intézett az amerikai spanyol gyarmatok ellen. A spanyolok „drakonnak” (sárkány) hívták, és II. Fülöp spanyol király azt követelte I. Erzsébettől, hogy végeztesse ki. A királynő azonban e helyett lovaggá ütötte és altengernagyi rangra emelte.

Az 1577–1580. évi, a királynő engedélyével szervezett expedíciójában Drake át akarta szelni az Atlanti-óceánt, megkerülni Dél-Amerikát és ostrom alá venni a nyugati parti városokat, ahol a spanyolok óriási aranykészleteket halmoztak fel, hogy Európába hozzák. Hivatalosan úgy volt bejelentve, hogy az öt hajóból álló hajóraj szabad területeket keres gyarmatalapításra Dél-Amerikában. A spanyolok által üldözött Drake áthajózott a Magellán-szoroson, s bár csak vezérhajója, az „Aranyszarvas” maradt épségben, tovább hajózott Peruba. Az ott szerzett óriási zsákmánnyal átkelt a Csendes-óceánon, megállt a Molukka-szigeteken (ahol a helyi szultánnal angol fűszerkereskedelmi egyezményt kötött), megkerülte a Jóreménység-fokot és 1580. szeptember 26-án megérkezett Angliába. A történelemben ez volt a második Föld körüli út.

II. Fülöp spanyol irályt bántotta a királynő pimaszsága. Türelmének poharában Stuart Mária kivégzése lett az utolsó csepp. II. Fülöp, aki az egész világon a katolikusok védelmezője volt, a pápa felhívására háborúra készült Anglia ellen.

II. Fülöp hatalmas flottát szervezett az Anglia elleni hadműveletekre. 1587-ben azonban F. Drake Erzsébet parancsára rajtaütésszerűen megtámadta Cádiz (e.: kádisz) kikötőjét, a spanyol flotta bázisát, és megsemmisítette a hajók többségét. A spanyolok ismét erőgyűjtésre kényszerültek. 1588-ban a „legyőzhetetlen Armada” – így nevezte flottáját II. Fülöp – elindult Anglia partjai felé: 130 vitorlás és 20 ezer matróz. Németalföldnél a spanyolokat még 300 hajó várta, amelyek csatlakozni akartak a legyőzhetetlen Armadához. Az angol flotta parancsnokságával Erzsébet királynő Drake-et bízta meg.

Az angol hajók a La Manche (e.: la mans) öbölben támadtak a legyőzhetetlen Armadára. Az ütközet két hétig tartott. A nehéz spanyol hajókat a könnyű angol hajók megsemmisítették. A spanyol flotta maradványa, amely Angliát észak felé megkerülve menekült, a viharban elpusztult. Az angol flotta egyetlen hajót sem vesztett. I. Erzsébetnek tett jelentésében F. Drake ezt írta: „A spanyol madár farkából kitepdestük egyik tollát a másik után, a szálnalmas maradékot pedig szétszórtuk a tengerbe”.

? Hogyan tükröződik az illusztrációkon a királynőnek az angol kalózekhoz való viszonya? Mi indokolta ezt a magatartást?

■ I. Erzsébet lovaggá üti F. Drake-et

■ A legyőzhetetlen spanyol Armada pusztulása

E győzelem eredményeképpen Anglia a tengerek ura lett, Spanyolország pedig fokozatosan hatalmát veszítette.

Következtetések

- ▶ A XVI. században Anglia társadalmi és gazdasági fejlődésében nagy változások történtek a piaci viszonyok kialakulása folytán.
- ▶ A Tudorok uralkodása idején létrejött az abszolutizmus és végbement a királyi reformáció.
- ▶ A Tudor-dinasztia utolsó uralkodója, I. Erzsébet Angliát európai nagyhatalommá és hatalmas világbirodalommá tette.

Kérdések és feladatok

1. Mi volt az angol ipar fő ága a XVI. században? 2. Mikor hagyták jóvá a szupremációs aktát? 3. Kik voltak a puritánok? 4. Ki volt a reformáció vezére Skóciában? 5. Mikor kiáltotta ki magát Írország királyává VIII. Henrik? 6. Ki volt az angol flotta parancsnoka a legyőzhetetlen Armadával vívott ütközetben?
7. Mely sajátosságok jellemzik Anglia társadalmi és gazdasági fejlődését? 8. Miért nevezik királyi reformációnak az angol reformációt? 9. Hasonlítsátok össze a francia, a spanyol és az angol abszolút monarchia sajátosságait. 10. Szerintetek mely események voltak a legfontosabbak Angliában I. Erzsébet uralkodása idején? Véleményeteket alapozzátok meg.
11. Készítsetek a füzetben táblázatot „I. Erzsébet uralma” címmel.

A jellemzés terve	Belpolitika	Külpolitika
Fontosabb intézkedések		
Eredmények		

12. Olvasmányaitok alapján készítsétek el Stuart Mária skót királynő vagy I. Erzsébet angol királynő történelmi portréját (tetszés szerint).

14. Az angol forradalom

1. Milyen szerepe volt Angliában a parlamentnek? 2. Mikor jött létre a puritanizmus? Melyek voltak a puritánok főbb elvei?

Anglia társadalmi és gazdasági fejlődése a forradalom küszöbén. A XVII. sz. elején Angliában gyorsan alakultak a kapitalista viszonyok. Ezt tükrözi a manufaktúrális termelés kialakulása, a kereskedelem fejlődése, a mezőgazdasági ártermelés fokozódása.

Anglia volt a festetlen kelmék fő szállítója az európai piacokra. A XVII. sz. közepén Anglia adta az európai szénkitermelés 80 százalékát (közel 3 millió tonnát). A XVII. sz. első 40 évében megduplázódott a kereskedelem forgalma. Ezt a kereskedelmi társaságok eredményezték, amelyeknek monopoljoguk volt kereskedni egyes régiókban. A legnagyobb volt a Kelet-indiai Társaság.

A mezőgazdaságban továbbfejlődtek a XVI. századi tendenciák (bekerítések, a bér munka fokozódása stb.). Itt is fejlődtek a piaci viszonyok. Ez azonban főképp a déli és a központi grófságokra volt jellemző. Északon megmaradt a természetbeni járulék (úrbér) és a robot.

A gazdasági változások hatással voltak az angol társadalom szociális szerkezetére is. Bár alapjában megmaradt a rendi társadalom, az egyes társadalmi rétegek magatartásában, szokásaiban, foglalkozásában jelentős változások történtek. A földbirtokosok között elkülönült az új nemesiség, amely a régitől eltérően aktív gazdálkodást folytatott: juhot tenyésztett, nem idegenkedett a kereskedelemtől és a manufaktúrák termelésétől.

Gyorsan nőtt a manufaktúrákban, bányákban, kikötőkben, teherhajókon foglalkoztatott bér munkások rétege.

2 **A forradalom politikai előfeltételei és kezdete.** 1603-ban véget ért Erzsébet királynő csaknem fél évszázados uralkodása. Közeli rokonok hiányában Erzsébet a trónt az általa kivégeztetett Stuart Mária fiára, I. Jakabra (1603–1625) hagyta. Angliában uralomra jutott a Stuart-dinasztia. Az abszolút monarchia megszilárdult. A parlament ősi jogait a monarchia részéről tett engedménynek tekintette a király, amelyeket vissza is lehet vonni. A Stuartoknak a katolikusok iránti rokonszenve éles ellenállást váltott ki a protestánsok és az anglikán egyház részéről. I. Jakab politikájával elégedetlen volt a társadalom többsége.

I. Jakabot fia, I. Károly (1625–1649) követte a trónon, aki folytatta apja politikáját. Sok pénzre volt szüksége a Spanyolország és Franciaország ellen folyó háború folytatásához. Uralkodása első három évében háromszor hívta össze és oszlatta fel a parlamentet: az első parlament jelentéktelen összeget adott neki, a második megtagadta a fizetést, a harmadik pedig azzal a

■ I. (Stuart) Jakab király

■ I. Károly vadászon.
Antonius Van Dyck
festménye. 1635

■ Cromwell Olivér. Robert
Walker festménye. 1649

feltétellel egyezett bele, hogy a király aláír egy petíciót, amely visszaállítja a parlament jogait.

A pénzt megkapva I. Károly semmibe vette a megegyezést és 11 éven át nem hívta össze az országgyűlést. Kiadásainak fedezésére egész Angliára szólóan kivetette a hajóadót (pajzspénzt – azaz a part menti területek kötelezettségét flotta fenntartására). Az elégedetlenek megfélemezésére rendkívüli bíróságokat létesített. Az országban megkezdődött a tömeges kivándorlás Észak-Amerikába. Ez nyugtalanította a királyt, hát szigorú büntetés terhe alatt megtiltotta az emigrálást.

A király elleni nyílt fellépésre az szolgálta ürügyül, hogy Skóciában terjesztetni kezdték az anglikán vallást. A skótok fegyvert fogtak. A háború sokáig elhúzódott. I. Károly 1640-ben kénytelen volt összehívni a parlamentet, hogy alkalm legyen újabb adókat jóváhagyni. Ez az országgyűlés **Hosszú parlament** néven került be a történelembe (1653-ig ülésezett), mivel tagjai kicsikarták a király beleegyezését, hogy csak akkor hagyják abba a munkát, ha szükségesnek tartják.

A parlament a „Nagy remonstrációban” (tiltakozás) egész sor követelést nyújtott be, amelyeket I. Károly kénytelen volt teljesíteni. A rendkívüli bíróságokat és a hajóadót visszavonták. A király kötelezte magát, hogy legkésőbb három év múlva összehívja a parlamentet. A történészek szerint a Hosszú parlament ülésével kezdődött az angol forradalom.

3 A polgárháborúk. 1642 januárjában I. Károly elhagyta Londont. Északra ment, ahol a legtöbb híve volt. 1642. augusztus 22-én a király hadat üzent a parlamentnek. Az országban kitört az **első polgárháború** (1642–1646).

A király hadserege nemesekből (lovagokból) és az anglikán egyház híveiből tevődött össze. A parlamenti sereg katonái (akiket a hajviseletük

miatt kerekfeűeknek neveztek) főként puritánok és a parlament követői voltak. A parlamenti csapatok kezdetben vereséget szenvedtek, de vezérük, Cromwell Olivér (1599–1658) határozott fellépésével a helyzet megváltozott.

Cromwell Olivér kisbirtokos nemes volt és az independensek (függetlenek) szektájához tartozott, amely az egyháznak az államtól való teljes függetlenítését követelte, politikai síkon pedig a köztársasági kormányzási formát. Amikor megkezdődött a polgárháború, Cromwell a parlament jóváhagyásával saját költségén két lovassági ezredet szervezett, amelybe szilárd vallási meggyőződésűeket (independenseket) szervezett be. Cromwell példásan fegyelmezett, bátor, vezérük iránt odaadó, azonos vallási és politikai meggyőződésű ezredei egy új parlamenti hadsereg létrejöttét jelentik.

Az új hadsereg vereséget mért a királyi csapatokra **Marston Moor** (1644) és **Naseby** (1645) (e.: nézbi) melletti csatákban

A király foglyul ejtése után a parlament egész sor törvényt hagyott jóvá. A földeket a tulajdonosok magántulajdonává nyilvánították (a parasztságot kivéve), a társadalom iparos és kereskedő rétegei teljes szabadságot kaptak a vállalkozásra és a monopóliumok eltörlésére; a király, a királyi kegyencek és az egyház birtokait eladták vagy szétesztették a katonák közt szolgálatuk fejében.

1648 végén a király megszökött a fogságból, s ezzel megkezdődött a **második polgárháború** (1648–1649), amelyben ismét a felkelők győztek.

A parlament hajlik arra, hogy megmaradjon a királyi hatalom sérthetetlensége. Cromwell azonban csapataival bevonul Londonba és kizárja a parlamentből a monarchia pártolói. Később törvényszék elé

? Milyen információt kaphatunk a polgárháborúról az illusztrációk alapján?

■ I. Károly kivégzése

■ Az angol polgárháború

állítják a királyt és 1649. január 30-án kivégzik. Ezután a parlamentben feloszlatják a lordok házát és Angliát köztársasággá kiáltják ki. A törvénykezési jogot a Hosszú parlament, a végrehajtási jogot pedig az Államtanács kapta meg. Az ország tényleges kormányzója azonban Cromwell lett.

1) Az I. Károly, Anglia királya elleni vádiratból

Nevezett Stuart Károly, amikor Anglia királya lett, az ország kormányzásának felelősségteljes kötelezettségét az ország törvényeinek megfelelően vette vállára, nem valamely más módon; erre nézvést a kapott hatalmat a nép hasznára és jólétére, jogainak és szabadságának védelmére kellett használnia. Galád szándékai következtében létrehozott és kezében összpontosított egy korlátlan zsarnoki hatalmat az ország kormányzására, semmissé tette a nép jogait és szabadságait, megsemmisítette és szükségtelenné minősítette e jogok alapjait..., a nevezett Stuart Károly áruló és bűnös háborút kezdett a tisztas parlament és a nép ellen...

A fent mondottakból következik, hogy nevezett Stuart Károly volt és most is e kegyetlen és véres háborúk ihletője, kezdeményezője és folytatója, ezért vétkes minden árulásban, vérengzésben, fosztogatásban, tűzvészekben, népünk veszteségeiben és nyomorában, amik e fent nevezett háborúk során történtek és amiknek ő volt az okozója.

2) I. Károly válasza az ellene felhozott vádakra

Nem indítható per bárki ember ellen másként, mint az Isteni törvények és azon ország társadalmi törvényei alapján, amelyben él. Meggyőződésem, hogy ezt a pert nem igazolják az Isten törvényei, sőt ellenkezőleg, a királynak való engedelmeskedést világosan kimondja az Ő- és az Újszövetség... Ami pedig országunk törvényeit illeti, meggyőződésem, hogy egyetlen tudós jogász sem fogja azt állítani, hogy a király ellen vádat lehet emelni, mert vádolni csak a király nevében lehet, s a jog egyik alapelve kimondja, hogy a király nem tévedhet...

Hasonlítsátok össze a két dokumentumot. Mondjatok véleményt a bennük foglalt érvekről. Mit tartotok a király kivégzéséről?

4 Az angol köztársaság. A király kivégzése és a köztársaság kikiáltása után az országban az independensek jutottak uralomra.

Elgondolásuk szerint az országnak ugyanazokon az alapokon kell épülnie, mint a hívők közösségeinek, azaz a társadalmi szerződés elveinek alapján, amely kimondja a közösség és az állampolgár jogainak és kötelességeinek kölcsönös elismerését.

Azonkívül az independensek nem ismerték el a Szentírás másféle értelmezését és nyomban elkezdtek a többi vallási szekták híveinek megtorlását. Legtöbbet szenvedtek a diggerek (az „igazi egyenlősítők”),

Az angol forradalom a XVII. sz. második felében

- A parlament által ellenőrzött területek 1643-ban
- A király ellenőrzte területek 1643-ban
- Skócia és Írország területei, amelyek a Stuartokat támogatták
- I. Károly főhadiszállása
- Cromwell csapatainak döntő győzelme a király serege fölött 1645-ben
- 1649 I. Károly kivégzése és a köztársaság kikiáltása
- A levellerek mozgalmának régiója 1649-ben
- Cromwell akciói a II. Károly híveiként fellázadó skótok és írek ellen 1649–1650-ben
- Azon területek határa, amelyekről az írek elmenekültek Írország 1652. évi leigázása után
- 1660 II. Károly visszatérte és a monarchia felújítása Angliában
- 1688 A „dicső forradalom”. A Stuart-dinasztia trónfosztása és III. (Orániai) Vilmos trónra lépése

akik a közösségi földek megművelését végezték, s azt tartották, hogy nem lehet senkinek a tulajdona, tehát közös. A diggerek szerint a társadalom minden tagjának dolgoznia kell a köz javára a választott felügyelőkkel az élen. Az országban nincs szükség pénzre, az adásvételért halálbüntetés jár.

Cromwell nem osztotta a diggerek nézeteit. Szilárd meggyőződése volt, hogy a magántulajdon minden

Köztársaság – olyan államforma, amelyben a hatalom forrása a nép, az állami szerveket meghatározott időre választják, az államhatalomnak pedig törvényhozási, végrehajtó és törvénykezési ága van.

■ London látképe a XVII. sz. közepén

embernek elidegeníthetetlen joga, a vagyoni egyenlőség pedig az angol hagyományok megszegése.

Egy másik szekta, a levellerek („egyenlősítők”) azt vallotta: mivel Isten előtt mindenki egyenlő, mindenki számára azonos jogokat kell alkotni. Ebből következtek más követelmények: általános választójog a férfiaknak, a lordok házának likvidálása, a „korhadt városok” (városok, amelyek a múltban jogot kaptak képviselőt küldeni a parlamentbe, de később hanyatlásnak indultak) felszámolása stb. A levellerek azt hirdették, hogy a hatalom forrása a nép. Döntő szerepük volt a király halálra ítélésében és a parlament megreformálásában. De az „egyenlősítők” üldöztetést szenvedtek.

Cromwell, miután győzött a forradalomban, büntető hadjáratot indított Skócia ellen, ahol királyuknak ismerték el II. Károlyt, a kivégzett I. Károly fiát. A következő áldozat Írország lett, amelynek katolikus népe támogatta az angol király harcát a parlament ellen. A skóciai és írországi hadjáratokkal vette kezdetét a majdani angol gyarmatbirodalom kialakulása.

A gyarmati hódítások és a tengeri elsőség megszerzése szempontjából fontos jelentősége volt az 1651-ben kiadott Navigációs aktának, amely szerint az Angliába importált mindenféle árut csak angol hajók szállíthatják vagy a gyártó ország hajói. Ez az akta a hollandok ellen irányult, akik közvetítő kereskedők voltak, háborúhoz vezetett Németalfölddel, amelyből Anglia került ki győztesen.

5 Cromwell Olivér protektorátusa. A köztársaság kikiáltása óta az országban a Hosszú parlament volt a legfelsőbb hatalmi szerv, amelynek a tagjai independensek voltak. Az ország másik meghatározó ereje a hadsereg volt, közvetlenül Cromwellnek alárendelve.

A Hosszú parlament huzamos uralma kiváltotta a nép ellenszenvét, kiváltképp a hadseregét, amely már jó ideje nem kapott fizetést. Cromwell feloszlatta a Hosszú parlamentet és összehívta a konventet

(alkotmányozó nemzetgyűlés), amelyben szintén csak independensek voltak. Ezt a konventet a „szentek parlamentjének” nevezték (a tagok vallásossága miatt). A „szentek” egész sor reformot hagytak jóvá: meghirdették a lelkiismereti (vallás-) szabadságot, bevezették a polgári házasságkötést, a papoknak a világiak általi megváltását, eltörölték az egyházi járadékot, megszüntették a régi (szokásjogon alapuló) törvénykezést, amely különböző korok törvényein alapult, és új rendszert hagytak jóvá 1653-ban, amelynek alapja az egységes bírósági kódex volt.

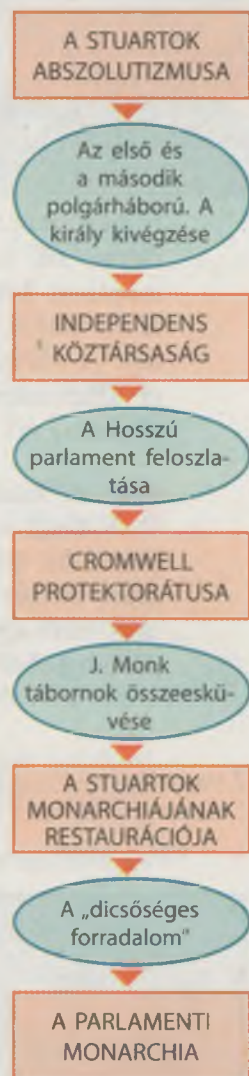
E törvények ellen szót emelt a papság, a jogászok és a hadsereg. Cromwell feloszlatta a „szentek parlamentjét”. A hadsereg egyetértésével új alkotmányt („kormányzati eszközt”) hagytak jóvá, amely minden hatalmat Anglia, Skócia és Írország lordprotektora, azaz Cromwell kezébe adott. Cromwell kezében összpontosult az egész végrehajtó hatalom, joga volt jóváhagyni az államtanács tagjait, olyan méretű adót kivetni, amilyen a hadsereg fenntartására szükséges. Cromwell kezében így nagyobb hatalom összpontosult, mint a királyéban a forradalom előtt.

Az alkotmány szerint a törvényhozási hatalom az egyházas parlamenté volt, amely a fontosabb városok képviselőiből tevődött össze.

Az új alkotmány alapján megválasztott parlament nyugtalanította Cromwellt, hát feloszlatta. Cromwell feloszlatta az országot 14 katonai körzetre, amelyekben teljhatalmuk volt az általa kinevezett vezérőrnagyoknak. A király híveit külön adóval sújtották. Betiltották húsvét és pünkösd megünneplését, meg a vasárnapi mulatóságokat, a sportversenyeket. A munka és az imádkozás lett a fő foglalkozása.

Cromwell protektorátusa tehát lényegében katonai és vallási diktatúra volt. E diktatúra fennállását az erő tekintélye, az életről vallott puritán nézetek és Cromwell külpolitikai sikerei biztosították.

Út az abszolutizmustól a parlamentáris monarchiáig Angliában

6 A Stuartok restaurációja. Cromwell 1658-ban meghalt. Utóda fia, Richárd lett, aki azonban hamar a tábornoki kar bábjává vált s végül kénytelen volt lemondani a protektori címről. A lakosság lázadásától tartó ipar-kereskedelmi és

arisztokrata réteg meghívta a trónra II. Károlyt (1660–1685). Így Angliában 1660-ban megtörtént a politikai restauráció – felújították a Stuart-dinasztia uralmát. II. Károly abszolútnak tekintette a királyi hatalmat. Legelőször is nyilvános leszámolást rendelt el apja gyilkosaival. Visszaállították az

Politikai restauráció – a régi, megdöntött társadalmi rend, dinasztia vagy valóság visszaállítása..

anglikán egyház uralmát, a földeknek egy jelentéktelen részét visszaadták egykori tulajdonosaiknak.

Az országot azonban már nem lehetett úgy kormányozni, mint azelőtt.

A parlament szigorúan védte a forradalom idején kiharcolt jogait, és ügyelt rá, hogy a király ne hozzon új törvényrendeleteket. A parlamentben két párt alakult ki: a tory és a whig párt. A toryk a király hívei voltak, védték a királyi jogok sérthetetlenségét, a fennálló rendet. A whigek minden vitában a parlamentet támogatták és gazdasági államszerkezeti és vallási reformokat követeltek. De mindkét párt ellenezte az egyeduralkodó abszolút hatalmát.

7 II. Jakab. A vallási türelmi deklaráció. A „dicsőséges forradalom”. 1685 februárjában meghalt II. Károly. Fivére, II. Jakab lett az uralkodó. Folytatta elődje politikáját, az abszolút hatalom felújítását. Mint buzgó katolikus, hitsorsosait ültette az állami tisztségekbe. Miután jóváhagyták a vallási türelmi deklarációt, II. Jakab feloszlatta a parlamentet és egy személyben uralkodott. Az angolokat felháborította

? Hasonlítsátok össze az „I. Károly kivégzése” (107. old.) és a „II. Károly megkoronázása” illusztrációkat. Szerintetek mi változtatta meg az angliai közhangulatot?

■ II. Károly megkoronázása. Dirk Stoop festménye. 1662

- A nagy londoni tűzvész 1666-ban. A tűzben leégett 13 ezer ház, 87 templom, ugyanakkor a tűzvész véget vetett a nagy pestisjárványnak

politikája. A parlament tagjai titokban felajánlották a trónt Németalföld uralkodójának, Orániai Vilmosnak.

1688 őszén Vilmos partra szállt Angliában és megindult London felé. A nép örömmel fogadta. II. Jakab Franciaországba menekült. Így esett meg Angliában az államcsíny, amelyet „dicsőséges forradalomnak” (1688–1689) neveztek és amely véget vetett a király és a parlament viszálykodásának.

Trónra léptekor a parlament tagjai átnyújtották III. Vilmosnak (1689–1702) a Jogok deklarációját (Bill of Rights), amely kifejtette a törvényhozás (a parlament) és a végrehajtás (a király és miniszterei) jogait és kötelezettségeit. A deklaráció megtiltotta a királynak törvényt alkotni, adót kivetni és a hadsereget mozgósítani a parlament beleegyezése nélkül. Hangsúlyozta, hogy a népnek joga van elűzni a méltatlan királyt és más választani helyére, joga van megváltoztatni a trónutódlási rendszert.

III. Vilmos uralkodása idején határozták meg az angol politikai rendszer alapelveit. A parlamenti képviselőket háromévenként újraválasztották. A király a kormányt a parlamentben többségben levő párt képviselőiből alakította meg. A király tehát a parlament által kormányzott. A pártok hatalmi harca alapozta meg a kétpártrendszert Angliában.

! Következtetések

- A forradalom következtében Angliában új gazdasági, társadalmi és politikai rendszer jött létre, amely a világ legfontosabb államává tette Angliát.
- A XVII. századi angol forradalomnak meghatározó szerepe volt nemcsak Európa, hanem az egész világ haladásában és továbbfejlődésében, ezért világtörténelmi jelentőségű. Az angol

forradalom hatására indult meg az amerikai gyarmatok függetlenségi harca, amely az USA létrejöttéhez vezetett.

Kérdések és feladatok

1. Melyik király uralkodása idején kezdődött az angol forradalom? 2. Ki győzött a naseby-i csatában? 3. Ki jutott uralomra Angliában I. Károly kivégzése és a köztársaság kikiáltása után? 4. Mikor kiáltották ki Cromwell Olivért az ország lord-protektorává? 5. Ki lett az uralkodó Angliában a Stuartok restaurációja után? 6. Milyen államrendszer volt Angliában a „dicsőséges forradalom” után?
7. Soroljátok fel Anglia társadalmi és gazdasági sajátosságait a forradalom küszöbén. 8. Ismertessétek a forradalom előzményeit, ürügyét és kezdeti sajátosságát. 9. Hogyan zajlottak Angliában a polgárháborúk? 10. Ismertessétek az ország fejlődését az angol köztársaság idején. 11. Bizonyítsátok tényekkel, hogy Cromwell protektorátusa lényegében katonai és vallási diktatúra volt. 12. Hogyan történt a Stuartok restaurációja? 13. Tekinthetjük-e forradalomnak az 1688–1689. évi eseményeket? Miért?
14. Készítsétek el a füzetben az angol forradalmi események időrendi táblázatát. 15. Írjátok be a füzetbe röviden az angol forradalom eredményeit, következményeit és jelentőségét.
16. Milyen szerepet játszott a vallás az angol forradalmi eseményekben? Fejtsétek ki részletesen.

15. Spanyolország a XVI. században.

A nemzeti felszabadító harc Németalföldön

1. Mi a reconquista? 2. Hogyan alakult meg a spanyol királyság? 3. Mely területek tartoztak a Spanyol Gyarmatbirodalom kötelékébe a XVI. sz. közepén? 4. Melyek voltak Kálvin János tanai? 5. Miért rokonszenvezett a polgárság a kálvinizmussal?

Spanyolország a XV–XVI. század fordulóján: változások a gazdaságban és a társadalomban. 1492-ben a reconquista befejeződése után Portugália kivételével az egész Pireneusi-félsziget a spanyol királyok uralma alatt egyesült.

A XVI. századot gyakran „Spanyolország századának” nevezik. Ennek oka az, hogy Amerika felfedezése után a spanyol egyeduralkodók addig példátlan erőforrásokhoz jutottak becsvágyó terveik megvalósításához. E gazdagságnak azonban inkább negatív szerepe volt az ország történelmében. A XVI. században és a XVII. sz. első felében a spanyolok Amerikából mintegy 180 ezer tonna aranyat és 16 ezer tonna ezüstöt hoztak be. Az „olcsó” arany és ezüst óriási mennyisége

■ Ferdinánd és Izabella találkozósa Kolumbusszal. Emanuel Leutze festménye. 1843

■ A moriszkók kiűzése Valenciából. Pere Oromig festménye. 1616

ahhoz vezetett, hogy az európai országok közül Spanyolország szenvedett legtöbbet az „árforradalom” következtében.

Ferdinánd (Fernando) és Izabella (Isabel) spanyol királyok buzgó katolikusok voltak, irtottak minden eretnekséget és vallási egységre törekedtek birtokaikon, ahol a katolikusság mellett sok muzulmán és zsidó is élt. Ennek eszköze az inkvizíció volt a királyi hatalom és az egyház kezében a más vallásúak ellen. Az első csapás a zsidóságot érte. Egy 1492. évi rendelet előírta, hogy vagy változtassanak vallást, vagy távozzanak az országból. Később azokat a zsidókat is zaklatták, akik áttértek a keresztény hitre.

Aztán üldözni kezdték a muzulmánokat is. Még azokat az arabokat is, akik kikeresztelkedtek (Spanyolországban ezeket **moriszkónak** nevezték). Megtiltották az arab nevek viselését, az anyanyelvük használatát, a szokásaikhoz való ragaszkodást. Később a moriszkókat végképp kiűzték Spanyolországból.

A zsidók és a moriszkók elűldözése nagy károkat okozott az ország gazdaságának. Az ország déli vidékének addig termékeny mezői és gazdag városai elvadultak. Az országban eluralkodott a türelmetlenség és a fanatizmus. Nem véletlen, hogy Spanyolország lett az ellenreformáció támasza Európában.

2 **Spanyolország V. Károly idején.** Ferdinánd és Izabella a városokra támaszkodva véghez vitte az ország központosítását és megszilárdította a királyi hatalmat. A spanyol abszolutizmus kialakulása unokájuk, I. Habsburg Károly (spanyolul Carlos) (1516–1556) nevéhez fűződik. Királyként óriási birtokokhoz jutott: az övé volt Spanyolország meg az

olaszországi és újvilági területek, apai ágról pedig az osztrák Habsburgok németországi és németalföldi birtokai. 1519-ben megválasztották a Szent Római Birodalom császárává **V. Károly** néven. Így óriási birodalmat egyesített uralma alatt, amely fölött, mint mondták, „sohasem nyugodott le a nap”.

Ilyen örökség birtokában kellett harcolnia V. Károlynak az erős ellenfelekkel. Ezek között az első Franciaország volt, amelyet körülzártak V. Károly birtokai és nem kívánt ilyen szomszédot magának. A másik ellenfél az Oszmán Birodalom volt, amely folytatta állhatatos támadásait a keresztény Európa ellen. A császár harmadik ellensége a reformáció volt, amely V. Károly uralkodásának kezdetén indult terjedésnek.

Hosszú uralma során V. Károly állandó harcban állt e három ellenséggel. Leghíresebb győzelmét Bécs mellett aratta 1529-ben a törökök fölött. Legdélgettebb terve, hogy a Szent Római Birodalmat keresztény világhatalommá emelje, kudarcba fulladt. A nemzeti mozgalmak fellendülése és a reformáció terjedése kizárta annak lehetőségét, hogy valamely uralkodó hatalma alá hajtson óriási területeket különböző kultúrájú és vallású népekkel.

A német lutheránus hercegektől elszenvedett veresége után 1555-ben V. Károly leköszönt a trónról. Ausztriai birtokait, Csehországot és Magyarország egy részét a Szent Római Birodalom koronájával együtt átadta fivérének, **I. Ferdinándnak** (1556–1564), Spanyolországot, Németalföldet, olaszországi birtokait és az újvilági spanyol gyarmatokat pedig fiának, **II. Fülöpnek** (1556–1598).

■ A Bécs melletti csata. 1529

■ V. Károly trónról való lemondásának allegóriája. Ifj. Frans Francken festménye. 1640

■ V: Károly uralkodása

V. Károly politikai törekvései		
Harc Franciaországgal	Harc az Oszmán Birodalommal	Harc a reformációval
Az eredmény		
Vereség, amely áthúzta V. Károly tervét, hogy uralma alá vonja az egész nyugati keresztény világot	A török expanzió megállítása. A Bécs melletti győzelem	Vereség. Az augsburgi vallási békekötés 1555-ben. Lemondás a trónról

3 A kommuneroszok felkelése Kasztíliában 1520–1521-ben. Trónra kerülve V. Károly nyomban szembe találta magát a kasztíliai városok ellenállásával, amelyek titokban segítséget kaptak Franciaországtól. A spanyol városoknak, amelyek kommunák – korlátolt jogú önkormányzatú városok – (spanyolul: kommunerosz) voltak, nem tetszett az ifjú király politikája, amely az abszolút hatalom megszilárdítására és a városok jogainak korlátozására irányult. A felkelést az robbantotta ki, hogy a király helytartójává a Németalföldről jött Utrechti Adrián bíboros kapott kinevezést.

A felkelés Toledo városában kezdődött a városok és a kortezek szabadságuk védelmének jelszavával. A városlakókhoz csatlakoztak a kisnemesek, a hidalgók (e.: idalgó) és a gazdag földbirtokosok, a grandok, akik kiváltságaik visszaszerzésére és a királyi hatalom gyengítésére törekedtek.

A felkelők megalapították a „Szent Juntát” (e.: hunta), tizenhárom város szövetségét Kasztíliában, amely a következőket követelte V. Károlytól: 1) ne hagyja el Kasztíliát; 2) bocsássa el a külföldieket a fő állami hivatalokból; 3) tiltassa be az arany és az ezüst kivitelét az országból; 4) rendszeresen hívja össze a kortezeket három évente egyszer; 5) adóztassa meg

Kortezek – rendi képvisleti gyűlések a Spanyol királyság fejedelemségeiben – Kasztíliában, Leonában, Valenciában és Aragóniában. Joguk volt az adókat jóváhagyni. A trónra lépő királynak mind a négy kortez előtt esküt kellett tennie.

■ A kommuneroszok kivégzése Kasztíliában. Antonio Gisbert festménye. 1860

a nemességet; 6) adja vissza a kincstárba Izabella királynő elrabolt kincseit. E követelmények miatt elpártolt a felkelőktől a grandok és az hidalgók többsége. Fellobbant a harc a városok és nemesek között. A „Szent Juntából” a városok egy része kivált, s megalapította a „Csapatok Juntáját”, amely kimondta, hogy „mától kezdve a grandok, caballerók (e.: kavaljéró) (urak, lovagok) és a királyság más ellenségei, azok birtokai és palotái elleni háborút tűzzel-vassal és pusztítással kell folytatni”.

A felkelők és a király hívei között 1521. április 23-án volt a döntő csata Villalar (e.: viljaral) falu mellett, amelyben a felkelőket levertek, vezetőiket foglyul ejtették és kivégezték. Ezután már csak egyetlen város, Toledo folytatta a harcot hat hónapos ostromzár alatt, míg végül elesett.

A felkelés leverése lehetővé tette V. Károly számára abszolút hatalmának megszilárdítását, a városok és a kortezek megfékezését, amelyek elvesztették törvényhozási jogukat.

4 II. Fülöp uralkodása. II. Fülöp akkor lett Spanyolország uralkodója, mikor az Európa leghatalmasabb állama volt. Fővárosává Madridot tette meg – egy kisvárost az ország középpontjában. II. Fülöpnek fantasztikus munkabírása volt, és azt tartotta, hogy az óriási országot csak szigorú intézkedésekkel, mindenkit rettegésben tartva lehet kormányozni. Hogy az alattvalók minél hamarabb értesülhessenek az uralkodó parancsairól, utakat építtetett, megszervezte a postaszolgálatot. Nagy figyelmet fordított a hadseregre, amely a legerősebb volt a korabeli Európában.

■ II. Fülöp
díszöltözetben. Tiziano
festménye. 1551

Fontos vívmánya volt II. Fülöpnek Portugália bekebelezése 1581-ben. Így csaknem 60 évre egyesült a két legnagyobb gyarmatbirodalom, és a Pireneusi-félsziget egy uralkodó hatalma alá került.

II. Fülöp buzgó katolikus volt, és kötelességének tartotta az egész katolikus világ védelmezését. Támogatásával példátlan méreteket öltött az inkvizíció. II. Fülöp mindenben támogatta a pápát és biztosította a katolikus egyház birtokainak sérthetetlenségét országa területén. Azok a tervei viszont, hogy Németalföldön kiirtsa a kálvinizmust, támogassa a francia katolikusokat és harcoljon az angliai protestánsok ellen, kudarcba fulladtak. 1571-ben a Lepanto foknál vívott csatában II. Fülöp Velencével szövetségben szétzúzta

■ A lepantói
ütközet
1571-ben

a török flottát és egy időre megállította az Oszmán Birodalom terjeszkedését Európában.

II. Fülöp politikája a XVI. sz. végén először a gazdasági, majd a katonai és a politikai hanyatlás útjára vitte Spanyolországot.

5 Németalföld Spanyolország uralma alatt a XVI. században. Spanyolország óriási birtokai között kiemelkedő helyen áll Németalföld, amely a XVI. században magában foglalja a mai Hollandia, Belgium, Luxemburg és Északkelet-Franciaország területét.

Németalföldnek nem voltak termékeny földjei, hasznos ásványkinccse, az ország állandóan az árvizektől szenvedett. Az ország fő gazdagsága a munkaszerető lakosság volt. Büszkén mondogatták: „Az Isten az eget teremtette, mi pedig a szárazföldet”. A németalföldiek ugyanis területeket hódítottak el a tengertől, amelyeken újabb mezőket és településeket létesítettek.

Németalföld 17 tartományra oszlott, amelyek fejlettség tekintetében különböztek egymástól. Északon a föld a szabad parasztoké volt, akik gyakran alkalmaztak bérmunkásokat. Itt alakultak ki fokozatosan az új piaci viszonyok.

Délen a földek nagy része a nemesség tulajdonában volt. Ezeken a földeken szabad parasztok dolgoztak, a földhasználatért járadékot fizettek. De az ország déli részén is fejlődtek a piaci viszonyok, kiváltképp az iparban. Flandria világhírű takácsmanufaktúrái szövetet, szőnyeget, selyemkelméket gyártottak.

A nagy földrajzi felfedezések után Németalföld az új kereskedelmi utak kereszteződésében találta magát, Antwerpen pedig világkereskedelmi központ lett.

Németalföld – a Rajna, a Maas és a Schelde folyók alsó folyása vidékén, az Északi-tenger partja mentén elterülő síkságok.

■ Férfi ekével. Id. Pieter Breughel festménye. 1560

■ Kerekas gépen dolgozó szövőnők és kelmegyártás Leidenben (Németalföld). Isaac van Swanenburg festménye. 1595

Gazdasági fejlődésének eredményeként Németalföld lett Európa legnépesebb országa.

A XVI. sz. elején Németalföld V. Károly Szent Római Birodalmának kötelékébe került. Ez a kicsi ország négyszer annyit jövedelmezett, mint az összes újvilági gyarmatok. A reformáció terjedése folytán az országban jelentősen megnőtt a lutheránusok, majd a kálvinisták száma. Az ellenük folytatandó harcra V. Károly ösztönözte az inkvizíció tevékenységét az országban és külön törvényeket hozott a protestánsok ellen. Ezt a politikát folytatta II. Fülöp is, aki megörökölte Németalföldet V. Károly birodalmának felbomlása után.

6 A nemzeti felszabadító harc okai és kezdete. Németalföldön türhetlenné vált a fanatikus II. Fülöp politikája által előidézett helyzet. Az országban jelentősen növelték a spanyol csapatok számát, s minden hatalom az államtanács (konzultus) kezében volt, amely spanyolbarát tagokból állt. 14 új püspökség jött létre, fokozódott az inkvizíció tevékenysége, megkezdődött az eretnekek üldözése.

A spanyol beavatkozás kilátástalan helyzetbe hozta Németalföld gazdasági életét. II. Fülöp megtiltotta a németalföldieknek az újvilággal való kereskedelmet, 40-szeresére növelte a gyapjú vámját, amelyet Németalföld Spanyolországtól vásárolt.

Nemzeti felszabadító harc – a leigázott népek mozgalma az idegen uralom megdöntéséért, a nemzeti és gyarmati elnyomás megszüntetéséért, a nemzeti függetlenség kivívásáért.

Az országban kezdtek bezárni a manufaktúrák, rengeteg ember munka nélkül maradt.

1566-ban a németalföldi nemesek küldöttsége petíciót nyújt be Spanyolország németalföldi helytartójának, Pármai Margitnak, amelyben követelik az inkvizíció ténykedésének megszüntetését, a parlament összehívását. A helytartó egyik tanácsadója az egyszerű öltözetű nemeseket gúnyosan gueux-öknek (e.: gőz), azaz koldusoknak nevezte, amely azonban a felkelők jelszava lett: így nevezték magukat azok a németalföldiek, akik harcoltak az ország felszabadításáért a spanyol elnyomók alól. Ismertető jegyük II. Fülöp arcképe volt e felirattal: „Királyhűség kolduspénzért”, mellyel az eredménytelen petícióra utaltak s arra céloztak, hogy a spanyolok tönkretették az országot. Az opozíció vezére Orániai Vilmos (1533–1584) volt.

■ Pármai Margit

A spanyol uralommal való elégedetlenség egyre nőtt. A kálvinista prédikátorok forradalmi változás közeledtét jósolták. Elítélték a katolikus „bálványimádást”, azaz a szentképek tiszteletét, és azok megsemmisítésére szólították fel a népet.

■ I. (Orániai) „Hallgatag” Vilmos

Németalföldön lázadások kezdődtek a spanyolok ellen. 1566 nyarán a lázongásból felkelés lett a spanyolok és a katolikus egyház ellen. A felfegyverzett kézművesek és parasztok a katolikus templomok és a kolostorok berendezéseit megsemmisítették, tűzbe vetették a szentképeket. A képrombolók felkelése néhány augusztusi nap alatt a 17 tartományból 12-re átterjedt.

Az 1566. évi felkelés a spanyol hódítók uralma ellen irányult. Fokozatosan nemzeti felszabadító háborúvá vált a spanyolok németalföldi uralma ellen.

- A németalföldi spanyol uralom elleni nemzeti felszabadító háború (1566–1609) okai

A háború okának jellege

Nemzeti	Politikai	Vallási	Gazdasági
A spanyol hatalom politikája korlátozta Németalföld nemzeti jogait	A németalföldi vezetők elégedetlensége amiatt, hogy kiszorultak a kormányzásból	A spanyol uralom kegyetlenül üldözte a kálvinizmus híveit	A spanyol politika nem szolgálta Németalföld gazdasági érdekeit

7 Alba herceg politikája. Az eseményektől megrémült Pármai Margit kész volt engedményeket tenni, ha a felkelők abbahagyják a harcot. De nem így történt. II. Fülöp úgy döntött, hogy a felkelés ürügyén megszállja az országot. 1567. március 17-én Németalföldet megszállta a 60 ezer főnyi spanyol hadsereg Alba herceg vezetésével, aki nyomban elkezdte Németalföld „megnyugtatózását” az inkvizíció tüzével-vasával. Felállítja a forradalomügyi tanácsot és korlátlan meghatalmazással ruházta fel. A felkelők vagyonát elkobozták, emelték az adókat. Az üldözések miatt sokan elhagyták az országot.

■ A németalföldi nemzeti felszabadító háború

- Spanyol Németalföld határai 1566-ban
- A tartományok azon területei, ahol a képprombolók lázongtak 1566-ban
- Hadművelési területek:
 - ▲ az erdei gueux-ökéi
 - ▲ a tengeri gueux-ökéi
- Alba herceg hadjárata az 1567–1573. években
- Az elsőként fellázadt városok 1572
- ✠ A spanyol rokonságtól legtöbbet szenvedett városok
- Tartományok, amelyek megkötötték az Arrasi Uniót 1579-ben
- Tartományok, amelyek az Utrechti Unió alapján megalapították Németalföld Egyesült Tartományait (Hollandiát) 1579-ben
- A Németalföld Egyesült Tartományaihoz csatolt területek 1648-ban

⚓ A legfontosabb kikötők

A legfontosabb manufaktúris központok:

■ vászon

■ szövet

■ selyemkeme

1559 márciusában Alba herceg bevezette Németalföldön az alkabalát – 10 százalékos adót minden kereskedelmi ügylet után (mint az Spanyolországban volt). Németalföldön, ahol minden árucikk több kézen ment keresztül, mielőtt a vásárlókhoz került, ez a gazdasági élet teljes dezorganizációjához vezetett. „Jobb az Isten és a király számára megőrizni egy elszegényedett és tönkrement országot – mondta Alba herceg –, mint virágzó állapotban az ördögnek és cimboráinak, az eretnekeknek kezében tudni.”

Az egész országban úrrá lett a felháborodás. A németalföldiek megértették, hogy immár nincs mit veszíteniük.

8 A felkelés győzelme az ország északi részén. A felszabadító háború folytatódása. Németalföld lakossága partizánháborút kezdett a spanyolok ellen. 1572-ben a tengeri gueux-ök Brill kikötőjében vitorlát bontottak. A város lakóival együtt szétverték a spanyol helyőrséget, nagy tengeri hajórajt szerveztek és elkezdték a partvidék felszabadítását, megakadályozva a segítségre jövő spanyol hajók beavatkozását. Az erdőkben erdei gueux-osztagok alakultak. A lakosság aktívan támogatta őket.

A felkelés kiterjedt Németalföld egész északi vidékére. Alba herceg megvetően „fajankók lázadásának” nevezte az eseményeket és hozzátette: „Ez figyelemre sem méltó”. De tévedett. A felkelők északon győztek, kiűzték a spanyolokat. A lázadás vezérévé Orániai Vilmost kérték fel, aki beleegyezett és 1572-ben Holland és Zeeland tartományok staatgaltere (uralkodója) lett.

Az északi tartományok egyesülésére Alba herceg újabb terrorral válaszolt.-

A felkelők számára az 1572–1575-ös évek voltak a legsúlyosabbak. Alba herceg pusztította a városokat, amelyek az északi tartományokat támogatták. II. Fülöp végül megértette, hogy Alba herceg politikája megbukott, és haza hívatta, de a felkelők folytatták a harcot.

■ Fernando Álvarez de Toledo, Alba hercege.
1549. Antonis Mor festőművész

■ A gueux-ök felkelése

■ Antwerpen
kifosztása

■ A Seider-see öböli ütközet, amely a spanyolok
vereségével végződött

Ugyanakkor a spanyol hadsereg, amely rendszertelenül kapta a fizetést Spanyolországból, fosztogatni és terrorizálni kezdte a lakosságot. Antwerpent felégették, a tűzvészben közel 8 ezer ember pusztult el. Ez a déli tartományok lakosságát is határozott fellépésre készítette.

1576. szeptember 4-én Brüsszelben a felkelők letartóztatták az államtanács spanyolbarát tagjait. A hatalom a parlament kezébe került, amely Genfben ült össze, ahol minden németalföldi tartomány aláírta a „Genti összebékülést”, amely szerint közös akciókkal lépnek fel a spanyolok ellen az ország végleges felszabadítására. A nyugtalankodó katolikus nemesek 1579. január 5-én Arras városban szövetséget kötöttek, amely szerint királyuknak ismerték el II. Fülöpöt és nem harcoltak tovább ellene (Arrasi unió).

Az Egyesült Németalföldi Tartományok létrejötte. Az arrasi határozatra válaszul az északi tartományok 1579. január 23-án megkötötték az Utrechti Uniót, amely szerint kezdetben öt, később hét tartomány egyesült a spanyol király elleni háborúra a végső győzelemig. Legfelsőbb hatalmi szervüknek a parlamentet tették meg.

Az Utrechti Unió alapján új független állam jött létre, az Egyesült Németalföldi Tartományok, amelyet Holland Köztársaságnak is neveztek. 1581. július 26-án kinyilvánították Németalföld teljes függetlenségét. Ez a dokumentum azt is tartalmazta, hogy ha a nép elégedetlen az uralkodóval, joga van leváltani. Az Egyesült Németalföldi Tartományok kötelékébe északi tartományok tartoztak, a déliek spanyol fennhatóság alatt maradtak.

Orániai Vilmos meggyilkolása után 1584 nyarán nem bomlott fel az Egyesült Tartományok, mint azt Spanyolország remélte. Németalföld új uralkodójává Orániai Vilmos fiát, Mórícot választották meg. Az 1584–1609. években a spanyolok elleni háború Franciaországgal és Angliával szövetségben folytatódott. Németalföld, kihasználva Spanyolország nehéz helyzetét, így a „legyőzhetetlen Armada” 1588. évi vereségét, sikeres hadműveletet hajtott végre a tengereken meg az indiai és indonéziai spanyol gyarmatokon.

1598-ban meghalt II. Fülöp spanyol király. A kimerült ország kénytelen volt aláírni a békeszerződést az Egyesült Tartományokkal. Spanyol uralom alatt maradt Dél-Németalföld (a mai Belgium). A Németalföldi Egyesült Tartományok függetlenségét Spanyolország 1648-ban csak a vesztfáliai béke alapján ismerte el végleg.

10 A németalföldi nemzeti felszabadító háború jelentősége és következményei. A spanyolok németalföldi uralma elleni nemzeti felszabadító háború győzelmével kivívták Németalföld függetlenségét; létrejöttek a feltételek az új társadalmi eszmei alapját képező protestantizmus fejlődéséhez; elkezdődött a holland nemzet kialakulása (az ország valósi alapú megoszlása okozta két nép, a holland és a flamand létrejöttét, amelyek egy nyelvet beszélnek, de nem azonos vallásúak).

A felszabadító háború kedvező feltételeket teremtett a gazdaság fejlődéséhez Észak-Németalföldön: a gazdaság gyors fejlődésnek indult; ide költöztette át manufaktúráját sok vállalkozó. Egyre jobban fejlődik a kereskedelem és a hajózás. A XVII. sz. közepén a Holland Köztársaság flottája kétszer akkora volt, mint Franciaországé és Angliáé együttvéve. Óriásit fejlődött az 1602-ben alapított Kelet-indiai Kereskedelmi Társaság, amely a kortársak szerint „állam volt az államban”. A kereskedelem sikeres fejlődését az is segítette, hogy a holland kereskedők új elvek – az egyenlő lehetőségek és a szabad verseny alapján üzleteltek.

A XVII. sz. elején part menti területeket hódítottak meg Észak-Amerikában. Új Hollandiának nevezték, és ott várost alapítottak Új Amszterdam néven (az angolok később átkeresztelték Új városnak – New Yorknak. A város egyik negyede, Haarlem megőrizte holland nevét). 1648-ban a hollandok kiszorították a portugálokat Afrika déli részéről és gyarmatot alapítottak Fokföld néven. A XVII. sz. folyamán hatalmas holland gyarmatbirodalom jött létre.

A Holland Köztársaság kikötővárosai közül Amszterdam lett a legfontosabb, amely átvette Antwerpen egykori szerepét. Lakosainak száma a XVII. sz. végén meghaladta a 100 ezer főt. Kikötőjében naponta

■ A Kelet-indiai Társaság hajógyára Amszterdamban

■ Az amszterdami tőzsde udvara.
Job Adrien Berckheyde festménye. 1668

közel kétezer hajó fordult meg különböző országokból. A város az indiai árucikkek, a gabona-, hal-, prém- és fakereskedelem legfontosabb európai piacává vált. Amszterdam európai pénzügyi központ lett. Az 1609-ben alapított Amszterdami Nemzeti Bank volt Európa első és hosszú ideig egyetlen bankja.

I Következtetések

- ▶ A spanyol királyság, amelynek egyesülése a XVI. sz. végén fejeződött be, a következő évszázadban Nyugat-Európa leghatalmasabb állama lett.
- ▶ V. Károly volt a világ területileg legnagyobb és politikailag leggyengébb birodalmának ura.
- ▶ A pusztító háborúk és a királyok a XVI. sz. második felében és a XVII. sz. első felében folytatott politikája folytán Spanyolország hatalma letűnt.
- ▶ Németalföldnek a spanyolok elleni nemzeti felszabadító háborúját a vallási, politikai és gazdasági elnyomás váltotta ki.
- ▶ A spanyol uralom ellen folyó harcban elért győzelem következtében Németalföld északi részén létrejött egy új állam, a Holland Köztársaság.

Kérdések és feladatok

1. Kiket neveztek Spanyolországban moriszkónak? 2. Mikor lett spanyol király I. Károly? 3. Spanyolország mely területére terjedt ki a kommunerosok lázadása? 4. Mik voltak a kortezek? 5. Mely területeket nevezünk Németalföldnek? 6. Kit kértek fel a felkelők 1572-ben a spanyolok elleni harc vezérévé? 7. Mit írt elő a „Genti összebékülés”? 8. Mikor írták alá az Utrechti Uniót?
9. Mely feladatok megoldására törekedett uralkodása idején V. Károly? Képes volt-e rá? Miért? 10. Ismertessétek II. Fülöp sikereit és kudarcait. 11. Melyek voltak Németalföld nemzeti felszabadító háborújának okai? 12. A spanyolelles felkelés miért csak Németország északi részén győzött? 13. Hogyan zajlott Németalföldön a nemzeti felszabadító háború az 1572–1579. években? 14. Milyen külső körülmények segítettek az Egyesült Németalföldi Tartományok győzelmét a spanyolok elleni háborúban?
15. Foglaljátok össze II. Fülöp uralkodásának intézkedéseit és következményeit. 16. Mi volt a spanyol uralom elleni németalföldi nemzeti felszabadító háború eredménye és jelentősége?
17. A hatalmas Spanyolország miért nem tudta megfékezni a németalföldi felkelőket?

16. Gyakorlati foglalkozás

„A monarchikus uralmi formák fejlődése

a nyugat-európai államokban” / „Az abszolút egyeduralkodó a nyugat-európai államokban” (a tanár választása szerint)

A foglalkozás célja (a választott témának megfelelően):

- 1) az abszolút monarchia sajátosságainak meghatározása;
- 2) a nyugat-európai abszolút monarchiák uralma sajátosságainak elemzése.

A gyakorlati foglalkozás feladata: ismertetés elkészítése a tanár választotta témában.

Kérdések és feladatok a gyakorlati foglalkozáshoz

1. Kis csoportokban beszéljétek meg az ismertetők tartalmát.
2. Mutassátok be az osztálynak csoportotok eredményeit.
3. Vonjátok le a következtetéseket az óra céljának megfelelően.

17. Nemzetközi viszonyok a XVI. században és a XVII. sz. első felében. A harmincéves háború (1618–1648)

1. Nevezték meg Európa XVI. századi vezető államait. 2. Mutassátok meg a térképen, mely területeken terjedt a protestantizmus és maradt uralmon a katolikus egyház.

A XVI. századi nemzetközi viszonyok jellege. A korai újkori európai nemzetközi viszonyokban továbbra is nagy szerepe volt a dinasztikus elveknek, de a viszonyokban új tényező lett Európa két részre szakadása a reformáció következtében. Több állam nemzetközi konfliktusok részese lett, támogatva egyik vagy másik vallást és gátolva a nemkívánatos vallás terjedését.

E kor európai nemzetközi viszonyaiban döntő szerepe volt a spanyol és osztrák Habsburgoknak, Angliának és Franciaországnak. Kieleződtek az ellentétek Franciaország és a Habsburgok között, melyeknek birtokai határosak voltak. Ellentéteik leginkább az olaszországi háborúkban (1494–1559) csúcsosodtak ki. Éles ellentét volt a protestáns Anglia és a katolikus Spanyolország között is.

A számtalan katonai összecsapás ellenére a konfliktusokban részt vevő egyetlen európai országnak sem volt ereje legyőzni az ellenfelet. A nemzetközi viszonyok e rendszerét európai egyensúlyi rendszernek nevezzük.

A XVI. sz. végén fontos szerephez jutott Svédország, amely legigázta Norvégiát és Finnországot, és ki akarta terjeszteni uralmát a dán, lengyel és a baltikumi területekre.

A XVI. századi nemzetközi viszonyokban fontos tényező lett az Európába behatoló Oszmán Birodalom elleni harc. A török veszély közös fellépésre készítette az európaiakat az agresszor ellen. Másrészt ez nem zárta ki, hogy ideiglenes szövetségre lépjenek a török szultánnal, ha érdekeik úgy kívánták.

■ A Habsburgok címere

Az ellentétek éleződése az európai államok között a XVII. sz. elején. A harmincéves háború okai. Az európai nemzetközi helyzet a XVI. sz. végén feszült volt és bonyolult.

A Habsburg-dinasztia osztrák és spanyol ága hosszú viszálykodás után egyesítette erőit az európai uralmi helyzetért folytatandó harcra. Franciaország ezt igyekezett meggátolni és támogatta a németországi

protestánsokat. Ugyanakkor arra törekedett, hogy megszilárdítsa uralmát Olaszországban, elégedetlen volt a spanyol Habsburgok olaszországi befolyásának fokozódásával.

Anglia egyrészt nem kívánta a katolikus Habsburgok befolyásának növekedését Németalföldön és Németországban, másrészt Franciaország megerősödése kesztyűzte az angol kereskedelmi érdekeket. Dánia, amely politikai és gazdasági kapcsolatban állt Észak-Németországgal, szintén nem kívánta a Habsburgok megerősödését. Svédország és Dánia királyai fokozni akarták országuk befolyását az északi tengeri utakon. A spanyol expanzió akadályozta terveiket.

Ugyanakkor Európa nagy területein érezhető volt a katolikus egyház tekintélyének hanyatlása. Egyes országokban a reformáció, másokban az ellenreformáció győzelmeskedett. Egyik fél sem akarta a kiegyezést. Ezen ellentétek kiéleződésének lett a következménye a harmincéves háború (1618–1648).

Mi okozta a háborút? A XVII. sz. elején a Habsburg-dinasztia mindkét ága harcolt a protestánsok ellen, támogatta a katolikusokat és igyekezett uralma alá vonni az európai államokat. Aktív harcba kezdett a protestánsok ellen a Szent Római Birodalom császárává választott II. (Habsburg) Rudolf (1576–1612). Támogatásával a jezsuiták fokozták tevékenységüket Csehországban és Németország protestáns fejedelemségeiben.

Az üldöztetésekre válaszul a protestáns fejedelmek létrehozták az Evangélikus Uniót Pfalzi Frigyes választófejedelem vezetésével. A katolikus fejedelmek viszont megszervezték 1609-ben a maguk szövetségét, a Katolikus Ligát Miksa bajor herceggel az élen.

Mindkét csoport támogatókat keresett Európában. Az Evangélikus Uniót támogatták a protestáns országok: Németalföld, Dánia, Svédország és Anglia, valamint a katolikus Franciaország, amely nem kívánta a Habsburg befolyás fokozódását Európában.

Expanzió – az állam uralmának kiterjesztése, hódító törekvés.

Harmincéves háború – az első összeurópai háború két nagy tábor – a Habsburg szövetség (a spanyol és az osztrák-német Habsburgok, a németországi katolikus fejedelemségek és a Rzecz Pospolita) és a Habsburg-ellenes koalíció (Franciaország, Svédország, Dánia, Németország protestáns fejedelmei stb.) között.

■ II. Rudolf, a Szent Római Birodalom császára

A katolikus Ligát támogatták az osztrák és a spanyol Habsburgok. A két tábor között a viszony egyre éleződött, és csak ürügy kellett hozzá, hogy kitörjön a háború.

■ Az 1618–1648. évi harmincéves háború

A háború okai	
A Habsburgok és ellenségeik között az európai uralmi helyzetért kibontakozó harc	A katolicizmus és a protestantizmus hívei közötti ellentétek kiéleződése Európában

A háború jellege
Kezdetben vallásháború a protestánsok és a katolikusok között. Miután Franciaország állt az élére a Habsburg-ellenes koalíciónak – harc az európai uralmi helyzetért

Ellenfelek	
A Habsburg-ellenes koalíció	A Habsburg szövetség
Az Evangélikus (protestáns) Unió	A Szent Katolikus Liga

3 A háború cseh szakasza (1618–1623). A háború ürügyéül szolgáló események Csehországban történtek, amely az osztrák-német Habsburgok uralma alatt állt. A cseh lakosság legtöbb rétege elégedetlen volt a nemzeti elnyomással, a politikai jogfosztottsággal. 1617-ben a Habsburg-barát Stíriai Ferdinánd lett Csehország királya (II. Rudolf halála után ő lett a császár), ami népfelkelést robbantott ki az országban.

■ A „prágai defenesztrálás”

Csehország fővárosában, Prágában kitört a lázadás. A protestáns tömeg elfoglalta a prágai várat és az ablakán kidobott három királyi tanácsost („prágai defenesztrálás”), akik a király távollétében az országot kormányozták. A csehek az Evangélista Unió elnökét, Pfalzi Frigyeszt hívták meg a trónra. Válaszul Stíriai Ferdinánd, aki nem akart lemondani a cseh trónról, háborút kezdett a Katolikus Liga támogatásával. A csehek bátran harcoltak és több győzelmet arattak. Hadseregük azonban jóval kisebb volt, mint

a Katolikus Liga serege, amelynek egy tapasztalt ezredes, Johann Tilly volt a vezére, aki a Bila Hora melletti csatában 1620. november 8-án szétzúzta a cseh protestáns sereget. Csehországban megkezdődött a katolikus terror.

Közben Tilly tovább vonult németföldre és elfoglalta Pfalzi Frigyes birtokait. A katolikusok sikerei a háború első szakaszában nagyon nyugtalanították az észak-európai országok protestáns uralkodóit.

■ Az államok csoportosulása a harmincéves háborúban (1618–1648)

Az államok csoportosulása a háborúban:

- a Habsburg-ellenes koalíció államai
- Habsburg-ellenes államok
- a politikai orientációjukat megváltoztató háborúzó államok
- semleges államok
- A vesztfáliai békekötés helye

Államok, amelyek 1648-ban kiléptek a Szent Római Birodalom kötelékéből:

- Egyesült Németalföldi Tartományok
- Svájci Szövetség
- Államok, amelyek a háború következtében növelték területüket
- A Szent Római Birodalom határa a háború után

Számokkal jelölve:

1. Poroszország
2. Brandenburg
3. Szászország
4. Bajorország
5. Savoya
6. Toszkána

4 A háború dán szakasza (1624–1629). Az Evangélikus Unió oldalán harcolt a Habsburgok ellen IV. Krisztián, Dánia királya. Most az Evangélikus Liga jóval nagyobb haderővel rendelkezett, mint Stíriai Ferdinánd, akinek nem volt elég pénze Tilly hadseregének ellátására. Ebből a helyzetből Ferdinánd úgy talált kiutat, hogy javasolta egy új hadsereg megszervezését **Albrecht Wallenstein** (1538–1634), a tehetséges hadvezér vezetésével.

Albrecht Wallenstein – a harmincéves háború egyik legérdekesebb figurája. Személyében egyesült az elvtelen kalandor a tehetséges hadvezérrel. Származása szerint Wallenstein cseh arisztokrata. Jezsuiták nevelték, buzgó katolikus lett. Tehetséges volt, becsvágyó és rendkívül cinikus. Részt vett a csehek szétzúzásában Bila Hora alatt. A hálás Ferdinánd császár segítségével jelképes áron vásárolt a csehektől elkobzott birtokokat, és Csehország leggazdagabb embere lett: 9 vár, 57 vár, több száz falu tulajdonosa.

■ Albrecht von Wallenstein herceg

Wallenstein javasolta a császárnak, hogy hozzon létre egy 20 ezer főnyi zsoldos hadsereget (a Wallenstein költségén), ha Ferdinánd megengedi, hogy a helyi lakosságtól rekvirált (elvett) birtokok jövedelméből tartsák fenn. A császárral egyetértésben az egész hadizsákmány Wallenstein kezébe került. Rövid idő alatt felszereltek egy 100 ezer főnyi hadsereget, amelyben szigorú volt a fegyelem. E hadsereg segítségével a katolikusok szétverték Krisztián dán csapatait. Wallensteint azonban megirigyelték a Katolikus Liga vezetői. Követelésükre a császár leváltotta Wallensteint és feloszlatta hadseregét.

A Katolikus Liga sikerei aggasztották Franciaország első miniszterét, Richelieu bíborost. Rábeszélte II. Gusztáv Adolf (1611–1632) svéd királyt, kezdjen háborút a Liga ellen.

II. Gusztáv Adolfot „észak oroszlánjának” nevezték. Lengyelország és a Moszkvai Állam elleni háborúban jelentősen megszilárdította helyzetét a Balti régióban, „svéd tóvá” változtatva a Balti-tengert (egész partvidéke – a déli rész kivételével – svéd fennhatóság alá tartozott). II. Gusztáv Adolf lelkes protestáns volt, nem kívánta a katolikus Habsburgok megerősödését Európában.

5 A háború svéd szakasza (1630–1694). 1630 nyarán Gusztáv Adolf partra szállt Észak-Németországban és megindította a hadműveleteket az ország ellen. A svéd hadsereg protestáns szabad parasztokból állt, akik hitték, hogy saját hittestvéreiket védik a gyűlölt katolikusok ellen. A háború e szakaszában sikereiket a protestánsok a svéd hadsereg hadműveleteinek köszönhatték. Gusztáv Adolf serege szétzúzta Tilly hadát és bevonult Bajorországba, ahol a németországi katolikus erők összpontosultak.

Ferdinánd császár, hogy mentse a helyzetet, visszahívta Wallens-teint, aki korlátlan felhatalmazást kapott.

Wallenstein gyorsan új hadsereget szervezett és megtámadta a svédeket. A háború sokáig elhúzódott. Az erők lényegében egyenlők voltak. 1632 novemberében egy Lipcsétől nem messze eső városka, Lützen mellett ütközött meg Wallenstein és II. Gusztáv Adolf serege. Mindkét sereg nagy veszteséget szenvedett, és kénytelen volt visszavonulni. Az ütközetben meghalt a svéd király, a protestáns tábor vezér nélkül maradt. Wallenstein visszatért Csehországba és béketárgyalást kezdett a protestánsokkal. Hazaárulással vádolták, leváltották a parancsnokságról, és nemsokára meggyilkolták a Katolikus Liga által felbérelt özszeesküvők.

1634 szeptemberében a császári csapatok csapást mértek a legyengült svéd hadseregre az észak-németországi Nördlingen melletti csatában. Úgy tűnt, hogy javul a Habsburgok helyzete. De a háborúba belépett Franciaország.

■ II. Gusztáv Adolf
svéd király

■ A Lützen melletti ütközet. II. Gusztáv Adolf svéd király
halála 1632. november 16-án. Karl Walbom festménye. 1855

6 A háború francia szakasza (1635–1648). A hadműveletek főként Németország, Spanyolország és Spanyol Németalföld területén zajlottak. Már e szakasz kezdeti évében világossá vált a Habsburg-ellenes koalíció fölénye. E koalícióban Franciaországé volt a vezető szerep. Mindkét fél gyengülését kihasználva Richelieu bíboros minden lehető politikai előny elérésére törekedett.

Azonban egyik fél sem volt elég erős arra, hogy győzzön. Csak a 40-es évek elején, Richelieu bíboros halála után vált érezhetővé Franciaország és Svédország fölénye. Ugyanakkor a Habsburg-szövetség megpróbálta a maga javára megváltoztatni a háború menetét.

1643 májusában a Habsburgok 27 ezer főnyi hadserege betört Franciaországba. A Rocroi (e.: rokroa) melletti döntő ütközetben a Habsburgok seregét lényegében megsemmisítették. Az elkövetkezendő években a Habsburgok újabb vereségeket szenvedtek. 1646-ban az egyesült svéd-francia hadsereg elfoglalta Bajorországot; fennállott a veszélye annak, hogy Németországot felosztják Svédország és Franciaország között és elfoglalják Ausztria fővárosát, Bécsset. III. Ferdinánd császár (1637–1657) kénytelen volt elfogadni a Franciaország és szövetségesei által kitűzött, Németország számára rendkívül súlyos békefeltételeket.

7 A vesztfáliai béke. A harmincéves háború következményei. A győztes és a legyőzött országok közötti békétárgyalások Vesztfália két városában folytak: 1644-től Münsterben a császár és a francia kormány követei között, 1645-től pedig Osnabrückben a császár követei, valamint a svéd király és a német protestáns hercegek küldöttsége között. A tárgyalások lassan haladtak előre, mivel a tárgyaló felek idejük nagyobb részét bankettekkel és mulatozással töltötték. A háború pedig folytatódott egészen 1648-ig.

Csak 1648. október 24-én hirdették ki a vesztfáliai béke megkötését. A győztesek jelentős területekhez jutottak: Svédország megkapta Kelet-Pomerániát és Nyugat-Pomeránia egy részét, Franciaországé lett Elzász és végleg megerősítették lotharingiai felségjogát. Németország valójában mint állam megszűnt létezni, jóváhagyták politikai szétdarabolását. Elismerték Svájc és Németalföld függetlenségét. A vesztfáliai béke ellenére Spanyolország és Franciaország között 1659-ig folyt a háború, amely a pireneusi békével ért véget.

A harmincéves háború jelentős változásokat hozott Európában. A győztes államok, Franciaország és Svédország befolyása az európai ügyekben fokozódott. A háború legsúlyosabb következményei Németországot sújtották. 200 évre megszilárdult az ország politikai feldaraboltsága,

■ A katonák kifosztják a gazdaságot a harmincéves háború idején.
Sebastian Vrancx festménye. 1620

■ A vesztfáliai béke aláírása.
Gerald Terborch festménye. 1648

lakossága 10 millióval csökkent. A városok többségét a háborúban lerombolták, a termőföldek lepusztultak, a kereskedelem és az ipar hanyatlott. A Habsburgok befolyása Európában jelentősen csökkent. Az osztrák Habsburgok befolyásukat Németországban teljesen elvesztették, csak Ausztriában őrizték meg. A spanyol monarchia szintén befolyását veszítette az európai politikában.

Következtetések

- ▶ Az európai nemzetközi viszonyokban a XVI. században kialakult az európai egyensúlyi rendszer, ugyanakkor létrejöttek olyan államok csoportosulásai, amelyek vallási alapon harcba álltak egymással.
- ▶ Az 1618–1648. évek harmincéves háborúja folytatta az előző évszázad vallási összetűzéseit. A háború következtében lényegesen csökkent a Habsburgok európai befolyása.

Kérdések és feladatok

1. Mely államok játszottak döntő szerepet az európai nemzetközi viszonyokban a XVI. században? 2. Mikor volt a harmincéves háború? 3. Milyen események szolgálták a háború ürügyéül? 4. Melyik csatában esett el II. Gusztáv Adolf svéd király? 5. Mely vesztfáliai városban folytak a békétárgyalások? 6. A harmincéves háború mely győztes államai fokozták befolyásukat Európában?
7. Melyek voltak a nemzetközi viszonyok sajátosságai a XVI. században? 8. Miben nyilvánult meg az európai államok ellentéteinek kiéleződése a XVII. sz. ele-

jén? 9. Ismertessétek a harmincéves háború okait és ürügyét. 10. Nevezzétek meg a háború főbb szakaszait. Jellemezzétek az egyes szakaszok hadműveleteit. 11. Melyek voltak a harmincéves háború eredményei és következményei?

✎ 12. Készítsetek a füzetben táblázatot „A harmincéves háború” címmel.

A háborúban részt vevő ország	Milyen célokra törekedett	Milyen eredményeket és következményeket hozott neki a háború

13. Nézzétek meg a térképen, milyen változások történtek Európában a harmincéves háború eredményeképpen.

✎ 14. A vesztfáliai béke új nemzetközi viszonyrendszert alakított ki, amely a XIX. századig fennmaradt. Melyek voltak e rendszer főbb elvei?

Az ismeretek összefoglalása a III. fejezet alapján „Nyugat-Európa államai a XVI–XVII. században”

- Állítsátok össze azoknak az eseményeknek a jegyzékét, amelyeket fontosnak tartotok a korabeli európai társadalom fejlődése szempontjából. Indokoljátok is meg, miért fontosak.
- Értelmezzétek az alábbi fogalmakat: manufaktúra, kapitalizmus, abszolutizmus, vallásháború, királyi reformáció, protekcionizmus, merkantilizmus, protektorátus, nemzeti felszabadító háború, „dicsőséges forradalom”.
- Végezzétek el a feladatot a térkép alapján:
 - hol, milyen városok keletkeztek a reformáció során Európában;
 - kövessétek a németalföldi nemzeti felszabadító háború menetét;
 - jelöljétek meg az angol forradalmi események helyét;
 - nevezzétek meg azokat az államokat, amelyek a harcolók táborába tartoztak a harmincéves háború során;
 - mutassátok meg a térképen a vesztfáliai békekötés helyszíneit és azokat a területi változásokat, melyeket a békekötés okozott.
- Szerintetek a történelmi személyek közül ki gyakorolta a legnagyobb befolyást az események menetére Nyugat-Európában a XVI–XVII. században? Véleményeteket indokoljátok meg.
- Határozzátok meg az abszolút monarchia sajátosságait.
- Mondjatok véleményt a következő események és jelenségek előzményeiről, okairól és az európai társadalom fejlődésére gyakorolt hatásáról: 1) a franciaországi vallásháborúk; 2) a németalföldi nemzeti felszabadító háború; 3) az angol forradalom; 4) a harmincéves háború.
- Jellemezzétek a nyugat-európai államok XVI–XVII. századi politikai, társadalmi és gazdasági életében végbement fontosabb változásokat.

Tesztfeladatok a III. fejezet anyagához

„Nyugat-Európa államai a XVI–XVII. században”

- Milyen dokumentum alapján vonta ki az angol parlament Róma fennhatósága alól az angol egyházat?
A „A hit szimbóluma” B Szupremációs akta
C „A kormányzás eszköze” D Navigációs akta
- Mely francia király uralkodásának idejére esik Richelieu bíboros működése?
A XII. Lajos B XIV. Lajos
C XV. Lajos D XVI. Lajos
- Melyik évben indult útnak a spanyol legyőzhetetlen Armada Anglia meghódítására?
A 1571 B 1588 C 1594 D 1603
- Melyik volt az utolsó szakasza a harmincéves háborúnak?
A a cseh B a francia
C a dán D a svéd
- Mi volt az alkabala bevezetésének eredménye?
A a kommunérosz lázadás
B a németalföldi forradalom
C a francia vallásháborúk
D az angliai királyi reformáció
- Melyik egyeduralkodó indította el a királyi reformációt Angliában?
A VIII. (Tudor) Henrik B I. (Stuart) Károly
C I. (Tudor) Erzsébet D VI. (Stuart) Jakab
- Melyik hitvallást követték az angol puritánok és melyet a francia hugenották?
A lutheranizmus B anglikanizmus
C kálvinizmus D katolicizmus
- Melyik országban volt a „dicsőséges forradalom”?
A Anglia B Franciaország C Ausztria D Moszkovia
- Melyik francia királytól származik a „Párizs megér egy misét” szállóige?
A IV. Henrik B II. Ferenc C IX. Károly D XIII. Lajos
- Mely spanyol tartományokra terjedt ki a kommunérosz lázadás 1520–1521-ben?
A Aragónia B Andalúzia C Kasztília D Katalónia
- Melyik németalföldi városban írták alá 1581-ben azt az uniót, amellyel kezdetét vette egy új állam, az Egyesült Németalföldi Tartományok?
A Arras B Utrecht C Leiden D Amszterdam
- Melyik angol király uralkodása idején hagyták jóvá „A hit szimbólumát” („39 cikelyt”)?
A VIII. Henrik B VI. Edward C Tudor Mária D I. Erzsébet

IV. FEJEZET. AZ OSMÁN BIRODALOM. KELET-EURÓPA ORSZÁGAI A XVI. SZÁZADBAN ÉS A XVIII. SZ. ELSŐ FELÉBEN

18. Az Oszmán Birodalom

1. Mely területeket hódítottak meg az oszmán törökök a XV. században? 2. Kik voltak a janicsárok?

Az Oszmán Birodalom háborúi. Az Oszmán Birodalom katonailag és politikailag a XVI. században volt a leghatalmasabb. A XVI. században jelentős területeket csatolt el a Közel-Keleten és Észak-Afrikában I. (Rettegett) Szelim szultán idején (1512–1520).

Az Irán elleni győztes háborúban I. Szelim meghódította a Kaukázusontúl országait – Azerbajdzsánt, Örményország egy részét, Grúziát, Dagesztánt és Kurdisztánt. Majd Szíria és Egyiptom ellen indult. Területüket birodalmához csatolva kikiáltotta magát kalifává, minden muzulmánok uralkodójává. Fiának, I. Szulejmánnak meghagyta, hogy egyesítse és tegye a birodalom részévé a meghódított területeket.

Az Oszmán Birodalom legnagyobb fellendülése I. (Fényes) Szulejmán (1520–1566) uralkodásának idejére esik. Ő volt talán a leghatalmasabb a török szultánok között az Oszmán Birodalom fennállásának idején.

I. Szulejmán számára a háborúk voltak a legfontosabbak a Közel-Kelet, Kelet-Európa országai és a Földközi-tenger partvidéke elfoglalására. Arról is híres volt, hogy nagy flottát szervezett. Török hajók járták a tengereket és óceánokat, eljutottak egészen India partjaiig.

Az európai országok meghódításáért folyó háborúban I. Szulejmán nemcsak kiváló hadvezérnek bizonyult, hanem olyan embernek is, aki nagyszerűen tájékozódik az európai politikának és a keresztény világ ellentéteinek bonyolult kérdéseiben. Nagyon jól látta, hogyan kell kihasználni Európa vallási megosztottságát. Európai hódító útjában a Habsburg Birodalom volt a fő akadály, ezért mindenképp támogatta annak ellenségeit, a protestánsokat, akik viszont úgy tekintettek a szultánra, mint védelmezőjükre.

I. Szulejmán nagy figyelmet fordított az ország fejlesztésére. Uralkodása idején rendezték a birodalom törvénykezését. Az Oszmán

Birodalom törvényei megőrizték az alattvalók két egyenlőtlen jogokkal és kötelességekkel bíró csoportra – muzulmánokra és nem muzulmánokra való tagolódását. E törvények magukkal hozták a kultúra fejlődését is, amely I. Szulejmán uralkodása idején magasabb színvonalat ért el, mint a korabeli Európa legtöbb országában.

I. (Fényes) Szulejmán uralkodása idején az oszmán törökök behatoltak Közép-Európába. Egyik első győzelmük volt Belgrád (Nándorfehérvár) elfoglalása, amely sokáig feltartóztatta benyomulásukat Európába. A törökök betörték Magyarországra, ahol a mohácsi csatában (1526) szétzúzták a cseh-magyar csapatokat. Magyarországot felosztották Ausztria és az Oszmán Birodalom között.

1529-ben I. Szulejmán körülfogta Ausztria fővárosát, Bécsét. Európa nagy veszélybe került. A tél beállta miatt a törökök kénytelenek voltak megszüntetni az ostromot. A bécsi kudarc után a törökök Ausztriát tekintették fő ellenségüknek, és a diplomáciai és katonai harc minden eszközét bevetették ellene. Az Oszmán Birodalom szövetségre lépett Franciaországgal az osztrák Habsburgok ellen.

A nagy költségeket felemésztő háborúk közvetlen következménye lett a birodalom belső helyzetének romlása. A vereségek miatt kevesebb lett a zsákmány, az adó és a rabszolga a meghódított területekről. A török kormány növelte az ország lakosságának adóit. Erre válaszul az 1591–1628. években parasztfelkelések hulláma sepet végig az országon. A szultánoknak nemcsak új területekért kellett harcolniuk, a felkelőket is meg kellett fékezni a birodalmon belül. A birodalom válsága általános lett.

A legnagyobb vereséget a törökök a XVII. században IV. Mohamed szultán 100 ezer főnyi

■ I. (Fényes) Szulejmán.
Tiziano festménye. 1530

■ Roxolána (az ukrán Nasztya Liszovszka),
I. Szulejmán felesége.
Tiziano festménye.
1550

■ Rodoszt beveszik a török csapatok

hadseregének ausztriai hadjárata idején szenvedték. A Bécs bevételére tett kísérlet két hónapi ostrom után teljes katasztrófával végződött: 1683. szeptember 12-én a török sereget szétzúzták a lengyelek és az ukrán kozákok egyesült erői Sobieski János lengyel király vezetésével. A török sereg szégyenét még tetézte az, hogy az ütközetben elvesztették jelképüket, a Próféta zászlaját.

2 A népek harca a török hódítás ellen. Betörések idején a törökök szörnyű pusztítást végeztek. A meghódított területek nagyobb városai erődökké alakultak át, a legszebb földekre törököket telepítettek be. Minden nem muzulmán férfira fejadót vetettek ki. Azonkívül kötelesek voltak az utak, erődök, hidak építésén dolgozni. Tilos volt lóra ülniük, fegyvert viselniük, magasabb házakat építeni, mint a törökökéi. Az Oszmán Birodalom csak fegyverek erejével tudta igában tartani a meghódított népeket, amelyek állandó harcot folytattak ellene.

Bulgáriában és Szerbiában egyre nagyobb méreteket öltött a hajdúk mozgalma. A hajdúk rátámadtak a török tisztviselőkre, katonákra, felperzselték a muzulmán településeket. Sikereiket a keresztények támogatásával érték el, akik népi hősöknek tekintették őket. Egyébként a harcban rettenthetetlen hajdúk gyakran rendkívül kegyetlenek voltak, raboltak, fosztogattak.

A keresztény egyház támogatta és áldását adta a török elnyomás elleni népfelkelésekre, de az európai országok külső támogatása nélkül csak vereséggel végződtek.

A súlyos elnyomás ellenére a szláv népek megőrizték kultúrájukat, szokásaikat, nyelvüket. A leigázott népek harca aláásta az Oszmán Birodalom hatalmát és gyengítette az általa Európára gyakorolt nyomást.

3 Az ország gazdasági, társadalmi és politikai helyzete. Az Oszmán Birodalom államrendszere és közigazgatási struktúrája a háború szükségleteinek volt alárendelve. A tartományok körzetekre

■ A mohácsi csata a török sereg győzelmével ért véget

oszlottak, azok vezetői polgári és katonai feladatokat láttak el, élére álltak a szpáhik is a janicsár helyőrségek népfelkelésének.

Minden tartalékos (szpáhi) használatra földet kapott, ennek fejében részt kellett vennie a hadjáratokban. Békeidőben a saját környezetében kellett tartózkodnia, ahol rendőri és adószedői funkciókat is ellátott. A szpáhik anyagi ellátását a lakosságtól beszedett adókból pénzelték, ami pontosan meg volt határozva.

A központi apparátus hivatalnokai is földet kaptak szolgálataért – nagybirtokokat, amelyek nem öröklődtek. Hogy vagyoniukat megőrizték, földjeiket a muzulmán vallási intézmények (vakf) kezelésébe adták. Ez a gyakorlat negatív hatással volt a szultáni birtokokra és következésképp a kincstárra, mivel az egyház, amely nem fizetett adót, birtokolta az ország földterületének harmadát.

? Mely területeket foglaltak el a törökök I. Szulejmán uralkodása idején?

■ Az Oszmán Birodalom a XVI–XVII. században

■ Kávé és török nyálánságok a háremben

■ XVI. századi miniatúra

■ Török csempe

A XVI. sz. idején Törökországot is elérte az „árforradalom” hulláma, ami pénzügyi válságot okozott. A válság leginkább a szpáhikat érintette, akik a katonai adminisztrációs rendszer bázisát képezték. A tartalékosok helyzetének romlásával megnőtt a janicsárok szerepe. A reguláris hadsereg fenntartásához azonban sok pénz kellett, pénz pedig nem volt. Az Oszmán Birodalmat csak a hódító háborúk menthették meg. A XVII. sz. végén azonban ezekben sorra vereséget szenvedett.

4 A török kultúra fejlődése. A török kultúra a XVI–XVII. században az iszlám hatása alatt fejlődött. Az iszlám vallási normái tiltották a világi oktatást (az Oszmán Birodalomban minden iskola a mecsetekben működött). A Korán tiltotta az ember- és állatábrázolást, mivel szerintük az ábrázolt ember lelket kívánt. Ezen és más tilalmak ellenére az Oszmán Birodalomban érdekes tudományos művek, irodalmi művek, építészeti és képzőművészeti alkotások születtek.

A korabeli török kultúra fejlődésében két szakasz különíthető el: a XV. sz. második felétől a XVI. sz. elejéig fellendülés, a XVII. században pedig hanyatlás az egész Oszmán Birodalomban.

A török kultúra fellendülése főként az irodalomban és a képzőművészetben tükröződik. Különösen népszerű volt a költészet. A XVI. sz. második felét és a XVII. századot a török költészet aranykorának mondják. A kor leghíresebb költője Moyala Mahmud, akit Abdul Baki álnéven ismer a világ. A korabeli költészet az élet örömeit énekl meg. Ilyas Revani műveiben a gondtalan, vidám életet, az isztambuliak mindennapi életét és szokásait, a boldog szerelmet ábrázolja. Az Oszmán Birodalom hanyatlása idején

■ Szinán remekműve, a Szulejmán-mecset belső kiképzése

■ A Szulejmán-mecset az Aranyzarv-öböl felől nézve. Mai felvétel

megsokasodnak a szatirikus műfajok: szerzőik kigúnyolják a birodalom hanyatlását okozó uralkodó réteg esztelen életmódját. A szultánt és kegyenceit magasztaló versek szerzői nagyobb figyelmet fordítottak a választékos formára, mint a versek tartalmára.

A birodalom felvirágzása idején a török prózában igen kedveltek voltak a neves író, Lámi rövid elbeszélései, anekdotái. Az ő műveiben először esik szó Naszreddin Hodzsáról. Ez a falusi imám (pap) népi humorral fűszerezett szellemes anekdotái révén vált híressé világszerte.

Tudományos irodalmi mű e korban kevés születik, ami az iszlám befolyása alatt folyó oktatás alacsony színvonalával magyarázható.

A XVI. században igen magas színvonalat ért el a török építészet. I. Szulejmán szultán nagy figyelmet szentelt a mecsetek, kórházak, erődök, hidak, karavánszerák építésére a birodalom fővárosában. A török építészet fejlődésében nagy szerepe volt a szultán szolgálatában álló Mimár Szinán (1490–1588) görög építőmesternek, aki hosszú élete során 360 épületet épített. Ezek közül leg híresebb a Sahzáde- és a Szulejmán-mecset Isztambulban, a Szelim-mecset Edirne városában stb.

Isztambulban sok fürdő épült, ezek nélkülözhetetlen tartozékai voltak a török

■ A népszerű Naszreddin Hodzsát ábrázoló miniatúra. XVII. sz.

fővárosi életnek. A fürdők a törökök találkozó- és pihenőhelyei voltak, ahol órákat lehetett eltölteni a barátokkal a hagyományos kávézás közben.

Nagy figyelmet fordítottak az épületek külső-belső kiképzésére. A palotákat, mecseteket, fürdőket és más középületeket díszítések tették pompázatosná.

A birodalom hanyatlása idején a török kultúra is hanyatlásnak indult.

Következtetések

- ▶ A hódító háborúk eredményeként létrejött a hatalmas Oszmán Birodalom, amelynek birtokai három világrészen – Európában, Ázsiában és Afrikában terültek el.
- ▶ A birodalom hatalmának csúcspontját a XVI. században, I. (Fényes) Szulejmán uralkodása idején érte el.
- ▶ A hódítások megszűntével elkerülhetetlen lett a birodalom hanyatlása is, ami a XVII. sz. közepén kezdődött. A gyenge kezű szultánok idején a birodalomra már más országok áhítoztak.

Kérdések és feladatok

1. Mely területeket hódított meg I. (Rettegett) Szelim? 2. Miért nevezték I. Szulejmánt kanuninak? 3. Mely események idézték elő az Oszmán Birodalom hanyatlását?
4. Mi volt a háborúk szerepe az Oszmán Birodalom fejlődésében a XVI–XVII. században? Határozzátok meg az Oszmán Birodalom háborúinak két szakaszát. Mi az összefüggés a két szakasz között? 5. Ismertessétek a leigázott népek harcát a török hódítók ellen. Mi volt a jelentősége a harcoknak az Oszmán Birodalom és az európai országok szempontjából?
6. Ismertessétek az Oszmán Birodalom XVI–XVII. sz. gazdasági és politikai helyzetét. 7. Rajzoljátok meg I. (Fényes) Szulejmán történelmi portréját. 8. Készítsetek a fűzetben táblázatot „A török kultúra vívmányai a XVI–XVII. században” címmel.

A kultúra ága	Eredmények

9. Miért lett a XVII. században az Oszmán Birodalom, amelytől az előző évszázadokban egész Európa rettegett, Franciaország szövetségese?

19. A Rzecz Pospolita

- ✓ 1. Mi készítette Lengyelországot arra, hogy unióra lépjen Litvániával? 2. Kik voltak a kozákok?

1 **Lengyelország gazdasági fejlődése.** A XVI. században Lengyelország mezőgazdaságában a középkori jobbágyrendszer átalakul folwark (uradalom) robotgazdasággá.

A fölbirtokosok (slachta) gazdaságukat **folwarkokká** alakították át az árutermelés növelése céljából. A gabonatermesztés mellett a folwarkban saját szükségleteket ellátó vállalatokat – malmokat, szeszfőzdeket stb. létesítettek.

A folwarkok elterjedése ahhoz vezetett, hogy a földesurak még jobban kizsákmányolták a parasztságot. A parasztok kényszermunkája nem volt effektív. A földbirtokosoknak, hogy több jövedelemre tegyenek szert, több földre és függő parasztra volt szükségük. 1557-ben II. Zsigmond Ákos lengyel király és litván nagyherceg kiadta a „Szabályzat a volokokról” c. rendeletét, amelynek értelmében a közbirtokokat volokokra osztották. A juttatott parcellák normája egy volok volt, azaz 19,5 ha telkenként. A maradék föld a slachtának jutott folwarkok létesítésére.

A XVI. sz. elején Lengyelországban fellendül a gazdaság. Sok új város létesül. A kis településből nagyvárossá fejlődő Varsó lett az

Folwark – többprofilú gazdaság, amelyben a föld a földesúr tulajdona és a gazdaság a parasztság robotjára épül.

Árucikk – olyan termék, amely nem saját szükséglet kielégítésére, hanem piaci értékesítésre készül.

■ Nemesek és koldusok

■ Különböző foglalkozású középpolgárok

ország új fővárosa Krakkó helyett. A lengyel kalmárok élénk kereskedelmet folytattak Németországgal, Magyarországgal, Olaszországgal, a skandináv országokkal, a Moszkvai Állammal. Szövet-, vászon-, papír-, üveggyártó és egyéb manufaktúrák jöttek létre.

A lengyel városok fejlődése nem tartott sokáig – már a XVI. sz. második felében hanyatlásnak indul. A balkáni török hódítások csaknem teljesen megszüntették az egész délkeleti kereskedelmet. Európában nőtt a mezőgazdasági termékek iránti kereslet, s ez elősegítette a kereskedelem fejlődését a Visztulán és tovább a Balti-tengeren keresztül, ami azonban nem a helyi kalmároknak, hanem a mágnásoknak és a slachtának jövedelmezett. Mi több, a király sem tett semmit, hogy megvédje a lengyel termelőket a külföldi konkurenciával szemben. A kalmárok korlátozták a kereskedelmet, a manufaktúrális termelés hanyatlásnak indult. Lengyelországban ezért nem alakult ki egy szilárd harmadik rend – a polgári vállalkozók rendje, amely a nyugat-európai országokban az új társadalom alapját képezte.

2 Mágnások, slachta, parasztság. A korabeli Lengyelország társadalmi rétegei között voltak kiváltságosak (a papság és a slachta), fél-kiváltságosak (kispolgárok) és kiváltságokkal nem rendelkezők (parasztság).

A katolikus egyház tulajdonában volt a földbirtokok egyötöde, jelentős anyagi és pénzbeli tartalékokkal rendelkezett.

A XVI. sz. elején végleg kialakult a földbirtokosok egységes rendje, a **slachta**, amely jelentős jogokat és kiváltságokat élvezett. A slachta legtehetősebb tagjait **mágnásoknak** nevezték. Ezek többsége ősi családok – a Radziwillek, Otrozkiak, Koniecpolskik, Hodkewiczek

■ A lengyel sejm ülése

■ Varsó a XVI. sz. elején

leszármazottai voltak. A lengyelországi falvak egyharmada az ő birtokukban volt. Pénzügyi hatalmuk lehetővé tette számukra, hogy befolyásolják Lengyelország bel- és külpolitikáját.

Egy köznemesnek (slachticznak) rendszerint egy-két falu volt a birtoka. Az ukrán földek lengyel elcsatolása után a lengyel kis- és középnemesek ukrán termőföldeket szereztek meg. Egyes nemesek épp az ukrán területek bekebelezése folytán lettek mágnások – így a Zamoisziak, a Lubomirskieek, a Potockiak. A kisnemesek többsége valamelyik mágnást támogatta. A slachta segítségével a mágnások engedményeket tudtak kicsikarni a királytól.

A parasztok többsége a mágnások és a slachta jobbágya volt. Nem volt sem személyes, sem jogi szabadságuk. De romlott azoknak a parasztnak a helyzete is, akik személyileg szabadok voltak.

3 Reformáció és ellenreformáció. A XVI. sz. 20-as éveiben Lengyelországban terjedni kezdtek a reformáció eszméi. A lengyel reformáció szaggatottan, egységes irány nélkül terjedt, a lakosság túlnyomó többsége nem támogatta.

Luther fellépése után egyre népszerűbb lett a lutheranizmus, kiváltképp a városi lakosság körében.

A XVI. sz. 30-as éveiben Lengyelországban terjedni kezd a kálvinizmus is, amit a slachta és a mágnások támogattak, mivel annak lehetőségét látták benne, hogy csökken függőségük a központi hatalomtól és megkaparinthatják az egyházi birtokokat. Lengyelországban azonban a protestánsok nem indítottak fegyveres harcot eszméik valóra váltásáért, megelégedtek azok hirdetésével. Ezek a mozgalmak csak a slachtára és a mágnásokra terjedtek ki, a parasztok többsége megmaradt a katolikus hitben. A hanyatló városokban sem volt olyan társadalmi erő, amely támogatta volna a reformációt.

A XVI. sz. végétől Lengyelországban fokozódott, majd végleg győzött az ellenreformáció. A katolikus egyháznak a reformáció elleni harcban elsőként nyújtott aktív támogatást Báthory István király. Az ő uralkodása idején bontakozik ki az országban a jezsuiták tevékenysége.

III. Zsigmond uralkodása idején, aki fanatikus katolikus volt, az országban a protestantizmus lényegében megszűnt. A király megtiltotta a protestánsoknak az állami tisztségviselést, ami népszerűtlenné tette a protestantizmust a slachta körében. S hozzá a jezsuitáknak nagyobb befolyásuk volt, mint Európa bármely más országában. Megszilárdítva helyzetüket az országban, a jezsuiták támadást indítottak a pravoszlávok ellen az ukrán területeken.

4 **Dinasztiaváltás a királyi trónon. A nemesi demokrácia.** A XVII. században Lengyelország politikai fejlődésének az a jellemzője, hogy nem abszolút monarchia jött létre, hanem nemesi köztársaság. A nemesség (slachta) választotta a királyt. A választott király nem hozhatott fontos döntéseket a szejm beleegyezése nélkül, amely szenátusból és a követek házából állt. A reális államhatalom a mágánások kezében volt.

■ **A Rzecz Pospolita a XVI. században és a XVII. sz. első felében**

- A Lengyel Királyság a XVI. sz. elején
- A Litván Nagyhercegség a XVI. sz. közepén
- A Rzecz Pospolitának a lublini unió utáni határai
- Azon litván területek határai, amelyek a lublini unió alapján a Lengyel Királyság kötelékébe kerültek
- Az 1582–1622. években a Rzecz Pospolitához csatolt területek
- A Rzecz Pospolitától Svédország (1622) és a Moszkvai Állam (1634) által elhódított területek határai
- Az 1633–1657. években a Rzecz Pospolitához csatolt területek
- Az ukrán kozák állam (Zaporizsjai sereg) 1649-ben
- A Rzecz Pospolita keleti határa a Moszkvai Állammal kötött „örök béke” alapján
- A Rzecz Pospolita vazallus hercegségei (Poroszország 1657-ig)

1572-ben II. Zsigmond halálával magva szakadt a Jagelló-dinasztiának. Eddig a királyválasztás formális aktus volt; ezután azonban másképp történt: az új királyt a szejm két házának szavazatával választották. Az első így választott király Valois Henrik (1573–1574) (e.: valoá) lett, aki néhány hónap múlva visszatért Franciaországba s III. Henrik néven lett francia király. Az ő nevéhez fűződik a „Henriki artikulusok” aláírása; ez okmány alapján a királynak nem volt joga utódot kinevezni, jóváhagyni vagy meneszteni, hadat üzenni, békét kötni vagy tartalékosokat behívni a szejm beleegyezése nélkül. Ha a király ezek valamelyikét megszegte, a mágnásoknak és slachtának jogában állt őt lemondadni. E feltételeket el kellett fogadnia az új királynak, **Báthory Istvánnak** (1576–1586) is, bár neki sikerült visszaállítani a királyi hatalom tekintélyét. 1587-ben III. Zsigmondot (1587–1632) választották királlyá, akivel elkezdődött a Vasa-dinasztia uralma a lengyel trónon. A királyok, mivel nem volt befolyásuk a belpolitikára, rendkívül aktív külpolitikát folytattak, belevitték az országot a kor minden háborújába és viszályaiba.

■ Báthory István
lengyel király

5 A lublini unió. Az aktív lengyel keleti expanzió a XVI. században kezdődött. Ezt a terjeszkedési célt szolgálta a Lengyel Királyság szövetkezése a Litván Nagyhercegséggel.

E két állam egyesülésének több oka is volt. A lengyel mágnások és nemesek meg akarták szerezni azokat az ukrán területeket, amelyek litván fennhatóság alatt voltak. A másik ok pedig: megállítani a Moszkvai Állam terjeszkedését Nyugat felé,

1569 januárjában II. Zsigmond Ákos király összehívta Lublinba a lengyel és litván szejmet a két ország közötti unió (szövetség) kérdésének megoldására. Litvánia és Lengyelország képviselői más-más javaslatokat tettek. A litván javaslat külön hatalmi szerveket tervezett a két országban, amelyekbe csak az ország lakosait választják, külön pénzrendszert stb. A lengyel javaslat Litvánia és Lengyelország egy állammá egyesítését tervezte egy király és közös hatalmi szervek uralma alatt.

■ A lublini unió aktája

■ A lublini unió. Jan Matejko festménye. 1869. Középen a feszülettel II. Zsigmond Ákos látható

1569 márciusában a lengyel mágnessok és a slachta beleegyezésével a király rendeletet adott ki Litvánia bekebelezéséről, Voliny és Pidlassia, majd a Kijevi és Braclavi terület Lengyelországhoz csatolásáról. Így csaknem az egész ukrán terület Lengyelország része lett. A livóniai háborúban legyengült Litvánia nem tanúsított ellenállást. A király, hogy a maga pártjára állítsa a helyi nemességet, a jogait a lengyelekével egyenlővé tette. Az emiatt háborgó litván mágnessok védeni próbálták Litvánia jogait, de hasztalan.

A litván–lengyel uniót 1569. július 1-én Lublinban írták alá. Egységes állam jött létre, a Rzecz Pospolita (köztársaság) egy választott királlyal, egy szejmmel, egységes pénzrendszerrel és külpolitikával. Viszont nem lett egységes a pecsét, a helyi közigazgatás, a pénzügyek, a hadsereg, a bíróság.

A lublini unióval Litvánia elvesztette államiságát, csak némi autonómiája maradt meg jóval kisebb területen. Az unió megszilárdította a lengyel uralmat az ukrán és belarusz területeken. Itt aktívan terjesztették a katolicizmust. Fokozódott a nemzeti elnyomás, a mágnessok és a slachta elfoglalta ezeket a földeket; bevezették a folwark gazdasági rendszert és a jobbágyságot.

6 **A külpolitika.** A lublini unió után Lengyelország új politikai viszonyok közt találta magát. Harcra kellett kelnie a Moszkvai Állammal, Svédországgal és Törökországgal uralmának fenntartásáért a kelet-európai térségben.

Lengyelországnak beavatkozott a livóniai háborúba (1558–1583), amelyben Litvánia a Livóniai lovagrend oldalán harcolt a Moszkvai Állam ellen. Báthory István súlyos csapásokat mért Rettegett Iván seregére. A Moszkvai Állammal 1582-ben aláírt egyezmény alapján az oroszok kivonultak Litvániából. Ez az egyezmény véget vetett a Moszkvai Állam terjeszkedésének a Balti-tenger felé.

Lengyelországnak azonban nemsokára háborúznia kellett Livóniáért Svédországgal. Ez a háború az 1600–1635. években zajlott. Eredményeképp Riga és Livlandia Svédországé lett, Kurlandia pedig a Rzecz Pospolita fennhatósága alatt maradt.

Lengyelországnak védenie kellett délen a lublini unió szerint elfoglalt ukrán területeket. Az ukrán kozákok, akik földjeiket védték a tatár betörésektől és maguk is több hadjáratot folytattak egészen a török partokig, most lengyel fennhatóság alá kerültek. A XVI. sz. végén és a XVII. sz. elején kiéleződött a viszony Lengyelország és az Oszmán Birodalom között a kozák hadjáratok miatt. A harc a hotini csatában 1621-ben tetőzött, amellyel a kozák és lengyel csapatok megállították az Oszmán Birodalom támadásait a Rzecz Pospolita ellen. Ezzel azonban a Lengyelország és az Oszmán Birodalom közötti ellentétek nem szűntek meg.

■ III. (Visa) Zsigmond.
Pieter Paul Rubens
festménye. 1624

7 A „nagy vízözön”. A Rzecz Pospolita hanyatlása. A XVII. sz. közepén Lengyelország súlyos megpróbáltatásokon ment keresztül, amit „nagy vízözönnek” neveztek. Fennállt a veszély, hogy az ország eltűnik a térképről. Ez a hatalom és az ukrán kozákság ellentétei miatt kezdődött: a kozákok fegyveres harcot kezdtek kiváltságaikért és védelmezték az ukrán népet és az egyházat a slachta és a katolikus pap-ság sanyargatásai ellen. A XVI. sz. végén és a XVII. sz. elején fellobbanó lázadások végül az ukrán nép nemzeti felszabadító háborújává fokozódtak, amely 1648-ban kezdődött Bohdan Hmelnickij vezetésével.

A háború változó sikerrel zajlott és mindkét felet végleg kiemerítette. 1654-ben a konfliktusba beavatkozott a Moszkvai Állam, amelynek megvoltak a saját érdekei. 1655-ben Lengyelország háborúba

■ A svéd királynak tett hűségeskü Sandomierz mellett. Johann Filip Lemke festménye. 1655

■ III. (Sobieski) János Bécsben a török ostrom idején 1683-ban

lépett Svédországgal, amely valójában elfoglalta a lengyel területet. Ebben a súlyos helyzetben a lengyelek vereséget mértek Svédországra, és a békekötés alapján csak a vazallus porosz hercegséget veszítették el (1660). Hosszú harcok után a lengyelek megtalálták a közös nyelvet a Moszkvai Állammal, két részre osztva az ukrán területet (az 1667. évi Andruszivi fegyverszünet és az 1686. évi „örök béke”), feltartóztatták a török agressziót, feláldozva ezért Podóliát és jobbparti Ukrajna egy részét.

A lengyelek harcában döntő szerepe volt a slachtának, amely még jobban megszilárdította helyzetét. 1652-ben a lengyel szejmben bevezették a **szabad vétót**: az országgyűlés minden határozatát csak egyhangúlag lehetett elfogadni. A szejm törvényhozása gyakorlatilag megszűnt. Az országban úrrá lett az anarchia. Ez a krízis Lengyelország fokozatos hanyatlásához vezetett.

A Rzecz Pospolita utolsó fellendülése III. (Sobieski) János uralkodásának idejére esik. A király még hetmanként (a hadsereg főparancsnokaként) vereséget mért a törökökre Podóliában és 1683-ban felmentette Bécset az utolsó török ostrom alól. Ezzel végleg megállították a török agressziót Európában és visszaállították Lengyelország déli határát (1699).

Lengyelország azonban már a XVIII. sz. elején a szomszédos országok függőségébe került, az évszázad végén megszűnt mint önálló állam: területét felosztották Oroszország, Poroszország és Ausztria között.

8 **A kultúra.** A XVI–XVII. században Lengyelország jelentős eredményeket ért el a kultúra fejlesztésében. Ezt a reneszánsz kultúra hatása tette lehetővé. Lengyelországban sorra létesültek az iskolák, amelyek a reneszánsz eszméket terjesztették. A társadalom széles rétegeiben nőtt az érdeklődés a könyvek iránt. A III. Zsigmond Ákos alapította posta révén aktívabb lett a Nyugatról érkező művelődési hatás.

Az egész ország példátlan érdeklődést tanúsított a tudomány, a felfedezések iránt. Michowi Macej „Értekezés a két Szarmatiáról” c. művében ismertette Kelet-Európát és Ázsiát. Bernard Wapowski krónikás több nagy térképet készített Európáról. Nagyon népszerűek voltak Marczin Belski, Martin Kromer, Lukasz Hurnicki történelmi művei. Fejlődésnek indult a szépirodalom. Mikolaj Rej és Jan Kochanowski művei megalapozták a lengyel irodalmi nyelvet. Az „arany század” csúcsa M. Kopernikusz tudományos munkássága volt.

A reneszánsz művészet nagy hatást gyakorolt a lengyelországi építészetre. A mágnások palotákat, a nemesek udvarházakat építettek. A kor egyik jellemzője, hogy a nemesek és a városi polgárok monumentális síremlékeket emeltettek maguknak a templomokban. A reneszánsz hatása alatt a szobrok egyre realisabbak lettek.

Az új kulturális eszmék terjedésének központja a királyi udvar volt. III. Zsigmond Ákos idején divat lett művészeket, festőket hívni az udvarba. Az új kulturális befolyás jelképe lett a reneszánsz stílusban átépített krakkói vár, a Wawel.

■ Jan Kochanowski lengyel költő és író a kislányával

■ Krakkó vára, a Wawel 1617-ben

A XVII. században a Rzecz Pospolita területén elterjedt a lengyel, vagy ahogy nevezték, a „szarmata barokk”. Ebben a katolikus egyház játszotta a főszerepet, amely a tridenti zsinat után a művészet eszközeivel igyekezett befolyásolni a híveket. Új stílusban építették át a varsói várat is, ahová 1596-ban átköltözött a királyi udvar. A királyi vár és a templomok szépségét és pompáját utánózták a lengyel mágások is. A XVII. sz. első felében igazi építkezési láz tört ki az országban.

A korabeli lengyel kultúra fejlődésével kialakultak a slachta eszméi, értékei és szokásai, amit *szarmatizmus*nak neveztek (a lengyel slachta a szarmatáktól származtatta magát). A szarmatizmus lényegében a lengyel kultúra második irányvonala: egyesíti mind a keleti, mind a nyugati kultúra elemeit. Ez megnyilvánult a nyelvben is: a lengyel nyelv aktívan gazdagodott latin szavakkal. A szarmatizmus alakította ki a lengyel kultúra felsőbbrendűségének tudatát a szomszéd népekéhez képest, ami a polonizáció és a katolizáció folyamatát indította el.

Következtetések

- ▶ A XVI–XVII. sz. a lengyel állam fellendülésének és hanyatlásának kora. A lublini unió és a háborúk következtében az ország területe ekkor volt a legnagyobb.
- ▶ A külpolitikai hatalmat nem szilárdította az ország belső helyzete. Az ország többnemzetiségű jellege és a „nemesi demokrácia” legyengítette az ország belső erőit és végül is hanyatláshoz vezetett.

Kérdések és feladatok

1. Mi a folwark gazdálkodás? 2. Milyen szociális állapot dominált a lengyel társadalomban? 3. Milyen változások történtek Lengyelország politikai rendszerében a XVI. században? 4. Mikor jött létre a lublini unió? Ismertessétek az unió aláírásának okait és következményeit. 5. Mi a „szabad vétő”?
6. Mi idézte elő a lengyel városok hanyatlását a XVII. században? 7. Ismertessétek a lengyel mezőgazdaságban a XVI. században bekövetkezett változásokat. 8. Miért kapták a „nagy vízözön” nevet a XVII. sz. második felének lengyelországi eseményei?
9. Nevezzétek meg és jellemezzétek Lengyelország külpolitikájának irányvonalait. 10. Ismertessétek az 1620–1621. évi lengyel–török háborút és az ukrán kozákok részvételét a háborúban. 11. Hogyan terjedt a reformáció Lengyelországban? 12. Ismertessétek a lengyel kultúra főbb eredményeit.
13. Mi segített a Rzecz Pospolitának fennmaradni és függetlenségét megőrizni a XVII. sz. második felének viharos eseményei közepette?

20. A Moszkvai Állam

1. Hogyan jött létre a Moszkvai Állam? 2. Mit kell tudnunk III. Iván államszervező munkájáról?

IV. Iván uralkodásának kezdete. A Moszkvai Állam történelmében a XVI. századot IV. (Rettegett) Iván korának nevezhetjük. Ekkor jön létre az abszolút monarchia – az önkényuralom, a cár semmitől nem korlátozott hatalma.

Az önkényuralom a bojárok elleni elkeseredett küzdelemben szilárdult meg. Ebben az oppozícióban a cár a nemességre támaszkodott, amely csak a cárnak tett szolgálataiért tudott földhöz jutni. A cári uralom támasza volt a pravoszláv egyház is, amely a cári hatalom isteni eredetét hirdette.

III. Vaszilij (1505–1533) uralkodásának éveiben befejeződött a Moszkvai Állam egyesítése, amely területileg a világ legnagyobb országa lett.

III. Vaszilij halála után a moszkvai trónt hároméves fia, IV. Iván (1533–1584) örökölte. A tényleges hatalom az egymással viszálykodó bojár csoportok kezében váltakozott. A közöttük folyó harc hatással volt a leendő cár jellemére. A bojári önkény 1547-ig tartott, ekkor IV. Ivánt cárrá koronázták.

Az országban kialakult helyzet határozott intézkedéseket követelt a bojár arisztokrácia és a nemesség közötti béke megteremtésére. IV. Iván megalapította a „választott tanácsot”, amelyben képviselve voltak a nemesek, az egyház és a bojárok. A tanács reformtervezeteket dolgozott ki, amelyeknek az államot és a cári hatalmat kellett megszilárdítani.

IV. (Rettegett) Iván cár

Bojárok

2 **IV. Iván reformjai.** A reformok a rendi országgyűlés határozataival kezdődtek. 1550-ben új Törvénykönyvet hagytak jóvá, amely megszilárdította az államigazgatás centralizációját, korlátozta a helytartók hatalmát, akik ezután nem ítékezhettek a nemesek fölött, egyetlen

Rendi országgyűlés – a cár mellett működő tanácsadó szerv a rendek – a parasztság kivételével – képviselőiből.

napra, **Szent György napjára** korlátozták a jobbágyok más földesúrhoz költözésének jogát az összes adósságaik törlesztése után.

Létrejöttek a központi államigazgatás új orgánumai, a **prikázok** (főhivatalok), amelyekben a gazdasági és politikai ágazatainak irányítását összpontosították. A prikázok vezetőit a cár nevezte ki.

1556-ban a „választott tanács” megszüntette a „táplálási” rendszert, amely szerint a helyi lakosságnak kellett eltartani a helytartót, és létrehozta a helyi önkormányzatokat a nemesekből kinevezett „választott emberekből”.

Katonai reformra is sor került. Létrehozták a gyalogos sztrelec (lövész) alakulatot és a „válogatott ezredet” – a cári gárdát a nemesekből. Ez a gárda lett a cár testőrsége. Ezentúl a cár nem függött a bojárok tartalékseregétől.

1556-ban kiadták a „Szolgálati szabályzatot”, amelynek értelmében mind a földbirtokos nemesek, mind a nagybirtokos bojárok kötelesek voltak 15 évi katonai szolgálatot teljesíteni. A katonai szolgálatért fizetés járt. A földbirtokos minden 150 gyeszjatyina (kb. 150 hektár) után köteles volt egy lovas katonát állítani.

A XVI. sz. 50-es éveinek reformjai megszilárdították a cár hatalmát, gyengítették a bojárokat, fokozták a nemesség szerepét a Moszkvai Államban. A reformok megszilárdították a Moszkvai Állam életében a keleti civilizációkra jellemző sajátosságokat is.

3 **Az opricsnyina.** 1558-ban IV. Iván cár háborút kezdett Livóniával, hogy kijusson a Balti-tengerhez. Az első győzelmek után azonban az orosz csapatok hátrálni kezdtek és a hadvezér, Andrej Kurbszkij átállt az ellenség oldalára.

IV. Iván cár, akit Rettegettnek neveztek, mindenütt összeesküvést látott, büntetett vétkeseket és ártatlanokat. 1564-ben a Moszkvai Államban létrejött az opricsnyina,

Opricsnyina – olyan intézkedések (repressziók, kivégzések, vagyonelkobzások) rendszere, amelyeket IV. Iván cár foganatosított a Moszkvai Államban a XVI. században a cári hatalom megszilárdítása céljából.

amely a XIV–XV. században a nagyhercegi család használatába kiutalt birtokot jelentette. Az opricsnyina lényege az volt, hogy IV. (Rettegett)

- Opricsnyikok
Novgorodban.
Mihail Avilov
festménye. 1916

- ? Az illusztráció alapján
mondjátok el, hogyan
zajlott az opricsnyina a
Moszkvai Államban.

Iván, megrémítve a moszkvaiakat hirtelen felbukkanásával az Alekszandrovszki városnegyedben, tömeges megtorlásokat, kivégzéseket hajtott végre, elfojtva azok ellenállását, akik őt korlátlan hatalmában gátolták.

A cár birtokába vette a földek egy részét, az opricsnyinát, a maradék rész, a zemscsina a bojárok tulajdona volt. Az opricsnyina egyre növekedett a zemscsinától elvett földek révén. Az opricsnyik katonaság emberek ezreit gyilkolta le az egész országban. Rettegett Iván csupán Moszkvában 120 bojárt és metropolitát végeztetett ki árulás koholt vádjával. Ilyen sorsra jutott Novgorod, Klin, Tver városa is.

1577-ben a cár hirtelen betiltotta az opricsnyinát, kivégeztetett sok opricsnyikot, még beszélni is tilos volt róla. A cárnak azonban az opricsnyina igen nagy hasznára volt. Hála az opricsnyinának, Rettegett Iván megszilárdította hatalmát és végleg megtörte a bojárok oppozícióját.

A külföldi kortársak úgy vélték, hogy az opricsnyinának több mint 10 ezer ember esett áldozatul. E kivégzések érdekes tanúságai a „szinódikok” (a halottak jegyzéke az istentiszteleteken való megemlékezéseken), amelyeket IV. Iván szétküldött a kolostorokba, hogy imádkozzanak a kivégzettek lelkéért. A történészek számításai szerint a szinódikokban az ájtatos IV. Iván több mint 4 ezer nevet sorol fel. E jegyzékek valóban kegyeletes tanúi az akkori évek szörnyűségeinek.

4

IV. Iván külpolitikája. A Moszkvai Állam politikája IV. Iván idején hódító jelleget öltött. A csaknem szünet nélküli háborúknak növelniük kellett az ország területét a szomszédos országok rovására. Ez a politika sok korabeli államra is jellemző volt. A Moszkvai Állam

számára a szomszédos területek képezték a hódítás és gyarmatosítás tárgyát.

Sajátos jellemzője a Moszkvai Államnak, hogy központi területe, amely a XVI. sz. előtt kialakult, távol esett a világkereskedelmi utaktól. Nyugaton ezeket az utakat Svédország, Litvánia és Lengyelország ellenőrizte, keleten és délen pedig a krími, az asztrahanyi és a kazanyi kánság. Az 1548–1552. évi háborúban Moszkva meghódította a kazanyi kánságot. Lakosait, akik nem akartak behódolni, IV. Iván parancsára kiirtották vagy a Moszkvai Államba hurcolták, ahol erőszakkal pravoszláv hitre térítették vagy kivégezték őket.

1556-ban IV. Iván harc nélkül elfoglalta az asztrahanyi kánságot, ezzel lehetővé vált számára a jelentős volgai kereskedelmi út ellenőrzése. Majd háborút kezdett a krími kánság ellen, de ez nem volt sikeres. A krími kán 1571-ben elfoglalta és felperzselt Moszkvát. Ekkor IV. Iván hódító politikája nyugati irányt vett.

? Mi módon növelte birtokait a Moszkvai Állam?

■ A Moszkvai Állam területének növekedése a XVI–XVII. században

- Elfoglalt területek:
- A Moszkvai Állam 1533-ban
 - 1533–1598-ban
 - 1598–1689-ben
 - 1689–1796-ban
 - Az Orosz Birodalom határai 1796-ban
 - 1552 A területek meghódításának éve

A Moszkvai Állam el akarta foglalni a Baltikumot, amely akkor a Livóniai lovagrend uralma alatt volt. Elkezdődött az 1558–1583. évi livóniai háború a Balti-tengerhez való kijutásért. Livónia védelmére kelt Litvánia, Lengyelország, Svédország és Dánia. A hosszú háború a Moszkvai Állam teljes vereségével végződött.

A hódító politika irányt vett Szibéria felé. 1582-ben kezdődött a szibériai kánság meghódítása. A Szibéria elfoglalásában érdekelt Sztroganov kereskedők IV. Iván engedélyével felfogadták Jermak atamán volgai kozákosztagát. A kozákok nyomán megindult a kereskedők, kézművesek, szökött jobbágyok áradata. Követték őket a cári csapatok és hivatalnokok. Szibéria gyarmatosítása egy évszázadon át tartott és a XVII. sz. végén fejeződött be.

A Moszkvai Állam hódító külpolitikája következtében a XVI. században jelentősen megnagyobbodott az ország területe a keleti földek révén, viszont a Balti-tengerhez való kijutásért folyó háború vereséggel végződött, a csaknem szüntelen háborúk jelentősen meggyengítették az országot.

5 Zord idők. A XVII. sz. elején a Moszkvai Állam válságba került, amely zord idők (1598–1613) néven került be a történelembe. Az állam a pusztulás szélére sodródott.

IV. Iván halála után fia, a gyöngélméjű Fjodor (1584–1598) került a trónra. A teljhatalom sógora, Borisz Godunov bojár kezében összpontosult, akinek a húga a cárréle volt. IV. Iván politikáját folytatva Borisz Godunov kíméletlenül leszámolt a vele szembekerülő bojárokkal, a nemesség széles köreire támaszkodva.

1591-ben tisztázatlan körülmények között Uglicsban meghalt a moszkvai trón örököse, IV. Iván másik fia, Dmitrij cárevics. A hivatalos közlemény szerint a cárevics játék közben ráesett egy késre és felszúrta magát. De azt rebesgették, hogy Godunov parancsára meggyilkolták. 1598-ban meghalt Fjodor cár. Nem maradt utóda, így magva szakadt a Rurikovicsok dinasztiajának a Moszkvai Államban. Elkezdődött a zord idők első szakasza, a dinasztialis válság kora (1598–1605).

A nemesség támogatásával a Zemszkij-szobor Borisz Godunovot (1598–1605) választotta cárrá. Az új cár sokat törődött a kézműipar és a kereskedelem fejlesztésével, új városokat építtetett a Volga mentén. De az 1601–1603. évi éhínség idején a hatalom nem volt képes javítani a helyzeten, bár megszervezte a gabonaosztást a szegényeknek.

■ Borisz Godunov cár

■ I. Ál-Dmitrij

■ IV. (Sujszkij)
Vaszilij

Mindenki hibáztatta Borisz Godunovot, aki nemskára hirtelen meghalt.

A Moszkvai Államban elkezdődött a válság második, **szociális szakasza** (1605–1609). A társadalmi feszültség polgárháborújává vált azoknak az erőknek, amelyek az államhatalom megszerzésére törekedtek. S akkor felbukkant egy ember, aki magát Dmitrijnek, IV. Iván haláltól megmenekült fiának mondta. A többség szerint azonban névbitorló volt, ezért rajta ragadt az Ál-Dmitrij név.

I. Ál-Dmitrij a lengyel mágánásokra támaszkodott, akik ki akarták terjeszteni befolyásukat Moszkoviára. Az Ukrajnában megszervezett 4 ezer főnyi sereggel, amelynek nagy része kozák volt, Moszkva ellen indult. A zaporizsjai kozákok támogatásával I. Ál-Dmitrij elfoglalta Moszkvát és Dmitrij Ivanovics néven trónra lépett.

Az új cár uralkodásával elégedetlen bojárok Vaszilj Sujszkijjal az élen összeesküvést szerveztek. 1606. május 16-ra virradó éjjel I. Ál-Dmitrijt meggyilkolták. A Zemszkij-szobor (a nemesi közgyűlés) a bojár Vaszilij Sujszkijt (1606–1610) választotta cárrá. A cár nemhogy nem tudta megszüntetni a polgárháborút, hanem még rontott a helyzeten. A politikájával elégedetlen kozákok, nemesek és parasztok Ivan Bolotnyikov, „Dmitrij cárevics vajdája” köré tömörültek, aki Moszkva ellen indult. A felkelők el akarták fog-

lalni a várost, de vereséget szenvedtek. Sujszkij kegyetlenül leszámolt a felkelőkkel.

Eközben Brjanszk vidékén egy ifjú azzal jött elő, hogy ő Dmitrij cár, aki csoda folytán megmenekült a moszkvai összeesküvők kezéből. Hogy ki volt az új névbitorló, nem tudható.

1608 januárjában II. Ál-Dmitrij Moszkvába indult. A Moszkvai Állam két részre szakadt: egyik része Vaszilij Sujszkij pártjára állt, a másik pedig a trónbitorlóéra. A polgárháború új erővel lángolt fel. II. Ál-Dmitrij azonban nem tudta elfoglalni Moszkvát és Moszkva környékén, Tusinóban szervezett meg valami fővárosfelét. Vaszilij Sujszkij tudta, hogy egymaga nem győzheti le a trónbitorlót, hát segítségül

■ Ivan Bolotnyikov hadserege

■ Minyin és Pozsarszkij emlékműve Moszkvában

? Mely események emlékére emelték ezt az emlékművet Moszkvában?

hívta a svédeket. III. Zsigmond lengyel király, aki ekkor Svédországgal háborúban állt, ebben ellensége megerősödését látta és betört a Moszkvai Államba. Klusino falu mellett szétzúzta az orosz csapatokat és Moszkva ellen indult.

Eközben a bojárok egy csoportja lemondatta Vaszilij Sujszkijt. Az új cár megválasztásáig az országot a bojári дума kormányozta, amelynek hét tagja volt, ezért a nép „hétbojárságnak” nevezte. Később azonban a bojárok egyezsége léptek a lengyelekkel és megnyitották nekik Moszkva kapuit. Moszkva elfoglalásával egyidejűleg az ország északi részét megszállták a svédek. Félő volt, hogy a Moszkvai Állam elveszti függetlenségét.

Az intervenció ellen harcra kelt a nép. Elkezdődött a válság harmadik, **nemzeti felszabadító szakasza** (1610–1613). Népfelkelő osztagok szerveződtek, hogy felszabadítsák Moszkvát a lengyel uralom alól és visszaállítsák a pravoszláv monarchiát. Az első felkeléshez csatlakozott azoknak a nemeseknek és kozákoknak a többsége is, akik korábban II. Ál-Dmitrijt támogatták. Az első felkelést azonban leverték. 1611 őszén Kuzma Minyin zemtsztvói szétároszta és Dmitrij Pozsarszkij herceg kezdeményezésére Nyizsnyij Novgorodban megszervezték a második népfelkelést, amely 1612 októberében felszabadította Moszkvát.

Tehát a zord idők idején a Moszkvai Állam sorsáról határozott fellépéseivel az ország népe döntött.

6 A Romanov-dinasztia uralkodásának kezdete. Alekszej cár abszolutizmusa. 1613 januárjában Moszkvában összeült a Zemszkij-szobor, amely azonnal határozott: senki külföldi trónigénylőt nem választanak cárrá. Mindenki számára legelfogadhatóbb jelölt a 16 éves

■ Mihail Fjodorovics Romanov cár

Mihail Fjodorovics Romanov (1613–1645), Filaret Romanov metropolita fia volt. Ő alapította meg a Moszkvai Államban a Romanovok dinasztiáját, amely több mint 300 éven át uralmon volt.

Az új cár elsőrendű feladatának tartotta a szomszédokkal folytatott háborúk megszüntetését és a tönkrement ország újjáépítését. 1617-ben megkötötte a sztolbovói békét, amely szerint a Moszkvai Állam visszakapta a svédektől Novgorodot, de Svédország megtartotta magának a Finn-öböl egész partvidékét.

1618-ban Wladyslaw lengyel királyfi ismét háborút akart kezdeni a Moszkvai Állam ellen. A békekötés értelmében Moszkva kénytelen volt Lengyelországnak adni Szmolenszket és Csernyigov-Sziverszk területét.

A XVII. sz. második felében a Moszkvai Állam politikájában változások történtek, amelyek azt tanúsítják, hogy befejeződött az abszolút monarchia kialakulása önkényuralmi változatban. Már maga a cári titulus – „Isten kegyelméből nagy uralkodó, cár és nagyherceg, egész Nagy- és Kis-Oroszország egyeduralkodója” – hangsúlyozza a cári hatalom isteni eredetét és korlátlanságát. Ezt a címet vette fel Alekszej Mihajlovics cár (1645–1646).

Az abszolutizmus alapjainak jogi megszilárdítása az 1649-ben jóváhagyott törvénykönyv, a Szobori Törvénytár. Az abszolutizmus létrejöttét bizonyítja a Zemszkij-szoborok szerepének gyengülése. Fokozatosan föléjük kerekedett a Bojári duma, amelyben egyre nagyobb szerephez jutott a nemesség.

A Törvénytár végleg jobbágysorba döntötte a parasztokat, megengedte a szökött parasztok határidő nélküli felkutatását és visszatoloncolását. Az új törvények azonban nem teremtettek nyugalmat. A Moszkvai Állam történetében a XVII. sz. második felében a legtöbbször lázadtak fel a parasztok és a kispolgárság.

A jobbággyá lett parasztok elszökdöstek a Don vidékére, a kozákokhoz. A doni kozákok szabad

■ Alekszej Mihajlovics Romanov cár

emberek voltak, határvédelmi szolgálatot teljesítettek. A moszkvai kormány kerülte velük az ellentéteket. Az akkori szokások szerint a doni kozákok nem adták ki a szökevényeket. Itt kezdődött a Moszkvai Állam történelmének legnagyobb felkelése (1667–1671), melynek vezére Sztjepan Razin volt.

7 A Moszkvai Állam és Ukrajna. A XVII. század közepén ukrán földön megkezdődött a nemzeti felszabadító háború a Rzsecz Pospolita ellen. A háború során a felszabadított területen létrehozták az ukrán kozák államot, a Zaporizsjai Hadat Bohdan Hmelnickij hetman vezérletével, aki a háború alatt kapcsolatba lépett a szomszédos országokkal, segítőköt keresve a Rzsecz Pospolita ellen. Alekszej Mihajlovics cár jól tudta, hogy Ukrajna megsegítése háborút jelent a lengyelekkel, akikkel Moszkva 1634-ben megkötötte az „örök békét”. Az egyesítés eszméje azonban egyre realisabbá vált. A moszkvai Zemszkij-szobor 1653. október elsején úgy döntött, hogy hadat üzen Lengyelországnak és jóváhagyta a határozatot: „a Zaporizsjai Hadat városaival és területeivel együtt őfelsége magasztos keze alá vonni”.

1654. január 8-án Perejaszlavban összeült a tanács, amelyen a részvevők többsége a Moszkvai Állam iránti viszonyát így juttatta ki-fejezésre: „A keleti, pravoszláv cár alá akarunk tartozni.”

Ellenben, mint az elkövetkezendő események tanúsítják, az aláírt egyezményen a felek mást értettek: a moszkvai cár úgy gondolta, hogy Ukrajna orosz függőségbe kerül, az ukránok viszont széleskörű, majdnem független állami autonómiára számítottak. A Lengyelország elleni háború, amelyet a Moszkvai Állam ezután kezdett, fő célja az volt, hogy visszaszerezze a zord időkben elvesztett területeket. Ukrajnába csak segédcsapatot küldtek, a fő hadsereg a cárral az élen 1654 nyarán megkezdte Szmolenszk ostromát.

A lengyelek elleni háborúban a Moszkvai Állam visszaszerzte a zord idők során elfoglalt földeket. Ukrajna számára azonban az Andruszovóban 1667-ben megkötött fegyverszünet katasztrofális volt: területét felosztották a Rzsecz Pospolita és a Moszkvai Állam között.

8 Nikon pátriárka reformja. Az egyházszakadás. A zord időkben az egyház tekintélye jelentősen csökkent. A papság többsége érezte az egyházi élet megreformálásának szükségét.

1652-ben Nikont választották pátriárkává, aki azonnal megkezdte a moszkvai egyház reformját. A reformra azért volt szükség, mert az ukrán földek bekebelezése után a cár a kelet-európai és a balkáni

■ Az 1654. évi egyházi zsinat.
A. Kivsenko festménye. 1880

■ Avakum családjával szibériai száműzetésbe megy. Sz. Miloradovics festménye. 1898

országok pravoszláv népeit a jövőben a maga uralma alatt akarta egye-
síteni. Egy ilyen birodalom elengedhetetlen kelléke a vallási egység. A
moszkvai szertartások viszont jelentősen eltértek az ortodox világban
elterjedtektől.

Tisztázva az eltéréseket a moszkvai és a görög szertartás kö-
zött, Nikon határozottan a görögök pártjára állt és megparancsolta a
híveknek, hogy három ujjal vessenek keresztet (ne két ujjal, ahogy az
a Moszkvai Államban szokásos volt). Lerövidítették a keresztelési és
a bűnbánati szertartást, betiltották a nem bizánci, hanem nyugat-eu-
rópai stílusban festett ikonokat.

Nikon sebtében, önhatalmúlag rendelte el e változtatásokat, és
minden hívótól megkövetelte a régi szertartás azonnali megtagadását.
Ez sértette a régi hagyományok őrzőit.

Sok moszkvai pap tiltakozott az újítások ellen. A régi szertar-
táshoz ragaszkodók vezére Avakum esperes volt. Ők alkották az óhitű-
ek táborát a pravoszláv egyházban. Avakum felhívására emberek ezrei
menekültek az erdőkbe és alapítottak óhitű közösségeket.

Ugyanakkor Nikon pátriárka azzal az igénnyel lépett fel, hogy
a világi hatalmat alárendelje az egyházi főhatalomnak. Alekszej Mi-
hajlovics cár ebbe nem egyezhetett bele. Elkeseredett harc kezdődött
a cár és a pátriárka között. Nyolc évébe tellett a cárnak, hogy me-
neszthesse tisztségéből a pátriárkát. Az egyházi reform fő támogatójá-
nak a cárt tartották, a reform ellenzőit pedig kiátkozták vagy bíróság
elé állították. 1682-ben hosszú száműzetés és súlyos megpróbáltatások
után Avakum esperest máglyán elégették.

A XVII. sz. második felében a világi és az egyházi hatalom közötti harc eredményeként a Moszkvai Államban a cári hatalom megőrizte és megszilárdította abszolút jellegét.

9 A Moszkvai Állam kultúrája. A XVI. században a Moszkvai Államban lezárul a kultúra középkori szakasza, és fejlődésnek indul egy új kultúra.

A XVI. sz. 50-es éveiben a választott tanács egyik vezetőjének házában Moszkvában létrehozzák az első nyomdát. A könyvek nyomtatójának nevét nem ismerjük, de bizonyos, hogy 1553 és 1565 között hét könyvet nyomtattak. Világos, hogy könyvekben hiány volt. Ezért a XVI. sz. 60-as éveinek elején létrehoztak egy újabb állami nyomdát Ivan Fjodorov (Fjodorovics) és Pjotr Msztiszlavec vezetésével. 1564. szeptember 11-én adták ki az első, dátummal ellátott moszkvai nyomtatott könyvet, az „Apostolt”. Egy év múlva megjelent a „Szertartáskönyv” („Csaszoszlov”). Mindkét kiadvány egyházi használatra készült, ennek ellenére a nyomdászok működése ellenérzést váltott ki, mindenekelőtt az egyház részéről. Ennek ellenére a XVII. sz. első felében a moszkvai államban több mint 200, főként vallási tartalmú művet nyomtattak. A nyomtatott könyvek elősegítették az oktatás és a tudományos ismeretek terjedését.

A XVII. században a Moszkvai Államban megkísérelték egy állandóan működő felsőfokú oktatási intézmény létrehozását. Moszkvában 1687-ben nyitottak meg tanintézetet, amelyben a páduai egyetem végzősei oktattak néhány világi tantárgyat is (aritmetikát, retorikát stb.). E tanintézet alapján alakult meg később a Szláv–görög–latin Akadémia.

A XVI–XVII. században a Moszkvai Államban nem terjedtek el a reneszánsz eszmék. A művészetben a hagyományos stílus volt az uralkodó, bár egyes új sajátságok is kialakultak. A XVI. sz. elejére a moszkvai Kreml mint katonai erőd elvesztette jelentőségét és a cári önkény jelképévé, a Moszkvai Állam központjává vált. Bazsen Ogurcov moszkvai építész egy angol mesterrel megépítette a Kreml Szpassz-kij-bástyáját mai alakjában. Ez a bástya lett a díszbejárat, felszerelték rá a haranhjátékos toronyórát, amely minden órában jelzi az idő.

Az építőművészet csúcsa a Pokrovszkij székesegyház Moszkvában a Vörös-téren, amelyet a kazanyi

■ Ivan Fjodorov
„Apostola”

■ A moszkvai Pokrovszkij székes-egyház (Boldog Vaszilij-templom)

kánság feletti győzelem emlékére emeltek és amelyet „Boldog Vaszilij-templom” néven ismernek, 9 külön templomból áll, amelyeket belső átjárók kötnek össze. E templomok minden tornya más-más, mégis egységes egész hatását keltik.

A festészetben az ikonfestés dominál az elmúlt századok hagyományaként. De a szentek arcán megjelennek az élő emberek érzései – fájdalom, együttérzés stb.

Új jelenség a portréfestés. A kor legnevesebb portréfestője Szimon Usakov volt.

A Moszkvai Államban a festészet fejlődésének fő tendenciája a világi jelleg fokozódása, bár az egyházi befolyás uralkodó helyzetű maradt.

Következtetések

- A XVI–XVII. sz. fontos jelentőségű a Moszkvai Állam történelmében. IV. Iván cár uralma megalapozza az önkényuralmat.
- A dinasztiaaváltás, amelyet zord idők kísérték, kissé fékezte a Moszkvai Állam fejlődését.
- A Romanov-dinasztia megszilárdulása elősegítette az önkényuralmi kormányzás megszilárdulását.
- A XVI–XVII. században jelentősen megnőtt az állam területe.

Kérdések és feladatok

1. Miért kapta a Rettegett jelzőt IV. Iván cár? 2. Mely területeket csatolták a Moszkvai Államhoz Rettegett Iván uralkodása idején? 3. Mi volt az opricsnyina? Mi volt a célja és hogyan valósult meg? 4. Melyik kort nevezik zord időknek a Moszkvai Állam történelmében? 5. Mikor került uralomra a Romanov-dinasztia?
6. Ismertessétek a bojárok és a nemesség szerepét a Moszkvai Államban. Miért erősödött meg a nemesség? 7. Miért szenvedett vereséget a Moszkvai Állam a livóniai háborúban? 8. Ismertessétek a zord idők következményeit. 9. Mi a lényege Nikon pátriárka egyházi reformjának és a XVII. századi egyházszakadásnak?

- ✎ 10. Készítetek vázlatot a „IV. Iván reformjai” c. 2. részhez és annak alapján írjátok rövid ismertetőt. Fejtsétek ki, mi volt a cári reformjainak célja. 11. Készítetek a füzetben táblázatot „A Moszkvai Állam külpolitikájának főbb irányvonalai a XVI. században és azok realizációja” címmel.

A főbb irányvonalak	A megvalósítási intézkedések	Az eredmények

12. Készítetek a füzetben táblázatot „Zord idők a Moszkvai Államban” címmel.

Korszak	Időrendi határ	Főbb események	Eredmények

- 📖 13. Hasonlítsátok össze Nyugat-Szibéria Moszkvai Államhoz csatolásának és Dél-Amerika spanyol konkvisztádorok általi leigázásának körülményeit és következményeit.

21. Az Orosz Birodalom létrejötte

1. Melyik dinasztia jutott uralomra a Moszkvai Államban a zord idők után?
2. Mi az önkényuralom?

I. Péter uralkodásának kezdete. A XVII. sz. végére a Moszkvai Állam fejlődésében jelentősen elmaradt az európai országok között. A világkereskedelmi utaktól távol eső országban megmaradt a természetes gazdálkodás.

A XVII. sz. végén a Moszkvai Állam európai része határos volt Svédországgal, Lengyelországgal, Törökországgal és a krími kánsággal – észak- és kelet-európai hagyományos vetélytársaival. Ezek ellen a Moszkvai Állam változó sikerrel háborúzott évszázadokon keresztül.

A XVII. századvégi belpolitikai helyzet sajátsága volt a különböző udvari csoportosulások hatalmi harca. Fjodor Alekszejevics cár 1682-ben bekövetkezett halála után heves harcok árán I. Péter (1689–1725) került trónra.

Az újdonsült cár számos problémával szembesült. Folyt a háború az Oszmán Birodalom ellen. I. Péter 1695-ben is, 1696-ban is hadjáratot szervezett Azov, a Don torkolatánál levő török erőd ellen. Csak második kísérletre sikerült az újonnan szervezett flotta segítségével bevenni az erődöt. A Törökországgal megkötött béke szerint Azov Moszkviához került az Azovi-tenger partvidékének egy részével. Ez a siker azonban nem oldotta meg a Fekete- és a Földközi-tengerhez kijutás, a világkereskedelemben való bekapcsolódás problémáját.

■ I. (Nagy) Péter

■ A sztrelecek kivégzésének reggele.
Vaszilij Szurikov festménye. 1881

Ekkor I. Péter gyökeresen megváltoztatta külpolitikájának irányát. Külföldre küldött egy „nagy követséget” (1697–1698), amelynek Pjotr Mihajlov őrmester álnéven tagja volt maga a cár is. A külföldi út óriási hatást gyakorolt a cárra. Elhatározta, hogy civilizált állam-má alakítja át Moszkviát, erős flottát szervez és fejleszti a kereskedelmet. Ehhez azonban harcolnia kellett Svédországgal.

A cárnak szövetségesei is akadtak: Szászország (II. Ágost szász választófejedelem, aki egyben lengyel király is volt) és Dánia.

? A 168. és 169. oldalon levő illusztrációk alapján mondjátok el, milyen volt az újdonsült főváros.

■ Szentpétervár. A város látképe a XVIII. században (baloldali rész)

A cárnak nem sikerült végigjárnia a „nagy követség” tervezett útját. Amikor hírért vette a sztrelecek összeesküvésének, azonnal viszatért Moszkvába és kegyetlen megtorlást rendezett: kivégeztetett csaknem ezer lázadót. A sztrelec sereget a Svédország ellen tervezett háború előtt likvidálták. Aránylag rövid idő alatt – 1689–1699-ben – I. Péter európai mintára reguláris hadsereget hozott létre. A cár reformjai kényszeredett, előre megfontolt terv nélküli reformok voltak.

2 Az északi háború (1700–1721). A nystäddi béke. A háborút IV. Frigyes dán király kezdte: körülzárt Stralsund svéd erődöt Észak-Németországban. Ugyanakkor Oroszország másik szövetségese, II. Ágost Riga ellen indult. A 34 ezres főnyi orosz hadsereg Narva alá vonult, amely a svédek legfontosabb erődjé volt Kelet-Baltikumban.

XII. Károly svéd király az első csapást Dániára mérte, váratlanul körbezárta Koppenhágát és kapitulálásra készítette IV. Frigyest. Ezután XII. Károly 18 ezer főnyi seregével a Balti-tenger keleti partja felé vette útját, s az oroszok számára váratlanul Narva alá ért és megsemmisítő csapást mért rájuk. Majd Riga ellen indult a svéd király, és szétzúzta II. Ágost seregét.

A vereség a reformok azonnali meggyorsítására ösztönözte I. Pétert. Megkezdődött a reguláris hadsereg szervezése újoncok toborzásával. A paraszti és mezővárosi telkek bizonyos száma után egy-egy újoncot kellett kiállítani 25 évre.

Amikor ágyúkra lett szükség, a cár parancsot adott a templomi harangok egy részének elkobzására és beolvasztására. Az Urál vidékén

■ Szentpétervár. A város látképe a XVIII. században (jobboldali rész)

Tulában elkezdődött a manufaktúrák létesítése, melyek ellátták a hadsereget minden szükségessel. A manufaktúrákban végzendő munkába egész falvak lakosságát bevonták, ezzel megváltozott a robotrendszer. A háború végére Moszkoviának 15 ezer ágyúja volt, több mint bármely európai országnak. A hadsereg létszámát 340 ezer főre növelték (ebből 80 ezer fő volt sorkatona).

I. Péter intézkedései meghozták a kívánt eredményt – az újdonsült hadsereg elfoglalta a Finn-öböl partvidékét. 1703. május 16-án a Néva torkolatának egyik szigetén befejeződött a Petropavlovszkij erőd építése. Ezzel kezdődött Szentpétervár kikötővárosnak, az Orosz Birodalom majdani fővárosának építése. Ez lett Moszkovia „ablaka Európára”. A várost fokozott ütemben építették rendkívül nehéz körülmények között az odahajtott parasztok és ukrán kozákok ezrei. Sokak halálát okozta a nehéz munka és a betegségek. Egy fél év múlva Pétervár már fogadni tudta az első külföldi kereskedelmi hajókat. A város tenger felőli védelmére a Finn-öböl egyik szigetén létrehoztak egy hadi-tengeri támaszpontot, Kronstadtot. Széleskörű csatornaépítés kezdődött, hogy összekössék az ország központi részeit a fővárossal. Ezért azonban nagy árat kellett fizetni: emberek tízezrei pusztultak el a hidegtől, a betegségektől, a megerőltető munkától.

A Moszkvai Állam szembekerült Svédországgal. 1706-ban XII. Károly seregével megindult az orosz határ felé, hadjáratot tervezve Moszkva ellen. A. Leuvenhaupt tábornok veresége Liszne falu mellett (1708) azonban áthúzta ezt a tervet. XII. Károly Ukrajna ellen indult.

Eközben nyilvánvaló lett, hogy Ukrajna hetmanja, Ivan Mazepa átpártolt XII. Károlyhoz és ígéretet tett a svédeknek, hogy mindenképp támogatni fogja őket, ha segítenek kivívni Ukrajna függetlenségét. A lakosság azonban, amely elégedetlen volt Mazeppa addigi politikájával, nem támogatta őt. I. Péter hadaival Ukrajnába indult, lerombolta a hetmani fővárost, Baturint, és új hetmant választott. Lerombolta a Zaporizsjai Sziget is.

■ I. Péter
a poltavai
csatában. Louis
Caravaque
festménye. 1718

■ XII. Károly svéd király

■ A Hangöndd melletti ütközet. Mavrikij Bakua rézkarca. 1714

Ugyanakkor a 30 ezer főnyi svéd hadsereg Poltavához ért, ahol nagy lőszer- és élelmiszerkészletek voltak, és ostrom alá vette a várost. A helyőrség segítségére jöttek az orosz seregek, élükön a cárral. 1709. július 27-én volt a döntő csata Poltava mellett, amelyben a svédek vereséget szenvedtek.

A poltavai csata után az északi háború menete gyökeresen megváltozott. A hadműveletek a Moszkvai Állam határain kívül zajlottak. Dánia és Rzsecz Pospolita ismét Svédország ellen lépett fel. 1710-ben az orosz csapatok elfoglalták Rigát, Revelt (Tallint), Viborgot, ami megnyitotta az utat az oroszoknak Finnország és Svédország felé.

A Moszkvai Állam hatalmának megnövekedése nyugtalanította az európai országokat. Az Oszmán Birodalom is elégtételt akart venni és hadat üzent. I. Péter egy csapással Törökországot is le akarta győzni. Az 1711. évi pruti hadjárat azonban teljes vereséggel végződött. I. Péter kénytelen volt visszaadni Azovot, lemondani Zaporizsjáról, a harcról a Fekete-tengerért (pruti béke). A végleges békét Adrianopolban kötötték meg 1713-ban.

Ugyanakkor I. Péter megerősítette pozícióit a Balti-tenger mellékén. XII. Károly a cár sikerei láttán szövetséget ajánlott. A felek már közel álltak a megegyezéshez, de XII. Károly Norvégiában Fredriksten ostroma közben egy eltévedt golyó által meghalt. Ő volt az utolsó egyeduralkodó, aki a harcmezőn vesztette életét.

Az új svéd kormány megszüntette a harcot Poroszország és Dánia ellen, lemondva németországi területeiről. Az így felszabadult erőket bevetették a Moszkvai Állam ellen. A háború fő hadszíntere a Balti-tenger volt.

Oroszország balti flottája 1714-ben a Hangöndd-fok (Hanko-fok) melletti tengeri ütközetben aratta első győzelmét. Az oroszok nem sokára elfoglalták Öland szigetét és Svédországot fenyegették. 1721-ben Grénham szigete mellett volt a döntő ütközet, amelyben megsemmisítő vereséget mértek a svédekre.

1721. augusztus 30-án a finnországi Nystädt-ben aláírták a békeszegződést, amely szerint Oroszországhoz került Észtország, Livlandia, Ingermanlandia, Karélia egy része és sok balti-tengeri sziget. Az északi háborúban aratott győzelem után I. Pétert császárrá kiáltották ki, a Moszkvai Állam pedig Orosz Birodalom lett. Ezzel az állam igazolta, hogy határainak kiterjesztésére törekszik és bejelentette igényét, hogy az egykori Kijevi Rusz örököse akar lenni (a Roszszija név a Rusz görög változatából ered). Az északi háború eredményeképpen Oroszország kijáratot kapott a Balti-tengerhez. A háborúk és a reformok sokba kerültek a Moszkvai Államnak. Lakossága negyedével csökkent. Viszont tekintélyre tett szert az európai ügyekben, és hódításokra készült minden irányban.

3 Az államigazgatási reformok. I. Péter tevékenységének fontos része az államigazgatási rendszer megreformálása. A cár egyre ritkábban tanácskozott a bojári dumával. A fontos állami ügyeket leghűbb embereire bízta. A cár számára nem volt fontos a származásuk, elsősorban a rátermettségüket értékelte. Az 1708-ban kiadott ukáz bevezette az ország kormányzóságokra való felosztását. A kormányzókat a cár nevezte ki, és nagy hatalmat kaptak.

■ I. Péter.
Valentyin Szerov
festménye. 1907

? A moszkvai
cár mely
jellemvonásait
juttatja kifejezésre
a művész?

- A Szenátus és a Sinódus épülete Szentpéterváron és I. Péter lovas-szobra (a „Rézlovas” a Szenátus-téren). Mai látkép

1711-ben megalakult a **Szenátus** – a cár legfelsőbb törvényhozási, intézkedési és végrehajtó szerve. A főügyési tisztség bevezetése a helyi hivatalnoki állományokkal lehetővé tette, hogy a főhatalom fokozza az államgéppezet minden részlegének tevékenységét.

1718–1720 folyamán teljesen likvidálták a régi kormányhivatalokat, a prikázokat. Helyettük I. Péter **kollégiumokat** szervezett. Ezeknek az előnye az volt, hogy az államigazgatás bizonyos részlegeit vezették és tevékenységüket az egész országra kiterjesztették. A Szenátus és a kollégiumok munkáját a „főszabályzat” különleges utasításai határozták meg.

Lényeges változások történtek az egyház életében. Adrián pátriárka halála (1700) után a cár nem engedélyezte új pátriárka megválasztását, intézkedéseket tett az egyházi jövedelmek egy részének elvonására és korlátozta a papság jogait. Egy 1721-ben kiadott rendelet megalapította az egyházi kollégiumot, a Sinódust, világi vezetővel az élen. Az egyház alárendelése az államnak, az államapparátus egyik részlegévé tétele fontos tényezője volt a cári önkényuralom megszilárdításának.

Az Orosz Birodalom létrejöttében fontos szerepet töltött be az 1722-ben kiadott „**Ranglista**”, amely meghatározta a tisztségek rendszerét és az állami – polgári és katonai – szolgálatra való kinevezés rendjét.

I. Péter 1714-ben kiadott egyeduralmi ukája lényegében eltörölte a különbséget bojárok és nemesek között, valamennyien a cárt (a goszdár) és az országot szolgálták. Rendezték nemcsak az ősi, családi birtokok öröklését, mint addig volt, hanem a szolgálatért kapott adománybirtokok öröklését is. I. Péter idején jegyzékbe vették a parasztokat, s ezentúl nem telekadót kellett fizetni, hanem fejadót. Ez jelentősen gazdagította a kincstárt, de újabb teherként nehezedett a parasztság vállára.

I. Péter államigazgatási reformjai elősegítették az abszolutizmus végleges kialakulását az Orosz Birodalomban. A cár egyeduralkodó lett. A rendfenntartás biztosítására létrejött egy új rendőri szerv, a Preobrazsenszkij prikáz (hivatal), 1718-ban pedig a Titkos kancellária, amely ellenőrizte a feljelentések hitelességét. A feljelentőket kitüntették, a gyanúsítottakat megbüntették.

I. Péter önmagáról és tetteiről

...Én cár vagyok, de a kezem csupa bütyök; s ez mind attól, hogy példát mutassak nektek, és legalább öregségemre lássak méltó segítőket és a Hazát szolgálókat.

...Tudom, hogy engem kegyetlen és zsarnok uralkodónak tartanak. Ebben tévednek azok, akik nem ismernek minden körülményt. Isten látja szívemet és lelkemet, azt, hogy mennyire együtt érzek alattvalóimmal és mennyi jót kívánok a Hazának.

...A tudatlanság, az önfejűség, a galádság mindig ellenem fordult azóta, hogy elhatároztam az országban sok hasznos dolgokat bevezetni és a merev szokásokat megváltoztatni. Ők a zsarnokok, nem én. A Haza rendes, munkaszerető, engedelmes, értelmes fiait dicsérem és kitüntetem én, az engedetleneket és rosszakat pedig kényszerűségből megjobbítom. Hadd szórjon rám rágalmakat az emberi gonoszság – az én lelkiismeretem tiszta. Az Isten a bírám!

- 7 1. Milyenek jellemzik saját gondolatai a cárt? 2. Ti milyenek találjátok I. Pétert? 3. Őszintén beszél-e a cár? Van-e a szövegben valami, ami óvatosságra int benneteket?

Változások a kultúrában és az oktatásban. I. Péter tudta, hogy Oroszország kulturális elmaradásának leküzdésére mindenekelőtt az alattvalók világnézetét kell megváltoztatni; kezdetben legalább a közvetlen környezetét. Ez sokkal bonyolultabb volt, mint manufaktúrákat alapítani és csatornákat építeni, hadsereget felfegyverezni és a flottát megszervezni.

A XVII. sz. végén a nemesi ifjakat kezdték külföldi iskolákba küldeni. Hazatértük után a szakemberek (mérnökök, építészek, hajóépítők stb.) állást kaptak, elfoglalták megfelelő helyüket a társadalomban, segítettek a reformátor cárnak „európaizálni” az állampolgárokat.

- A Kunstkamera – Oroszország első természettani múzeuma. Mai látkép

- A Tudományos Akadémia első csillagászati obszervatóriuma, amelyet I. Péter alapított (a Kunstkamera expozíciójának részlete)

Az ismeretek elsajátításához világi típusú iskolákra volt szükség, amilyenek addig nem léteztek. A XVIII. sz. első negyedében megjelent az általános iskolák és a szakiskolák nem túl kiterjedt hálózata, melyek működését az állami kincstár finanszírozta.

Alkalmazni kezdték a könnyebben olvasható **polgári betűtípust** (írásmódot). Újságok jelentek meg. Működni kezdtek az első könyvtárak.

1714-ben Péterváron megalapították a **Kunstkamerát** – az első oroszországi természettani múzeumot. A tudományosság fejlődése lehetővé tette a Tudományos Akadémia megalapítását. Megnyitására már I. Péter halála után, 1725 végén került sor.

A cár reformjai megbontották a társadalom patriarchális rendjét. A nemesség a külföldi szokásokat átvéve egyre jobban eltávolodott a néptől, melyet e változások érintetlenül hagytak. A XVIII. sz. első negyedében az ország népe két társadalmi-kulturális rétegre tagolódott, ami megfelelt azoknak a folyamatoknak, amelyek Európában a felvilágosodási eszmék hatására zajlottak: a kisebb (uralkodó) réteg az állami érdekeket képviselte és Európa felé orientálódott, a nagyobb réteg hű maradt a régimódi moszkvai hagyományokhoz.

A nyugati kulturális sztereotípiák sablonos átvételének pusztító hatása volt az orosz nemzeti kultúrára, amely csak a XIX. században született újjá.

Következtetések

- ▶ I. Péter reformjai a Moszkvai Államot Orosz Birodalommá változtatták, amely jelentős tényezője lett az európai politikának.
- ▶ Ebben döntő szerepe volt a győztes északi háborúnak, amely utat nyitott Oroszországnak a Balti-tengerhez és megfelelően a főbb kereskedelmi világvonalakhoz.

Kérdések és feladatok

1. Mikor lett cár I. Péter? 2. Mutassátok meg az északi háború időrendi határait. 3. Nevezzétek meg az északi háború híres ütközeit. 4. Milyen államigazgatási reformokat hozott I. Péter? 5. Mikor kiáltották ki a Moszkvai Államot Orosz Birodalommá? 6. Milyen területeket szerzett Oroszország I. Péter uralkodása idején?
7. Ki ösztönözte I. Pétert a reformokra? 8. Mondjátok el, milyen következményei voltak I. Péter reformjainak Oroszország továbbfejlődése szempontjából.

9. Milyen változás történt az orosz nemesség helyzetében a XVI–XVII. sz. folyamán?

 10. Készítsétek el a füzetben I. Péter uralkodása főbb eseményeinek időrendi lajstomát. 11. Kiegészítő irodalmi források alapján rajzoljátok meg I. Péter portréját.

 12. Képes volt-e Oroszország I. Péter reformjai alapján leküzdeni elmaradását a vezető európai országok mögött?

Az ismeretek összefoglalása a IV. fejezet alapján

„Az Oszmán Birodalom. Kelet-Európa

országai a XVI. században és a XVIII. sz. első felében”

- Soroljátok fel azokat az eseményeket, amelyeket fontosnak tartotok az Oszmán Birodalom és a kelet-európai országok fejlődése szempontjából.
- Értelmezzétek a szakszókat és kifejezéseket: szultán, unió, slachta, folwark, op-ricsnyina, egyházszakadás, önkényuralom, szejm, Zemszkij-szobor.
- Végezzétek el a feladatokat a történelmi térkép alapján:
 - mutassátok meg az Oszmán Birodalom által a XVI–XVII. században elfoglalt területeket;
 - mutassátok meg, mely területek kerültek a Moszkvai Állam fennhatósága alá IV. (Rettegett) Iván idején;
 - jelöljétek meg a Rzecz Pospolita XVI–XVII. századi területeinek változásait;
 - jelöljétek meg a Moszkvai Állam területi változásait I. Péter idején.
- Készítsétek el I. (Rettegett) Szelim és I. Szulejmán történelmi portréit.
- Töltsétek ki a füzetben az összehasonlító táblázatot: „IV. (Rettegett) Iván és I. Péter reformjai a Moszkvai Államban”.

Az összehasonlítás kritériumai	IV. (Rettegett) Iván	I. Péter

- Mi okozta a Rzecz Pospolita és az Oszmán Birodalom hanyatlását és a Moszkvai Állam fellendülését a XVII–XVIII. században?
- Jellemezzétek a Lengyelország és a Moszkvai Állam politikai, társadalmi és gazdasági életében a XVI–XVII. században történt változásokat.
- Mi a közös és mi az eltérő a Moszkvai Állam és az Oszmán Birodalom fejlődésében?
- Miért lett a „slachta demokráciának” pusztító hatása a Rzecz Pospolitára?
- Milyen kulturális eredményeket ért el a Rzecz Pospolita és a Moszkvai Állam a XVI–XVII. században?

Tesztfeladatok a IV. fejezet anyagából

„Az Oszmán Birodalom. Kelet-Európa

országai a XVI. században és a XVIII. sz. első felében”

1. Törvénykönyvnek nevezték a Moszkvai Államban
A a törvények gyűjteményét B a szomszédoknak tett javaslatokat
C a cári rendeleteket D a Zemszkij-szobor bírósági határozatait
2. Melyik királyi dinasztíának szakad magva II. Zsigmond Ákos halálával?
A Hediminovics B Valois C Vasa D Jagelló
3. Melyik történelmi személy kapta a „tusinói tolvaj” ragadványnevet?
A I. Ál-Dmitrij B Borisz Godunov
C Vaszilij Sujszkij D II. Ál-Dmitrij
4. Melyik moszkvai cár használta elsőként az „Isten kegyelméből nagy államfő, cár és nagyherceg, egész Nagy- és Kis-Oroszország egyeduralkodója” titulust?
A IV (Rettegett) Iván B Borisz Godunov
C Mihail Romanov D Alekszej Mihajlovics
5. Mely esemény eredményeképp egyesült Lengyelország és Livónia Rzecz Pospolitává?
A krevi unió B horodelszki unió
C vileni unió D lublini unió
6. Melyik évben kiáltották ki a Moszkvai Államot Orosz Birodalommá?
A 1654 B 1686 C 1700 D 1721
7. Melyik moszkvai cár uralkodása idején volt az opricsnyinā?
A III. Iván B IV. Iván
C III. Vaszilij D Borisz Godunov
8. Mely országok részéről szenvedett intervenciót a Moszkvai Állam a zord időkben?
A Anglia és Franciaország B Ausztria és Poroszország
C Lengyelország és Svédország D Törökország és Lengyelország
9. A megnevezett államok közül melyik nem semmisült meg IV. Iván cár hadjárata eredményeképp a XVI. században?
A Asztrahanyi kánság B Livóniai lovagrend
C Krími kánság D Kazanyi kánság
10. Az Oszmán Birodalomban ki kapott kalifa titulust?
A az államfő, a szultán B a kormányfő
C a hadsereg főparancsnoka D a janicsárok parancsnoka
11. Melyik uralkodó idején volt leghatalmasabb az Oszmán Birodalom?
A I. (Rettegett) Szelim B I. (Fényes) Szulejmán
C II. Oszmán D IV. Mohamed
12. Melyik állam területén ténykedtek a hajdúk lázadó osztagai?
A Rzsecz Pospolita B Moszkvai Állam
C Szent Római Birodalom D Oszmán Birodalom

V. FEJEZET. A FELVILÁGOSODÁS KORA

22. A felvilágosodás és az ipari forradalom

1. Mi a manufaktúra? 2. Melyek voltak a humanisták főbb eszméi?

A felvilágosodás korának kezdete. A XVII. sz. második felében a műveltebb emberek körében egyre fokozódik az a törekvés, hogy a természet és az emberi élet jelenségeire a vallási felfogás helyett ésszerű magyarázatot találjanak. Az emberi elmét képesnek tartották arra, hogy megismerje és megmagyarázza a világot. Azt a világszemléletet, amely szerint az igazság megismerésének eszköze és kritériuma (ismérve) az emberi ész, nem pedig az isteni kinyilatkoztatás és a tapasztalat, **racionalizmusnak** nevezzük.

A racionalizmus hatalmas ösztönzője volt az ismeretszerzésnek, bár a tudomány a XVII. században még nem szakosodott (a tudósok nem voltak csupán matematikusok, fizikusok, filozófusok stb., hanem több tudományágat műveltek). A tudományban kialakulnak az új vizsgálódási elvek. A tudomány a kísérletekből vette ismereteit, és matematikai képletek nyelvén működött.

A tudomány tekintélyének fokozódása egyre meggyőzőbbé tette az emberi ész hatalmát. A XVIII. században az észbe vetett hit uralkodóvá vált: a társadalom műveltebb része úgy tartotta, hogy csak az ész szavára kell hallgatni. Elménket, mint mondták, értelmes gyakorlatokkal, a tudományok és művészetek megismerésével kell fejleszteni. Ez segít megváltoztatni a környező világot, ésszerűbbé és igazságosabbá tenni azt.

Az ész térhódítását **felvilágosodásnak** nevezték. A művelt emberek jelentős része meggyőződéssel vallotta, hogy a felvilágosodás a boldogság útjára viszi az embereket. A társadalom szellemi beállítottsága az **optimizmus** lett. Az emberek hittek abban, hogy a történelem a jobb felé halad, igazságtalan rendszerből egy igazságos társadalommá alakul át. A XVIII. sz. embere most, mint addig soha, sorsa urának hitte magát.

Felvilágosodás – széleskörű eszmei áramlat a XVII. sz. második felében és a XVIII. században, amely a lakosság műveltebb részének hűbérellenes és abszolutizmus-ellenes közérzetét tükrözi. Képviselői (tudósok, filozófusok, írók) a társadalom céljának az ember boldogulását tartották, amelyhez a társadalom ésszerű átalakításával juthatni el; a természetjog elvet követték.

A felvilágosodás hazája Anglia volt, ahol a kapitalizmus fejlődése ösztönözte a tudomány fejlődését, az ismeretek gazdagodását. A felvilágosodás alapeszméit Isaac Newton, John Hobbes (e.: hobz), John Locke (e.: lok) angol tudós gondolkodók alapozták meg a holland Benedictus (Baruch) Spinozával és a német Gottfried Leibnizzel (e.: lejbnic) együtt.

2 **Az emberi természet és a természetes jog. A felvilágosodás és az egyház.** A felvilágosodás kora meghonosította az emberek tudatában a **természetjog** fogalmát. A felvilágosítók azt tartották, hogy az embernek a természetéből fakadó jogai vannak szabadon élni, szabadnak és egyenlőnek lenni. Ebből következik, hogy a társadalomban levő különbségek (szegények és gazdagok között, uralkodó és alattvalói között, nemesek és nem nemesek között) nem Istentől erednek, hanem az ember hozta létre azokat. Amit pedig az ember tesz, az megváltoztatható.

Az állam és a társadalom megváltoztatásának eszméjét a felvilágosodás korában nem világuralmi ábrándként, hanem az ember törvényes jogaként fogták fel. A felvilágosítók szerint az emberek úgy tehetők boldoggá, ha biztosítják számukra legelsősorban is az ész segítségével feltárt természetjogaik érvényesülését. Reményeik valóra váltásában a felvilágosítók a **felvilágosult monarchákra** támaszkodtak.

A felvilágosítóknak a vallás és az egyház iránti magatartása többnyire közömbös, de sokuké ellenséges volt. A világ teremtésének deista felfogását (Isten megteremtette a világot, de azóta nem avatkozik be az emberiség történelmébe) vagy ateista felfogását (Isten létének teljes tagadását) vallották.

Az egyház tekintélyének hanyatlásával annak vagyonára és kiváltságaira szemet vetettek az országok. Az európai uralkodók megkezdték az egyházi vagyon szekularizációját (kisajátítását). Világi iskolákat alapítottak. A pápa kénytelen volt felosztatni a jezsuita rendet (később felújította). Az országok többségében megszűnt az inkvizíció.

3 **Az oktatás. Az enciklopedisták.** A felvilágosodás korában hatalmas lendületet vett az oktatás. II. Frigyes porosz király és II. József osztrák császár bevezette

■ Isaac Newton.
John Vanderbank
festménye. 1726

■ Voltaire és II.
Frigyes porosz
király

Szekularizáció (a latin saecularis – világi szóból) – a történelemtudományban az egyház és papság hatásköréből bárminek a kisajátítása és világi, civil használatba vétele, az egyházi vagyon állami vagyonná változtatása.

■ Denis Diderot

■ Jean d'Alambert

országában az általános elemi oktatást. Franciaországban a XVIII. században az írástudatlanok száma 79 %-ról 63 %-ra csökkent. Viszont az új kor a társadalom szociális széttagozottságát megtoldotta a művelődési és oktatási széttagozottsággal. A tanult emberek kis csoportja nem tudott szót érteni a többségi társadalommal.

A felvilágosítók csak azt a tudást ismerték el igaznak, amelyet a tudomány tárt fel, de azt már nem, amely a hagyományok és a népi bölcsesség talajában gyökerezett. A népi hiedelmeket babonának tartották, a nép életét pedig elmaradottnak.

Denis Diderot (1713–1784) (e.: dőni didró) francia filozófus azt tartotta feladatának, hogy a modern tudományokat minél hozzáférhetőbbé tegye mindenki számára. Az volt az elgondolása, hogy elkészíti a felgyülemlett ismeretek összképét egy különleges lexikonba. Így jött létre az „Enciklopédia” (enciklopédia, azaz a tudományok, az ipar, a művészet fogalmainak értelmező szótára), a szócikkek szerzőit pedig enciklopedistáknak nevezték.

Az ötlet szerzőinek, D. Diderot-nak és Jean d'Alambert-nek (1717–1783) (e.: zsán dalamber) sikerült bevonni a munkába a kor nagy íróit és gondolkodóit – Voltaire-t (e.: volter), Montesquieu-t (e.: monteszkjó), Holbachot, Rousseau-t (e.: russzó) és másokat. A mű első kötete 1751-ben jelent meg. De az „Enciklopédia” kiadását már 1759-ben betiltották. A kiadás azonban illegálisan folytatódott. Ez a nagyszabású mű óriási hatást gyakorolt a korabeli társadalomra.

4 A társadalmi élet. A felvilágosodás korában kialakul egy fontos társadalmi erő, a közvélemény, amely lényeges hatást gyakorolt az állam politikájára, korlátozta a monarchák önkényét és hatalmas fegyver volt azoknak a kezében, akik irányítani tudták. A közvéleményt a szóbeszéd és az újságok alakították.

A közvélemény megnyilvánulásának közegei a **világi szalonok** voltak. A XVIII. sz. a szalonok százada volt, ahol megvitatták a tudományok, a filozófia, a politika eseményeit-eredményeit, az újdonságokat stb.

■ Világi szalon a XVIII. században

■ Szabadkőművéssé avatás Párizsban 1745-ben

? Az illusztráció alapján ismertessétek a szalonéletet.

A felvilágosítók állandó látogatói voltak a szalonoknak, műveik nagy része társalgási formában íródott.

A szalonokon kívül irodalmi, filozófiai, tudományos **társaságok** és **körök** is alakultak, amelyeknek a feladata a közvélemény befolyásolása és a felvilágosodási eszmék terjesztésének segítése volt. E körök és társaságok jellemzője volt, hogy a rendi kiváltságoktól széttagolt társadalomban egyesítsék az embereket származásukra való tekintet nélkül.

Ilyen egyesület volt a **szabadkőművesek** titkos, a beavatatlanoktól elzárt társasága, amely eredetileg az emberek testvéri összetartozását, az erkölcsi tökéletesedést, a jótékonytársaságot hirdette. Az első szabadkőműves **páholyok** (így nevezték szervezeteiket) az angol felvilágosítók alapították a XVIII. században, akik nevüket a középkori templomépítők céhétől kölcsönözték.

A szabadkőművesség divat, sőt igen befolyásos áramlat lett. A páholyokba azok léptek be, akik meg akarták változtatni a fennálló igazságtalan világot. Minden ember szabadságát és testvériségét hirdették, terjesztették a felvilágosodás eszméit, jótékonykodtak.

A filozófiai és tudományos szalonok és szabadkőműves páholyok mellett a XVIII. században rohamos fejlődésnek indul a világi művészeti élet. Korábban a színházak a királyi udvarokban működtek; a széles közönség számára is nyitott színházak csak Londonban és Párizsban voltak. A XVIII. században már kisebb európai városokban is alakulnak színházak. A legnépszerűbb darabok Jean-Baptiste Moliere (e.: zsan batiszt molier) vígjátékai voltak.

E korban megváltozik a zene szerepe. Korábban kizárólag az istentiszteletek, az udvari ünnepek, a színházi bemutatók kísérője volt, de a XVIII. században önállósult. A clavecin (e.: klaveszin), a zongora,

a hegedű, a fuvola a hangversenyek zeneszerszáma lett. A zeneszerzők és előadók a világi közönség figyelmének központjába kerültek, királyok, előkelőségek hívták meg őket. **Johann Sebastian Bach, Joseph Haydn, Wolfgang Amadeus Mozart, Ludwig van Beethoven** világhírű zeneszerzők és előadóművészek voltak.

Hozzáférhetőbbé vált a nagyközönség számára a festészet is. A korabeli művészek képiállításokat rendeztek, amelyeknek nagy visszhangja volt a szalonokban és a sajtóban. **Nicolas Poussin** (e.: pusszen) és **Jacques-Louis David** (e.: zsak lui) művei voltak a legnépszerűbbek.

5 Barokk, klasszicizmus, rokokó, neoklasszicizmus. A XVIII. sz. második felében az európai országok többségében még a barokk maradt az uralkodó stílus, amelynek jól kivehető helyi sajátosságai voltak. Franciaországban azonban meghonosodott egy új stílus, a **klasszicizmus**, amely az antik mintákat követte.

A drámaírók antik mitológiai és történelmi témákat dolgoztak fel műveikben. A festőművészek vásznaikon régi isteneket és hősöket ábrázoltak. Az építészek az antik templomok háromszögű oromzatát és oszlopsorait alkalmazták. A barokk mesterektől eltérően a klasszicista írók és festők műveikben tudatosan a szép kialakult normáit követték.

Franciaországból a klasszicizmus továbbterjedt más európai országokra is. A klasszikus stílusban írt drámáknak logikus és érthető tartalmuk volt. A művek alapját valamely eszme képezte, mely kibontakozott a színmű folyamán. A műben ábrázolt események mindig egy helyszínen és egy nap alatt játszódtak le. Semmilyen másodlagos

- Versailles palota- és parkrendszere Franciaországban (klasszicizmus).
A palota általános látképe (baloldalt) és homlokzata (jobbaldalt)

eseményszál nem volt megengedett. Az irodalmat és a festészetet a műfajok hierarchiája jellemezte.

A francia klasszicista tragédia megteremtője Pierre Corneille (1606–1684) (e.: pier kornej) volt. Drámákat is, művészetelméleti műveket is írt. Művei hőseinek sorsa szorosan egybeforrt a politikai küzdelmekkel. A cselekmény történelmi események hátterén bontakozott ki. Műveivel Corneille bizonyítani akarta az abszolút monarchia megszilárdításának szükségességét. Bár a vígjátékot a klasszicizmus alsóbbrendű műfajnak tartotta, Jean-Baptiste Moliere (1622–1673) (e.: zsán batiszt molier), a kiváló vígjátékíró műveivel az ellenkezőt bizonyította. Vígjátékai („Don Juan”, „Az úrhathnam polgár”) máig megőrizték népszerűségüket.

■ Jean-Baptiste Moliere

A festőművész Nicolas Poussin (1594–1665) (e.: nikola pusszen) azt tartotta, hogy a műalkotás témájának magasztosnak és emelkedettnek, kompozíciójának pedig logikusnak és egyszerűnek kell lennie.

A klasszicista művészet mintaképe a francia királyok versailles-i székhelye. Létrehozásán a legkitűnőbb építészek, festőművészek és kertészek dolgoztak.

A XVIII. sz. első felében elterjedt egy új stílus, a rokokó (nevét kedvelt kagylódíszéről, a kagyló francia nevééről kapta). Ez a stílus főképp a díszítő- és az alkalmazott művészetben nyilvánult meg. A rokokó mesterek finom mívű tárgyakat készítettek, amelyek szebbé és kényelmesebbé tették az ember életét. Ezt a stílust a díszítmények gazdagsága, a formák szokatlansága és eleganciája jellemzi.

A XVIII. sz. második felében ismét divat lett az antik klasszikus formák követése. Ezt a stílust neoklasszicizmusnak, azaz újklasszicizmusnak nevezték. Az új stílus Pompei és Herculaneum ókori római városok archeológiai feltárásának hatására keletkezett, amelyeket a Vezúv kitörése pusztított el.

A római városszerkezet világos, áttekinthető volta arra ösztönözte az építészeket, hogy egyszerű és világos tervek szerint építsék a városokat. A neoklasszicisták azt tartották, hogy a művészetnek nevelnie, nemesítenie kell az embert. Hőstettekre kész és követésre méltó hősokeket ábrázoltak.

Az új stílus változást hozott az öltözködésben: az előző század pompás, díszes ruhái átadták helyüket a könnyű, az antik görög khitónokhoz hasonló ingszerű ruháknak.

■ Árkádiai pásztorok.
Nicolas Poussin
festménye. 1640

6 A felvilágosodás eszméi az irodalomban és a filozófiában. A felvilágosítók többsége, kiváltképpen a franciák (Montesquieu, Voltaire, Diderot, Rousseau) eszméiket irodalmi művek által juttatták el az emberekhez.

Az olyan neves írók műveiben, mint Daniel Defoe (1661–1731), Jonathan Swift (1667–1745), Pierre-Augustin Beaumarchais (1732–1799) (e.: bomarse), Friedrich Schiller (1759–1805), Johann Wolfgang Goethe (1749–1832) és mások, nyomon követhetjük a felvilágosodási eszmék evolúcióját az irodalomban.

Defoe honosította meg az irodalomban az új pozitív hőst (Robinson Crusoe), aki szorgalmával és találékonyságával min-

dent elért. Egy másik angol író, Swift „Gulliver utazása” c. regényében a felvilágosodás fogyatékoságaira hívta fel a figyelmet. Beaumarchais és Schiller hősei egyszerű emberek, akik munkaszeretetükkel, rátermettségükkel, emberségükkel különböznek az arisztokratáktól. Műveik az ember természetes jogait hirdetik. Irodalmi műveivel Goethe bátor, erős, jó embereket akar nevelni, akik szót mernek emelni a fennálló igazságtalan rendszer ellen.

A német felvilágosodás legismertebb képviselője Immanuel Kant (1724–1804), szegény kézműves fia. Egész életét Königsbergben (ma Kalinyingrád) élte le, itt végezte tanulmányait. Az egyetem professzora, majd rektora lett. Filozófiai, filológiai, matematikai, fizikai és más tárgyú előadásokat tartott. Kidolgozta a naprendszer ősködből való eredetének koncepcióját, amely ma is egyik vezéreszméje az asztrológiának.

Ő dolgozta ki a jogállam elméletét. Leginkább azonban a világ megismerése lehetőségeinek problémája foglalkoztatta.

Kant arra a következtetésre jutott, hogy az ember csak környezete korlátozott számú dolgainak megismerésére képes. Vannak „magánvaló dolgok”, amelyeket megismerni lehetetlen, mivel létezésük nem bizonyítható, és viszont. Ebből adódik, hogy a világ a maga teljességében megismerhetetlen. Így tehát Kant bírálatnak vetette alá az emberi ész határtalan erejének eszméjét.

Immanuel Kant

„Válasz a kérdésre: mi a felvilágosodás” c. cikkéből

A felvilágosodás az ember kikerülése kiskorúságának állapotából, amelyben saját hibájából leledzik. A kiskorúság az, hogy képtelen használni a maga eszét külső irányítás nélkül. Kiskorúság a saját hibából – ez az, aminek oka nem az ész hiánya, hanem az, hogy nincs bátorságunk használni az eszünket külső irányítás nélkül. Használd bátran a magad eszét! – ez a felvilágosodás jelszava.

Ha megkérdezik, hogy felvilágosult korban élünk-e, a válasz: nem, de mi a felvilágosodás korában élünk. Még sok minden hiányzik ahhoz, hogy az emberek azok között a feltételek között, amelyek összességükben létrejöttek, már képesek lennének vagy képessé tudnának válni arra, hogy a saját eszüket használják külső irányítás nélkül. Vannak azonban nyilvánvaló jelei annak, hogy nyitva áll előttük az út a tökéletesedéshez; a felvilágosodás avagy a kiskorúságból kinövés útján – amelyben az ember a saját hibájából leledzik – egyre kevesebb az akadály. E felfogás szerint korunk a felvilágosodás kora, vagy Frigyes évszázada.

7

Mit nevez Kant felvilágosodásnak és a felvilágosodás századának?

■ Immanuel Kant

7

Az érzelmek az ésszel szemben. A világ érzéki megismerésének tagadása, az ésszel szemben az érzelmek lefokozása a felvilágosítók eszméiben felzúdulást váltott ki a társadalom egy részéből. Az emberek szeretnek ábrándozni, talányokon gondolkodni. Egyre-másra jelentek meg regények, beszélyek, amelyek érzelmekről, álmokról és ábrándokról, éjszakai tájakról, régi várak romjairól áradoztak. Az irodalomban és a művészetben létrejött egy új irányzat, a szentimentalizmus (a francia *sentiment* – érzés szóból). Samuel Richardson (e.: ricsösözd), Lorenz Stern, Jean-Jacques Rousseau regényei nagyon népszerűek voltak a világi közönség körében. Angliában megszületett a fantasztikus tartalmú, szörnyű gaztetteket, kísértetjárást, varázslatokat stb. ábrázoló „gótikus regény” műfaja.

Az ízlésváltozás a kert- és parképítészetet is érintette. Divatosak lettek a vad természet hatását keltő kertzugok (angol park).

A világi társaságokban divat lett a misztika, a mágia – minden, amire nincs magyarázat, ami természetfölötti. A közvéleményt sokkolták F. Mesmer német orvos tanai, amelyek alapján létrejött a hipnózis.

A természetfölötti divata kedvező körülményeket teremtett a kalandoroknak és a szédelgők számára. Azt állították, hogy birtokukban van az élelixír és a bölcsek köve. Hitt nekik és szívesen fogadta őket az előkelőség.

■ Giuseppe Balsamo
(a kalandor
Cagliostro gróf)

Az egyik legismertebb kalandor Giuseppe Balsamo volt, akit **Cagliostro** (e.: kaliosztró) gróf néven ismert a világ.

8 **Változások a mindennapi életben.** A XVII. sz. második felében és a XVIII. században az európaiak körében közkedvelt lett két ital, a **kávé** és a **tea**, amelyek köré egész sajátos fogyasztási kultúra és szokás alakult ki.

Kényelmesebb lett a lakás. Megszokott bútor lett a **tükör**. Talán legismertebb volt a versailles-i palota tükörterme.

Divatba jött a kínai porcelán. Ez azonban nagyon drága volt, és az európai mesterek erősen kutatták a gyártás titkát. Munkájuk eredményeként keletkezett a **fajansz** – a könnyű fehér kerámia. Ez azonban elmaradt a porcelán mögött. Majd egy német alkimista, J. Bether felfedezte a porcelán titkát, és 1710-ben Meissenben porcelángyártó manufaktúrát alapított.

A XVII–XVIII. században jelenik meg sok, ma már megszokott tárgy: a fali ingaóra (H. Huygens holland tudós találmánya) (e.: höjhsz). Az angolok kezdtek használni az esernyőt. Az európaiak ruhatárának elengedhetetlen kelléke lett a fehérenemű, a hálóing, a zsebkendő (az első zsebkendők kerek alakúak voltak).

? Milyen szerepe volt a kávézóknak a nyárspolgárok életében?

■ Londoni kávézó a XVIII. században

■ Angolok ötórai teája

Ugyanakkor a lakosság fő részét kitevő parasztság életében csak jelentéktelen változások történtek, és elsősorban csak a manufaktúrális termelés és az új mezőgazdasági növények termelésének köszönhetően.

9 Az ipari forradalom és annak következményei. A XVIII. sz. végén Európában elkezdődött az ipari forradalom (ipari változás), azaz az áttérés a manufaktúrális termelésről az üzemi termelésre, a kézileg végzett munkáról a gépi munkára. Az ipari forradalom hazája Anglia volt. Az ipari forradalom első feltétele az agrárforradalom (a mezőgazdaság megváltozása) volt, ami a XVI. században kezdődött: ez látta el az ipart olcsó munkaerővel és a szükséges nyersanyaggal.

Az ipari forradalom másik szükséges előfeltétele: a műszaki vívmányok. Az ipari forradalomnak nagy lendületet adó legfontosabb találmány a szövőgép volt. John Key, aki maga is takács volt, majd gépész lett, 1733-ban feltalálta a vetélőt. Ennek következtében kétszeresére nőtt a munkatermelékenység, azaz két takács munkáját egy is elvégezte.

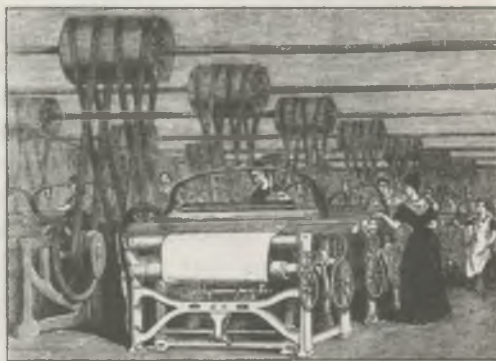
A kelmegyártás meggyorsulása magával hozta a fonálhiány problémáját. Ezt a szakadékot James Hargreaves (e.: dzsémsz hárg-rívz) angol ács és takács hidalta át: az általa feltalált „Jannie” fonógép (e.: dzsenni) egyidejűleg sodorta és feltekerte a fonalat. A fonógép 18–20-szorosára növelte a munkateljesítményt.

Agrárforradalom – áttérés a természetes gazdálkodásról az árutermelésre a mezőgazdaságban, a kis parasztgazdaságok eltűnése és a termőföldek összpontosulása földbirtokok és bérlok kezében; a bér munka bevezetése.

■ A „Jannie”, fonógép

■ Szövőgár

■ Fonógár

A gyár – ipari vállalat, ahol az alapvető műveleteket gépek rendszere végzi.

1784-ben Edmund Cartwright (e.: kártrájt) feltalált egy új elvek szerint működő szövőgépet, amely a munka termelékenységét 40-szeresére növelte. Így tehát a feltalált szerkezet, azaz a munkagépnek az a része, amely a nyersanyag közvetlen feldolgozását végzi és az emberi kéz munkáját helyettesíti, lett az ipari forradalom elindítója Angliában.

Azonban mindezeket a gépezeteket az ember izomereje hozta mozgásba, esetleg állatok is, ami fékezte a munkatermelékenység további fokozását. 1771-ben

Richard Arkwright (e.: árkrájt) olyan vállalatot alapított, amelyben a fonógépet vízkerék hozta működésbe. Ez már nem manufaktúra volt, hanem az első **gyár** a történelem során. Arkwright gyárában több ezer orsó forgott és 300 munkás dolgozott. Húsz év múltán Angliában már 150 ilyen gyár volt. A gyárak azonban nem tudták kiszorítani a manufaktúrákat, mivel alkalmas, folyók menti helyhez voltak kötve. Szükség volt egy **univerzális motorra**. Ilyen motor, hajtómű lett a **James Watt** által feltalált **gőzgép**. A gőzzel működő motor több mint 100 éven át a fő hajtómű maradt.

A gőzgépek és munkapadok építése a gépgyártási ágazat létrejöttéhez vezetett. A gépgyártáshoz több fémre volt szükség, ami a fémkohászat fejlődését eredményezte. A XVIII. században megoldották a nyersvas, majd a vas előállítását kőszén alapján. Ennek hála a kőszénbányászat lett a gazdaság egyik vezető ága (kiváltképp Angliában és a nyugat-német területeken).

A gőzgép feltalálása megsokszorozta és tökéletesebbé tette a teherszállítást és a közlekedést. A gőzmotort kerekre helyezték, és több sikertelen próbálkozás után kőágyra fektetett síneken útnak indították. Az első sikeres mozdonyt, amely óránként 10 km-es sebességgel 8 vagon húzott, **George Stephenson** (e.: dzsordzs sztefenszon) autodidakta mérnök építette meg 1814-ben. A tömeges vasútépítés a XIX. sz. 20-as éveiben kezdődött. **Robert Fulton** amerikai gépész hajóra szerelte a gőzgépet, így jött létre a gőzhajó.

A gépgyártás, a fémkohászat, a szénbányászat, a közlekedés fejlesztése alapján valósult meg az iparosítás és az ipari társadalom kialakulása.

■ J. Watt a gőzgép megalkotása közben

■ G. Stephenson a „Rakéta” nevű gőzhajón

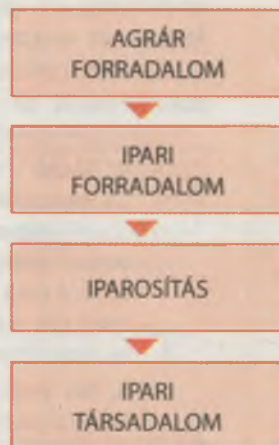
? Nézzétek meg figyelmesen a képet.
Hogyan reagálnak az emberek a
gőzhajó megalkotására?

Az ipari forradalom újfajta gazdaság és új társadalmi struktúra létrejöttéhez vezetett. A gazdaságban a gyárüzemi termelésé lett a főszerep. A gyárakban és üzemekben előállított termékek a gépek alkalmazása következtében olcsóbbak lettek; ez fokozatosan kiszorította a piacokról a kézművesek és a manufaktúrák termékeit. Megváltozott a kereskedelem jellege, ami Anglia példáján volt a legészrevehetőbb. Egyre több nyersanyagot hoztak be az országba és olcsó gyári termékeket exportáltak külföldre.

Nagy változások történtek a társadalom szociális szerkezetében. Az ipari forradalom következtében a régi társadalmi rétegek (hűbérurak és parasztság) fokozatosan átadták helyüket a vállalkozóknak és a bér munkásoknak.

A vállalkozók száma meghaladta a régi földbirtokosok számát. Az iparosodott Anglia megsemmisítői a vállalkozók, vagyis a polgárok (a burzsoázia) lettek. Az ő tulajdonukban voltak a gyárak és az üzemek, ők ismerték a piacokat és ügyesen alkalmazkodtak a fogyasztók változó igényeihez. A vállalkozók számára tevékenységük eredményességének mércéje a jövedelem volt. Csak kellő jövedelem esetén tudták fejleszteni a termelést. Ezért a vállalkozói és bér munkás réteg létrejöttével kialakultak az érdekellentétek is: vagy a vállalkozók érdeke

■ Az ipari társadalom kialakulásának szakaszai Angliában a XVI–XVII. században.

■ Adam Smith,
a kiváló skót
közgazdász

és a termelés fejlesztése, vagy a bér munkás érdeke, munkabérének növelése, szociális garanciái fontosabbak-e. Az első munkásmegmozdulások a gépek ellen irányultak, mivel a gépeket hibáztatták a munkakörülmények romlásáért, a munkások számának és a munkabérnek a csökkentéséért. A géprombolókat luditáknak nevezték.

Az ipari forradalom idejének fő társadalmi rétege a vállalkozók és a bér munkások voltak, ami az ipari társadalom kialakulását tanúsítja.

10 Adam Smith. Anglia rohamos fejlődése, a technikában és a technológiában bekövetkezett változások elengedhetetlenné tették, hogy e folyamatokat tudományosan megalapozzák. Így jött létre a társadalom gazdasági fejlődésével foglalkozó tudomány.

Megalapítóinak egyike a skót Adam Smith (e.: szmisz) professzor volt, aki a piaci viszonyok fejlesztésének szükségességét vallotta. „A nemzetek gazdagsága” c. főművében kifejti, hogy az emberi társadalom elsősorban szövetség, amely a munka különböző válfajainak cseréjén alapul. A cserehajlamot az emberi természet legfőbb sajátosságának nevezte, ami ugyanakkor ösztönzi az egész társadalom jólétének növekedését. Ezt a folyamatot egy „láthatatlan gépezet”, a piac irányítja, a piac szervezi az ember gazdasági tevékenységét. A piac normális működéséhez „természetes szabadság” kell, ezért az államnak nem szabad beavatkoznia a társadalom gazdasági életébe, meg kell elégednie az „éjjeliőr” szerepével. A piaci viszonyok és megfelelően a gazdaság fejlesztéséhez szabad kereskedelemre és szabad vállalkozásra van szükség. A. Smith véleménye szerint a kapitalizmus az egyetlen rendszer, amely megfelel az ember természetének és távlatilag biztosítja az általános jólétet és felvirágzást.

A. Smith

„A nemzetek gazdagsága” c. művéből

Valójában... az egyes személy nem szándékozik a közjót szolgálni... Ha egy ember tőkéjét a nemzeti ipar fejlesztésére fordítja, azt semmiképp sem hazafiságból teszi... Ellenben, mindig a saját nyereségével törődve, ebben az esetben, mint sok más esetben is, egy láthatatlan kéz irányításával cselekszik célja elérése érdekében, amely őt csöppet sem érdekelte.

?

1. Mit értett A. Smith a „láthatatlan kézen”? 2. A vállalkozók mely sajátosságát hangsúlyozza A. Smith? 3. Mi vezérli tetteiben a vállalkozót?

Következtetések

- ▶ A XVIII. század a felvilágosodás kora.
- ▶ A felvilágosodás eszméi hatalmas lendületet adtak a tudomány fejlődésének.
- ▶ A felvilágosodás eszméi alapján jött létre a felvilágosult abszolutizmus. Ezek az eszmék azonban csak a társadalomnak egy kisebb, főleg a műveltebb rétege körében hatottak. A lakosság nagyobb része megőrizte középkori világszemléletét, nem volt fogékony az új eszmék iránt.
- ▶ A XVIII. sz. végén Angliában elkezdődött az ipari forradalom; előfeltételei az agrárforradalom és a műszaki vívmányok – köztük is legfontosabb a gőzgép feltalálása – voltak.
- ▶ Az ipari forradalom lényeges társadalmi változásokat eredményezett. A vállalkozók és a bér munkások rétege lett a társadalom két vezető rétege.
- ▶ Az angliai rohamos gazdasági fejlődés következtében létrejött egy új tudomány, a társadalom gazdasági fejlődését vizsgáló gazdaságtan. Ennek egyik megalapítója Adam Smith volt.

Kérdések és feladatok

1. Nevezzétek meg a felvilágosodás időrendi határait. 2. Kik voltak az enciklopedisták? 3. Kik voltak a felvilágosodás leghíresebb írói? 4. Mi az ipari forradalom? 5. Mi a különbség gyár és manufaktúra közt? 6. Mi változott meg az agrártermelésben? 7. Mely műszaki találmányok tették lehetővé az ipari forradalmat? 8. Ismertessétek A. Smith gazdasági tanainak lényegét.
9. Miért éppen Anglia lett a felvilágosodás hazája? 10. Mondhatjuk-e, hogy a felvilágosodás korában az emberek kizárólag az ész törvényei alapján szervezték az életüket? 11. Mivel magyarázható a barokk, a klasszicizmus, a rokokó és a neoklasszicista stílus kialakulása a XVII–XVIII. században? 12. Hogyan hatottak a felvilágosodás eszméi az oktatás és a tudományok fejlődésére? 13. Miért jöttek létre a világi szalonok, társas körök és szabadkőműves páholyok? Mi volt a céljuk? Hogyan befolyásolták a közvéleményt? 14. Miért tartjuk James Watt gőzgépét az ipari forradalom kora legnagyobb műszaki találmányának? 15. Ismertessétek az agrár- és az ipari forradalom társadalmi következményeit.
16. Hasonlítsátok össze a felvilágosodás és a humanizmus eszméit. Válaszaitokat táblázat formájában fejtsétek ki. 17. Állítsátok össze a XVIII. sz. iparában alkalmazott legfontosabb műszaki újítások időrendi táblázatát
18. Állíthatjuk-e, hogy az ipari forradalom csupán a műszaki változások eredménye volt?

23. A felvilágosult abszolutizmus

1. Mi a felvilágosodás? 2. Milyen nézeteik voltak a felvilágosodás képviselőinek az államra, egyházra és az emberre vonatkozóan? 3. Nevezzétek meg az abszolút monarchia jellemzőit.

Az abszolút monarchia fogalma. A szabadság, egyenlőség és testvériség elérésének egyik eszközét a felvilágosodás képviselői a felvilágosult uralkodókban látták, akik bölcsen uralkodnak trónjukon és hatalmuknál fogva elősegítik az igazságosság létrejöttét, valamint hatással vannak a társadalom műveltségi színvonalának emelkedésére. Abban az időben népszerű volt az a nézet, hogy a társadalmi jólét elérésének fő eszköze az állam. Ugyanakkor az uralkodók az egyenlőséget és testvériséget úgy értelmezték, hogy az abszolút monarchia keretein belül kell rögzíteni a társadalmi rétegek jogait és kedvezményeit.

Végeredményben a felvilágosodás kora előidézett egy új jelenséget, a **felvilágosult abszolutizmust**. Ez összeurópai jelentőségű volt. Lényege az volt, hogy a rég elavult feudális hagyományokat megsemmisítette vagy megváltoztatta. Az egyeduralkodók, akik ezt a politikai irányvonalat követték, uralmukat a királyok és filozófusok szövetségében képzelték el. Az abszolutizmus politikájában kulcsfontosságú szerepet kapott az az eszme, hogy az államot az „értelem alapelvei” szerint kell átalakítani. Ennek következtében szükségessé vált, hogy a meglévő államrendszert, a hatalmi és társadalmi viszonyokat áttekintsék, és ha a célszerűség azt kívánja, az új igényeknek megfelelően átalakítsák. Ezt a folyamatot a „filozófus egyeduralkodónak” kellett irányítania. A felvilágosult abszolutizmus jellemzői a legszembetűnőbbben Mária Terézia és II. József (Ausztria), II. Frigyes (Poroszország) és II. Katalin (Oroszország) uralkodása során nyilvánultak meg.

A gyakorlatban a felvilágosult abszolutizmus a közigazgatási reformokban, az egyház befolyásának korlátozásában, az állami oktatási rendszer bevezetésében, az adórendszer szabályozásában, a rendi privilégiumok csökkentésében stb. nyilvánult meg.

Az osztrák Habsburgok birtokai. Mária Terézia és II. József reformjai.

A vesztfáliai béke (1648) hosszú időre rögzítette a német földek széttagoltságát. Németországban közel 300 fejedelemség, 51 szabad város és csaknem 1,5 ezer önálló lovagi birtok volt. Ezek az államok a német nemzet Szent Római Birodalmában egyesültek. Ugyanakkor a császár valós hatalma csak az osztrák Habsburgok családi birtokaira terjedt ki. A Regensburgban székelő össznémet Reichstagnak (képviselői szerv) sem volt tényleges hatalma. Németországnak nem volt sem egységes hadserege, sem egységes pénzürendszere. A fejedelemségek

■ A Belvedere, a császári palota, Bécs. XVII. század

? Milyen célból építettek az uralkodók ilyen rezidenciákat?

gazdasági fejlettségének szintje eltérő volt. Minden fejedelem egyeduralkodónak tekintette magát.

A birodalom legnagyobb államai Ausztria, Brandenburg-Poroszország, Szászország és Bajorország voltak. Ugyanakkor Ausztria és Poroszország a Birodalom határain kívül is rendelkezett birtokokkal, amelyek nem tartoztak a Szent Római Birodalom keretébe

Az osztrákokon kívül az osztrák Habsburgok uralma alá tartoztak a csehek, szlovákok, horvátok, magyarok, olaszok és más népek. Ezek a népek különböző nyelveken beszéltek, sajátos volt a kultúrájuk, a szokásaik. A Habsburgok uralta földek mindegyike saját törvényei szerint élt, önálló kincstárral rendelkezett, volt főminiszter-kancellárja, és megmaradt a rendi képviselői gyűlése (rendek), melyben a helyi nemesek, papság és a városi polgárok képviseltették magukat. A rendek határozták meg a helyi lakosok adóinak összegét. A Habsburgok államát Ausztriának szokás nevezni, jóllehet Ausztria csupán egy állam volt azok közül, melyeket a Habsburg-ház „örökös birtokainak” neveznek. A társadalomban nagy befolyása volt a katolikus egyháznak, a protestánsok viszont üldözésnek voltak kitéve.

Eltérő volt a birodalom térségeinek gazdasági színvonala. A legfejlettebb Ausztria és Csehország volt; a többi ország jóval elmaradt mögöttük. Ausztriában és Csehországban kézműves céhek és manufaktúrák alakultak. Vezető ágazat volt a fémkitermelés és fémfeldolgozás. Bécs városának lakossága a XVII. század végén elérte a 100 ezer főt. A kormány merkantilista politikát folytatott, ami kedvezett a hazai ipar fejlődésének, különösen a hadiiparnak.

Különbözőek voltak a mezőgazdasági viszonyok: Tirolban a hegyvidéki parasztok személyileg szabadok voltak; Csehországban, Magyarországon és Szlovákiában a parasztok jobbágyok voltak; Ausztriában pedig gyakorlatilag szabadok.

Ausztria a XVII. sz. végén és a XVIII. sz. elején csaknem egyfolytában háborúkat vívott. Fő ellenségei voltak az Oszmán Birodalom, Franciaország,

Pragmatica sanctió – trónutódlási törvény, mely kimondta a Habsburgok birtokainak oszthatatlanságát, illetve hogy férfi utód híján a trónöröklés a legidősebb leánygyermeket illeti.

később pedig Poroszország. E háborúk következtében a birodalomnak sikerült kiterjeszteni birtokait, ugyanakkor kimerültek pénzügyi és anyagi forrásai. Kiéleződtek a társadalmi és nemzetiségi problémák, felkelések törtek ki Csehországban és Magyarországon.

1740-ben elhunyt VI. Károly császár, akinek nem volt fiú utóda. A pragmatica sanctió értelmében örököse 23 éves lánya, **Mária Terézia** lett. A hatalom átvételének pillanatától kénytelen volt felvenni a harcot vetélytársaival (osztrák örökösödési háború, 1740–1748). Mária Teréziának sikerült megvédenie törvényes jogát, de viszont Ausztria elveszítette Sziléziát. Ez később újabb fegyveres konfliktushoz vezetett – a hétéves háborúhoz.

A Habsburg-dinasztia 650 éves történelme során **Mária Terézia** volt az egyetlen nő a trónon. Eszességével, műveltségével, képességeivel ámulatba ejtette barátait és ellenségeit egyaránt. Mária Terézia uralkodásának java részét lefoglalták a háborúk. Ez készítette az uralkodónőt a hadsereg megreformálására. Jelentős változások történtek a birodalom belső életében is. Mária Terézia 16 gyermeknek adott életet, akik közül talán a legismertebbek: Mária-Antoniette (e. antoniett) – Franciaország királynéja, akit a XVIII. század végén, a nagy francia forradalom alatt férjével, XVI. Lajossal együtt kivégeztek, illetve II. József, aki édesanyját követte a trónon.

■ **Mária Terézia családja körében**
kastélyuk teraszán

Mária Terézia a felvilágosult abszolútizmus szellemében hajtotta végre reformjait. Minden egyes reformjával a birtokai egységének megőrzésére törekedett. A központi hatalom megszilárdítása érdekében létrejött az államtanács, illetve a központi bíróság, minek következtében a teljes hatalom az uralkodónó kezében összpontosult. Ausztria és Csehország egy kancellár fennhatósága alatt egyesült. A sikeres hadi eredmények elérésének céljából megreformálták a hadsereget. A zsoldoshadsereget felváltotta a sorkatonai szolgálat, aminek következtében

a hadsereg létszáma 108 ezerről 278 ezerre nőtt. Egységes lett az adórendszer – bevezették az általános jövedéki adót, mely a társadalom minden rétegére kiterjedt. A parasztok előtt megnyílt a lehetőség földrészlegük kivásárlására, három napra korlátozták a heti kötelező úrdolgát.

Kiadásra került a polgárjogi „Codex Theresiana”, illetve az egységes büntetőtörvénykönyv, a „Nemesis Theresiana”. Intézkedések történtek az oktatás fejlesztése céljából: létrejött az egységes oktatási rendszer, az iskolák állami felügyelet alá kerültek.

Még nagyobb eredményeket ért el a reformok megvalósításában Mária Terézia fia, II. József császár (önálló uralkodása: 1780–1790). Rendkívül művelt, eszes ember volt, aki a felvilágosodás eszméin nevelkedett. Reformjaival a lakosság életszínvonalát szerette volna emelni. Szerette volna tovább erősíteni a központi hatalmat. Megszüntette a tartományi rendi gyűlések jogait, megnőtt a kancellárok szerepe, akiket a császár nevezett ki, minden egyes vidék egyenlő jogokat kapott, a bíróságon és az államigazgatásban a német nyelv lett az egységes államnyelv.

II. József megpróbálta felügyelete alá vonni az egyházat, és korlátozni privilégiumait. Rendeletbe foglalta, hogy a pápai utasítások csak a kormány engedélyével léphetnek életbe, a szerzetesrendek pedig a helyi püspököknek lettek alárendelve; csökkentette a szerzetesek és kolostorok számát. Az egyházi iskolák állami mintára működhettek, és a „legfelső tanügyi bizottság”-nak voltak alárendelve. Végül pedig vette a bátorságot, és beavatkozva a katolikus egyház belügyeibe, megváltoztatott néhány szertartást. 1781-ben eltörölte a parasztok személyi függőségét.

II. József reformjai ellenállást váltottak ki a társadalomban. Parasztreformjával elégedetlenek voltak a földesurak, főleg Magyarországon; a vallási reformok konfliktushoz vezettek a pápával, és felkelést váltottak ki Belgiumban; a közigazgatási reformok kiélezték az ellentéteket a birodalom népei közt. Végül halálos ágyán II. József visszavonta törvényeit, kivéve a parasztreformot és a vallási türelmi rendeletet. „Balszerencsémre látnom kellett, ahogy összes tervem kudarcot vall” – mondta halála előtt II. József.

II. József császár

3 A brandenburg–porosz állam fellendülése. II. (Nagy) Frigyes felvilágosult abszolútizmusa. A vesztfáliai béke után a brandenburgi választófejedelmek birtokait négy terület alkotta: Brandenburg, Poroszország (1657-ig Lengyelország vazallusa volt), Kelet-Pomeránia és a Rajna-menti Cleve hercegség.

A brandenburg–porosz állam területén fontos kereskedelmi útvonalak húzódtak (főleg folyamiak), melyek Németországot összeköttették a Balti- és az Északi-tengerrel. Ily módon csaknem az egész

■ I. Frigyes Vilmos

■ A porosz gyalogság sorállása harc közben

gabonakereskedelem, valamint az Angliával és Németalfölddel való kereskedelem felügyelete a brandenburgi választófejedelemek kezében összpontosult. Ez alapozta meg a vidék gazdasági felemelkedését.

A brandenburg-porosz állam felemelkedésének folyamata **Frigyes Vilmos** (1640–1688) választófejedelem uralkodása alatt élénkült meg. Miután birtokain kihirdette a szabad vallásgyakorlást és az áttelepedőknek járó kedvezményeket, államába jelentős számú szakképzett munkaerő érkezett. Azáltal, hogy csatornákat építtetett, illetve lecsapoltatta a mocsarakat, jelentősen növelte a földművelésre alkalmas területeket és megélénkítette a kereskedelmi kapcsolatokat Angliával, valamint Németalfölddel. A kereskedelemben és az iparban merkantilista politikát folytatott.

Állami manufaktúrák létesültek. Még a tömlöcöket is műhelyeké alakították át. Megtiltották az arany- és ezüstérmék kivitelét. A természetbeni adót pénzbelivel váltották fel. Szabályozták az adószedést. Az állami hivatalokban szigorú fegyelem uralkodott. Ezek az intézkedések stabil pénzrendszer és erős hadsereg (30 ezer katona) létrejöttét eredményezték.

1657-ben Frigyes Vilmosnak sikerül kivonni Poroszországot Lengyelország hűbéressége alól. Fia, **I. Frigyes** (1688–1713), mivel a császár oldalán harcolt a spanyol örökösödési háborúban, jutalmul megkapta a Poroszország királya címet.

Hogy hódító háborúkat tudjanak folytatni, erős hadseregre és sok pénzre volt szükség. Ezért utóda, **I. Frigyes Vilmos** (1713–1740) uralkodása alatt szigorú gazdasági megszorítások történtek. Ezen intézkedések eredményeként a hadsereg létszámát sikerült 80 ezerre növelni. A hadseregben szigorú fegyelem uralkodott (a híres-hírhedt „porosz fegyelem”). Viszont romlott a kultúra és tudomány színvonala.

II. Frigyes (1740–1786) folytatta apja, I. Frigyes Vilmos hódító politikáját. Uralkodása első évében hadat üzent Ausztriának, és megszerezte Szilézia területének nagyobb részét.

A győztes háború után Poroszország Európa egyik legbefolyásosabb állama lett, ráadásul II. Frigyesnek további hódító tervei is voltak. Ennek ellenére a **hétéves háború** (1756–1763) csaknem katasztrófával végződött Poroszország számára. Jóllehet a háború nem változtatta meg Európa politikai térképét, és Poroszországnak nem sikerült elérnie célját, de sikerült Poroszországot Ausztria szintjére emelni.

II. Frigyes ezután sem adta fel Poroszország területi gyarapításának kísérletét. 1772-ben Oroszország és Ausztria oldalán részt vett Lengyelország első felosztásában. Ezután pedig idejét kedvenc elfoglaltságának szentelte, az irodalomnak és művészetnek. Több zenei művet szerzett és filozófusokkal levelezett.

A német történelemben a felvilágosodás kora szorosan összefonódik II. Frigyes személyével. Az összes intézkedés, jóllehet néha egyezett a felvilágosodás eszméivel, az állam katonai-gazdasági fejlesztésére irányult. Ebből a célból a király meghirdette a szabad vallásgyakorlást. Kiadták a „Frigyesek törvénykönyvét”, mely kihirdette a bíróság függetlenségét és a bíraskodáshoz való hozzáférés egyenlőségét, megszűntek a kínvallatások. II. Frigyes törődött a mezőgazdaság és ipar fejlesztésével (különösen a hadiiparral). Bankok létesültek, csatornák, utak épültek, jelentősen kiépült Berlin és Potsdam.

A reformok bevezetése során a király ügyelt arra, hogy ne változtassa meg a társadalom szerkezetét. A nemesség, amelyet a hadsereg egyetlen támaszának tekintett, továbbra is a társadalom uralkodó rétege maradt.

■ Poroszország nagycímere

■ II. Frigyes parasztok körében

■ A fontainois-i csata a hétéves háború alatt

A jobbágyparasztok helyzetének javítása céljából Pomerániában egy csekély reformot hajtott végre: megtiltotta, hogy a nemesek elűzzék földjeikről a parasztokat és elvegyék földrészlegeiket. II. Frigyes tartott attól, ha változtat a parasztok helyzetén, az veszélybe sodorhatja katonai állományát.

Az állami parasztok sorsa viszont jobbra fordult. Lehetőséget kaptak, hogy földet birtokoljanak és örökbe hagyjanak. Ez a reform azt a célt szolgálta, hogy az országban ne csökkenjen az adófizetők száma.

II. Frigyes gondoskodott a felsőoktatásról, részben a középoktatásról is. 1763-ban bevezette az általános elemi iskolai oktatást, bár az alacsony szinten maradt.

4 Az Orosz Birodalom a XVIII. században. I. Péter reformjainak köszönhetően nagyot fejlődött az Orosz Birodalom. A XVIII. század második felében különös sikereket ért el a fémipar: a század végére Oroszország a világ vezető fémkitermelője és vasipari termékeinek exportőre lett. Jelentős ágazattá fejlődött a hajóipar is. A külkereskedelem 5-szörösére nőtt, ráadásul a kivitel jócskán felülmúlta a behozatalt. Az eredményektől eltekintve Oroszország továbbra is agrárállam maradt. A lakosság többsége (95,9 %) falvakban élt, akiknek csaknem fele (48,7 %) jobbágy volt.

1725 januárjában I. Péter meghalt, nem hagyva maga után törvényes trónörököst. Ez állami fordulatok sorozatát eredményezte. Ezért gyakran a XVIII. század második negyedét a palotaforradalmak és a kegyencek uralma koraként emlegetik. Sorra váltották egymást a trónon az uralkodók: I. Katalin (1725–1727), II. Péter (1727–1730), Anna Ivanovna (1730–1740), V. Iván (1740–1741).

■ I. Jelizaveta

A cár reformjai még nem érkeztek meggyökerezni. Ez kiélezett harchoz vezetett az újnemesek között, akik odaadó szolgálatukért rangot szereztek, valamint a bojárok leszármazottai és a hercegek között, akik korábbi befolyásukat szerették volna visszaszerezni, korlátozva ezzel a cár hatalmát.

A trón végül I. Péter lányának, I. Erzsébetnek (1741–1761) hatalomra kerülésekor stabilizálódott.

Uralkodásának kezdetén nem sokat tördött az államügyekkel. Előnyben részesítette a szép ruhákat, bálakat, tűzijátékokat,

karneválokat és egyéb szórakozásokat. Bizonyos idő elteltével azonban kezdte komolyan venni kötelezettségeit és bölcsességről meg józan ítélőképességről tett tanúbizonyságot. A trónon eltöltött 20 év alatt megújította az államhatalmi rendszert, melyet még I. Péter indított el, csökkentette az udvarban a külföldi tisztségviselők számát.

Nagy horderejű esemény volt a belső vámok eltörlése 1753–1754-ben, ami kedvezett a kereskedelem felvirágzásának. Ezzel egyidejűleg Erzsébet több intézkedése is a nemesség kiváltságainak bővítésére irányult. A földesurak engedélyt kaptak fejadó beszedésére, saját parasztjaikat eladhatták közkatonának.

Oroszország megszilárdulásáról tanúskodott, hogy sikereket ért el a hétéves háborúban.

Jelizaveta a trónt unokaöccsére, Ulrich Károly-Péterre hagyta, aki I. Péter és XII. Károly unokája volt, és az Orosz Birodalmat III. Péter (1761–1762) néven irányította. Összesen 186 napot töltött a trónon, de sikerült államcsinálni az egyházi földeket és csökkentenie az ószertartásúak üldözését. Legjelentősebb intézkedése a nemesi szabadságról szóló Kiáltványa volt, mellyel felmentette a nemeseket a kötelező szolgálatteljesítés alól.

III. Péter 1762. június 28-án államcsíny áldozata lett, ez volt a XVIII. század utolsó palotaforradalma.

Felesége, II. Katalin (1762–1796) lett az új cárnő. Uralkodásának idejét az Orosz Birodalom „aranykorának” nevezték.

■ Az ifjú pár: Pjotr Fjodorovics (a későbbi III. Péter) és Jekatyerina Alekszejevna nagyhercegnő (Sophie Friederike Auguste von Anhalt-Zerbst, a későbbi II. Katalin)

Sophie Friederike Auguste von Anhalt-Zerbst nem túl gazdag német hercegi családban született. Apja II. Frigyes porosz király hadseregének egyik tábornoka volt. A király diplomáciai ügyeskedései révén összeházasították a majdani III. Péterrel, Jelizaveta. cárnő unokaöccsével, I. Péter unokájával.

Miután a hercegnő áttért a pravoszláv hitre, a Jekatyerina Alekszejevna nevet kapta. Férjével ellentétben okos és becsvágyó volt, gyorsan elsajátította az orosz nyelvet és az orosz nép mentalitását (nemzeti sajátosságait, gondolkodásmódját). A cárnő annyira tevékeny volt, hogy a „cárnő-anyuska” német származása hamar feledésbe merült.

■ II. Katalin. Johann Lampi festménye.
1793

II. Katalin folytatta azokat a reformokat, melyek az önkényuralom további megszilárdulását segítették elő. Mivel a nemesek juttatták hatalomra, ezért érdekeiknek különös figyelmet szentelt. Így II. Katalin végérvényesen kisajátította a törvények (ukázok) kiadásának jogát.

Rendeleteivel II. Katalin megtiltotta, hogy a parasztok panasszal forduljanak a kormány-szervekhez földesuruk ellen; a földesurak jogot kaptak jobbágyaik száműzésére, eladására; 1783-ban pedig a jobbágyrendszert kiterjesztette Balparti Ukrajnára és Szlobozsánszcsinára is.

A nemesség kedvezményeinek tetőfokát jelentette az 1785. április 21-én kiadott Manifesztum a városoknak és nemeseknek adandó adománylevelekről. A nemesek törvényes jogot kaptak jobbágyaik és azok ingatlanjai felett; a nemesek mentesültek a fejadó alól és a testi fenytéstől, nem tartoztak kötelezettségekkel, maguk dönthet-

ték el, teljesítenek-e állami vagy katonai szolgálatot. Városi tanácsok jöttek létre, a városi polgárokat pedig vagyoni helyzetük alapján hat csoportra osztották. Államosították a kolostori földeket, amit a nemesek között osztottak szét. Végbement az állami hivatalok központosítása és bürokratizálása. II. Katalin kezében tartotta a teljes végrehajtói hatalmat.

1775-ben közigazgatási reformot hajtottak végre, melynek értelmében Oroszország területét 50 kormányzóságra osztották (23 helyett), melyek kerületekre voltak bontva.

A cárnő újjászervezte a Don térségének irányítását, eltörölte a „balti térség különleges helyzetét”. Megszüntette a hetmanságot Balparti Ukrajnában, eltörölte a kozák rendszert Szlobidszka Ukrajnában (1765). 1775 augusztusában pedig cári kiáltványban számolta fel a Zaporizsjai Szicset. 1781–1783 között a Hetmanszcsinában eltörölték az ezredesi-századosi közigazgatást, helyette kerületek jöttek létre. A Hetmanszcsinát felváltotta a Kisorosz Főkormányzóság. Az öntörvényű Ukrajna az Orosz Birodalom átlagos részévé vált – Kisoroszország néven.

A jobbágyok terheinek növekedése, a földesurak féktelenségei, az uráli munkások nehéz sorsa, a kozákok elnyomása **paraszháborúhoz** vezetett (1773–1775), melynek a vezetője egy doni kozák, **Jemeljan Pugacsov** (1742–1775) volt. A felkelés hatalmas területre terjedt ki – fellázadt a

Dél- és Közép-Urál, Nyugat-Szibéria, Baskíria, Perm vidéke, a Volga és Don mente. Bár a felkelők tucatnyi győzelmet arattak a kormányerők felett, a felkelést vérbe fojtották, a jobbágyrendszer pedig 1861-ig fennmaradt.

II. Katalin uralma alatt az Orosz Birodalom jelentősen növelte birtokait. A csaknem szüntelen háborúknak és diplomáciai tárgyalásoknak köszönhetően Oroszország megszerezte a következő területeket: a Fekete-tenger északi partvidékét és a Krím félszigetét, Észak-Kaukázust, Kazahsztán egy részét, Jobbparti Ukrajnát, Fehéroroszországot, Litvániát, Finnország egy részét. A tengerentúlon pedig megszerezte Alaszkát és további területeket Amerika csendes-óceáni partvidékein. Oroszországnak sikerült leszámolnia régi ellenségeivel: a Krími kánssal, a Rzsecz Pospolitával és Svédországgal.

■ Jemeljan Pugacsov

! Következtetések

- ▶ A német nemzet Szent Római Birodalma a harmincéves háború után is szétagolt állam maradt; a legjelentősebb német államok Ausztria és Poroszország voltak.
- ▶ A XVIII. században a német földek vezető gazdasági ágazata a mezőgazdaság volt, mely a felemelkedés időszakát élte.
- ▶ I. Péter halála után 1725–1762 között Oroszország a palotaforradalmak időszakába lépett, ami az abszolútizmus megszilárdulásának törvényszerű folyamata.
- ▶ A palotaforradalmak következtében megerősödött a nemesség, kibővültek jogaik és kedvezményeik.
- ▶ A XVIII. század második felében kialakult az Orosz Birodalom.
- ▶ A belpolitikában véglegesítette formáját az abszolútizmus, amely II. Katalin idejében felvilágosult jelleget öltött; megszilárdult a jobbágyrendszer, a parasztlázadásokat kegyetlenül levertek.

? Kérdések és feladatok

1. Mi a felvilágosult abszolútizmus? 2. Nevezzétek meg a német nemzet Szent Római Birodalmának legjelentősebb államait! 3. Mi a *pragmatica sanctio*? 4. Mely népek egyesültek az osztrák Habsburgok uralma alatt? 5. Milyen reformokat vitt végbe Mária Terézia? 6. Mi jellemezte II. József uralkodását? 7. Mely

uralkodók tevékenysége biztosította Poroszország hatalmasságát II. Frigyes idejében? **8. Jelizaveta** és II. Katalin reformjai mely társadalmi réteg érdekeit szolgálták Oroszországban? **9.** Milyen események következtében vált II. Katalin Oroszország császárnőjévé? **10.** Mely területeket szerzett meg Oroszország a XVIII. század második felében?

 11. Nevezzétek meg a soknemzetiségű Osztrák Birodalom létrejöttének feltételeit. **12.** Mi ösztönözte Mária Teréziát reformok végrehajtására? **13.** Mi volt II. Katalin belpolitikai reformjainak célja? **14.** Mária Terézia, II. József, II. Frigyes és II. Katalin mely intézkedéseiben mutatkoznak meg a felvilágosult abszolutizmus politikájának jelei?

 15. Készítsétek el Mária Terézia, II. József vagy II. Frigyes történelmi portréját (tet-szés szerint). **16.** Hasonlítsátok össze Jelizaveta cárnő és II. Katalin birodalmi belpolitikáját táblázat formájában. **17.** Milyen változások történtek az orosz nemesség helyzetében a XVIII. sz. folyamán?

 18. Miért nem fogadták el a kortársak II. József reformjainak egy részét? **19.** Le tudta-e küzdeni Oroszország a XVIII. században a vezető európai államok mögötti elmaradását?

24. Nemzetközi kapcsolatok a XVIII. században

1. Mely államok között robbant ki az északi háború? **2.** Mik voltak a háború eredményei?

A XVIII. sz. első harmadának háborúi. A XVIII. sz. első negyedét háborúk sorozata jellemezte, melyek jelentősen megváltoztatták Európa harmincéves háború után kialakult politikai térképét. Ilyen háború volt a spanyol örökösödési háború (1701–1714), az északi háború (1700–1721), a spanyol–osztrák háború (1715–1717). Spanyolország és Svédország – amelyek a XVII. században vezető szerepet töltöttek be Európában – elvesztették jelentőségüket. Az északi háború következményeként Svédország elvesztette a Balti-tenger medencéje feletti uralmat, és így az megszűnt „Svéd tó” lenni. Európa politikai életében fontos szerepet kezdett játszani egy új birodalom – Oroszország.

A XVIII. sz. elején összetűzés kezdődött a spanyol örökösödésért. Ez a konfliktus 1701-ben kezdődött, amikor meghalt II. Károly, és fiú utód hiányában a trónt Anjou Fülöpre – XIV. Lajos unokájára hagyta. Ez kiváltotta I. Lipót, a Szent Római Birodalom császára nemtetszését, aki az osztrák Habsburgok képviselője volt és magát tartotta a spanyol

■ Csata az 1700–1721-es
északi háborúban

■ Csata az 1715–1717-es
spanyol-osztrák háborúban

Habsburgok birtokai jogos örökösének. Ily módon a konfliktus kezdetét Franciaország és a Szent Római Birodalom ellentéteinek az erősödése jelentette. Az események akkor vettek gyors fordulatot, amikor XIV. Lajos megpróbálta megszerezni Flandriát, amivel megsértette Anglia és a Holland Köztársaság érdekeit. Ennek eredményeként szövetségek jöttek létre, hogy megakadályozzák Franciaország erősödését. A háború nemcsak Európát, hanem Észak-Amerikát is érintette.

Eleinte az események fő hadszíntere Észak-Olaszország volt, ahol a franciák Torino alatt (1706) súlyos vereséget szenvedtek. Olaszország osztrák ellenőrzés alá került. Ezután az osztrák csapatok Spanyolországban szálltak partra. A spanyolok elismerték a Habsburgok hatalmát. Az angolok, kihasználva a helyzetet, elfoglalták Menorka szigetét és a Gibraltár-félszigetet, mely a mai napig az angol korona fennhatósága alá tartozik.

A háború legnagyobb összecsapása Flandriában, Malplake település mellett volt 1709-ben. A franciák újra vereséget szenvedtek, teljesen kimerültek. Az angolok és hollandok ezután a Habsburgok megerősödésétől tartottak, ha Ausztria és Spanyolország egyesül.

A háború az utrechti (1713) és a ratti (1714) békeszerződésekkel ért véget. Végeredményként Fülöp lett a trón örököse, és V. Fülöp spanyol király néven uralkodott tovább, viszont elvesztette a jogot a francia

- Az utrechti békeszerződés első kiadása angol, spanyol és latin nyelven

trón öröklésére. Ez keresztülhúzta, hogy Franciaország és Spanyolország között dinasztikus kapcsolat jöjjön létre. Ausztria megszerezte Olaszország és Németalföld spanyol birtokait, ugyanakkor Spanyolország megőrizte tengerentúli területeit. Anglia monopóliumot szerzett a spanyol gyarmatokra történő néger rabszolgák szállítására. Ezenkívül Anglia megtartotta Menorka szigetét és a Gibraltár-félszigetet, valamint néhány francia gyarmatszigetet Amerikában. Véget ért Franciaország uralma Európában, az utrechti szerződésben rögzített **erőegyenlőségi elv** pedig a nemzetközi életrend részévé vált. Ausztria lett az Európai kontinens leghatalmasabb állama, Anglia pedig megerősítette pozícióit a tengeren.

2 Az **erőegyensúly rendszerének kialakulása a nemzetközi kapcsolatokban.** A XVIII. század első negyedében lezajlott háborúk következtében végérvényesen kialakult az államok rendszere, melyen belül a vezető szerepet öt állam játszotta – Franciaország, Anglia, Ausztria, Poroszország és Oroszország, amelyek igyekeztek megakadályozni, hogy egyikük se erősödjön meg a másik rovására. Katonai és diplomáciai tevékenységük fő színtere a kontinensen Olaszország, Németország, Lengyelország és az Oszmán Birodalom birtokai voltak. Alapvető fontosságú szerepet játszottak az angol–francia ellentétek az India és Észak-Amerika uralmáért folytatott harcban, a Dél-Hollandia feletti ellenőrzésben, valamint az európai kereskedelem feletti ellenőrzés kérdésében.

Egy másik problémakört eredményeztek Ausztria és Poroszország ellentétei a Közép-Európai uralomért. Ehhez még társult Oroszországnak az a törekvése, hogy vezető szerepet akart betölteni az európai politikai életben és kiterjeszteni befolyását a balti- és fekete-tengeri övezetben. A XVIII. század minden egyes háborúja, diplomáciai konfliktusa összefüggésbe hozható az említett ellentétekkel.

A XVIII. század háborúinak és konfliktusainak többsége koalíciós jellegű volt. Azaz olyan államok léptek szövetségre, amelyeknek közös céljaik voltak. Ugyanakkor minden állam kiállt saját érdekei mellett. Így például Poroszország II. Frigyes idejében több állammal is szövetségre lépett. A király szavai ezek voltak: „Ha már úgy esett, hogy be kell csapni másokat, akkor azt én teszem meg”. Gyakorlatilag minden egyes háború és szövetség célja az volt, hogy megőrizze az erőegyensúlyt, és egyetlen állam se kerekedjen felül a többin.

Végül is az európai államok ellentéteiben a **gyarmatokért folyó harc** játszotta a legfontosabb szerepet. Az óceánon túli katonai hadjáratok jelentősége vetekedett az Európán belüli erőmegosztással.

Mindezen események több háborúhoz szolgáltattak okot (háború az osztrák és lengyel örökségért 1733–1735-ben, 1740–1748-ban, Törökország elleni háborúk 1735–1739-ben), melyek végül megteremtették a hétéves háború, azaz egy újabb összeurópai háború kirobbanásának előfeltételeit.

3 A hétéves háború (1756–1763). A XVIII. század második felében zajló háborúk befejeztével az európai államok új szövetségeket hoztak létre. A kontinensen a fő vetélytársak Ausztria és Poroszország lettek. Ez a konfliktus megélénkítette mindkét fél diplomáciai erőfeszítéseit. Ausztria egy csaknem lehetetlennek tűnő lépésre határozta el magát: szövetségre lépett Franciaországgal és Oroszországgal. Így Poroszország gyakorlatilag elszigeteltté vált. Egyedül csak Angliára számíthatott, annak is csak a pénzügyi támogatására.

Ezt a helyzetet kihasználva II. Frigyes porosz király 1756-ban hadüzenet nélkül megtámadta Szászországot. A szászok megsegítésére jött osztrák csapat is vereséget szenvedett. Ezután II. Frigyes a franciákra is vereséget mért. Ugyanakkor a Kelet-Poroszország területére lépő orosz seregen nem sikerül felülkerekedni. Az 1757-es Gross-jägersdorf melletti csatának nem volt győztes fele. 1758-ban az orosz seregek elfoglalták a hatalmas königsbergi erődöt, valamint megszállták Kelet-Poroszország egész területét. Nagy jelentőségű csatára került sor Zorndorf városka mellett, ám ennek az ütközetnek sem volt győztese.

Sorsdöntő volt viszont a kunersdorfi csata (1759), melyben II. Frigyes seregét szétverték, és maga a király is majdnem fogságba esett. 1760 szeptemberében az orosz seregek Berlinbe léptek, 1761-ben pedig elfoglalták a jól megerősített Kolberg erődöt. II. Frigyes ekkor a lemondás gondolatával foglalkozott.

Ekkor történt, hogy meghalt Jelizaveta cárnő, az orosz trónra pedig III. Péter került, aki II. Frigyes és a porosz rendszer csodálója volt. Ő nyomban kilépett a háborúból, 1762-ben pedig békét kötött Poroszországgal, sőt felajánlotta szövetségét. Oroszország visszaadta Poroszországnak a meghódított területeket. Az Oroszországgal kötött béke után 1763-ban Ausztria és Franciaország is békeszerződést írt alá Poroszországgal, melynek értelmében visszaállították a háború előtti rendet.

Oroszország részvétele a hétéves háborúban azt tanúsítja, hogy az európai politika fontos szereplőjévé lépett elő.

■ A kunersdorfi csata.
Alekszandr Kocebu
festménye. 1848

II. Frigyes a hétéves háború egyik csatájáról

Azért vagyok boldogtalan, hogy még élek. 48 ezres seregeből csupán 3 ezer fő maradt. Amikor ezeket mondom, minden eltűnik, semmim sem maradt, nincs többé hatalmam ezek felett az emberek felett... Nincs már több eszközöm, és sajnálattal közlöm, hogy elveszettnek érzem magam.

- ? 1. Mikor mondta ezeket a szavakat II. Frigyes? 2. Mi váltotta ki benne ezt a kétségbeesettséget?

A háborúval egyidejűleg Európában angol–francia harc folyt a gyarmatokért. Anglia a francia gyarmatokat igyekezett elfoglalni Észak-Amerikában és Indiában, Franciaország pedig az angolok európai birtokainak megszerzésén fáradozott, valamint Anglia súlyának csökkenését akarta elérni a gyarmati kérdésekben. A győzelem mérlege Anglia oldalára billent, amely 1761-ben megszerezte Kanadát és a francia gyarmatokat Indiában. A nyugtalan Spanyolország ekkor dinasztikus kapcsolatba lépett Franciaországgal, és belépett a hétéves háborúba. Ugyanakkor a spanyol seregek gyengének bizonyultak, és hamar vereséget szenvedtek. Ennek eredményeként Anglia birtokaihoz csatolta a spanyol gyarmati területek egy részét.

1763. február 10-én megkötötték a párizsi békeszerződést. A szerződés feltételei biztosították Anglia számára Kanadát, az indiai hódítások többségét, valamint a spanyol Floridát. Franciaország visszakapta Martinikát és Guadeloupot, Spanyolország pedig Kubát és a Fülöp-szigeteket.

A hétéves háború végeredményben nem változtatta meg Európa politikai térképét. A párizsi béke után a XVIII. sz. végéig nem volt több háború a kontinensen az európai nagyhatalmak között. Ennek több oka is volt. Először is, létrejött egy sajátos „tökéletes erőegyensúly”, melyen belül az az elv került fölénybe, miszerint a háború nem mentesít a hatalmas pazarlás felelőssége alól. Másodszor, az osztrák–francia szövetség fennmaradása. Harmadszor, Oroszország, Poroszország és Ausztria közeledése, melyet Lengyelország felosztásának közös érdeke váltott ki. Negyedszer, a kontinens vezető államainak sikerült békeszerződések által rendezniük nézeteltéréseiket. Ötödször, a nemzetközi jog fejlődése és a felvilágosodás erkölcsi elveinek uralma, ami megnehezítette a háborúk elkerülhetetlenségének indoklását.

4 A Rzecz Pospolita felosztásai. A lengyel nemesek közötti állandó összetűzések a XVIII. század végére meggyengítették a lengyel államot, és ezáltal hatalmas szomszédjai – Ausztria, Poroszország és Oroszország célpontjává vált.

Lengyelország felosztásának kérdése már rég beszédtema volt az európai diplomaták körében, ugyanakkor megvalósítására nem került sor.

■ Lengyelország felosztása. XVIII. sz. karikatúra ■ Lengyelország összeomlása. Ján Matejko festménye. 1866

Lengyelország felosztását felgyorsította az oroszok győzelme az 1768–1774-es Törökország elleni háborúban. Poroszország és Ausztria, sőt Franciaország sem kívánta Oroszország további erősödését, de mivel ezt nem tudták megakadályozni azáltal, hogy nem avatkoztak be az orosz–török konfliktusba, szerettek volna maguknak megszerezni lengyel területeket. Oroszország, mely gyakorlatilag ellenőrzése alatt tartotta Lengyelországot, ezt ellenezte. Ugyanakkor a kialakult események hatására (a lengyel nemességgel szövetséges Bari konföderáció elleni harc, Galícia osztrák megszállása, a Franciaország, Anglia és Poroszország irányából érkező nyomás) Oroszország kénytelen volt felülvizsgálni pozícióját. Ausztriával és Poroszországgal együtt beleegyezett Lengyelország felosztásába.

Ezek az államok 1772-ben véghezvitték Lengyelország első felosztását. Galícia Ausztriához került, Kelet-Beloruszlia Oroszországhoz, Nyugat-Poroszország pedig a Porosz Királysághoz. Lengyelország második felosztása után 1793-ban Oroszország megszerezte Jobbparti Ukrajnát. Lengyelország harmadik felosztására 1795-ben került sor. Oroszország megkapta Nyugat-Beloruszsiát, Nyugat-Volinyt, Litvániát és Kurlandiát; Ausztria Krakkó, Sandomierz és Lublin megyéket, Poroszország pedig az összes többi lengyel földet, Varsót is beleértve. E három felosztás nyomán megszűnt létezni az önálló lengyel állam. Területeinek többsége Oroszországhoz került.

Az ország feldarabolása ellen 1794-ben szabadságharc tört ki Tadeusz Kościuszko (e.: tadeus kosztjuszko) vezetésével. A felkelést azonban az orosz és porosz seregek vérbe fojtották.

5 Az Oszmán Birodalom elleni háborúk. A XVIII. században az Oszmán Birodalom továbbra is ádáz ellenség volt, és a század első felében több sikert is aratott szomszédjai felett.

A század második felében viszont egyre nyilvánvalóbbá vált a belpolitikai válsághelyzet. Az európai államfők gyarmati célpontnak

tekintették az Oszmán Birodalmat. Ugyanakkor a török szultánok, megbillentve az európai egyensúly mérlegét, a maguk javára igyekeztek kihasználni a helyzetet. Hosszú időn keresztül az oszmánok fő szövetségese Franciaország volt, amely Oroszország megerősödésében veszélyt látott Európára nézve.

Az 1768–1774-es orosz–török háború Franciaország diplomáciai intrikái miatt, illetve a Barsi konföderáció azon politikája miatt tört ki, hogy szövetségeseket keresett Oroszország ellen.

Kihasználva azt a helyzetet, hogy a hajdamakok megtámadták Balta városát, mely török védnökség alatt állt, a török szultán hadat üzent Oroszországnak. 1768 őszén a krími kán seregei kifosztották Ukrajna egyes régióit. A következő évben a hadi események kiterjedtek a Fekete-tengermelléki pusztákra, a Balkán és a Kaukázus térségeire. 1769-ben az orosz csapatok Hotinnál szétverték a török sereget, és elfoglalták Hotint, Iasit, Bukarestet, Taganrogot. 1770-ben két újabb fényes győzelmet arattak (a Larga és Kagul folyók mentén). Ezzel egy időben az orosz flotta, megkerülve Európát, behajózott a Földközi-tengerre és szétverte a török hajóhadat a Cseszmen-öbölben. Ráadásul az orosz flotta segítséget nyújtott a görögöknek a törökök elleni szabadságharcban. 1771-ben pedig további felkelések kezdődtek Egyiptomban és Szíriában.

1774-ben a háború az Oroszországnak kedvező kücsuk-kajnardzsi békeszerződés aláírásával ért véget. Oroszország megszerezte a Bug és Dnyeper közti területeket, beleértve a tenger menti partvidéket, a Krím erődeit – Kercset és Jenyikálét, valamint a Kubányig terjedő területeket. A Krím és Kubány felszabadult Törökország uralma alól. Oroszország megszerezte a felügyeleti jogot két dunai fejedelemség, Moldávia és Havasalföld felett, melyek addig Törökország vazallusai voltak. Az orosz hajók ezentúl szabadon közlekedhettek a Fekete-tengeren. Élve a lehetőséggel,

1775-ben Ausztria magához csatolta Bukovinát.

1783 áprilisában II. Katalin nyilatkozatot adott ki a Krím Oroszországhoz való csatolásáról. Még ez év nyarán Szevasztopolnál hozzáláttak az orosz fekete-tengeri flotta telephelyének kiépítéséhez.

Törökország viszont nem adta fel, és újabb háborúra készült, mely 1787-ben robbant ki. Törökországot ebben a háborúban Anglia és Franciaország támogatta. Oroszország szövetségese pedig Ausztria volt. 1788-ban az oroszok ostrommal elfoglalták Ocsakiv török erődöt. 1789-ben a Remnik folyó (a Duna egyik

■ Ocsakov ostroma

mellékfolyója) mentén az egyesített orosz–osztrák seregek (7 ezer orosz A. Szuvorov parancsnoksága alatt, illetve 18 ezer osztrák katona) elzárta az útvonalat a törökök előtt, és szeptember 11-én fényes győzelmet arattak „nem fölényvel, hanem tudással”. 1790 decemberében A. Szuvorov a Duna torkolatánál elfoglalta a törökök erődjét, Izmailt.

Az oroszok győzelmei eldöntötték a háború végkimenetelét. 1791-ben Iasiban aláírták a békeszerződést. Oroszország megkapta a Déli-Bug és a Dnyeszter közti területeket. Törökország lemondott a Krímmel kapcsolatos igényeiről, és elismerte azt az Orosz Birodalom birtokaként. Az egész fekete-tengeri partvidék a Dnyesztertől a Krímig az Orosz Birodalom részévé vált.

Az Oszmán Birodalom hanyatlása lehetőséget adott Oroszországnak, hogy a Kaukázuson túl is aktivizálja tevékenységét. Ezen a téren fontos esemény volt az 1783. július 24-én aláírt georgiai nyilatkozat, mely Oroszország és az egyesített Kelet-Grúzia királya, II. Irakli között jött létre. A szerződéssel Grúzia elismerte Oroszország fennhatóságát. Cserében Oroszország megengedte, hogy Grúzia önálló külpolitikát folytasson, valamint ígéretet tett, hogy nem avatkozik bele az ország belügyeibe.

Következtetések

- ▶ A XVIII. század nagyobb része az aktuális szövetségekbe tömörült európai nagyhatalmak közti háborúkkal telt.
- ▶ A háborúk célja az volt, hogy megakadályozzák valamely állam túlzott megerősödését. Ennek eredményeként erőegyensúly alakult ki Anglia, Franciaország, Ausztria, Poroszország és Oroszország között.
- ▶ Európa legnagyobb összetűzése a XVIII. században a hétéves háború volt, mely rögzítette Németország szétagoltságát, rámutatott Oroszország növekvő szerepére a nemzetközi kapcsolatokban és rögzítette Anglia vezető szerepét a tengereken.

Kérdések és feladatok

1. Mely, egykor hatalmas államok veszítették el befolyásukat Európa politikai életére a XVIII. század elején? 2. Mikor írták alá az utrechti szerződést? 3. Európa mely államainak ellentéte tartotta fenn az erőegyensúly politikáját a XVIII. század folyamán? 4. Melyik háború tette Oroszországot az európai politika befolyásos szereplőjévé? 5. Hányszor osztották fel Lengyelországot a XVIII. század folyamán? 6. Mely államok növelték birtokaikat az Oszmán Birodalommal folytatott háborúk következtében?

7. A nemzetközi kapcsolatokban miért nevezik a XVIII. századot az erőegyensúly korszakának? 8. Milyen célokat akart elérni Anglia a XVIII. század háborúiban? 9. Mi mentette meg II. Frigyes porosz királyt a teljes vereségtől a hétéves háborúban?
10. Soroljátok fel a XVIII. század háborúit! 11. A fűzetben töltsetek ki a táblázatot: „Európa vezető államainak céljai a nemzetközi kapcsolatokban a XVIII. Század folyamán”.

Franciaország	Ausztria	Poroszország	Oroszország	Anglia

12. Miért nem államok, hanem szövetségek között zajlottak a XVIII. század háborúi?

25. Angol gyarmatok Észak-Amerikában.

A függetlenségi háború (1775 – 1783). Az USA létrejötte

- ✓ 1. Mit értünk gyarmaton és anyaországon? 2. Mely államok gyarmatosították az amerikai földrészt?

1 Angol gyarmatok létrejötte Amerikában. Anglia később látott hozzá Amerika gyarmatosításához, mint a többi európai állam. Az angolok olyan szabad területeket kerestek, amelyek alkalmasak a földművelésre. Észak-Amerika lett az a hely, amelyet kerestek. Éghajlata hasonló az európaihoz, jó termőföldek és gazdag erdők voltak itt. A Mississippi és Szent Lőrinc folyók medencéje lehetővé tette, hogy nagy hajókkal is elérjék a kontinens olyan térségeit, melyek akár 1000 kilométerre voltak a partvidéktől. Ezenkívül itt nem volt olyan nagy létszámú helyi lakosság, mint a spanyol gyarmatokon. Az angolok itt kis létszámú törzsekkel találkoztak (200 ezer fő), akiknek a fő foglalkozása a vadászat volt. Ezért a spanyolokkal ellentétben az angolok nem fosztogatással, hanem kényszerű munkával sajátították ki az új kontinens természeti kincseit.

Az első állandó angol telepet 1607-ben alapították a James folyó torkolatánál (Virginia). Később a folyó mentén további telepek alakultak északi és déli irányban, a spanyol Floridától egészen Új Angliáig. A telephelyek egymástól függetlenül jöttek létre, mindegyiket újonnan érkezők alapították.

A gyarmatok alapítói kezdetben kereskedő társaságok voltak, akik vállalták a felelősséget a telepesek átszállításáért és letelepítéséért, valamint nagyurak, akik a földet vagy megvásárolták, vagy pedig a királytól kapták ajándékba.

A társaságok vagy a nagyurak nevezték ki a helytartókat. A telepésekre az angol jogok voltak érvényesek.

2 A gyarmatok társadalmi-gazdasági és politikai fejlődése. Az áttelepült angol állampolgárok nagyobb szabadságot élveztek itt, mint Angliában. Minden általuk megszerzett javadalom szorgalmas kétékezi munkájuk eredménye volt, ezért hamar sikerült magukat függetleníteni a társaságoktól vagy lord-birtokosuktól. Önkormányzatokat hoztak létre, így a problémás kérdéseket maguk oldották meg, és nem kellett a helytartók vagy a társaságok segítsége. Ez az állapot a társadalmi élet gyors demokratizálódásához vezetett. A gyűlések, képviseltek, a helytartók rendeleteinek és az angol parlament törvényeinek megtárgyalása a hétköznapi élet normája lett.

Jóllehet közös irányvonal szerint fejlődtek, mindegyik gyarmatnak megvolt a saját belső rendje, szokásai. A déli gyarmatok jelentős néger-rabszolga állománnyal rendelkeztek, akiket a nagy ültetvényeken dolgoztattak. Északon a szabad munkaerő dominált, de életüket szigorú puritán szabályokhoz igazították. Voltak olyan gyarmatok is, ahol az egyház különálló volt az államtól, és minden lakos egyenlő jogokkal rendelkezett. Eltérő volt a gyarmatosítók hozzáállása a helyi indián lakosokhoz. Egyes gyarmatok, főleg a puritánok, folyamatosan irtották őket. Más gyarmatok viszont lojálisan viszonyultak a helyi lakosokhoz: kereskedelmi-, béke- és más szerződéseket kötöttek velük.

A gyarmatok gazdasági fejlődése különböző volt. A természeti adottságok lehetővé

■ A „Mayflower” hajón érkezett első áttelepültek partraszállása Észak-Amerika partján

? A kép alapján állapítsátok meg, milyen gondolatok járhattak az első telepések fejében.

■ Észak-amerikai indiánok harci körtánca

■ Az indiánok lakhelyei

■ A telepesek tipikus farmgazdasága

■ Ültetvény a déli gyarmatokon

tették, hogy a **déli gyarmatokon** nagy ültetvényes gazdaságok jöjjenek létre, melyekben dohányt, cukornádat, rizst, gyapotot stb. termesztettek. Az **északi gyarmatokon** farmgazdaságok alakultak és fejlődött az ipar. A gazdasági fejlődést az anyaország ösztönözte. Ez azt eredményezte, hogy az angol gyarmatok az anyaország nyersanyag-beszállítói lettek. Így például, a gyarmatokról csak Angliába lehetett árut szállítani, a gyarmatok pedig csak Angliában vagy angol közvetítéssel tölthették fel raktáraikat. A gyarmatokon tilos volt a prém- és vasfeldolgozás. Anglia ösztönözte a manufaktúrák fejlődését.

A gyarmatokkal való kereskedelem jelentős bevételhez juttatta Angliát. Anglia lett az ütemesen növekedő angol ipar fő hajtóereje.

Anglia és a gyarmatok közti árucseré

Időszak	Angliából a gyarmatokra történő kivitel mértéke	A gyarmatokról Angliába történő behozatal mértéke
A XVIII. sz. eleje	334 ezer font-sterling	433 ezer font-sterling
A XVIII. sz. közepe	4,2 millió font-sterling	1,3 millió font-sterling

- ? 1. Miért volt nagyobb a XVIII. sz. elején a gyarmatokról az árukivitel, mint a behozatal, a század közepén pedig fordítva? 2. Hány százalékkal nőtt Anglia exportja a gyarmatokra? Miért történt ez így?

3 Az észak-amerikai nemzet kialakulása. A XVIII. sz. közepén az amerikai angol gyarmatokon kezdett kialakulni az egységes belső piac, megélénkült a kereskedelmi forgalom az északi és a déli gyarmatok között.

A függetlenségi háború előtt a 13 angol gyarmat területén közel 2,5 millió ember élt (leszámítva az indiánokat). Az amerikai földeken való

huzamos együttélés következtében a telepéseknek sajátos közös kultúrájuk és életvitelük alakult ki, ami már eltért az európaiaktól. Az angol lett a közös nyelv. A gyarmatosítók többsége nemzeti hovatartozását illetően nem származási helyét nevezte meg, hanem új otthonát; büszkén jelentették ki magukról: „Mi amerikaiak vagyunk!”

Az új nemzet odaadó, tevékeny emberek közösségeként jött létre, akik szorgalmas munka árán jelentős sikereket értek el. Elterjedt az „amerikai legenda”, amely egy olyan emberről szólt, aki néhány érmével a zsebében

érkezett, odaadással dolgozott, elvállalta a legnehezebb munkákat is, és végül jelentős vagyont felhalmozva gazdag és köztisztelt polgárrá vált.

Az új ideológia kialakulására nagy hatással voltak az amerikai felvilágosítók. Az európai felvilágosodás eszméire hivatkozva új eszményt teremtettek az amerikai nemzet számára. Benjamin Franklint (1706–1790) (e.: bendzsemin), a kiemelkedő államférfit, felvilágosítót, zseniális tudóst a fiatal amerikai kapitalizmus vezéralakjának nevezték. „Az ember – állította – saját sorsának a kovácsa, sok minden függ önmagától, lelkiületétől, akaratótól, törekvéseitől...”

Nemzet – emberek állandó társadalmi és etnikai közössége, amit a közös terület, közös kultúra, nyelv és hagyományok, szoros gazdasági kapcsolatok jellemeznek.

Franklin a tettek embere volt, aki azzal büszkélkedhetett, hogy sikerét saját munkája árán érte el. Ezt tanácsolta honfitársainak is. Úgy tartotta, az embernek dolgoznia kell, nem pedig panaszkodnia szegénysége miatt. A tiszteletbeli állások hajszolása hiúság – neveltségessé teszi az embert. Dolgozz önmagadért – tehát az országodért. Ha a polgárok tehetősek lesznek, az állam is gazdag lesz. Ezzel Franklin egy új elvet alkotott, amely az amerikai nemzet világnézetének az alapjává vált.

■ Benjamin Franklin

4

A gyarmatok és az anyaország közötti konfliktus okai.

A gyarmatok folyamatosan gazdagabbá és népesebbé váltak, ezért egyre nehezebb volt őket gazdasági függésben tartani. Az angol törvényeket megkerülve, már a létfontosságú cikkek 9/10 részét csempészútvonalon szállították a kontinensre. Anglia felsőbbbőségét csak azért ismerték el, mert angol alattvalóknak számítottak, és az anyaország védelmezte őket az ellenségektől (franciáktól, spanyoloktól).

A XVIII. sz. közepére megváltozott a helyzet. Először is, a hét-éves háború után eltűnt a külső veszély, amely a gyarmatokat addig fenyegette. Másodszor, az anyaország eddig lojális politikája keményebbre változott. Az angol parlament a hétéves háború okozta állami tartozások egy részét a gyarmatokra hárította. Az utolsó csepp a pohárban a **bélyegtörvény** bevezetése volt. A gyarmatokon minden egyes okmányt csak illetékbélyeggel ellátott papíron lehetett kiállítani. Ezzel az újtással meg akarták alapozni a további adók bevezetését.

A bélyegilleték bevezetése a lakosság nemtetszését váltotta ki. Megakadályozták a bélyeges papírok kirakodását, illetve elűzték az angol hivatalnokokat a gyarmatokról. Az angol parlament ekkor rövid időre felfüggesztette a bélyegtörvényt. Hamarosan pedig az angol parlament vámot vetett ki a gyarmatokról érkező több árura.

Ez az elégedetlenség újabb hullámát váltotta ki. A gyarmatok megtagadták az anyaországból érkező áruk megvásárlását. Válaszul a helytartók az angol katonák segítségével megtorlásokhoz folyamodtak, ami fegyveres összetűzésekhez vezetett.

Végül a parlament ezt a törvényt is eltörölte, csupán a tea vámadóját hagyták meg. Ez a gyarmatosítók újabb nemtetszését váltotta ki. Bostonban kirobbant a tealázadás, ami oka lett a függetlenségi háború kirobbanásának.

A gyarmatosítók az új adók befizetésének megtagadását azzal magyarázták, hogy nem volt képviselőjük az angol parlamentben, amely jóváhagyta a törvényeket. „Egyetlen adót sem képviselő nélkül!” jelszóval léptek fel.

5 „A bostoni teadélután”. A háború kiváltó oka. Az Anglia és észak-amerikai gyarmatok közötti konfliktus végül háborúhoz vezetett.

1773 őszén Amerika partjaihoz a Kelet-indiai Társaság tearakománnyal teli hajói érkeztek. Közben az „összekötő bizottság”, amely az angolelleses fellépéseket irányította, magához ragadta a hatalmat, és a Kelet-indiai Társaság ügynökeit a rakományról való lemondásra kényszerítette. Ugyanakkor a bostoni ügynökök határozottan megtagadták a bizottságnak az engedelmisséget. Ekkor a bostoni bizottság megtiltotta a rakomány kirakodását, és erről a döntéséről értesítette az angol kormányt, valamint a többi város bizottságait. Boston lakossága 20 napon át akadályozta a hajó kirakodását. Végül néhány ember indiánnak öltözve fellopakodott a hajóra, és a tömeg szeme láttára a tengerbe dobta a teásládákat. „Bostoni teadélután”-nak nevezték el ezt az eseményt.

Angliában a „bostoni teadélután”-t hadüzenetként értékelték. Bostonba angol seregek törtek be. Az angol megszállás megbénította a város és Massachusetts gazdasági életét. Ugyanakkor a gyarmatok lakossága elhatározta, hogy befejezik, amit elkezdtek. Massachusetts törvényhozó gyűlése (konvent) több határozatot is elfogadott: a London által kinevezett helytartó helyett ideiglenes kormány alakult; államkincstár jött létre, ahová az adókat fizették; összehívták a kontinentális kongresszust, a gyarmatok képviselőinek gyűlését.

Megkezdődött a fegyveres alakulatok (milícia) létrehozása, és megtörténtek az első összetűzések az angolokkal, akik megpróbálták lefegyverezni őket.

■ „A bostoni teadélután”. 1773

6 **A Függetlenségi Nyilatkozat. A háború menete.** 1774 végén ült össze az I. kontinentális kongresszus, mely határozatot fogadott el az angol áruk bojkottjáról.

A II. kontinentális kongresszus (1775) átvette a központi kormány szerepét, megállapította a háborús helyzetet, és határozatot hozott a reguláris hadsereg létrehozásáról. A hadsereg élére George Washington (1732–1799) (e: dzsordzs vasinkton) nevezték ki.

George Washington gazdag virginiai ültetvényes és tapasztalt tiszt több alkalommal is harcolt az indiánok és franciák ellen. Az amerikaiak szemében ő volt az az ember, aki képes egy nehéz és megalkuvás nélküli harcot folytatni hazája függetlenségeért. Erről tanúskodik külső megjelenése is: éles, határozott arcvonások, erős testalkat, magabiztosság. Fővezérré való kinevezésében fontos szerepet játszott az, hogy gazdag ember volt, és az amerikaiak többsége úgy tartotta, hogy csak tehetős ember tud független maradni nézeteiben és tetteiben.

■ George Washington, az USA első elnöke

A kongresszus tanácsára a gyarmatok saját kormányokat hoztak létre. Az elsőt Virginiában. 1776 júniusában itt fogadták el a

Függetlenségi Nyilatkozatot. Virginia példáját követve a többi állam is kikiáltotta függetlenségét.

Ezek az események hadiállapot közepette történtek. Az angol hadsereg igyekezett elszigetelni az északi tartományokat a délektől, ahol még szilárdak voltak pozícióik. 1776–1777-ben Washington seregei súlyos élelmiszerhiánnyal küzdöttek, és több vereséget is elszenvedtek. Ilyen körülmények között a kongresszus tagjainak többsége nem akart teljesen elszakadni Angliától. A kongresszus beadvánnyal fordult III. Györgyhez, amelyben a megbékélést és a háború beszüntetését célozta. Válasz helyett a király újabb seregeket küldött a gyarmatok ellen.

Ez véget vetett a kongresszus hosszas habozásának. Bizottság jött létre, mely kidolgozta a Függetlenségi Nyilatkozatot. Szerzői két kiemelkedő politikus, Thomas Jefferson (1743–1826) (e.: dzsefferszon) és John Adams (1735–1826) (e.: dzson edemsz) voltak.

Thomas Jefferson tehetős rabszolgatartó családban született. Kitűnő oktatásban részesült. Ügyvédként dolgozott. Már ifjúkorában leköötötte a politika, a filozófia, a felvilágosítók nézeteit vallotta. 26 éves korában bevásztották Virginia törvényhozó testületébe. Politikai célja az észak-amerikai angol gyarmatok függetlenítése és az önálló állam kiépítése volt. Véleménye szerint az új államot a népfelségnek és az emberek egyenjogúságának elvére kell felépíteni. 1775-ben bevásztották a Kontinentális Kongresszusba. A Függetlenségi Nyilatkozatba, melyet a Kongresszus megbízásából dolgozott ki, a 33 éves T. Jefferson (ő volt a legfiatalabb képviselő) belefoglalta a rabszolgaság eltörléséről szóló külön pontot is. (Az okmány szerkesztésekor viszont a szakértő bizottság kihúzta ezt a pontot). T. Jefferson fontos szerepet játszott az USA államiságának kiépítésében – Virginia állam kormányzója volt, G. Washington első kormánya idején az USA államtitkára, majd elnökhelyettese, végül pedig elnöke.

■ Thomas Jefferson, az USA harmadik elnöke

Nyilatkozat – olyan okmány, hivatalos kijelentés, melyben kihirdetik az állam kül- és belpolitikai alapelveit vagy a pártok, szervezetek alapszabályzatát.

A kongresszus 1776. július 4-én fogadta el a bizottság által kijavított Nyilatkozatot. A Nyilatkozat kihirdette egy új állam – az Amerikai Egyesült Államok létrejöttét.

Részlet a Függetlenségi Nyilatkozatból

Mi világosan látjuk a következő igazságokat: minden ember egyenlőnek született és a Teremtő bizonyos elidegeníthetetlen jogokat biztosít mindenkinek, ezek között van az élethez, a szabadsághoz és a boldogsághoz való jog. E jogok biztosítására az emberek kormányokat hoznak létre, melyek igazságos hatalmukat azok egyetértésének forrásából merítik, akiket kormányoznak. Ha ez a hatalmi forma pusztító lesz céljaik elérése szempontjából, a népnek joga van azt megváltoztatni vagy megsemmisíteni és új kormányt létrehozni.

...Ezek a gyarmatok... sokáig és türelmesen állták az elnyomást, és csak a szükség kényszeríti őket most arra, hogy megerősítsék egykori kormányzási formájukat...

Nagy-Britannia jelenlegi királyának a története nem egyéb, mint ismételt jogtalanságok és bitortások sorozata, amelynek határozott célja a teljes zsarnokság érvényesítése államaink felett.

Mindezeknek a bizonyítására tényeket terjesztünk a pártatlan világ elé:

Anglia királya megtagadta a közjó szempontjából legcélszerűbb és legszükségesebb törvények szentesítését...

Igyekezett megakadályozni államainknak a benépesítését.

Tisztviselők raját küldte ide, akik népünket zaklatják és vagyonukat felemésztik.

Igy rendelkezett:

Elzárta kereskedelmünket a világ minden népétől.

Beleegyezésünk nélkül adóval sújtott bennünket.

Megtagadta kormányzásunkat, védelmen kívül állóknak nyilvánított minket, és háborút indított ellenünk.

Mi tehát, az Amerikai Egyesült Államok képviselői, általános kongresszusba összegyűlve, a nép nevében és felhatalmazása által kihirdetjük, hogy egyesült gyarmatainknak a továbbiakban szabad és független államoknak kell lenniük; hogy a brit korona iránti alattvalói hűség alól felszabadultak, és hogy minden politikai kötelék, amely e gyarmatokat Nagy-Britanniához fűzte, teljességgel megszakad...

- ?
1. Mivel indokolják az okmányban a gyarmatok függetlenséghez való jogát?
 2. Mit értettek a Nyilatkozat szerzői azon, hogy minden ember egyenlőnek lett teremtvé?
 3. A felvilágosodás korának mely alapgondolatai tükröződnek a Nyilatkozatban?
 4. Mi a Nyilatkozat jelentősége az emberiség számára?

■ A kongresszus az USA függetlensége mellett szavaz

Eközben a hadi események nem az amerikaiak javára alakultak. 1776 augusztusában az angolok elfoglalták New Yorkot és Philadelphiát.

Ilyen körülmények között még Anglia ellenségei (Spanyolország, Franciaország, Hollandia) sem voltak hajlandóak nyíltan szövetségre lépni az USA-val. Ugyanakkor Amerikába önkéntesek, pénz- és fegyverszállítmányok

érkeztek. Különösen nagy segítséget nyújtott Franciaország, ahová épp akkor látogatott el Benjamin Franklin, az észak-amerikai gyarmatok képviselője. Az amerikaiak megsegítésére érkezett például a lengyel Tadeusz Kościuszko, valamint Wilhelm Steiben porosz ezredes, akinek sikerül a rosszul öltözött civil lakosságból harcképes sereget teremteni.

Az amerikai hadsereg első jelentős sikerét 1777 őszén **Saratoga** (New York állam) közelében érte el. Ezután ismerte el az új államot Franciaország, Spanyolország és Hollandia. Oroszország fegyveres semlegességet jelentett be.

■ Az amerikai függetlenségi háború

VIRGINIA Angol gyarmatok
Amerikában
a XVIII. sz. közepén

Számokkal jelölve:

1. New-Hampshire
2. Rod-Island
3. Connecticut
4. New-Jersey
5. Delaware
6. Meryland

..... A határ, melytől nyugatra a gyarmatosítók az 1763. évi rendelet szerint nem foglalhattak el területeket

1776 A kongresszus elfogadja a Függetlenségi Nyilatkozatot (1776. július 4.), az USA megalakulása

- Az angol csapatok partraszállásának helyszíne
- Az angol csapatok mozgása
- Az amerikai csapatok mozgása
- A francia flotta segítségnyújtása
- X A legfontosabb csaták helye
- ▼ Az angol haderők kapitulálásának helye
- Az USA határai 1783-ban.
- Вашингтон** Az USA fővárosa 1791-től
- Angol birtokok
- Spanyol birtokok

Miután megérkezett a szövetségesek segítsége, az amerikai csapatok határozott ellentámadásba lendültek, és Yorktown alatt bekerítették az angolok fő haderőit, amelyek 1781-ben kapituláltak.

7 A versailles-i béke. A háború következményei. 1783. szeptember 3-án Versailles-ban (Franciaország) Anglia és az USA aláírta a békeszerződést. Anglia elismerte az USA függetlenségét és átadta neki a Massachusetts északi határaitól Georgia állam déli határvonaláig húzódó területeket, nyugaton pedig a Mississippi folyó lett a határ.

A háború után az újonnan alakult állam nehéz helyzetben találta magát. Az elhúzódó háború és az anyaországgal megszakított kapcsolat tönkretette az ország gazdaságát. Hiány volt aranyból és ezüstből. Ugyanakkor nagy bőség volt elértéktelenedett értékpapírokból. A déli államok munkaerőhiányban szenvedtek. Drágább lett az élet. Csaknem mindenkinek adóssága volt. Ilyen körülmények között fokozódott a politikai harc, kiéleződtek a társadalmi problémák.

A radikális gondolkodású lakosság további változásokat követelt, és vagyoni egyenlőségre törekedett. A konzervatív beállítottságúak pedig az egykori anyaország megbékítésén fáradoztak. A kongresszus, mely nem rendelkezett valós hatalommal, elkeseredetten kereste a kiutat a kialakult helyzetből. Elkobozták az angol korona, az angol földesurak és híveik birtokait; feloszlatták a hadsereget; a katonáknak fizetség gyanánt földjegyet osztottak.

Ezek az intézkedések csupán ideiglenesek voltak, és nem tudták kivezetni az országot a válságból. A fiatal államnak erős központi hatalomra és egységes piacra volt szüksége.

8 Az államhatalmi szervek létrejötte. A függetlenségi háborúval egy időben folyamatosan alakult ki az államszervezet. 1776–1783 között az államokban kormányok és parlamentek alakultak, az általános szövetségi kongresszus is működött. A háború végeztével felvetődött a kérdés, hogyan egyeztessék az általános szövetségi kongresszus és az államok hatalmi szerveinek hatáskörét.

1777-ben elfogadták a Konföderációs Cikkelyeket, (az USA első Alkotmányát). Ennek alapján az általános szövetségi kongresszusra hárult a feladat, hogy rendezze az államok közötti nézeteltéréseket, átvegye a hadsereg és a külpolitika feletti hatalmat. Az államok adót

■ Az angol hadsereg fegyverletétele Saratogánál

szedhettek, saját pénzt bocsáthattak ki, vámilletéket hagyhattak jóvá, kereskedelmi szerződéseket köthettek. Minden államnak volt egy képviselője a kongresszusban. Az állam politikai rendszerét csak egyöntetű döntésük által lehetett megváltoztatni.

9 Az USA Alkotmánya. A Konföderációs Cikkelyek nem elégítették ki az igényeket. Ezért 1787 májusában Philadelphiában az államok 55 küldötte (kivéve Rod-Island) gyűlt egybe a fiatal állam alkotmányának kidolgozására. 1787. szeptember 17-én a küldöttek megegyeztek és aláírták az USA Alkotmányát, mely a mai napig hatályban van.

Az Alkotmány értelmében az USA a laza konföderációról áttért a föderációra. Az államok megőrizték jogaik zömét, de az általános állami funkciókat a föderális (központi) kormány vette át. A föderális kormány hatáskörébe került a külpolitika, a hadügy, a pénzügy, az országos törvényhozás.

Az Alkotmány három elvet irányzott elő, az államhatalom ágakra osztását (törvényhozó, végrehajtó, bírói), a korlátozás és az ellensúlyozás rendszerét.

A végrehajtó hatalom az USA elnökének kezébe került, akit négy évre választottak meg. Ő lett az államfő, a kormányfő és a hadsereg főparancsnoka. Az elnök nevezte ki a minisztereket, akiket a kongresszus (parlament) hagyott jóvá, de csak az elnöknek voltak alárendelve. Ő nevezte ki a konzulokat és a legfelső bíróság tagjait. Elnökhelyettest is választottak arra az esetre, ha az elnök megbetegedne, elhalálozna, vagy valami oknál fogva nem tudná ellátni feladatait, de ő volt a szenátus (a kongresszus felsőháza) házelnöke is. A kongresszusnak joga volt bizalmatlansági eljárást (impeachment (e.: impicsmen) kezdeményezni az elnök ellen.

■ Az Alkotmány aláírása
Philadelphiában

A végrehajtó hatalom a kongresszus kezébe került. Jogában állt megállapítani az adók mértékét és beszédni azt, szabályozni a kereskedelmet (a külkereskedelmet és államok közöttit), pénzt kibocsátani, vámilletéket kivetni, hadsereget és flottát toborozni.

A kongresszus két házból állt. A felsőházat – a szenátust – a helyi törvényhozó gyűléseken választották meg. Minden állam területének méreteitől és lakosságának számától függetlenül két szenátort

választott. A szenátust hat évre választották, de kétevente a harmadát kötelező volt lecserélni. A szenátus hagyta jóvá az állami tisztségviselők kinevezését, kezelte a külpolitikai problémákat, szükség esetén pedig bírói hatásköre is volt az állami tisztségviselők vagy akár az elnök ügyében.

Az alsóház – a képviselők háza – képviselőit az állam lakosságának számarányában két évre választották. Itt tárgyalták meg a törvénytervezeteket, fogadták el a költségvetést és az adókat, döntéseiket viszont egyeztetni kellett a szenátussal.

Szavazati joggal csak az a fehér férfi lakos rendelkezett, aki betöltötte 21. életévét, és meghatározott vagyonnal rendelkezett. Az Alkotmányban tehát faji és vagyoni korlátozások voltak.

Az Alkotmány rendelkezett a legfelső bíróságról is – a legfőbb bírói hatóságról, melybe hat (később kilenc) jogász volt kinevezve örök időkre.

Az USA Alkotmánya abban az időben a legprogresszívebb és legdemokratikusabb dokumentum volt. Éles ellentétben állt az Európában fennálló abszolutista rendszerekkel. És jóllehet biztosította a tulajdonjogokat, ugyanakkor nem szavatolta a demokratikus szabadságjogokat. Ezt a hiányosságot 1789-ben kiküszöbölték. Az államok felkérésére James Madison megfogalmazta az Alkotmány első tíz módosítását – a Jogtörvényt (Bill of Right), mely 1791-ben lépett életbe. Ebben meghirdették a gyülekezési-, szólás-, sajtó- és vallásszabadságot, a személyi sérthetetlenséget, az esküdtszéket, valamint minden amerikai fegyvertartási jogát önvédelem céljából stb.

Idővel jóváhagyták az állami jelképeket is. 1777. június 14-én a kongresszus elfogadta az USA nemzeti lobogóját, 1782-ben a címet, 1931-ben pedig a himnuszt.

■ Az Egyesült Gyarmatok zászlaja 1763-ban

Demokrácia – a politikai rendszernek az a formája, mely az államhatalom forrásának a népet tekinti. Előírányozza a hatalom felosztását törvényhozó, végrehajtó és bírói ágazatra, valamint az államhatalmi szervek választhatóságát.

Következtetések

- Észak-Amerikát Anglia a XVII. század közepén kezdte gyarmatosítani. A XVIII. sz. közepére 13 angol gyarmat volt itt, amelyek lakói az angol király alattvalójának vallották magukat.

- ▶ Az angol gyarmatok függetlenségi háborúja előtt kialakult az észak-amerikai nemzet, amely az állami függetlenség kivételével a nemzet minden sajátosságával rendelkezett.
- ▶ A „bostoni teadélután” elkerülhetetlenné tette az erőszak alkalmazását a gyarmatok és az anyaország közötti konfliktusban.
- ▶ 1776. július 4-én elfogadták az amerikai Függetlenségi Nyilatkozatot.
- ▶ 1783. szeptember 3-án Anglia elismerte az USA függetlenségét.
- ▶ Az USA Alkotmányát 1787-ben hagyták jóvá. A maga idejében ez volt a legprogresszívebb és egyben a legdemokratikusabb alkotmány. 1789-ben az Alkotmányt az emberi szabadságjogok garanciáival egészítették ki: elfogadták a „Jogtörvényt”.

Kérdések és feladatok

1. Mikor kezdődött Észak-Amerika gyarmatosítása? 2. Hogyan alakult a helyi lakosok és a gyarmatosítók közötti kapcsolat? 3. Melyik esemény kapta a „bosztoni teadélután” elnevezést? 4. Ki volt az amerikai hadsereg főparancsnoka a függetlenségi háború idején? 5. Milyen határozatokat fogadtak el az első és a második kontinentális kongresszuson? 6. Mely államok léptek fel az USA szövetségeseiként a függetlenségi háborúban? 7. Hol volt a függetlenségi háború döntő csatája? 8. Mikor fogadták el az USA Alkotmányát?
9. Milyen különbségek voltak a déli és az északi gyarmatok között? Mivel magyarázhatók az eltérések? 10. Miben különböznek az észak-amerikai gyarmatok a spanyol, portugál, holland és francia gyarmatoktól? 11. Mi élezte ki a gyarmatosítók és az Anglia közti kapcsolatot? 12. Milyen gazdasági, politikai és társadalmi következményei voltak az USA függetlenségi háborújának?
13. Készítsetek elbeszélést az USA első telepeseinek életéről. 14. Magyarázzátok meg a XVIII. sz. közepén elhangzott gyarmatosítók jelszavát: „Egyetlen adót sem képviselő nélkül!”. 15. Hogyan zajlottak az USA függetlenségi háborújának eseményei 1776–1783 között? Füzeteitekben állítsatok össze eseménynaptárt! 16. Nevezzétek meg az USA és Anglia közötti versailles-i béke feltételeit! 17. Jellemezzétek az USA Alkotmányának főbb tételeit!
18. Általános volt-e a szabadság és demokratikus jogegyenlőség a XVIII. századi USA-ban?

26. Gyakorlati foglalkozás

„Az USA államszerkezetének sajátosságai” / „A nyugat-európai országok hétköznapi élete a XVIII. században” (a tanár választása szerint)

Cél (a választott téma szerint):

- 1) meghatározni az USA államszerkezetének sajátosságait és az Alkotmány alaptételeit;
- 2) tisztázni a hétköznapi élet azon változásait, melyek a XVIII. században történtek.

A gyakorlati foglalkozás feladata: a tanár által választott témából beszámolót (prezentációt) készíteni.

Kérdések és feladatok a gyakorlati órán végzendő munkához

1. Alakítsatok kis csoportokat és beszéljétek meg beszámolóitok (prezentációitok) tartalmát.
2. Mutassátok be csoportotok munkájának eredményét az osztálynak.
3. A munka céljának megfelelően vonjátok le a következtetéseket.

Az ismeretek összefoglalása az V. fejezet alapján

„A felvilágosodás kora”

1. Értelmezzétek a fogalmakat és szakkifejezéseket: felvilágosodás, enciklopédisták, klasszicismus, ipari forradalom (fordulat), technikai fejlődés, felvilágosult abszolutizmus, birodalom, palotaforradalom, gyarmat, anyaország, nyilatkozat, alkotmány, köztársaság, föderáció.
2. Végezzétek el a feladatokat a térképen:
 - 1) mutassátok meg a felvilágosodás kori Európa legjelentősebb kulturális központjait;
 - 2) mutassátok rá azokra a területekre, melyek a XVIII. sz. folyamán Oroszországhoz kerültek;
 - 3) jelöljétek ki azokat a területi változásokat, amelyek Ausztriát és Poroszországot érintették;
 - 4) kövessétek nyomon az amerikai függetlenségi háború menetét a térképen;
 - 5) jellemezzétek az ipari fejlődést Angliában.
3. Miért nevezzük II. Katalin oroszországi, Mária Terézia és II. József ausztriai, II. Frigyes poroszországi uralkodását felvilágosult abszolutizmusnak?
4. Soroljátok fel a felvilágosodás korának sajátosságait!
5. Mondjatok véleményt az angliai forradalomról és az USA függetlenségi háborújáról. Határozzátok meg az események történelmi jelentőségét.
6. Jellemezzétek a XVIII. századi Franciaországban, Oroszországban, német államokban és Angliában végbement legfontosabb társadalmi és gazdasági változásokat. Állítsatok össze összehasonlító táblázatot.
7. Melyek voltak a felvilágosodás korának legjelentősebb kulturális vívmányai?

Tesztfeladatok az V. fejezet alapján „A felvilágosodás kora”

- A felsorolt személyek közül ki volt Poroszország első királya?
 A I. Frigyes Vilmos B I. Frigyes
 C II. Frigyes Vilmos D II. Frigyes
- Mely okmány jogosította fel Mária Teréziát, hogy elfoglalja az osztrák trónt?
 A Pragmatica sanctio B Jogi folyamodvány
 C Jogtörvény D Aranybulla
- Mely terület került az osztrák Habsburgok uralma alá Lengyelország első felosztása következtében?
 A Kis-Lengyelország B Nagy-Lengyelország
 C Galícia D Szilézia
- Mely egyeduralkodó uralmát nevezik az Orosz Birodalom „Aranykorának”?
 A Jelizaveta cárnő B Anna Ivanovna
 C II. Katalin D III. Péter.
- Mi volt az európai államok hétéves háborújának legfőbb eredménye?
 A Poroszország megszerezte Sziléziát
 B az európai államok először alakítottak katonai és politikai szövetségeket
 C elfojtották Poroszország azon törekvését, hogy hatalma alá kerítse a német területeket, és így Németország további 100 évre széttagolt maradt
 D dinasztiaaváltás történt Oroszországban
- Mely eszme elterjedésével szilárdult meg Európában a felvilágosult abszolutizmus?
 A felvilágosodás B protestantizmus
 C protekcionizmus D humanizmus
- Mi számított a műveltség alapjának a felvilágosodás korában?
 A tudni politikai témákról társalogni
 B tudni tudományos és filozófiai témákról társalogni
 C ismerni a reneszánsz kor művészeit és műveiket
 D ismerni a haza történelmi múltját
- Melyik feltaláló alkotta meg az első motort?
 A John Key B J. Hargreaves C J. Watt D E. Cartright
- Kinek a szájából hangzott el „Az állam én vagyok”?
 A Richelieu B XIV. Lajos C XV. Lajos D XVI. Lajos
- Anglia észak-amerikai gyarmatai mikor fogadták el a Függetlenségi Nyilatkozatot?
 A 1774 B 1776 C 1781 D 1783
- Ki volt az USA első elnöke?
 A George Washington B John Adams
 C Thomas Jefferson D Benjamin Franklin
- A függetlenségi háború befejezése után Észak-Amerika hány angol gyarmata hozta létre az USA-t?
 A 10 B 13 C 15 D 24

VI. FEJEZET. A KELET ORSZÁGAI A XVI–XVIII. SZÁZADBAN

27. Kína és Japán a XVI–XVIII. században

- 1. Kit neveztek Kínában a Nap Fiának? 2. Milyen tudományos és technikai eredményeket értek el a középkori Kínában?

1 A keleti országok fejlődésének sajátosságai. A keleti civilizációk. A tudósok az általunk tanult korban három különböző civilizációt különböztetnek meg Keleten: közel-keleti–muzulmán, indiai–dél-ázsiai és kínai–távol-keleti (más elnevezések is használatosak). Sok mindenkiben különböznek egymástól, mégis több közös vonásuk van, ezért állíthatjuk, hogy a társadalmi fejlődés keleti modelljébe sorolhatók. Mindegyikre jellemző a hatalmi bürokrácia, aminek a faluközösségek és a magántulajdonosok (kereskedők, uzsorások, kézművesek) is ki voltak szolgáltatva. Az állam élén az uralkodó állt, aki Istentől kapott és a vallás által szentesített hatalommal rendelkezett. Ezek a nem mindennapi jelenségek határozták meg a keleti civilizációk sajátosságainak kialakulását. Az ilyen államban nem voltak ellentétek, ami stabilitásukat eredményezte. Az állam-tulajdonos egyetlen ellensúlya a tulajdonjog lehetett volna, de ez hiányzott, mert minden az államé volt.

Az európaiak beáramlása Keletre a nagy földrajzi felfedezések után és a gyarmatbirodalmak létrejötte a tulajdonjog kívülről történő megsértését jelentette, ami rombolta a hagyományos viszonyokat. Ugyanakkor az általunk tanult korban az európaiak még csak keresték a keleti országokba való beáramlási útvonalat, hogy hozzáférjenek azok kincseihez.

A keleti államok gazdasági rendszere a következő sablon szerint működött. Minden földművelőnek joga és egyben kötelessége volt művelni a földet, illetve használhatta a gazdálkodáshoz szükséges eszközöket: vizet, legelőt, erdőt stb. Ugyanakkor nem birtokolhatták és nem rendelkezhetek az általuk művelt földdel és természeti kincsekkel sem, mivel azok az állam tulajdonában voltak. A gazdálkodók (parasztközösségek), elismerve az államszervezet hatalmát, a földhasználati jogért különböző módon számoltak el (ledolgozás, a termés egy részének beszolgáltatása). Ebből a sajátos adóból voltak fenntartva az állami hivatalok. Tehát az, aki hatalommal rendelkezett az államban,

jogosult volt részesedni a beszolgáltatott termékekből. Hatalomra kerülése után a hivatalnok gyakorlatilag állami javak tulajdonosa lett. Ezért állíthatjuk, hogy a keleti civilizációk sajátossága a tulajdonjogi hatalom volt.

Az állam hatalmassága a hatalom erejétől és az államgépezet (hivatalnokok) működésének hatékonyságától függött – vagyis a beáramló adók mennyiségétől. Az adók mértéke pedig a mezőgazdaság és a kézművesség hatékonyságától függött. Tehát egy visszaható mechanizmus lépett életbe: az állam érdekelt volt abban, hogy ösztönözze a mezőgazdasági és kézműves tevékenység növekedését. A rendszer negatív vonása az volt, hogy időnként eltúlozták a reálisan lehetséges adók nagyságát. Ilyenkor a parasztok fellázadtak és a hagyományos rendszer visszaállítását követelték.

A keleti civilizációk jellemzője volt a faluközösségek fennmaradása, ami a társadalom és az államszervezet alapját képezte. Minden közösség évszázadokon át egyazon földet, erdőt, legelőt stb. használt. A családok birtokainak mérete időnként változott a család nagyságához igazodva. Ez biztosította, hogy a családok nagyjából hasonló anyagi körülmények között éltek. A parasztokon kívül a közösségben kézművesek is éltek, akik a földművesek szükségleteit elégítették ki. Fenntartásukra terményt szolgáltatottak be. A közösség élén a falusi bíró állt, akit kineveztek vagy választottak.

A faluközösség tehát a keleti civilizációk alapja volt, ami stabilá és konzervatívvá tette azokat, valamint védetté a külső hatásoktól.

A társadalmi élet teljes állami felügyelete ugyanakkor nem jelentette a tulajdonjog hiányát, a tulajdon az európai államokkal ellentétben itt csupán másodlagos volt. A tulajdonjognak meghatározott helye volt az államszerkezetben. A magántulajdonosok a külkereskedelmi és az átmenő forgalmat szolgálták ki. Jelentős vagyonnal rendelkezettek, de annak sérthetlensége és épsége nem volt biztosítva – az

■ Az isztambuli Szultanahmet mecset (Azürkék mecset). Mai látkép

uralkodó bármikor kisajátíthatta. Vagyonuk megőrzésének egyetlen lehetősége az volt, ha állami hivatalba kerültek. Ha a vagyonnal rendelkező személy nem volt hivatalnok, pénzét igyekezett földbe fektetni, bár az nem juttatta jövedelemhez és semmi garancia nem volt annak megőrzésére (a földbirtoklás előkelőnek számított). Ezután minden attól függött, mennyire becsületesen fizeti a föld utáni adót. A földterületek birtoklásának nagysága korlátozva volt, mivel az állam stabilitásának veszélyeztetését látták benne.

Azok a parasztok, aki bérlőkké váltak, jelentősen magasabb adót fizettek a tulajdonosnak, mint amennyit az államnak kellett. Amikor a tulajdonosok túllépték a határt, ami a stabilitást veszélyeztette, az állam úgy fékezte meg féktelenségüket, hogy földjeiket átadta a parasztoknak. Amikor pedig az államhatalom gyengének bizonyult a rendteremtésre, parasztlázadások állították vissza a hagyományos rendet.

Belső piac hiánya okozta, hogy a tulajdonosok birtokain nem volt árutermelés. A keleti országokban nem volt szükség ültetvények kialakítására.

A keleti városok lényegesen különböztek az európaiaktól. Létezésüket az uralkodóknak és a kereskedőknek köszönhették. A városok többsége hivatalnoki rezidencia, vallási központ vagy kereskedelmi csomópont volt. Az uralkodó vagy a helytartó udvara jelentős mennyiségű szolgát, kézművest és kereskedőt igényelt. Szokás szerint ők uruk palotája körül telepedtek le. Az udvari kézművesek olyan termékeket készítettek, amelyeket az egyszerű emberek nem használtak: ékszereket, drága edényeket, szöveteket, fegyvereket stb. Munkájukért cserébe a parasztoktól adó fejében beszedett élelmiszert vagy pénzt kaptak. A városokban továbbá lakások, raktárak, a kereskedők házai helyezkedtek el. Termékeiket tehetősek polgárok vagy külföldi kereskedők vásárolták fel. Az, hogy a keleti államokban a termelés és a kereskedelem a városokban összpontosult, a mesés gazdagságú országok benyomását keltette az európai kereskedőkben.

■ Mauzózeum, melynek falait ónix, ametiszt és jade kövek ékesítik

■ A Harmandir-Szahib Aranytemplom
Amritszárban (India, XVI. század). Mai látkép

■ Mohammed Kuli szultánt ábrázoló
miniatura Golkondából

Akárcsak Európában, a keleti országokban is **rétegekre** oszlott a lakosság. A társadalmi csoportokhoz való tartozás attól függött, hogy a hatalom mely szerkezeti részében helyezkedett el, milyen tevékenységet folytatott, miből tartotta fenn magát (földművelés, kézművesség, hivatalnok, szerzetes, katona). Ezek a társadalmi csoportok zártak voltak és örökletesek. Jogi státuszukat illetően a társadalom teljes jogúakra, korlátozott jogúakra és jogtalanokra (rabszolgák) oszlott.

A társadalomban ezenkívül vagyoni megosztottság is volt. Minden fent felsorolt társadalmi rétegnek voltak szegényei és gazdagjai. Csak a teljes joggal rendelkezők lehettek gazdagok. Ily módon a társadalmi rétegek, a jogi állapot és a vagyoni helyzet szerkezete meglehetősen bonyolult volt. A keleti országokban a legkiváltságosabb helyzetben az államigazgatásban részt vevő személyek voltak.

Keleten óriási szerepe volt a **vallásnak**. A vallás törvényesítette és szentelte meg a politikai hatalmat, hirdette meg az uralkodó istenítését, elősegítette a nemzeti sajátosságok kialakulását és biztosította a társadalom egységét. A vallás szentesítette a konzervatív hagyományokat, cementként kötötte össze az állami mechanizmust és a társadalmi szerkezetet. Igaz, minden vallás a maga módján vitte ezt végbe.

2 Kína gazdasági és társadalmi helyzete. Kínában a XVI. században a hatalom a császári Ming-dinasztia kezében volt. A Kínai Birodalom a mai Kína belső tartományait, valamint Mandzsúriát foglalta magába. A birodalomtól függő állam volt Vietnam, Korea és Tibet. A legfőbb hatalom a császár kezében volt, aki hivatalnokok tömegére támaszkodva uralkodott. A birodalom területe 15 nagy közigazgatási egységre volt felosztva.

A Ming-dinasztia császárai kezdetben a mezőgazdaság megszállását célzó politikát folytattak. Tökéletesedtek a munkaeszközök

és a mezőgazdasági felszerelések, egyazon földterületről évente kétszer is begyűjtötték a termést – tavasszal és ősszel, elkezdték trágyázni a földet. Nagy sikereket ért el az öntözéses termesztésmód. Bambuszcsövekből vízvezetéket raktak le, vízkereket működtettek, gátakat létesítettek.

A Ming Birodalom földjei állami és magánterületekre oszlottak. Az állami földek többsége a parasztoknak volt kiosztva örök használatra, akik cserébe kötelesek voltak adót fizetni és különböző szolgáltatásokat teljesíteni. Magánvagyonnal a nagybirtokosok rendelkeztek. A legnagyobb földbirtokos a XVI–XVII. században maga a császár volt. Hatalmas birtokaik voltak a császári nemzetségnek, a nemeseknek, a hivatalnokoknak, akiknek a császár adományozott földeket. Ezeket a földeket a földbirtokosok adó ellenében kapták meg és a parasztnak adták ki bérbe.

A Ming Birodalomban szerteágazó adórendszer működött. Tíz-évente összeírták az adófizetők listáját, amelyet a pénzügyi hivatalban őriztek. A parasztok különböző kényszerű kötelezettségeket teljesítettek, hidak, csatornák, paloták építésében kellett részt venniük.

Kínában magasan fejlett volt a kézművesség. Kis műhelyek működtek, melyekben a mester mellett a családja és tanoncok dolgoztak; a nagy állami műhelyekben állandó jelleggel felfogadott kézművesek tevékenykedtek. A XVI. században megnőtt a privát manufaktúrák száma, különösen a szövőiparban. Ezek tulajdonosai gazdag kereskedők vagy kézművesek voltak, a kisebb kézművesek és parasztnak pedig, akiknek nem volt más megélhetési forrásuk, bér munkásként dolgoztak.

Az uralkodó és alattvalói közti viszony a hagyományos gazdabszolga viszony volt.

3

Az európaiak beáramlása Kínába. Az európaiak már a XVI. században próbálkoztak bejutni Kínába. A XVI. sz. első felében a

■ Kínai város a XVII. században

portugálok erőszakkal próbáltak telephelyeket létrehozni a kínai partvidéken. A XVI. sz. 40-es éveiben, lefizetve a helyi hivatalnokokat, Huangdong tartománytól északra megalapították kereskedelmi telepüket. Nyílt gyarmatosító politikájukkal viszont irritálták a helyi lakosokat, ezért 1549-ben kiűzték őket Kínából. Hatalmas kenőpénzek árán viszont sikerült megőrizniük makaui telepüket. A XVI. sz. második felében Kínába kezdtek beáramlani a spanyol gyarmatosítók, a század végén pedig a hollandok. Kína felkeltette Anglia érdeklődését is. A Ming-dinasztia ekkor épp összeomlófélben volt, és nem volt képes megállítani a felfegyverzett hadihajókat. Az angolok fegyveres nyomással kikényszerítették, hogy Huancszsou kikötőjében szabad kereskedelmet folytathassanak. Az európaiak XVI–XVII. századi betörése következtében Kína a gyarmatosítóktól függő állammá kezdett átalakulni. Ez azonban csak a XIX. században következett be.

4 A XVII. századi parasztháború. A Ming-dinasztia megdöntése és a Csing-dinasztia uralmának kezdete. A XVII. sz. 20-as éveiben jelentősen megromlott a Ming Birodalom belső és külső helyzete. Az államon belül a hatalmi harcok következtében csökkent a hatalom tekintélye. A magára hagyott hadsereg szétesőben volt. Az adók túlzott mértéke teljesen tönkretette a parasztgazdaságokat.

A XVII. sz. 20-as éveinek a végén Kína dél-nyugati vidékeit súlyos természeti csapások érték, a szárazságok árvizekkel váltakoztak, nyáron pedig sáskajárás tette tönkre a termést. A pusztulás határára sodródott parasztok elkeseredettségükben lázongani kezdtek. Végül Sanszi tartomány északi részén kitört a felkelés. Vezetői Czan Sjan-csun és Li Cze-cseny voltak.

Egy kínai hivatalnok beszámolója a parasztháború kitörése előtt Kínában uralkodó állapotokról

Jünnan körzetében egy éven át nem esett eső. Augusztus és szeptember folyamán a nép ürmöt evett, októberben megkezdtek enni a fák kérgét, de az év végére az összes kérget letépték – ekkor krétát kezdtek enni. Ettől néhány nap alatt felfúvódtak, összeestek és meghaltak... Mindenden tartományban hatalmas tömegsírokat ástak, ahová százával dobálták a halottakat.

? A beszámoló alapján nevezzétek meg a parasztháború egyik okát!

A parasztosztigok egyesülni kezdtek, és 1635-ben már egy hatalmas sereget alkottak, majd megkezdtek támadni a kormányseregeket. 1639–1641 folyamán a felkelés még nagyobb lendületet vett, Li Cze-cseny tekintélye pedig egyre nőtt. Az elfoglalt területeken a földeket szétszórtották a parasztok között, és három vagy akár öt évre

■ A Ming-dinasztia császára csónakon kíséretével

■ Több ezer nő állította elő szövőszéken a kínai selymet

felmentették őket az adófizetés alól. A felkelők hadserege a főváros, Peking felé vette az irányt. 1644. április 25-én a felkelők elfoglalták a fővárost. Az utolsó Ming uralkodó öngyilkos lett, Li Cze-cseny pedig császárrá kiáltotta ki magát.

Miután megdöntötte a Ming-dinasztia hatalmát és elfoglalta Észak-Kínát, Li Cze-cseny szemben találta magát a mandzsukkal. Li Cze-cseny 200 ezer fős hadserege 1644 júniusában súlyos vereséget szenvedett a hatalmas mandzsu seregtől. Peking a mandzsu hadsereg kezére került. Ez az esemény a mandzsu Csing-dinasztia uralmának kezdetét jelentette.

A mandzsuk a hivatalnokok támogatásával, akik átálltak oldalukra, fokozatosan kibővítették a megszállt területek nagyságát, nyugatra szorítva a felkelőket. Li Cze-cseny-t fogságba ejtették, majd kivégezték. A felkelők ezután még egészen 1683-ig harcoltak a mandzsuk ellen.

Más hódítókkal ellentétben a mandzsuk nem olvadtak be a helyi társadalomba, hanem mindvégig elkülönült és kiváltságos társadalmi csoportot alkottak. A mandzsuk megkülönböztető viselete volt a copf, amibe a hajukat fonták össze. A mandzsuknak tilos volt házasságra lépni Kína más népeivel.

A Csing uralomra a XVII–XVIII. században a **despota** irányítási forma volt jellemző. Az állam élén a **bog-dohán** állt, aki korlátlan hatalommal rendelkezett. A Csing-dinasztia szüntelen hódító háborúkat vívott. Ugyanakkor az európaiak megjelenése Kínában és a szomszédos államokban megteremtette a hagyományos rend felbomlásának előfeltételeit, ami a bog-dohán támasza volt. Különösen aggasztotta a kínai urakat az európaiak katonai fölénye és a kereszténység

Despotizmus – olyan, törvény által nem korlátozott önkényuralmi államhatalom, melyet szélsőséges központosítás és az uralkodó zsarnoksága jellemez; despota által irányított állam.

Bog-dohán – Kína császára a Csing-dinasztia idején.

terjedése. Végül 1724-ben Kínából kiűzték a katolikus misszionáriusokat és lerombolták a keresztény templomokat (közel 300-at). 1757-ben pedig bezárták a külföldi kereskedők előtt Kína összes tengeri kikötőjét Huancszsou (Kanton) kivételével. Ezzel kezdetét vette Kína csaknem 100 évig tartó elszigeteltsége.

5

A kézművesség és a tudomány fejlődése Kínában. Felfedezések. A XVI–XVII. sz. a kínai kultúra fejlődésének jelentős korszaka volt. Magas szintet ért el a kézművesség. A Ming Birodalom idejében fejlődtek olyan ágazatok, mint a selyem-, porcelán- és papírgyártás, ékszerkészítés, fémolvasztás, sóbányászat stb. A papírgyártáshoz vízi hajtóerőt használtak.

Kína már régóta híres volt porcelánjáról. A porcelánkészítés állami műhelyekben történt; előállításából a császári kincstár jelentős bevételt tett szert.

Érdekes találmányokkal gazdagodott a tengerészet. A kínai mesterek feltalálták a búvárruhát, valamint a legegyszerűbb aknát, ami segítette őket a tengeri harcokban.

A XVI. században gyorsan fejlődött az építészet. Több palota épült és felújították a régieket, kijavították és tovább építették a Kínai Nagy Falat, több nagyteherbírási hidat építettek. Az építészetben felhasználták új találmányukat, az emelődarut. Tökéletesedett a vízi-lapátkerék, mely a földek öntözését segítette; a fémolvasztásban széleskörűen alkalmazták a fujtatót.

A műszaki találmányok, a manufaktúrák fejlődése, a távoli utazások ösztönzőleg hatottak a tudományok fejlődésére. Az orvostudomány fejlődésére nagy hatással volt Csang Csung Zin „A tifuszcímű műve, valamint Li Sichan többkötetes „Értekezés fákról és növényekről” című írása, melyben leírja a különböző növények, fák és ásványi anyagok gyógyhatásait.

■ Kínai
porcelánváza

A kínai tudósok tanulmányozták a nyugat-európai tudósok műveit, tanultak latint, matematikát, kínaira fordították a matematikai szakkifejezéseket.

A Ming-dinasztia uralmának vége felé több enciklopédia is megjelent, melyben az országban fellelhető ismereteket foglalták össze. Fejlődtek a történelmi ismeretek is. Folyamatosan írták az „Általános tükör, mely segít az uralkodásban” című évkönyvet, melyet még a XI. században kezdtek írni. A XVI–XVII. században Kínában földrajzi tárgyú könyveket is kiadtak.

6 Kína képzőművészete. A XVI–XVII. századi Kína építészeti emlékei közül napjainkra több is fennmaradt. A régi monumentális épületeket kifinomult formájúak váltották fel. Az épületek tetejét díszítésekkel, kőből és fából készült szobrokkal ékesítették, megjelentek a márvány áthidalások, különböző balusztrádok, erkélyek, karzatok bábos mellvédjei stb. A Ming korszak legismertebb építészeti emlékei közé soroljuk a **Tiltott Város** épületegyüttest, valamint az **Ég Templomát** Pekingben.

■ A Tiltott Város.
Mai látkép

A XVI–XVII. sz. festészetében megőrződtek a régi hagyományok. A korszak legismertebb mesterei – Lui Cai, valamint Ban Ven Zin voltak. A kínai mesterek rendkívüli eredményeket értek el a porcelánfestésben. Kidolgozták a sokszínű díszítés technológiáját, minek következtében az alkotások kisebbek lettek, de a művészet páratlan remekei.

Gyorsan fejlődött a könyvgravírozás művészete. A világon először a Ming kori Kínában alkalmazták a színes gravírozás technológiáját. A XVII. században a kínai kultúra intenzíven kezdett beáramlani Európába.

7 Japán a XVI. században. Japán megalakulásától fogva olyan tulajdonságokkal rendelkezett, amelyek összekötötték őt mind a keleti, mind a nyugati államokkal. Japán olyan ország, amely szigorúan ragaszkodik hagyományaihoz, ugyanakkor másoktól is elfogad mindent, ami hasznára válhat. Hosszú időn keresztül Kína volt az egyetlen ország, amely kívülről hatást tudott gyakorolni rá.

Az állam élén formálisan a **császár** állt (mennyei uralkodó). A XII. sz. végétől a császárok fokozatosan elvesztették hatalmukat a sogun javára („nagy hadvezér, aki legyőzi a barbárokat”). Kezdetben a sogunok katonai és rendőri szerepet töltöttek be, később viszont átvették az államirányítás szerepét, és a császár csupán a **sintó** vallás (sintoizmus) legfőbb papjainak tisztségét töltötte be.

Sintoizmus vagy **sintó** (az istenek útja), – a japánok ősrégi pogány vallása, mely a jó és rossz szellemekben való hiten alapul, és amelyben kulcsfontosságú szerepet játszanak a szellemeket kiengesztelő szertartások.

Más keleti államokkal ellentétben a japán földek a hercegek (damiók) kezében voltak. Ugyanakkor a központi hatalom nemegyszer eldobozta azoknak a hercegeknek a földjeit, akik vele szembefordultak vagy akiknek a gazdagságát megirigyelte. Az újkor kezdetén Japánban

■ Japán teaszertartás

■ Vízimalom és kilátás a Fudzsi hegyre.
Katsushika Hokusai (e.: kacusika hokusai) festménye

továbbra is érvényben maradt a társadalom szigorú rétegződése. A lakosság négy rendre oszlott: **katonák, parasztok, kézművesek, kereskedők**. Az udvaroncok, a papok, az orvosok és a tudósok egyetlen rendhez sem tartoztak. Renden kívüliek voltak még a **páriák** – az érinthetetlenek, akik a legalantasabb munkákat végezték.

A rétegződés rendszerében meghatározott hierarchia működött. Legfelső fokán a **szamurájok** álltak, akik családjukkal együtt a lakosság 10 %-át alkották. E rendhez való tartozás örökletes volt. Ide tartoztak a katonák, hercegek, hivatalnokok. Őket az a kiváltság illette meg, hogy két kardot viselhettek, és helyzetüktől függően részesedésük volt a rizstermésből. A XVII. sz. végére elkészült a szamurájok becsületkódexe – a **busidó**, melynek értelmében ők kizárólag a hadügyekkel foglalkoztak, életüket uruk védelmezésének szentelték, és érte készeknek kellett lenniük a rituális öngyilkosságra (**harakiri**) is.

■ Szamuráj szerelvénye

A társadalmi ranglétra következő fokán a **parasztok** álltak. Ők tartották el a szamurájokat. A parasztok nem hagyhatták el gazdaságukat. Meg volt határozva, mit ehetnek (köles-, árpa- vagy búzakása, néha – hal), mit viselhetnek. Rizst csak a szamurájok számára termeltek.

A kézművesek városokban éltek és a szamurájok szükségleteit látták el.

A kereskedők a társadalmi ranglétra legalsó fokán helyezkedtek el. A társadalom lenézte őket. Az ő életüket is, akárcsak a kézművesekét, szigorú szabályok irányították.

A XVI–XVII. sz. során ez a rendszer az áru- és pénzviszonyok fejlődése, valamint az állam központosító politikája következtében folyamatosan romlott. Szembetűnővé vált a vagyoni megosztottság.

Hosszú harcok következtében az újkor kezdetére az ország széttagolódott több száz fejedelemségre. Hatalma megszilárdulása után minden fejedelem békés életet igyekezett teremteni. Ez kedvezett az ország mezőgazdasági fellendülésének, a városok és kereskedelem fejlődésének. Ebben az időben kezd népszerűvé válni a japánok körében a szójamártás, a tofu sajt, a lakásokban megjelennek a tolóajtók és a papír bevonatú fakeretes falak. Véglegesen kialakul a teázás kultúrája – a teaszertartás.

Honami Koetsu festő és kalligráfus olyan, a maga egyszerűségénél fogva kifinomult csészét készített, melynek színe fokozatosan változott. A csésze a „Fudzsi-san” nevet kapta (a japánok szent hegyéről). Ez a csésze jelentette a festő művészetének tetőfokát. A teaszertartásnak köszönhetően a japánok megtanulták a kicsiben megtalálni a végtelent, az egyszerűben a gyönyörűt.

Jelentős változásokat eredményezett Japánban az európaiak megjelenése a Távol-Keleten. Japán szigeteihez először a portugálok érkeztek meg 1543-ban. Az európaiak nem csak új árukat hoztak magukkal, hanem a kereszténységet is. A japánok megismertkedtek a lőfegyverrel. Ennek hosszú távú következményei lettek az országra nézve.

Ekkor az egyik kis fejedelemség uralkodója, Oda Nabunaga újrafelegyerezte hadseregét. Az új taktikának és fegyvereknek köszönhetően sikerült elfoglalnia a szomszédos fejedelemségeket, később pedig a fővárost, Kiotót. Lemondatta a sogunt, és hamarosan egyesítette az ország nagy részét. Birtokain Nabunaga reformokat vezetett be: rendezte az adóbeszedést és a pénzforgalmat, egységes mértékrendszert vezetett be, utakat épített, ösztönözte a kézművesség és a kereskedelem fejlődését, harcolt a rablók ellen, támogatta a keresztényeket. Az uralkodó ellen azonban összeesküvést szítottak a hadvezérek, akik harakirire kényszerítették Nabunagát. De a lázadóknak nem sikerült megőrizniük a hatalmat, és Nabunaga politikáját folytatta fegyvertársa, Tojotomi Hidejosi.

Hidejosi befejezte az ország egyesítését. A császár kinevezte őt első miniszterének. Lezajlott az első népszámlálás. Minden samurájt állami szolgálatba helyeztek. A parasztokat gazdaságokhoz kötötték és megtiltották számukra a fegyverviselést (még a sarló és kasza használatát is).

■ A legendás samuráj, Oda Nabunaga

Eltörölték a céhek és a kereskedők korlátozásait. Hozzáálltak az ezüst- és aranyérnek veretéséhez.

Hidejosi gyanakodva nézte az európaiakat. Miután megtagadták a flotta kiépítésében való segítségnyújtást, 1587-ben megparancsolta, hogy az összes európai és keresztény 20 napon belül hagyja el az országot. Aki nem engedelmeskedett, azt kivégezték.

1592-ben Hidejosi hozzáállott Korea meghódításához. A hatalmas sereg gyorsan elfoglalta a Koreai-félszigetet és bevonult Szöulba. A koreai flotta azonban nem hagyta abba a harcot. A koreaiak páncélozott teknőc-hajókat építettek, melyekkel szétverték a japán flottát, és elzárták az utánpótlási útvonalakat. Mindezek ellenére a japán hadsereg maradványai a tengerpartra vonultak vissza, ahol 1598-ig védték állásait. Ebben az évben meghalt Hidejosi, az életben maradt katonák pedig visszatértek hazájukba.

8 A Tokugava sogunátus. Az ország „bezárása”. Az első miniszter halála után a fejedelmek között belháború tört ki a hatalomért. A győzelmet Hidejosi bajtársa, Iejasu Tokugava (e.: Iejaszu) vívta ki. A szekigaharai csatában szétverte vetélytársait és 1603-ban sogunná kiáltotta ki magát. Iejasunak sikerült ezt a címet örökletessé tenni, így lezármazottai több mint 250 éven át kormányozták az országot.

A sogunnak sikerült megerősítenie a központi hatalmat: felügyelete alá vonta a városokat, a bányákat, a külkereskedelmet, ezáltal az állam bevételének 25 %-a az ő kezébe került. Meghagyta a fejedelemségeket, de szigorú ellenőrzési rendszernek vetette alá kormányzásukat. Minden kormányzónak egy évet az újonnan épített fővárosban, Edóban kellett élnie (a mai Tokió), miáltal a sogun túszává váltak. Amikor a fejedelem kiutazott a fővárosból, akkor túszul hagyta legközelebbi rokonát.

■ Iejasu
Tokugava

Iejasu államvallássá tette a buddhizmust, és minden család egy meghatározott templomhoz tartozott. A konfucianizmust hivatalos ideológiává deklarálta. Iejasu végleg felszámolta a kereszténységet, 1639-ben pedig kihirdette Japán „bezárását” – ami az „önelszigetelődés politikáját” jelentette. A külföldiek (a hollandok kivételével) csak egyetlen tengerparti kikötőben kereskedhettek, ott is csak hivatalnokok szigorú felügyelete alatt.

Az ország „bezárása” és a despota kormányzás elősegítette a gazdaság fellendülését, létrejöttek az első manufaktúrák. Ugyanakkor ennek a folyamatnak a negatív oldala volt az, hogy tönkretette a parasztságot és az ország technikai lemaradását eredményezte.

A sogun egy másik érdeme az iskolázottság és nyomdászat elterjedése volt. A nyomtatott könyvek elterjedése kedvezett a japán irodalom fejlődésének, melynek

legkiemelkedőbb képviselője **Matsuo Bashó** költő volt, az ismert haiku versek szerzője.

A XVII. sz. a japán népszínház, a **kabuki** („dalok és táncok”) megszületésének időszaka, ahol minden szerepet férfiak játszottak. Bizonyos időközönként a hatalom üldözte a színházat, a samurájoknak pedig tilos volt látogatni az előadásokat. Ebben az időben jelent meg a japán bábszínház.

Következtetések

- ▶ A korai újkorban a keleti civilizációk, az európaival ellentétben, továbbra is a hagyományos mederben fejlődtek.
- ▶ A XVII. sz. közepén Kínában a parasztháború és a mandzsuk betörése következtében dinasztia váltás történt.
- ▶ A kínai kultúra azon hagyományok kereteiben fejlődött, amely még a kínai civilizáció idejében alakult ki. Végül a XVI–XVII. sz. művészei átlépték a hagyományos határokat: érdeklődni kezdtek az emberi személyiség iránt.
- ▶ Az újkor kezdetén Japán több száz fejedelemségre volt széttagolódva. A császár hatalma csak látszólagos volt.
- ▶ A XVI. században láthatóvá váltak a központosítás folyamatának a jelei, ami végül az ország egyesítéséhez vezetett a Tokugava nemzetséghez tartozó sogun despotikus uralma alatt.

Kérdések és feladatok

1. Nevezzétek meg a legjelentősebb keleti civilizációkat. 2. Mely társadalmi rétegek rendelkeztek kiváltságokkal? 3. Milyen kormányzási rendszer működött Kínában a Ming Birodalom korában? 4. Milyen esemény következtében váltotta fel Kínában a Ming-dinasztiát a Csing-dinasztia? 5. Mikor történt Kína „bezárása” az európaiak előtt? 6. Európa mely társadalmi rétegéhez hasonlóak a samurájok? 7. Ki volt a sogun? Mikor kezdődött Japánban Tokugava sogunátusa?
8. Milyen szerepet töltött be az állam a keleti civilizációkban? 9. Miben rejlik a tulajdonnak mint a hatalom rendkívüliségének lényege? 10. Milyen szerepet játszott a tulajdonjog a keleti államokban? 11. Milyen szerepe volt az 1628–1645-ös parasztháborúnak Kína fejlődésében? 12. Mely eszközök által szilárdult meg a sogun hatalma Japánban? 13. Miért zárta be országát az európaiak előtt Kína és Japán?
14. Hasonlítsátok össze a Csing-dinasztia császáranak és Japán sogunának hatalmát az európai uralkodókéval. Válaszokat táblázat formájában adjátok meg.
15. Miben nyilvánul meg a keleti államok befolyása a nyugatiakra a XVII–XVIII. században? Hogyan történt az európaiak beáramlása a keleti államokba?

28. India és Perzsia a XVI–XVIII. században

1. Melyik európai utazó fedezte fel az Indiába vezető tengeri útvonalat, megke-
rülve Afrikát? 2. Mely vallások voltak a legelterjedtebbek a középkori Indiában?
3. Mik a varnák, a kasztok?

A nagymogulok állama. A XVI. sz. elején a Delhi Szultánátus, mely a XIII. században alakult, tucatnyi, egymással ellenségeskedő fejedelemségre esett szét. A legfőbb uralkodó, a szultán törekvése, hogy meghódította az engedetlen fejedelmeket, véres háborúkat eredményezett. Különös kegyetlenséggel harcolt Ibrahim Lodi szultán. Vazallusai fellázadtak ellene, és segítségül hívták Zahiruddin Muhammed Báburt (1494–1530), Kabul uralkodóját.

Bábur, aki Timur Lenk és Dzsingisz-kán leszármazottja volt, Ferganában uralkodott. Több sikertelen belharc után végül neki kedvezett a szerencse, és a XV. sz. végén sikerült elfoglalnia Afganisztánt, Kabult pedig megtette székhelyévé. Nagy hadvezér és rettegett harcos hírében állt és egyben tehetséges irodalmár is volt. Világszerte ismerik önéletrajzi művét a „Báburname”-t, melyben nemcsak hódító hadjáratait írja le, hanem India növény- és állatvilágát is.

■ Bábur. 1605–1615

Bábur, akinek a hadserege lőfegyverrel volt felszerelve, a panipati csatában (1526) legyőzte az utolsó delhi szultán seregét. Az 1526-os évet a nagymogul állam megalakulásának dátumaként tartják számon, mely több mint 200 évig fennállt. Bábur Mogulisztánból (a Mongol birodalom szétesése után a XIV–XV. században a mai Kazahsztán és Kirgízia területén levő államokból) érkezett Indiába, ezért őt és a vele érkezőket moguloknak nevezték.

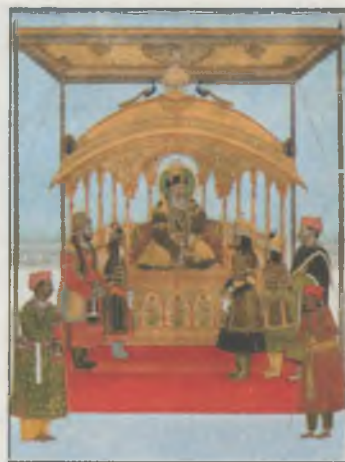
Bábur nem sokáig uralkodott. 1530-ban meghalt, utóda fia, Humájun lett, akinek 25 éven át ki kellett állnia az apja által létrehozott állam létjogosultsága mellett. Humájun halála után örököse 13 éves fia, Dzsaleal ad-Dín Akbár lett (1556–1605).

1568–1592 között Akbár meghódította az Indus és Gangesz völgyeit. Bölcs uralkodóként megértette, hogy az állam nyugalma érdekében megértőnek kell lenni az alattvalókkal szemben, ezért eltörölte a nem muzulmán vallást gyakorlók adóját (dzsazia). 1575-ben kiadott rendelete nyomán megépült egy imaház, ahol vallási vitákat lehetett folytatni. Itt Akbár jelenlétében társaloghattak a keresztények, buddhisták, hinduk, judaisták. Ez a vallási tolerancia kiváltotta a muzulmán papság

elégedetlenségét, akik 1580-ban felkelést szítottak. Miután ezt Akbár elfojtotta, alapított egy új vallást, a „dini iláhi”-t („isten hit”).

Nagy Akbár India egyik legkiemelkedőbb uralkodója volt. Uralma alatt a Nagymogulok Birodalma elérte fejlődésének tetőfokát. 1561-ben, amikor Akbár betöltötte 18. életévét, hozzáfogott Hindusztán meghódításához. Akik ellenállást tanúsítottak, azoknak a földjeit kegyetlenül lepusztította, akik viszont behódoltak, azoknak évi adó fejében meghagyta az önkormányzati jogot. Ilyen intézkedések által Akbár egy hatalmas birodalmat teremtett. Egyik legkiemelkedőbb eredménye a közigazgatási reform volt, melynek eredményeképpen kialakult az államigazgatás központi rendszere. Akbár ösztönözte a tudomány és kultúra fejlődését, jóllehet ő maga élete végéig írástudatlan maradt.

■ Akbár a drágakövekkel kirakott „pávatrónon”

Akbár fia, **Dzsahángir** uralkodása idején (1605–1658) a birodalom nyugalomban és békében élt. Fejlődött a kultúra, a művészet, az építészet, a tudományok.

Dzsahángir halála után viszont négy fia között harc kezdődött a hatalomért. Győztesként **Aurangzeb** (1658–1707) került ki, aki erős kezű és erős akaratú, de kegyetlen és alávaló uralkodó volt. Nyakas muzulmán volt, és megszüntette a vallási türelmet, 1679-ben pedig visszaállította a dzsaziát. Aurangzeb uralma alatt nem volt nyugalom. A birodalom kezdett szétesni. 1674-ben kikiáltották a Marathi-birodalmat, halála után pedig három állam alakult, amelyek megbékíthetetlen harcot vívtak egymással. Ez a belháború megteremtette az angolok számára a lehetőséget India meghódítására.

2 A nagymogul állam felépítése és fejlődése. A mogulok, miután meghódították Indiát, nem sértették meg a lakosság hagyományos életvitelét, hanem beilleszkedtek az uralkodó elitbe, és vallási türelmet tanúsítva szervezetteren egygyé váltak velük. Amint a hódítók és meghódítottak közötti egyensúly megbomlott, a nagymogul állam szétesett.

A legfőbb uralkodó, a sah hatalmának támaszai a földhasználók voltak, akik szolgálatukért cserébe feltételesen földet kaptak, a hozzá tartozó faluközösséggel együtt. Minden földhasználó köteles volt lovas sereget fenntartani és adót szedni. Aki megsértette a sahkal kötött szerződést, annak a földje máshoz került. Ezért a földhasználónak nem volt érdeke, hogy fejlessze gazdaságát.

■ Bábur
orszarvúra
vadászik

A kézművesség fejlettsége a nagymogulok államában annak tulajdonítható, hogy a sahok és földhasználók jelentős megrendeléseket adtak le a kézműveseknek, és jó minőségű és magas művészi kivitelű tárgyakat követeltek. Az indiai kézművesek, az európaiakkal ellentétben, megrendelésre dolgoztak, nem a piacra termeltek. Nem tömeghasználatra alkalmas árukat készítettek, hanem igényes megrendelőknek művészi alkotással felérő tárgyakat.

Jelentős fejlődésen ment át a más országokkal való kereskedelem. Először is, az iszlám pozitívan viszonyult a kereskedelemhez, másodszor pedig nagy volt a kereslet az indiai árucikkek iránt. A kereskedelem Indiában meglehetősen magas fejlettségi szintet ért el, szerteágazó bank- és pénzváltó hálózat működött.

A kézművesség és kereskedelem azonban, mely elsősorban a sah és a legfelső rétegek igényeit elégítette ki, a nagymogulok államának szétesésekor szintén összeomlott.

3

Az európaiak Indiában. Az európaiak a XVI. sz. elején jelentek meg Indiában. Elsőként a *portugálok* érkeztek. Elfoglaltak néhány tengeri kikötőt a nyugati tengerparton. A portugálok indiai birtokait az alkirály kormányozta, aki elfoglalta a helyi földesurak birtokait, ezáltal bővítve uralmi övezetét. A portugál helyőrségekkel és kereskedőkkel együtt szerzetes misszionáriusok is érkeztek Indiába.

A XVII. századtól az európaiak terjeszkedése felerősödött. Az angolok és hollandok 1600-ban és 1602-ben megalakították saját kelet-indiai kereskedelmi társaságaikat, és fokozatosan kiszorították a portugálokat. A hollandok kereskedelmi telepeket létesítettek a Koromandel-parton, Bengáliában, Bihárban, Guflatában. Ugyanakkor a térségben zajló folytonos belháborúk, de főleg az angolokkal való vetélkedés a holland kereskedők indiai pozícióinak a meggyengülését eredményezte.

1639-ben az angolok megerősítették állásaikat Madrasban és Bombayben. Ezzel egyidőben a franciák elfoglalták Pondicherry városát. Az angol és a francia gyarmatosítók évtizedeken keresztül háborúztak egymással. Az angolok csak a XVIII. század 60-as éveiben tudták végleg kiűzni a franciákat.

Így tehát a több milliós lakosságú ország a széttagoeltság és belháborúk miatt elvesztette függetlenségét, és a XIX. században Anglia gyarmata lett.

4 A kultúra fejlődése. Az indiai kultúra a nagymogulok uralkodása idején magas fejlettségi szintet ért el. Ezt az is elősegítette, hogy az állam támogatta a művészet képviselőit. A leghíresebb író Akbár sah idejében Abul Fazal volt, aki egy többkötetes művet írt Akbár sah uralkodásának történetéről, ami a korabeli Indiáról való ismeretek tekintetében a történelem fontos forrásául szolgál. Ezt a könyvet Abul Fazal perzsa nyelven írta, amely a nagymogul birodalom államnyelve volt. A mogul kultúra egyik ékessége a miniatúra művészet volt, amely később mintaként szolgált Rembrandt művészetéhez. Két perzsa mester – Mir Sid Ali és Abdus Samad – irányította az Abbász által létrehozott birodalmi festőműhelyt („kitab-khán”). Itt alkották meg a festett miniatúrákat Bábur és Abbász önéletrajzi munkáihoz.

■ A Tadzs Mahal mauzóleum Agrában. Mai látkép

Jelentős sikereket értek el a féldrágakövek és drágakövek megmunkálásában is. A művészet kiemelkedő alkotása a világszerte ismert „Pávatrón”, melyet drágakövekkel ékesítettek.

Abbász és utódai idejében hatalmas és monumentális épületeket emeltek: templom-mecseteket, erődöket, síremlékeket. Akbár egyik leghatalmasabb erődjét Delhiben építették fel. Egy másik erődöt Agra mellett emeltek, amely csaknem a sivatag közepén épült és egy kísértetvárosra emlékeztetett. Házak, parkok, hadiszállások, teraszok voltak itt, melyeket kikövezett utak kötöttek össze.

A Nagymogul Birodalom építészeti csodájának számít az agra-i Tadzs Mahal mecset-mauzóleum. Ezt Sáh Dzsahán nagymogul parancsára építették fel elhunyt felesége emlékére 1631 és 1642 között. A mecset fehér márványból épült, fehér kupolák és minaretek ékesítik, amelyek visszatükröződnek az előtte kialakított tóban.

5 A perzsa állam. Perzsia története hasonlít az Oszmán Birodaloméhoz. Ez hatalmas állam volt, mely a XVII. sz. végére gyakorlatilag megszűnt tovább fejlődni. Az állam élén a sah állt, akinek az alattvalók adót fizettek a földek és a jószág után. Az adót nehéz volt beszedni, mivel a lakosság harmada nomád életmódot folytatott. A letelepedett lakosság földművelő volt. A legfejlettebb területek az öntözőrendszerrel ellátott régiók voltak. Magasan képzett mesteremberek voltak a perzsa kézművesek, akik céhekbe egyesültek. Perzsiában is hagyományosan fejlett volt a kereskedelem.

1502–1736 között Perzsiában a Szefevida-dinasztia uralkodott.

A dinasztia neve Szefi ed-Dín sejkig vezethető vissza, aki megalapította a szufi dervis rendet (mérsékelt síiták). Ez a síiták és szunniták közötti rendek egyike volt. Határozottan szervezettek voltak, a rend tagjai fanatikusan alávetették magukat a sejk irányításának, akit szentnek tekintettek. A XV. században a rend sejkjei birtokolták Azerbajdzsán területét, a rend tagjainak többsége nomád türk törzsek-ből származott.

Az új dinasztia első sahja, Iszmail (1502–1524) és utódai rövid időn belül Azerbajdzsán és Irán után meghódították Örményországot, Irakot, Törkméniát, Afganisztánt. A szefevidák hatalmának gyors terjedését elősegítette, hogy nem szegték meg a hagyományos iszlám kormányzást és adószedést (sőt 1/6-ára csökkentették a gabonaadót és a városok adóját). A hatalom inkább a sah tekintélyén alapult, mintsem az állam egységén. A XVI. sz. 80-as éveiben a népfelkelések meggyengítették a sah hatalmát, amit nyomban ki is használtak ellenségei: az Oszmán Birodalom elfoglalta Sirvánt és Azerbajdzsánt; Buhara üzbég kánjai pedig Horásán egy részét és Herátot; a nagymogulok meg Afganisztán területének nagyobb részét. Ráadásul a külső problémákhoz még gazdasági válság is társult: fokozatosan megszűnt a közlekedés a karavánutakon, tönkrementek a kézművesek.

■ Perzsa
könyvminiatúra a
XVII. századból,
amely egy középkori
csatát ábrázol

A nehéz helyzetből I. Abbász (1587–1629) találta meg a kivezető utat, akit később Nagynak neveztek. 1587–1588 között nagy jelentőségű győzelmet aratott Buhara üzbég kánjai felett, 1590-ben kedvezőtlen szerződést kötött a törökökkel, de így nem volt többé megkötve a keze, és hozzáláthatott a belső reformok végrehajtásához. Ezek a reformok a központi hatalom megszilárdulását szolgálták. Szerteágazó kormányzati apparátus jött létre, megalakult az állandó hadsereg, mely lőfegyverrel és ágyúkkal volt felszerelve, pénzügyi reform ment végbe. A sah ösztönözte a kézművesség és kereskedelem fejlődését (a selyemmel való kereskedelem állami monopólium lett). A reformok megerősítették a sah hatalmát, így hozzáfoghatott a külpolitikai problémák megoldásához. A törökökkel vívott három háború eredményeként visszaszerezte az 1590-es szerződés szerint elvesztett területeket, a nagymoguloktól visszaszerezte Afganisztánt, az angol Kelet-indiai Társaság segítségével

kiűzte a portugálokat és megszerezte a tranzitszállítás szempontjából fontos Ormuz kikötőjét a Perzsa-öbölben. Diplomáciai kapcsolatot tartott fenn több európai állammal.

Abbász utódai már nem bizonyultak annyira rátermett uralkodónak. A XVIII. sz. elején az ország több területét is elfoglalta Törökország és Oroszország, az afgán törzsek pedig még az ország fővárosát is elfoglalták. Ugyanakkor Nadír kánnak sikerült vereséget mérnie minden ellenségeire és visszaállítani Perzsia egykori határait. Miután Nadír (1736–1747) sah lett, folytatta a hódításokat, és az országhoz csatolta a Kaukázusontúl nagyobb részét, a közép-ázsiai kánok pedig elismerték vazallusi helyzetüket. Legsikeresebb hadjáratának az 1739-es nagymogulok elleni hadjárat bizonyult. A megszerzett zsákmány lehetőséget adott az adók csökkentésére, katonai létesítmények építésére, az öntözőrendszer felújítására, a kereskedelem fellendítésére. Uralma alatt az országban vallási türelem volt.

Az idő múltával azonban Nadír sah megváltozott, gyanakvó és kicsinyes lett, újra megemelte az adókat. Ennek következményeként egy lázadás során meggyilkolták. Halála után Irán öt, egymással szembenálló kánságra esett szét. 1758-ban Karim kánnak sikerült egyesítenie az országot, és reformokat hajtott végre a gazdaság fellendítése céljából. Ugyanakkor nem kiáltotta ki magát sahhá. Külpolitikájában korlátozta az európai államokkal való kapcsolatot, mivel nem akart India sorsára jutni. Halála után újra belháborúk kezdődtek, melyek 1796-ban a Kadzsár-dinasztia uralomra jutásával értek véget.

6

Perzsia kultúrája. Perzsia XVI–XVIII. századi kultúrája az iszlám kultúra keretei között fejlődött, megőrizve a perzsa hagyományokat.

A kultúra fejlődésének szemmel látható bizonyítéka I. Abbász fővárosa, Iszfahán, ahol 600 ezer ember élt. A városban 162 mecset volt és 49 medresz – felsőfokú vallási iskola, volt 273 fürdője, fedett központi piaca, számtalan karaván-szerája és kiskereskedése. Az egész várost átszelte az 58 méter széles és 5 kilométer hosszú Csarbag (kert) sugárút. A város hatalmas palota épületegyüttesekkel volt kiépítve. Különösen kiemelkedett Naks-e Dzsáhán főtere („a világmindenség arculata”), mely 500 méter hosszú volt, két mecsettel és az Ali Kapupalota tette díszessé.

■ Iszfahán a XVIII. században

Nem kevésbé látványosak voltak a Zayanderud folyót átívelő hidak. Ezek az építmények a mai napig fennmaradtak és az építészeti világörökség részei.

Különösen büszkélkedhetett Perzsia kézműveseivel: a perzsa szőttek, szőnyegek, fegyverek és edények a kifinomult művészi ízlés mintái. Ezek a termékek eladásra készültek, és Európában különösen értékelték őket. Az iráni mesterek megtanulták a kínai porcelán hamisítását is.

Magas szintet ért el a képzőművészet. A hatalmas épületeket mozaikokkal, díszcsempékkel, freskókkal, vésetekkel díszítették. A XV–XVII. századi miniatűrök a világ művészetének legszebb klasszikus alkotásai közé sorolhatók.

A leghíresebb miniatűrök a világszere ismert „Sáhnáme Tahmáspá” elbeszélő költemény illusztrációi. Ezt a művet Kemaleddin Bahzad irányításával a legjobb kalligráfusok másolták át, és fia, Iszmáil-kán Tahmáspah számára készült több mint 250 illusztrációt tartalmaz. A XVII. századi miniatűrök a művészet önálló műfaját alkotják, melyek nem kapcsolódtak az irodalmi alkotásokhoz. A miniatűröket tartják a Szeefevidák Iránja legkiemelkedőbb alkotásainak.

Perzsia legfontosabb kulturális központjai Herat, Terbiz és Iszfahán városok voltak. Itt működtek a legjelentősebb kéziratmásoló műhelyek. 1641-ben az örmény Jakob Jan megnyitotta az első nyomdát Iszfahánban.

Tovább fejlődött az irodalom. Perzsa nyelven folytatódott a versírás hagyománya. A perzsa mesterek műveiket a sahnóknak szentelték.

Következtetések

- ▶ India volt az egyik leggazdagabb Ázsiai ország. A XVI. században elérte az országot a hódítók – a mogulok újabb hulláma, akik megalapították a Nagymogul Birodalmat. A birodalom egész a XVIII. sz. elejéig fennállt. Feloszlását az angolok aktív beáramlási folyamata okozta, akik Indiát folyamatosan legnagyobb és leggazdagabb gyarmatukká változtatták.
- ▶ India kultúrája a nagymogulok uralma alatt egyesítette az indiai, perzsa, közép-ázsiai és arab kultúrákat, és ezáltal örökölt hagyta ránk a megismételhetetlen szépség emlékeit.
- ▶ Az oszmánok fő ellensége keleten Perzsia volt, ahol a Szeefevidadinasztia uralkodott. A Szeefevida Irán fénykorát I. Abbász uralkodása idején érte el. A XVII. sz. végén Perzsia fejlődése megszakadt, és felgyorsult a szétesése.

Kérdések és feladatok

1. Mikor hódította meg Bábur Indiát? **2.** Nevezzétek meg Akbár vallási reformjának okait. **3.** Soroljátok fel az indiai kultúra eredményeit a nagymogulok uralma alatt. **4.** Hogyan alakult meg a Szefevidák állama? **5.** Milyen reformokat hajtott végre I. Abbász? **6.** Mivel szerzett hírnevet Nadír sah? **7.** Milyen új építészeti sajátosságok jellemzik a Szefevidák fővárosát, Iszfahánt?

8. Miért sikerült Báburnak könnyedén elfoglalnia Indiát? **9.** Milyen következményekkel járt India számára, hogy az európaiak felfedezték a hozzá vezető útvonalat? **10.** Milyen belpolitikát folytatott Akbár? **11.** Mi idézte elő a nagymogulok államának szétesését? **12.** Jellemezzétek a perzsa miniatúra sajátosságait.

13. Határozzátok meg az indiai kézművesség és kereskedelem fejlődésének sajátosságait. **14.** Füzetetekben készítetek táblázatot „Az indiai és iráni kultúra eredményei a XVI–XVII. században” címmel. **15.** Állítsátok össze Akbár vagy I. Abbász történelmi jellemrajzát (tetszés szerint)!

16. Miben nyilvánult meg a keleti államok hatása Európára a XVII–XVIII. században? Hogyan történt az európaiak behatolása a keleti országokba?

Az ismeretek összefoglalása a VI. fejezet alapján „A Kelet országai”

- 1.** Készítetek táblázatot arról, hogy véleményetek szerint mely események hatottak a leginkább Kína, Japán, India, Perzsia fejlődésére.
- 2.** Értelmezzétek a fogalmakat és szakkifejezéseket: szamurájok, elszigetelődés politikája, nagymogulok, miniatúra, kalligráfia.
- 3.** Készítsétek el I. Abbász, Bábur és Akbár történelmi portréját.
- 4.** Végezzétek el a feladatokat a térképen:
 - 1)** mutassatok rá azokra az eseményekre, melyek a Nagymogul Birodalom kialakulásához vezettek Indiában, valamint a Csing-dinasztia létrejöttéhez Kínában;
 - 2)** jelöljétek meg azokat a területeket, melyek az Oszmán Birodalomhoz kerültek a XVI–XVII. században;
 - 3)** jellemezzétek az európaiak Indiába és Kínába való beszivárgásának folyamatát a XVI–XVIII. században.
- 5.** Melyek voltak a Kelet államainak jellemző sajátosságai?
- 6.** Jellemezzétek a legfontosabb politikai és társadalom-gazdasági változásokat, melyek a Kelet országokban történtek a XVII–XVIII. században. Készítetek összehasonlító táblázatot.
- 7.** Nevezzétek meg Kelet országainak a XVI–XVIII. században elért kulturális vívmányait.

Tesztfeladatok a VI. fejezet alapján

„A Kelet országai”

1. Ki alapította meg 1526-ban a nagymogulok államát?
A Bábur B Humájun C Akbár D Dzsáhángir
2. Mely esemény nyomán került hatalomra a Csing-dinasztia?
A a nyugat-európai gyarmatosítók behatolása
B Peking mandzsurok általi elfoglalása
C a Ming és Csing hívek csoportosulásai közötti hatalmi harcok a császári udvarban
D fiú utód hiányában a Ming-dinasztia megszűnése
3. Melyik évben kezdődött Japánban Tokugava sogunsága?
A 1543. B 1582. C 1603. D 1639
4. Mely társadalmi réteg képezte az alapját a keleti civilizációknak?
A közösségi parasztok B hivatalnokok
C földbirtokosok D papság
5. Melyik delhi szultán idejében épült fel a Tadzs Mahal?
A Bábur B Akbár C Dzsáhán D Aurangzeb
6. A XVIII. sz. végére mely európai állam foglalta el a vezető helyet az Indiával való kereskedelemben?
A Portugália B Hollandia C Franciaország D Anglia
7. Melyik keleti állam igyekezett „bezárkózni” először az európaiak behatolása elől?
A Kína B Japán C Perzsia D India
8. Melyik dinasztia uralta Iránt (Perzsia) a XVI–XVII. sz. elején?
A Szasszanida B Pehlevida
C Szefevida D Kadzsari
9. Melyik évben kezdett uralkodni Kínában a Csing-dinasztia?
A 1549. B 1622. C 1628. D 1644.
10. Mely európai állam kereskedői érkeztek meg először Kínába és bontakoztattak ki élénk kereskedelmet?
A Portugália B Spanyolország C Hollandia D Anglia
11. Nevezzétek meg, milyen államigazgatási formában uralkodott a Csing-dinasztia.
A köztársaság B korlátozott monarchia
C abszolút monarchia, despotizmus D tirannia (zsarnokság)
12. Mely uralkodó alatt érte el a tetőfokát a nagymogul állam és kultúra?
A Nadír-sah B Akbár C Bábur D Aurangzeb

„A kora újkor az emberiség történelmében ” tantárgy összegzése

A XVI–XVIII. sz. az emberi gondolkodásmód és világnézet változásának korszaka volt. A nagy földrajzi felfedezések következtében ez európai emberek előtt jelentősen tágultak az addig ismert világ határai. Új kereskedelmi, politikai, kulturális kapcsolatok íveltek át az óceánokon, összekötve ezzel kontinenseket.

Új vallási irányzatok jöttek létre, amelyek a korábbiaktól eltérően kijelölték az egyház helyét a társadalomban, az emberek és Isten közötti kapcsolatokat, valamint az ember felelősségét saját sorsának alakulásában. Ezek a hitvallások elkerülhetetlenek voltak az új európai civilizáció kialakulásának folyamatában.

Az új civilizáció gazdasági alapját a kapitalista társadalmi viszonyok alkották, ami változásokat eredményezett a társadalom szerkezetében is. Az embert nemcsak származása miatt tisztelték, hanem vállalkozó kedvéért, szorgalmáért, tudásáért is. Új típusú ember alakult ki – olyan, aki mindent maga akar megismerni, kétségbe vonva megcáfolhatatlannak tartott igazságokat és tekintélyeket. Ez a világmindenség megismerése iránti tudásszomj adta meg a lökést a nagy tudományos felderítésekhez. E felfedezések után az emberek meggyőződtek a világ és annak törvényei megismerésének lehetőségéről. Így alakult ki az emberiség fejlődésének legfontosabb előfeltétele – a tudásba mint hatalomba vetett hit, amely megismeri a világmindenség törvényeit és hatással van a technikai fejlődésre. A termelés és a tudomány fejlődésének szükségletei ösztönözték a munkaeszközök fejlődését. A kézműves műhelyeket először a manufaktúrák, majd a gyárak váltották fel. Az új társadalmi viszonyok a mezőgazdaságban is megrögződtek. Megváltozott a világ politikai térképe is. Európa térképe kezdett hasonlítani a maihoz. Európában új nemzetállamok jöttek létre, melyek polgárai franciának, spanyolnak, osztráknak, angolnak stb. nevezték magukat, nem pedig egyszerűen városlakóknak vagy falusiaknak. Ezeknek az államoknak az irányítására az uralkodók speciális intézményeket hoztak létre, reformokat hajtottak végre. Ott, ahol a népszerűség többsége meg akarta változtatni az államrendszert és saját életét, kitörték az első forradalmak. Ez szintén az újkor egyik jellemző vonása volt.

Különbözni kezdett a Nyugat és a Kelet államai fejlődésének üteme. Nyugaton kialakult egy új civilizáció, melyet idővel iparinak neveztek el. Keleten megmaradt a hagyományos társadalom.

Igaz, a lakosság többsége, ahogy korábban is, falvakban élt és földet művelt. De az ipari forradalom gyorsan megváltoztatta ezt a helyzetet. Az ipari civilizáció kialakulása a világtörténelem következő szakaszának az alapját képezi.

Fogalmak és szakkifejezések

„Árforradalom” – a pénz elértéktelenedése az arany értékcsökkenése miatt és a legszükségesebb fogyasztási cikkek árának emelkedése.

Abszolutizmus – egyszemélyes uralom a centralizált államban, amelyben a monarcha főként a nemességre támaszkodva uralkodik és a rendi képviseleti hatalmi szervek jelentőségüket veszítik.

Abszolút monarchia – államigazgatási forma, amelyben az uralkodó korlátlan hatalommal rendelkezik

Agrárforradalom – áttérés a természetes gazdálkodásról az árutermelésre a mezőgazdaságban, a kis parasztgazdaságok eltűnése és a termőföldek összpontosulása földbirtokosok és bérlők kezében; a bér munka bevezetése.

Anglikán egyház – Angliában a XVI. században a reformáció hatására alapított egyház. A protestáns egyházak közül ez áll legközelebb a katolicizmushoz.

Árucikk – olyan termék, amely nem saját szükséglet kielégítésére, hanem piaci értékesítésre készül.

Asztronómia (a görög csillag és törvény szavakból) – az égitestek és az egész világegyetem felépítésével és fejlődésével foglalkozó tudomány.

Barokk – (az olasz barocco – szeszélyes, hóbortos szóból) – képzőművészeti, építészeti, zenei és irodalmi stíluskorszak Európa országaiban, a gyarmati Közép- és Dél-Amerikában a XVI. sz. végétől a XVIII. sz. közepéig.

Bekerítés – a parasztok erőszakos megfosztása a földhasználatról, a birtok bekerítése.

Bérmunkások – személyileg szabad munkások, akik létfenntartási eszközök híján kénytelenek a termelőeszközök birtokosának dolgozni.

Buddhizmus – a három világvallás egyike (a kereszténység és az iszlám mellett). A buddhizmus főbb tételei: az élet szenvedés; hogy elkerüljük szenvedést, le kell mondanunk vágyainkról

Burzsoázia – kezdetben a városiak neve a hűbéri társadalom más rendjeivel (a papsággal és a nemességgel) szemben. A kapitalizmus kialakulása idején a társadalom uralkodó rétegévé válik, amely a termelőeszközöket biztosítja és bérmunkások kizsákmányolásával tartja fenn magát.

Divat – bizonyos ízlésformák rövid ideig tartó eluralkodása nagyobb embercsoportok öltözködésében és az élet más területein.

Ellenreformáció – a katolikus egyházban a XVI. sz. 40-es éveitől a XVII. sz. 60-as éveikig tartó mozgalom az egyház belső megújítására és a protestantizmus terjedésének megállítására.

Faktórium – kalmárok által a gyarmatokon szervezett kereskedelmi iroda és település.

Felvilágosodás – széleskörű eszmei áramlat a XVII. sz. második felében és a XVIII. században, amely a lakosság műveltebb részének hűbérellenes és abszolutizmus-ellenes közérzetét tükrözi. Képviselői (tudósok, filozófusok, írók) a társadalom céljának az ember boldogulását tartották, amelyhez a társadalom ésszerű átalakításával juthatni el; a természetjog elvet követték.

Filvarok – többprofilú gazdaság, amelyben a föld a földesúr tulajdona és a gazdaság a parasztság robotjára épül.

Gyár – ipari vállalat, ahol az alapvető műveleteket gépek rendszere végzi.

Gyarmat – más állam fennhatósága alá tartozó függő terület.

Gyarmatbirodalom – olyan államszervezet, amelynek kötelékébe az anyaország területén kívül nagy kiterjedésű gyarmatok tartoznak.

Gyarmati háborúk – fegyveres összetűzések a nagyhatalmak között a gyarmatok újrafelosztásáért.

Harmincéves háború – az első összeurópai háború két nagy tábor – a Habsburg szövetség (a spanyol és az osztrák-német Habsburgok, a németországi katolikus fejedelemségek és a Rzecz Pospolita) és a Habsburg-ellenes koalíció (Franciaország, Svédország, Dánia, Németország protestáns fejedelmei stb.) között.

Humanizmus – világi szabadgondolkodás a reneszánsz idején, amely szembehelyezkedett az egyház szellemi uralmával a társadalomban. Tágabb értelemben – az emberi egyéniség értékének, az ember szabad fejlődési és önmegvalósítási jogainak elismerése.

Kálvinizmus – protestantizmus irányzata, amely a svájci reformáció során alakult ki a XVI. században. Alapjául Kálvin János tanítása szolgált.

Kapitalizmus – tőkés gazdasági rendszer, amelyben a társadalom két fő rétege a bérmunkások és a burzsoázia, a fő termelőeszközök a burzsoázia tulajdonát képezték, amely kizsákmányolta a bérmunkásokat.

Kortezek – rendi képviselői gyűlések a Spanyol királyság fejedelemségeiben – Kasztíliában, Leonában, Valenciában és Aragóniában. Joguk volt az adókat jóváhagyni. A trónra lépő királynak mind a négy kortez előtt esküt kellett tennie.

Köztársaság – olyan államforma, amelyben a hatalom forrása a nép, az állami szerveket meghatározott időre választják, az államhatalomnak pedig törvényhozási, végrehajtó és törvénykezési ága van.

Lutheranizmus – a protestantizmus irányzata, amely a németországi reformáció során alakult ki a XVI. században. Alapjául Luther Márton tanítása szolgált.

Manufaktúra – kézi munkára alapított, de már a munkások munkájának a közös műhelyben történt egyesítésén alapuló termelési mód, illetőleg üzem. A munkamegosztás következtében a manufaktúrákban a termékgyártás jóval nagyobb, mint a kézműipari műhelyekben.

Merkantilizmus – a kapitalizmus kialakulási korszakának gazdasági politikája, amikor az állam aktívan beavatkozik a gazdaság életébe a külkereskedelem ösztönzésével, a gyarmatok kifosztásával és a kereskedelmi háborúkkal.

Misszió – hittérítés, a kereszténység terjesztése a föld legtávolabbi részein.

Német humanizmus – A katolikus egyház bírálata Németországban a humanista eszmék terjedésével függött össze.

Németalföld – a Rajna, a Maas és a Schelde folyók alsó folyása vidékén, az Északi-tenger partja mentén elterülő síkságok.

Nemzet – emberek állandó társadalmi és etnikai közössége, amit a közös terület, közös kultúra, nyelv és hagyományok, szoros gazdasági kapcsolatok jellemeznek.

Nemzeti felszabadító harc – a leigázott népek mozgalma az idegen uralom megdöntéséért, a nemzeti és gyarmati elnyomás megszüntetéséért, a nemzeti függetlenség kivívásáért.

Nemzeti felszabadító harc – a leigázott népek mozgalma az idegen uralom megdöntéséért, a nemzeti és gyarmati elnyomás megszüntetéséért, a nemzeti függetlenség kivívásáért.

Nyilatkozat – olyan okmány, hivatalos kijelentés, melyben kihirdetik az állam kül- és belpolitikai alapelveit vagy a pártok, szervezetek alapszabályzatát.

Opricsnyina – olyan intézkedések (repressziók, kivégzések, vagyoneklobzások) rendszere, amelyeket IV. Iván cár fogatosított a moszkvai államban a XVI. században a cári hatalom megszilárdítása céljából

Politikai restauráció – a régi, megdöntött társadalmi rend, dinasztia vagy vallás visszaállítása.

Pragmatica sanctió – trónutódlási törvény, mely kimondta a Habsburgok birtokainak oszthatatlanságát, illetve hogy férfi utód híján a trónöröklés a legidősebb leánygyermeket illeti.

Protekcionizmus – az állam gazdasági politikája, a nemzeti gazdaság védelmére, a hazai ipar és kereskedelem fejlesztésére irányul.

Protestantizmus – a kereszténységnek a katolicizmus és az ortodoxia mellett az egyik fő irányzata, amely a reformáció következtében jött létre a XVI. században. Kezdeti formái a lutheranizmus, a kálvinizmus és az anglikanizmus voltak.

Reformáció – egyházi-vallási és társadalmi-politikai mozgalom Nyugat- és Közép-Európa országaiban a XVI. században, amely a katolikus egyház ellen irányult.

Reneszánsz – irodalmi, tudományos és művészeti mozgalom a XIV. sz. második felében és a XVI. században, amely Olaszországban kezdődött és jelentős mértékben az antik hagyományok felújításán alapszik.

Részvénytársaság – egyéni tőkebefektetőket egyesítő kereskedelmi társaság, amelynek jövedelméből a tagok a bevitt tőke arányában részesültek

Szekularizáció (a latin saecularis – világi szóból) – a történelemtudományban az egyház és papság hatásköréből bárminek a kisajátítása és világi, civil használatba vétele, az egyházi vagyoni állami vagyonná változtatása.

Tőke – így nevezték a kapitalizmus, azaz a tőkés rendszer kialakulása idején azt a pénzt, amelyet a vállalkozók jövedelemszerzési céllal a termelésbe fektettek.

Tőzsde – különféle kereskedelmi ügyleteket lebonyolító intézmény (börze).

Újkor történelme – az egyetemes történelemnek a középkor és a legújabb kor közötti szakasza. Az új idők fogalmát először a XV. században az olasz gondolkodók kezdték használni, szembeállítva ezzel saját korukat a megelőző korszakkal, a középkorral, mintegy igazolva ezzel, hogy Európa történetében új korszak kezdődött.

Választófejedelem – egyházi és világi méltóságok a német nemzet Szent Római Birodalmában, akik császárválasztó joggal rendelkeztek..

Tervvázlatok az önálló munka megszervezéséhez

Hogyan tanulmányozzuk a tankönyv egyes témáit

- I. Figyelmesen olvassátok el a téma címét. Majd olvassátok végig az anyagot, hogy összképet kapjatok annak tartalmáról. Ismét olvassátok el a címet és ellenőrizzitek, hogy helyesen értettétek-e meg a témát.
- II. Tisztázzátok az ismeretlen szavak és szakkifejezések jelentését. Fordítsatok külön figyelmet a kiemelt évszámokra, nevekre, fogalmakra és következtetésekre.
- III. Kapcsoljátok össze a téma anyagát a tanórán kapott információkkal.
- IV. Ha a szövegben hivatkozás van korábban tanult témákra, ismételjétek meg azokat.
- V. Ha a téma feldolgozása után kérdések merültek fel vagy nem értetek egyet bizonyos fogalmak kifejtésével vagy események értékelésével, nézzetek utána a kiegészítő szakirodalomban.
- VI. Hogy meggyőződhesetek arról, jól elsajátítottátok-e a téma anyagát, mondjátok fel a tanult anyagot könyv nélkül. Először esetleg vázlat alapján, majd anélkül.
- VII. Válaszoljátok meg a téma végén levő kérdéseket, és teljesítsétek a feladatokat.

Hogyan készítsünk vázlatot

- I. Olvassátok el figyelmesen a szöveget, amelynek vázlatát tervezitek.
- II. Válasszátok ki a szövegből a vázlat témájának megfelelő anyagrészeket.
- III. Bontsátok fel a szöveget kisebb: logikailag kerek, lezárt részekre, keressétek meg minden résznek a vezérgondolatát és fogalmazzátok meg azt pontosan.
- IV. Ellenőrizzétek, hogy a szöveg minden főbb részének alapgondolata bekerült-e a vázlatba.

Hogyan készítsünk történelmi portrét

- I. Írjátok le, hogyan alakult ki a történelmi személy jelleme.
 1. Nevezzétek meg a történelmi személy nevét, születésének helyét és idejét.
 2. Milyen körülmények között élt és nevelkedett?
 3. Hogyan alakultak a nézetei?
- II. Határozzátok meg a történelmi személy sajátosságait, jellemvonásait.
 1. Mely sajátosságai befolyásolták a történelmi személy tetteit?
 2. Mely jellemvonásai tetszettek nektek, és melyek nem?
- III. Ismertessétek a történelmi személy tevékenységét.
 1. Melyek voltak a főbb feladatai, a fontosabb ügyei?
 2. Milyen sikerek és kudarcok kísérték tevékenysége során?
 3. A lakosság mely rétegei támogatták, és melyek nem? Miért?
 4. Kik voltak a hívei és kik az ellenségei? Miért?
 5. Mi volt tevékenységének eredménye?
 6. Miért maradt fenn az utókor emlékezetében?
- IV. Fejtsétek ki saját véleményeteket e történelmi személyről.
 1. Milyen érzéseket kelt bennetek e történelmi személy élete és munkássága?
 2. Mit tartotok tevékenységének eszközeiről és módszereiről?
Álláspontotokat indokoljátok meg.

Hogyan dolgozzuk fel a történelmi dokumentumokat

- I. Tisztázzuk a dokumentum eredetét.
 1. Ki a szerzője?
 2. Milyen történelmi viszonyok között keletkezett?
 3. Tartalma és formája szerint mi az illető okmány (történelmi esemény leírása kortárs által, esemény értékelése történész által, törvénykezési okmány stb.) ?
- II. Tisztázzátok, milyen feladatot kell teljesítenetek a dokumentummal kapcsolatban és ehhez mire van szükség (ha a dokumentum valamely történelmi személyre vagy eseményre vonatkozó ismereteiteket bővíti, vegyétek számba, mit tudtok már róla).
- III. Olvassátok el a dokumentum szövegét, tisztázzátok a benne található fogalmak és szakkifejezések jelentését.

- IV. Teljesítsétek a dokumentummal kapcsolatos feladatot. Ha egyszerre nem sikerül, olvassátok el újra lassan és figyelmesen, ügyelve minden egyes mondat tartalmára.

Hogyan készítsünk ismertetőt

- I. Olvassátok el a tankönyvből az ismertetendő anyagot.
- II. Készítsetek hozzávetőleges vázlatot az ismertetőhöz.
- III. Keressétek meg az anyag feldolgozásához szükséges szakirodalmat.
- IV. Dolgozzátok fel a szakirodalmat és szükség szerint módosítsátok a vázlatot.
- V. A vázlat szerint fogalmazzatok meg az ismertetőt vagy annak főbb téziseit.
- VI. Gondoljátok meg, milyen illusztráló anyagot célszerű igénybe venni.
- VII. Az ismertető felolvasásakor igyekezzetek helyesen, pontosan és kifejezően beszélni.

A felhasznált irodalom jegyzéke

1. Барг М.А. Великая английская революция в портретах ее деятелей. – М., 1991.
2. Бродель Ф. Время мира. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. В 3 т. – М., 1992.
3. Буганов В.И. Мир истории. – М., 1989.
4. Варга Д. Древний Восток. – Будапешт, 1984.
5. Васильев Л.С. История Востока. Т. 1. – М., 1998.
6. Ведюшкин В.А., Бурин С.Н. Новая история зарубежных стран. – М., 2000.
7. Всемирная история : Энциклопедия для детей. – М., 1995.
8. Гумилев Л.Н. От Руси к России. – М., 1992.
9. Дейвіс Н. Боже ігрище : історія Польщі. – К., 2008.
10. Дейвіс Н. Європа : Історія. – К., 2000.
11. Детская энциклопедия. В 20 т. – М., 1994. – Том 8. Новые горизонты. Том 9. Возрождение и гуманизм. Том 10. Торжествующая монархия.
12. Дмитриева О.В. От средневековья к новому времени / О.В. Дмитриева, Л.А. Пименова, Р.М. Шукуров. – М., 1997.
13. Дмитриева О.В. Новая история. Конец XV–XVIII век. – М., 2006.
14. Дыбковская А. История Польши с древнейших времен до наших дней / А. Дыбковская, М. Жарын, Я. Жарын. – Варшава, 1995.
15. Егер О. Всемирная история. В 4 т. – С.-Пб., 1997–2002.
16. Енє Р. Сабо. Революция машин. – Будапешт, 1979.
17. История Европы / Ж. Альдебер, Й. Бендер, И. Груша и др. – Мн., 1992.

18. История России с древнейших времен до конца XX века. В 3 т. – М., 1997.
19. История России. Энциклопедия для детей. – М., 1995.
20. История Средних веков / Под ред. З. В. Удальцовой и С. П. Карпова. – Т. 2. – М., 1991.
21. Кинросс Л. Расцвет и упадок Османской империи. – М., 1999.
22. Кіндер Г. Всесвітня історія: dtv-Atlas / Г. Кіндер, В. Хільгеман. – К., 2001.
23. Клява В. Европа в начале Нового времени. – Рига, 1996.
24. Короткий історичний словник / В.М. Даниленко, С.А. Кокін, А.Г. Слюсаренко, О.В. Даниленко. – Запоріжжя, 2001.
25. Краткая история. Англия. – М., 2003.
26. Краткая история. США. – М., 2003.
27. Кримський А. Історія Туреччини. – К.-Львів, 1996.
28. Крюгер Р. Китай. История страны. – М., 2008.
29. Лозинский С.Г. История папства. – М., 1986.
30. Маккаи Л. Мир Ренессанса. – Будапешт, 1984.
31. Мак-Клейн, Джеймс Л. Япония. От сегуната Токугавы – в XXI век. – М., 2006.
32. Мишина И. Новое время (конец XV–XVIII вв.) : книга для учителя / И. Мишина, Л. Жарова. – Симферополь, 2001.
33. Мустафін О. Історія Раннього Нового часу. – Харків, 2014.
34. Нарис історії Сполучених Штатів. – Ресурс : Інформаційне агентство США.
35. Нефедов С. История нового времени. Эпоха Возрождения. (История, поданая как роман, – современный учебник для школьников и увлекательное чтение для взрослых). – М., 1996.
36. Новая история стран Европы и Америки. Первый период / Под ред Е.Е. Юдовской и И.М. Кривогуза. – М., 1997.
37. Новая история стран Европы и Америки / Под ред. И.М. Кривогуза. – М., 2003.
38. Новиков С.В. Всеобщая история : справочник студента / С.В. Новиков, А.С. Манькин, О.В. Дмитриева. – М., 1999.
39. Польша. Нарис історії / За ред. В. Менджецького та Є. Брацісевича. – Варшава, 2015.
40. Снайдер Т. Перетворення націй. Польша, Україна, Литва, Білорусь. 1569–1999. – К., 2016.
41. Тарас А.Е. Анатомия ненависти. Русско-польские конфликты в XVIII – XX вв. – Мн., 2008.
42. Тарас А.Е. Войны Московской Руси с Великим княжеством Литовским и Речью Посполитой в XIV–XVII веках. – М., Мн., 2006.
43. Терещенко Ю.І. Україна і європейський світ : нарис історії від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст. – К., 1996.
44. Черняк Е.Б. Вековые конфликты. – М., 1988.
45. Черняк Е.Б. Времен минувших заговоры. – М., 1994.
46. Шимов Я. Австро-Венгерская империя. – М., 2003.
47. Эрдеди Я. Борьба за моря. Эпоха Великих географических открытий. – Будапешт, 1985.
48. Юдовская А.Я. Новая история, 1500–1800 / А.Я. Юдовская, П.А. Баранов, Л.М. Ванюшкина. – М., 2002.

Tartalom

Kedves tanuló!	3
Bevezetés	5
I. FEJEZET. A NAGY FÖLDRAJZI FELFEDEZÉSEK ÉS A TÖKÉS VISZONYOK KIALAKULÁSÁNAK KEZDETE	
1. Az európaiak felfedezései	8
2. Az Újvilág meghódítása	16
3. Az anyagi világ és a társadalom	23
4. Nyugat-Európa mindennapi élete	30
5. Gyakorlati foglalkozás „A nagy földrajzi felfedezések következményei az emberiség történelmében”/ „A Kolumbusz előtti Amerika civilizációja” (a tanár választása szerint)	38
Az ismeretek összefoglalása az I. fejezet alapján	38
Tesztfeladatok az I. fejezethez	39
II. FEJEZET. A FEJLETT RENESZÁNSZ. A REFORMÁCIÓ NYUGAT-EURÓPÁBAN	
6. A humanizmus. A fejlett reneszánsz	40
7. A barokk kultúra kezdetei. Az új európai tudomány kialakulása	49
8. Gyakorlati foglalkozás „Rotterdami Erasmus humanista eszméi” / „A humanizmus eszméi a fejlett reneszánsz műalkotásaiban” (a tanár választása szerint)	58
9. A reformáció Németországban	59
10. A reformáció elterjedése és az ellenreformáció	68
A II. fejezet ismeretanyagának összefoglalása	74
Tesztfeladatok a II. fejezet anyagához	74
III. FEJEZET. NYUGAT-EURÓPA ÁLLAMAI A XVI–XVII. SZÁZADBAN	
11. Az abszolút monarchia létrejötte Franciaországban	76
12. Az abszolút monarchia kialakulásának befejeződése Franciaországban	86
13. Anglia a XVI. században	92
14. Az angol forradalom	104
15. Spanyolország a XVI. században. A nemzeti felszabadító harc Németalföldön	114
16. Gyakorlati foglalkozás „A monarchikus uralmi formák fejlődése a nyugat-európai államokban” / „Az abszolút egyeduralkodó a nyugat-európai államokban” (a tanár választása szerint)	127
17. Nemzetközi viszonyok a XVI. században és a XVII. sz. első felében. A harmincéves háború (1618–1648)	128
Az ismeretek összefoglalása a III. fejezet alapján	136
Tesztfeladatok a III. fejezet anyagához	137
IV. FEJEZET. AZ OSMÁN BIRODALOM. KELET-EURÓPA ORSZÁGAI A XVI. SZÁZADBAN ÉS A XVIII. SZ. ELSŐ FELÉBEN	
18. Az Oszmán Birodalom	138
19. A Rzecz Pospolita	145
20. A Moszkvai Állam	155
21. Az Orosz Birodalom létrejötte	167
Az ismeretek összefoglalása a IV. fejezet alapján	176
Tesztfeladatok a IV. fejezet anyagából	177

V. FEJEZET. A FELVILÁGOSODÁS KORA	
22. A felvilágosodás és az ipari forradalom	178
23. A felvilágosult abszolutizmus	192
24. Nemzetközi kapcsolatok a XVIII. században	202
25. Angol gyarmatok Észak-Amerikában. A függetlenségi háború (1775–1783). Az USA létrejötte.....	210
26. Gyakorlati foglalkozás „Az USA államszerkezetének sajátosságai” / „A nyugat-európai országok hétköznapi élete a XVIII. században” (a tanár választása szerint)	223
Az ismeretek összefoglalása az V. fejezet alapján	223
Tesztfeladatok az V. fejezet alapján	224
VI. FEJEZET. A KELET ORSZÁGAI A XVI–XVIII. SZÁZADBAN	
27. Kína és Japán a XVI–XVIII. században	225
28. India és Perzsia a XVI–XVIII. században.....	238
Az ismertek összefoglalása a VI. fejezet alapján.....	245
Tesztfeladatok a VI. fejezet alapján	246
„A kora újkor az emberiség történelmében” tantárgy összegzése.....	247
MELLÉKLETEK	
Fogalmak és szakkifejezések	248
Tervvázlatok az önálló munka megszervezéséhez.....	250
A felhasznált irodalom jegyzéke	252

Навчальне видання

ГІСЕМ Олександр Володимирович
МАРТИНЮК Олександр Олександрович

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

**Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням угорською мовою**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Переклад з української

Перекладачі *І. Ковтюк, Й. Галас*
Угорською мовою

Редактор *В. Ковтюк*
Коректор *Є. Сабов*
Верстка *І. Стусика*

При оформленні підручника використані джерела,
викладені у вільному доступі в мережі Інтернет.

Формат 70х90/16. Ум. друк. арк. 18,72. Обл.-вид. арк. 24,30. Наклад 2160. Замов. 1140.

Видавець і виготовлювач видавничий дім „Букрек”, вул. Радищева, 10, м. Чернівці, 58000.
www.bukrek.net.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.

